

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH

Uluslararası hakemli dergi - Yılda iki kez yayımlanır
Türkçe-İngilizce

2011, Sayı 11/12
ISSN: 1306-9136

EDİTÖR

E. Büyükelçi Ömer Engin LÜTEM

EDİTÖR YARDIMCISI

Yrd. Doç. Dr. Deniz ALTINBAŞ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Sevin ELEKDAĞ

YAYIN KURULU

Alfabetik Sıra İle

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun)

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI
(Başkent Üniversitesi, Ankara)

Ömer Engin LÜTEM
(Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı)

Bilal ŞİMŞİR
(E. Büyükelçi, Tarihçi-Yazar)

Prof. Dr. Mustafa TURAN
(Gazi Üniversitesi, Ankara)

Prof. Dr. Mehmet SARAY
(Yeditepe Üniversitesi, İstanbul)

Prof. Dr. Ömer TURAN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara)

YAYIN SAHİBİ

E. Büyükelçi Ömer Engin LÜTEM

YAYIN İDARE MERKEZİ

Süleyman Nazif Sokak No. 12/B Daire 2 06550

Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23

Faks: 0 (312) 438 50 26

E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

YAYIN TÜRÜ

Yerel Süreli Yayın

ABONE SORUMLUSU

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.

Süleyman Nazif Sokak No. 12/B Daire 2 06550

Çankaya/ANKARA

SAYFA DÜZENİ

Ruhi ALAGÖZ

BASKI

Özyurt Matbaacılık

Büyük San. 1. Cad. Süzğün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA

Tel: +90 312 384 15 36 Belgegeçer: +90 312 384 15 37

BASIM TARİHİ VE YERİ

1 Kasım 2011, Ankara

İçindekiler / Contents

Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri	5
<i>(Morean Turks Annihilated During Process Of Greece's Independence)</i>	
Doç. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ	
İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni-Sömürgecilik	33
<i>(Crimes Against Humanity and New Colonialism)</i>	
Yrd. Doç. Dr. Deniz ALTINBAŞ	
Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış	77
<i>(The Pontus Question: A General View)</i>	
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK	
Yrd. Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ	
Balkanlar'da Terörizm Tehdidi: Gerçek mi, Hayal mi?	141
<i>(Threat of Terrorism in the Balkans: Is it Real Or Imaginary?)</i>	
Dr. Erhan TÜRBEDAR	
Lumumba's Death, A War Crime In An International Armed Conflict?	161
<i>(Lumumba'nın Ölümü: Uluslararası Silahlı Çatışmada bir Savaş Suçu mu?)</i>	
Van Regemorter MAÏTÉ	

İçindekiler / Contents

YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI SÜRECİNDE YOK EDİLEN MORA TÜRKLERİ

Doç. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ

*İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı
ore@istanbul.edu.tr*

Özet: 1821 yılındaki ayaklanma ile başlayan Yunan bağımsızlık süreci, Mora Türklerinin modern Avrupa'nın gözleri önünde sistematik bir şekilde katledilmesiyle gelişmiştir. Görgü tanıklarının ifadesine göre, Rum ayaklanması boyunca Mora'da yaşayan Türkler açısından açlık ve ölüm günlük yaşamın doğal bir parçası haline gelmişti. Rumların Mora'nın merkezi Tripoliçe'de gerçekleştirdiği katliam ise, Türklerin tarihteki en büyük dramlardan birisidir. İsyanı Rumlara destek için katılan ancak gördükleri vahşet karşısında irkilen bazı Avrupalı müelliflerin gözlemlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Rumların Türker üzerinde işlediği vahşi cinayetler soykırım olarak adlandırılabilir özellikler taşıyordu. Türkler sadece öldürülmekle kalmadı. Malvarlıkları ve vakıfları da yağmalandı, kültürel izleri ise sonsuza kadar silindi. Bu makalenin amacı, Yunanistan'ın bağımsızlığı sürecinde Mora Türklerinin uğradığı mezalimi değişik kayıtlar ve tanıklıklar çerçevesinde ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Mora Türkleri, Yunanistan, Tripoliçe, Osmanlı Devleti, mezalim.

MOREAN TURKS ANNIHILATED DURING PROCESS OF GREECE'S INDEPENDENCE

Abstract: Greece's independence process beginning with the revolt in 1821 progressed with the massacre of Morean Turks systematically in front of the eyes of modern Europe. According to the testimony of eyewitnesses, hunger and death turned into a natural element of the daily life for Turks who lived in Morea during the Greek revolt. The massacre carried out by Greeks in Tripolitsa, center of Morea, is among the biggest dramas in history of Turks. As far as can be judged from observations of some European authors, who

joined the revolt to support Greeks but wincd in front of the barbarity they witnessed, some aspects of cruel murders of Turks by Greeks can be characterized as genocide. Turks were not just killed; their property and foundation were depredated while their historical marks were erased for good. The purpose of this article is to put forth the atrocities Morean Turks faced during the Greek's independence process in the context of different records and testimonies.

Keywords: *Morean Turks, Greece, Tripolitsa, Ottoman State, atrocity.*

I. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıla çok büyük sosyal ve ekonomik sıkıntılarla girdi. Devlet bir taraftan da dış müdahalelerle baş etmeye çalışıyordu. Yüzyılın hemen başında önce 1804'te Sırp'ların, ardından da 1821'de Rumların isyanı, bölgede dengeleri önemli ölçüde alt üst etmişti. Bu süreçte Osmanlı Devleti ve toplumu için en sarsıcı gelişmelerden biri kuşkusuz Balkanlarda bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin ortaya çıkışı oldu. Osmanlı Balkanlarındaki bu ilk kopuş son derece sancılı oldu. Bu bağımsızlıkta İngiltere, Fransa ve Rusya'nın dayatmasının büyük etkisi oldu. Bu durum aynı zamanda Balkanlardaki diğer milletlere örnek olacak tehlikeli bir sürecin başlangıcı oldu. Yunan bağımsızlığı sürecinin en büyük mağduru, bölgenin fethinden itibaren burayı vatan edinen Mora Türkleri¹ oldu. O devir için eşine az rastlanır katliamlara uğrayan Mora Türkleri, Yunan Krallığı'nın kuruluşu kesin olarak ilan edildiği 1830'da tarih sahnesinden tamamen silinmiş durumdaydı. Bazı Avrupalı yazarların da kabul ettiği gibi, 1821 isyanı çok kısa bir sürede acımasız bir din ve ırk savaşı haline gelmişti. Bu süreçte, Mora Türkleri ile bölgedeki Yahudiler, modern Avrupa'nın gözleri önünde sistematik bir şekilde yok edildiler.

Osmanlı Rumları, bağımsızlık sloganı ile isyan ettiklerinden itibaren Mora Yarımadası'nda tek bir Türk kalmayana kadar savaşacaklarını bütün dünyaya ilan etmişlerdi. Hiç şüphe yok ki bu dönemde yaşanan acı hadiseler, kuşaktan kuşağa etkisini sürdürmüştür. Bu dönemdeki dramatik gelişmelere bakıldığında günümüz Türk-Yunan ilişkilerinde karşılaşılan krizlerin önemli ölçüde tarihin bu karanlık dönemlerine dayandığını ve iki ülkenin gelecekteki ilişkilerinin şekillenmesinde de belirleyici etkiler bıraktığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle Türk-Yunan ilişkilerindeki tartışmaları sadece güncel hukukî, politik, ekonomik, askerî ve stratejik

1 Bu çalışmada konu edilen olan Mora Türleri, Mora ve Eğriboz muhacirleri tabirleri, 1832 yılı itibarıyla sınırları belirlenmiş olan tam bağımsız Yunanistan Devleti dahilinde kalan bölgelerdeki bütün Türkleri kapsayacak içerikte kullanılmıştır. Bilhassa Osmanlı arşiv belgelerinde Mora Yarımadası'ndan başka Yunanistan hudutlarına bırakılan Eğriboz Adası, Atina ve çevresi ile Rumeli tarafında Livadya, İstefe ve İzdin gibi mahaller Türklerinin bütün hukukunun bu tabirlerle karşılandığı anlaşılmaktadır.

Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri

gelişmeleri dikkate alarak anlamak mümkün görünmemektedir. Bazen üzerinden yüzlerce yıl geçmiş travmalar ve acılar ile zaferlere dair imgeler, algılar, düşünceler ve duygular, bunlarla ilgili ruhsal etkiler, yaşadığı dönemdeki sıcaklığı ile yeni nesillere aktarılmaktadır. Bundan ayrı olarak, 1830'da bağımsız olan Yunan Krallığı'nın 1832'de haksız Avrupa baskısı ile sınırlarının Rumeli yönünde genişletilmesiyle, günümüzde artık kronikleşen Ege Sorunu'nu da başlamış oluyordu.

II- Yunan Bağımsızlığı Sürecinde İsyancılara Avrupa ve Amerika Desteği

1821 Rum isyanının başarıya ulaşması ve Balkan coğrafyasında bağımsız bir Yunan devletinin ortaya çıkması, mutlak surette Avrupa devletleri ile kamuoyularının desteği ile mümkün olabilmiştir. Yapılan etkili propagandaların etkisi sonucu isyan kısa sürede Restorasyon Avrupa'sı ile bilhassa entelektüellerinin öncelikli gündemi haline geldi. Osmanlı Balkanları isyanın başladığı günlerde zaten Avrupa büyük devletlerinin çıkar çatışmalarına sahne olmaktaydı. Bu nedenle Rumların bağımsızlık kazanmaları fikrinin temelleri de Osmanlı toprakları dışında atıldı. Her türlü zorluğa rağmen Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için elinden geleni yaptı. Osmanlı ordusu Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın yardımı ile takviye edildi ve 1827 tarihi itibarıyla Rum isyanı bastırma aşamasına geldi. Ancak Rumların bağımsızlığında birbirleriyle yarış halinde olan Avrupa büyük devletlerinin, 1827 Navarin baskınıyla Osmanlı Donanmasını yok etmeleri ve ertesi sene Mora'yı işgal kararı alırları şartları tamamen değiştirdi.²

Avrupalı aydınlar ve kamuoyunun önemli bir kısmı, sahip oldukları uygarlığın kültürel ve laik köklerinin Antik Yunanistan'dan kaynaklandığı tezini kabul etmekteydi. Özellikle aydın kesim, Antik Helen dünyasına olan hayranlıklarını, Rum isyanına destek vererek tatmin etmek, bu şekilde manevi borçlarını ödemek istiyorlardı. Avrupalı edebiyatçı, ressam, kompozitör ve sanatçılar Yunan bağımsızlığını ya da Osmanlı zulmünü konu alan abartılı eserler ortaya koymuşlardı. Bu şekilde yönlendirilen Avrupa kamuoyu, Yunan bağımsızlığına olumlu bakıyor ve isyanı destekliyordu. Her rütbeden subaylar ve halk isyana katılım için gönüllü yazılıyordu. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın pek çok yerinde kurulan komiteler eliyle para toplanıyor,³ isyana fiilen katılan gönüllü gruplar Mora'ya akın ediyordu. İngiltere'den başka Fransa'dan, Baviera'dan, İsviçre'den,

2 Daha fazla bilgi için bkz. Ali Fuat Öreñ, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan* (İstanbul: Babıali Kültür, 2009), s. 27 vd.

3 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Hattı Hümayun (HAT), nr. 17365, 40294, 50072, 50082 ve 51289. İngiliz Şair Lord Byron 1823'de Mora'ya gönüllü gitti. Onun gelişi Rum isyanının Avrupa'da daha da popüler olmasını sağladı (Walter Alison Philips, *The War of Greek Independence, 1821 to 1833*, (London: Smith, Elder, 1897), ss. 88-113.

İtalya'dan ve Amerika'dan yüzlerce Yunan sempatzanı⁴ ve Avrupa'da yaşayan Rum gönüllüler, işsiz, güçsüz takımı bağımsızlık için çarpışmaya gelmişlerdi. Almanlar, Rumlarla birlikte din ve özgürlük için savaşmak üzere özel bir gönüllü birlik dahi oluşturdu. Amerika'da Rum isyanına ilgi büyük bir hızla artış göstermişti. Rum isyanı ile Amerikan Devrimi arasında irtibat kuruluyordu. New York gibi büyük şehirlerde para ve mühimmat yardımları toplanıyor, gönüllülerle birlikte isyan bölgesine gönderiliyordu. Bölgeye ilk gelen gönüllüler, isyanın önderi Dimitri İpsilanti kuvvetleriyle beraber büyük Türk katliamının yaşanacağı Tripoliçe kuşatmasını katıldılar.⁵

Avrupa kamuoyu, Rum isyancıların cezalandırılması için Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirleri ise Hıristiyan Avrupa adına sadece bir dinî hassasiyetle değil, Helen dostluğu akımının da etkisiyle yakından takip etmekteydi ve her türlü yönlendirmeye açık durumdaydı. Bu nedenle asilerin bastırılması uğraşısı, artık Osmanlı'nın bir iç meselesi değil, antik devirlerdeki gibi, hürriyet için savaşan Helen halkına karşı yapılan bir zulüm olarak değerlendirilmekteydi.⁶

İsyanın başından Rumların en büyük destekçisi Rusya oldu. İsyanın hemen bütün organizasyonu 1814'de Rusya'nın Odessa şehrinde kurulan Filiki Eterya örgütü üyelerince gerçekleştiriliyordu.⁷ Ayrıca, isyanın lideri konumuna getirilecek olan ve İstanbul'un tanınan Fenerli Rum ailelerine mensup Aleksandr İpsilanti, Rus Çarı'nın yaveriydi. Buna rağmen Ruslar, 1815 Viyana Kongresi kararları doğrultusunda kendisine baskı yapan

4 Amerika'dan Rumlara yapılan yardımlar için bkz. Myrtle Agnes Cline, *Amerikan Attitude toward the Greek War of Independence 1821-1828* (Atlanta: Columbia University, 1930), s. 1 vd; Edward Mead Earle, "American Interest in the Grek Cause, 1821-1827", *The American History Review*, vol. 33/1 (1927): ss. 44-63; George C. Soulis, "Everett-Kapodistrias Correspondence", *The Journal of Modern History*, 26/3, (1954): ss. 272-273.

5 Avrupa'dan Rumlara yapılan yardım organizasyonları ve gönüllüler için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 17365, 2141-B-F, 38300, A, -B, -C, -D, 38668, 38730, -A, -B, -C, 40084-G, 40294, 40941, 50072, 50082, 50198, 51289, 51302; *Yunan İsyanına Dair Mukaleme Risalesi*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr.668, vr. 1a-9a; Mehmed Mansur, *Rum Fetreti (Yunanistan İsyanı ve Teşekkülü)*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 6084-6085, s. I ve 10-11; Mehmed Mansur, *Rum Fetretine Dair Tarih* (İstanbul, Canlı Han Matbaası, 1288), ss. 15-16; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt I, Haz. A. Hezarfen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), ss. 16-22; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Haz. Y. Demirel-T. Erdoğan, Cilt II-III (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), ss. 543-544; William Miller, *The Ottoman Empire and its Successors, 1801-1927* (Cambridge: University Press, 1934), ss. 85-86; William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence* (London, Oxford University Press, 1972), s. 1 vd; David Howarth, *Greek Adventure, Lord Byron and other Eccentrics in the War of Independence* (New York: Atheneum, 1976), ss. 64-81, 169 vd.; W. David Wrigley, "The Ionian Islands and The Advent of The Greek State (1827-1833)", *Balkan Studies*, XIX, (1978), ss. 413-417; Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerininin 101 Yılı (1821-1922)* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988), s. 20.

6 N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, Çev. B. S. Baykal, V (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1948), s. 286; Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletleri'nin Tutumu", *Osmanlı*, II, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), ss. 73-75.

7 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, 38073, 38076-B, 39139; Mehmed Mansur, *Rum Fetretine Dair*, ss. 7-31; Necla Günay, "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, (2005), ss. 263-287.

Avusturya'nın etkisiyle isyanın ilk başlarında Rumları açıkça desteklemedi. Ancak kısa süre sonra İngiltere'nin Rumları himayede ön plana çıkması üzerine Ruslar politikalarını açıktan yürütmeye başladı. Rumları desteklemede İngiliz-Rus rekabeti ve ilerleyen yıllarda buna Fransa'nın da eşlik etmesi, Osmanlı devletini zorlayan en önemli gelişmelerden oldu.⁸

II. Mora'da Türk Avının Başlaması: 1821 Rum İsyanında İlk Katliamlar

1821 isyanı başlamadan önce Mora'da Türkler ile Rumlar ve Yahudiler iç içe yaşamaktaydı.⁹ Bu nedenle isyancıların saldırısına uğrayan veya aylarca kalelerde kuşatma altında kalan Müslümanlar, hiçbir şekilde böyle bir duruma hazırlıklı değillerdi. Görgü tanıklarının ifadesine göre 1821 isyan boyunca Mora'da açlık ve ölüm günlük yaşamın doğal bir parçası haline gelmişti.¹⁰ Bu acımasız kıyımdan sadece Türkler değil, asırlardır bölgede yaşayan Yahudiler de aynı derecede etkilendi.¹¹

Eteryia örgütünün programına uygun hareket eden Rumlar, beklenenin aksine ilk isyan hareketini Eflak-Buğdan (Memleketeyn)'da başlattılar. Rus Çarı'nın Yaveri Aleksandr İpsilanti liderliğindeki asiler, 22 Şubat 1821'de Prut Nehri'ni geçip Buğdan'a gelerek isyan bayrağını açtılar. Osmanlı Devleti, dışarıdan ve yerli Romen halktan yeteri kadar destek bulamayan bu ilk isyan hareketini rahatlıkla bastırdı.¹² Dağılan isyancılardan önemli bir kısmı Mora'ya geçmeyi başardı.¹³

8 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 16500, 35211-C, 38780, 38785-B, 38730, 39279-D, 46550-D, 46625, 50072, 50074, 51302, 51289, 51313, *Yunan Meselesine Dair Düvel-i Mühettebbeye Verilen Beyanname*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 666, ss. 1-6; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt XII (İstanbul: Matbaa-yi Osmaniye, 1309), s. 215; Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin*, ss. 21-22; Stanley Lane-Poole, *The Life of the Right Honourable Stradford Canning Viscount Stradford de Redcliffe* (London: Longmans, 1888), I, s. 340 vd.; Fevzi Kurtoglu, *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muharebesi (Çengeloglu Tahir Paşa)*, I-II (İstanbul: Deniz Matbaası, 1944), s. 158.

9 Bilal Şimşir, *Ege Sorunu, Belgeler, (1912-1913)*, I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), s. XXI; Christos Loukos, "Some Suggestion for a Bolder Incorporation of Studies of The Greek Revolution of 1821 into Their Ottoman Context", *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Tarnsformation Adaptation* (Rethymno: University of Crete, Department of History and Archaeology, 2007), ss. 197-198.

10 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, s. 239; David Howarth, *Greek Adventure*, ss. 55-62.

11 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. B. Umar, (İstanbul: İnkılap, 1998), s. 9.

12 Eflak-Buğdan isyanı için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 34713, 38413, 38422, 38425, 38503, 45424, Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1309), ss. 118-146; Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay ATASE Yayını, 1986), ss. 114-130.

13 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 23699, 38428, 38546, 38547, 38681, 44927-D, 45229-B, -D, 51343.

Eflak-Buğdan'da umduklarını bulamayan Rumlar, vakit kaybetmeden isyanı Mora Yarımadası'na yaydı. Burada ortam çok elverişliydi. Rumların çok çekindiği Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa devre dışı kalınca ve bu mesele nedeniyle Mora'daki Osmanlı askerî gücü paşanın üzerine gönderilince isyancılar için son derece uygun bir zemin oluştu.¹⁴

Mora'daki ilk ciddi isyan hareketi Kalavrita Kazası'nda başladı. Bu gelişme İstanbul'da büyük yankı uyandırdı. Aynı zamanda Mora Eyaleti'nin yönetim merkezi Tripoliçe ve etraftaki kalelerde yaşanan hareketlenmeler sonrası Balyabadra (Patras) Piskoposu Germanos önderliğindeki Rumlar, 6 Nisan 1821 (eski Yunan takvimine göre 21 Mart)'de Kalavrita Kalesi'ne bağımsızlık bayrağını dikerek isyanı resmen ilan ettiler. Dağlardan inen Rum asiler ise Kalavrita'daki 200'den fazla Müslüman'ın evini basılıp, bütün erkekleri katlettiler. Türk kadınlar esir alındı. Buradaki katliamlar iki gün aralıksız sürdü. Kalavrita'da yaşanan katliamın haberleri hemen duyuldu ve bölgedeki Türklerin kalelere kapanmasına neden oldu.¹⁵ Bu esnada Anabolu Kasabası tarafındaki Argos Müslümanları da Rumların tavırlarından şüphelenmekteydi. Kasaba pazarında iki sarhoş Müslüman'ın silah kullanmaları üzerin kısa sürede dağlarda bulunan silahlı Rumlar meydana çıktı. İsyancılar köy, dağ ve kırlarda dolaşarak, rast geldikleri Müslümanlara zarar vermeye başladılar. Bu gelişmeler üzerine bölge Müslümanları en yakın mesafedeki Anabolu Kalesi'ne sığındılar. Osmanlı Hükümeti, Mora'daki isyan dedikodularının artması üzerine yakın bölgeler valilerine emirler yazdı ve tedbir alınmasını istedi. Bölgedeki durum daha da kötüleşince Lala Kasabası'ndaki 20 binden fazla Müslüman alelacele Badra'ya nakledildi.¹⁶

Mora'da bu gelişmeler yaşanırken Rum isyancılarının liderliğine Aleksandr İpsilanti'nin kardeşi Dimitrios'un getirildi. Aslında isyancı liderler 1821 yılının Ocak ayından itibaren Mora Yarımadası'nda toplanmaya başlamışlardı ve isyanın gelişimini planlamaya başlamışlardı. İsyanda en önemli rolü Mora'nın Pindus ve Olimpus dağlık bölgelerinde yaşayan, merkezi otoriteyle sınırlı ölçüde tanışmış Hıristiyan Kleft (Klepht) guruplar oynadı. Kleftlere karşı daha etkili mücadele için Osmanlı idarecilerinin desteklediği silahlı Armotoli (Armatoloi) birlikleri de dağlardan inerek

14 Yusuf b. Ahmedpaşa, *Mora İhtilaline Dair*; Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, TY, nr. 3473, vr. 4a-b, 9a-b, 11a-15b; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, s. 52.

15 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 51287; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, ss. 50-55; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*. Nşr. Z. Yılmaz (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2000), ss. 144-159; Rufus Anderson, *Observations Upon The Peloponnesus And Greek Islands, Made in 1829* (Boston: Crocker and Brewster, 1830), s. 74, 80; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Belleten*, LXII/233, (1998), ss. 107-120.

16 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 38269, 39926; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, ss. 149-153; Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, s. 54, 147, 153.

isyana katıldılar.¹⁷ O dönemde İngiliz denetiminde olan başta Korfu olmak üzere Yedi Ada Cumhuriyeti adaları ve diğer bölgelerdeki Rumlar Mora'ya akın ederek, isyan ateşinin bir anda alevlenmesini sağladılar. Rum isyancılar ayırım yapmadan bütün Müslüman köylerini yağmalayıp, komşuları Türkleri katletmeye başladılar. Daha isyan başlamadan önce Türklerin yok edilmesi için yemin etmiş bulunan Rum din adamları ise çanlar çalıp, halkı ayaklanmaya katılmaya teşvik ediyorlardı. Papazlar, bu uğurda can verenlere şehitlik mertebesi vaat ediyorlardı. Ağzından ağza ne Mora'da ve ne dünyada hiçbir Türk'ün kalmayacağı dolaşıyor, bir kökten yok etme savaşının başlangıcını ilan eden şarkılar söyleniyordu.¹⁸ Amerikalı yazar McCarthy, *Ölüm ve Sürgün* adıyla yayınlanan eserinde Mora Yarımadası'nda Rumların Müslümanlara karşı genel bir yok etme politikası içinde olduklarına özellikle vurgu yaparak, ayaklanmanın milliyetçi sloganını Piskopos Germanos'un ağzından dökülen; "*Hıristiyanlara huzur! Konsoloslara saygı! Türklere ölüm!*" söyleminin temsil ettiğini belirtmektedir.¹⁹

Üzerlerine yeterli askeri birlik gönderilemeyen Mora Rumları, isyanın ilerleyen devrelerinde papaz ve kocabaşlarının da desteği ile Türklerin bulunduğu bütün kaleleri kuşatma altına aldılar.²⁰ Avrupa'dan gelen destek sayesinde isyan çok kısa sürede Mora'nın yönetim merkezi Trapoliçe'ye kadar yayıldı. Kontrolden çıkan isyancılar bir kısa sürede yarımadayı aşarak Rumeli'de Tırhala ve Selanik yakınlarına kadar etkili olmaya başladılar.²¹ Bu arada Eteryia örgütünün planına uygun olarak Ege ve Akdeniz Adaları Rumları da isyana katıldı. Adalı isyancı gemileri Batı Anadolu sahil şehirlerine, donanmaya ve sivil gemilere saldırılara başladılar.²²

17 Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev. D. Şendil (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), s. 30, 59; N.J. Svoronos, *Histoire de la Grèce moderne* (Paris: Presses universitaires de France, 1953), ss. 3-4; William St. Clair, *That Greece Might*, ss. 8-9, 36-37; David Howarth, *Greek Adventure*, ss. 18-19; Eric J. Hobsbawm, *Eşkiyalar*, Çev. O. Akalın, N. Hasgöl (İstanbul: Avesta Yayınları, 1997), s. 34, 85-86, 92-93, 128; Panagiotis Stathis, "From Klephts and Armatoloi to Revolutionaries", *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation* (Rethymno: University of Crete, Department of History and Archaeology, 2007), ss. 167-179.

18 David Howarth, *Greek Adventure*, ss. 21-29; N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, ss. 254-256; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", ss. 107-120; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, ss. 9-10.

19 David Howarth, *Greek Adventure*, s. 28; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, ss. 9-10.

20 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 32005, 38766, 51309, Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, ss. 102-155.

21 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 32005; 38766; 51309; Cevdet, *Tarih*, XII, s. 102-155.

22 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 16500; 17123; 21336; 24950; 24953; 25223; 32954; 34746-I; 38431; 35408; 36094; 36100; 38248; 38454; 38528; 38987; 39926; 51300; 48481; C. DAH, nr. 1353; 2115; 4436; 6325; 9305; 9005; Cevdet, *Tarih*, XI, s. 150-151; 156-161; 177, 242-244; 242-244; Mansur, *Rum Fetretine*, s. 2-45; Kurtoğlu, *Yunan İstiklâl*, I, s. 6-9; Şimşir, *Ege*, I, s. XIII-XIV; Mübahat S. Kütükoğlu, "Yunan İsyânı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 133-161.

III. Tanıkların ve Müelliflerin Kaleminden Mora'da Rum Vahşeti İzleri

Rumlar, isyanı Paskalyaya tesadüf eden 22 Nisan 1821 Pazar günü başlatmayı planlamışlardı. İsyanı destek veren bütün Rumlar bundan haberdar edilmişti. Ancak, yukarıda zikredilen Kalavrita ve Argos'ta olduğu gibi beklenmedik gelişmeler sonucu Mora Türkleri'nin kalelere çekilmesi, bazı askerî tedbir zamanından önce hareket etmelerini zorunlu kılmıştı.²³ Nitekim Argos hadisesi Osmanlı ordusuna iletilince Yanya Valisi için hazırlanan 3.500 asker Anabolu'ya gönderilmişti. Hareket eden ordu yol boyunca bazı isyancıları etkisiz hale getirdi ve Anabolu'daki Rum kuşatmasını kaldırdı. Bundan sonraki hedef Tripoliçe idi. Buradaki Müslümanların Anabolu'ya veya Badra'ya nakli düşünüldü ise de sonra bundan vazgeçildi. Tripoliçe'nin muhafazası için takviye asker gönderildi. Osmanlı son döneminin önemli tarihçilerinden Ahmet Cevdet Paşa'nın da belirttiği gibi, Tripoliçe'deki bu yanlış strateji bir müddet sonra on binlerce masum Müslüman'ın katledilmesine sebep olmuştur.²⁴

Kalavrita ve Argos katliamları sonrasında Rum isyancıların saldırıları daha büyük katılımla gerçekleşmeye başladı. Bunların organize olarak gerçekleştirdikleri ilk büyük saldırı ise Mora'nın bir diğer önemli sahil şehri Badra'ya oldu. Buradaki az sayıda Osmanlı askeri, 15 bin isyancıya karşı koyamadı ve başka bölgelere çekildi. Bu esnada büyük ümit bağlanan Osmanlı Donanması Badra önüne geldi ancak operasyon olmayınca ayrıldı.²⁵

İsyanın ilk günlerinden itibaren Benefşe (Monev Vasia) Kalesi Müslümanları kuşatma altındaydı. Deniz yolu isyancılar tarafından tutulduğu için buraya takviye imkânı yoktu. Yardım alamayan kuşatma altındaki Türkler çok zor durumlara düştü. Kalede dayanılmaz bir açlık baş gösterdi. Bu duruma daha fazla direnmeyen kale halkı, 5 Ağustos 1821'de İpsilanti'nin emrindeki Rumlara teslim oldu. Teslim şartları gereği 600 Türk'ün Anadolu sahiline götürülmesi gerekirken, Suluca Adası'na ait teknelere bindirildiler. Bu Türklerin çoğu öldürüldü, kalanlardan bazıları bütün varlıkları gasp edildikten sonra Akdeniz'de Girit'e yakın Kaşot Adası'na terk edildiler. Aynı şekilde birçok Türk'ün yaşadığı Navarin Kalesi Rum isyancılar tarafından kuşatılmıştı. Bu kale de uzun süre direndi ise de yardım gelmeyince halk teslim kararı aldı (19 Ağustos 1821). Buradaki

23 Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *Mora Vak'asına Dair Ba'zı Malumât*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 564, vr. 14a-b; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, ss. 144-145; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, ss. 146-147; Glynn R. Barratt, "Notice Sur L'Insurrection des Grecs contre L'Empire Ottoman: A Russian View of The Greek War of Independence", *Balkan Studies*, XIV, (1973), s. 47.

24 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, s. 148.

25 Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, ss. 153-154.

Türklerin de Anadolu kıyılarına götürülmesi şartı yerine getirilmedi ve kadın ve çocuklar dâhil tamamı öldürüldü.²⁶

Mora'daki bu ilk katliam haberleri duyulunca Mezistre, Landor, Fenar, Badrine Müslüman halkı Tripoliçe'ye, Arkadya, Andurusa halkı Koron, Moton ve Navarin'e, Gastunlular Lala Kalesi'ne sığınmışlardı. Vostice Müslümanları, buradaki Rumlar tarafından kandırılarak kayıklarla Salona Kasabası'na nakledilmek şartıyla iskele başına getirilmişlerdi. Ancak asiler verdikleri sözü yine tutmadılar ve bu Türklerden 400 kadarını öldürdüler. Canlarını kurtarma derdinde olan Kornina ahali, Türklerin toplanma merkezi haline gelen Tripoliçe'ye giderken bir darboğazda isyancılar tarafından saldırıya uğradı. Bu saldırı Tripoliçe'den duyulunca 2 bin kadar gönüllü yardıma koşarak kalanları kurtarılabildi.²⁷

1821 sonbaharında Rumlar, yönetim merkezi Tripoliçe'yi ele geçirerek önemli bir stratejik üstünlük kazanmak istiyorlardı. İsyancılar Tripoliçe önlerine geldiğinde her ne kadar Hurşid Paşa'nın ordudan yolladığı 3.500 kadar asker Mayıs'ta buraya gelmiş ve şehirde 2 bin kadar da Müslüman Arnavut askerleri bulunuyorsa da, bu birlikler planlanan büyük saldırı karşısında yeterli değildi. Daha Kalavrita hadisesi duyulur duyulmaz Tripoliçe Müslümanları Mora'daki Türklerin yok olmaması için ordudan acil yardım istemişlerdi. Ancak tedbirler zamanında alınamadı. Diğer taraftan, daha önceki dönemlerde Mora Valisi Sallabaş Ahmet Paşa, Tripoliçe şehrinin etrafını surlarla çevirdiği için güvenli olduğu gerekçesiyle çevre kasaba ve köylerden on binlerce Müslüman buraya sığınmıştı. Güvenlik nedeniyle bazı üst düzey komutanların haremeleri de şehirde ikamet ediyordu. Ancak, Tripoliçe mevki olarak Mora'nın iç kesimlerindeydi ve sahile uzak olduğundan yiyecek temininde büyük zorluklar yaşanmaktaydı. Ahmet Cevdet Paşa, bu hususta yine Vali Hurşid Paşa'yı hatalı bularak, düşmanı hakir görmekle suçlamaktadır. Cevdet Paşa, Hurşid Paşa'nın Mora Rumlarını sille-tokatla yola getirilebilecek eski reaya zannettiğini, hâlbuki onların üstlerinden (Avrupa) destekle bir büyük isyana hazırlandıklarını ve vakit kazanmak için çeşitli hamleler yaptıklarını ifade etmekteydi.²⁸ Tarihin en büyük katliamlarından birinin eşliğinde olan Tripoliçe şehri, 5 ay boyunca 50-60 bin Rum tarafından aralıksız kuşatıldı. Kalede 12 bin eli silah tutar adam bulunuyordu. Kuşatma başladıktan bir müddet sonra kaleye yardım için gelen Bayram Paşa, Rum isyancılar karşısında yenilgiye uğradı ve 7 Eylül 1821'de çekildi.

Bu arada isyancılar, Badra tarafından Tripoliçe'ye sığınan Müslümanlarla gizlice haberleşmeye başladılar. Bunlardan bazılarını memleketlerine

26 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, ss. 154-155; Fevzi Kurtoğlu, *Yunan İstiklâl Harbi*, I, ss. 21-23; William St. Clair, *That Greece Might*, ss. 104-110.

27 Rufus Anderson, *Observations Upon The*, s. 80; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, ss. 54, 153.

28 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, s. 52.

dönmelerinin sağlanacağı vaadiyle kandırdılar ve kaleden ayrılmalarını sağladılar. Ancak isyancılar sözlerinde yine durmadı. Kaleden çıkan bu Türklere yollarda saldırdılar ve tamamını öldürdüler. Bu gelişmeden sonra şehirde erzak sıkıntısı hat safhaya ulaştı. Bu durumda isyancılarla teslim şartlarının görüşülmesi kararlaştırıldı. Rumlar, kaledeki Türklerin İzmir'e nakledilmeleri karşılığı 5 milyon kuruş bedel istediler. Bu nedenle müzakereler uzadı. Sonunda anlaşmaya varıldı. Buna göre, Tripoliçe'deki Türklerin önce Guston İskelesi'ne ve oradan da Arnavutluk sahillerine nakli hususunda mukavele yapıldı. Teslim şartları görüşülürken şehirdeki Arnavutların lideri de Rum isyancılarla ayrıca gizli bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma gereği Arnavutlar 10 Ekim 1821 gecesi kale kapılarını açtı. Arnavutlar dışarı çıkarken, Rum isyancılar anî bir baskınla şehre girmeye başladılar.²⁹

Şehre giren asiler Rum isyanı boyunca meydana gelen en büyük katliamlardan birini gerçekleştirdiler. Şahit olanların kanının donduran saldırılarda, Tripoliçe'de bulunan 40 bine yakın Türk'ün hemen tamamı 3 gün boyunca vahşice öldürüldü. Burada bulunan komutanlar ile ailelerinden oluşan 97 kişi rehin alındı. Kin dolu Rum isyancılar Türk mezarlığını dahi kazıp, Müslümanlara ait kemikleri çıkarıp yaktılar. İsyancılar, kuşatma esnasında Türklere gayret vererek savaşa teşvik eden Tripoliçe Kadısı Halim Efendi'yi de üzerine yağ döküp yakmak suretiyle katlettiler.³⁰

McCarthy, Tripoliçe katliamını şu çarpıcı cümlelerle nakleder:

“Üç gün boyunca zavallı Türk yerleşimciler, bir vahşiler guruhunun şehvetine ve zulmüne teslim edildiler. Ne cinsiyet ve ne de yaş yönünden bir esirgeme yapıldı. Kadınlarla çocuklar dahi öldürülmeden önce işkenceden geçirildiler. Kıyım öylesine büyük ölçekteydi ki, çetecilerin sergerdesi Kolokotronis'in kendisi bile, kasabaya girdiğimde yukarı hisar kapısından başlayarak atımın ayağı hiç yere değmedi demektedir. İlerlediği zafer kutlama töreni yolu, cesetlerden bir örtüyle döşenmişti”.³¹

Tarihçi N. Iorga, eserinde Rumların Tripoliçe'yi 5 Ekim 1821'de ele geçişlerini şöyle aktarıyor:

“Kendilerinde disiplinden eser bulunmayan Rumlar en vahşi Asyalılardan daha korkunç bir şekilde ortalığı kan ve ateşe verdiler. Yalnız fidye umdukları kimselerden başka, kadın ve çocuklar da dâhil

29 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 37873, -A; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, ss. 680-682.

30 Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *Mora Vak'asına Dair*, vr. 3b-24b; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, ss. 24-26; David Howarth, *Greek Adventure*, ss. 34-36.

31 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 10.

Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri

olmak üzere herkesi parçaladılar. Elebaşılardan biri, Tripoliçe ve civarında öldürülen Türklerin sayısını 32 bin olarak tahmin etmektedir ki, bu sayı Osmanlı İmparatorluğu zamanında öldürülen Rumların sayısından kat kat yüksektir. Tripoliçe şehrinde yalnız duman tüten harabeden başka bir şey kalmamıştı”.³²

İsyancılar, Tripoliçe şehrinde hiçbir şey bırakmayacak biçimde yağma yaptılar. Öyle ki, katliama katılan Manya Beyi, payına düşen ganimeti 20 katır ve 2 deve ile ancak taşıyabilmişti.³³

Araştırmalarında Mora'daki katliamlara dikkat çeken Salâhi N. Sonyel, Tripoliçe kıyımı bütün dehşetiyle ele almıştır. Yazar, bilhassa Yunan tarihinin kahramanları arasında yer alan isyancı liderlerden Theodoros Kolokotronis'in vahşetine dikkat çekmektedir. Tripoliçe katliamı sırasında kentte bulunan ve aralarında Albay Thomas Gordon'un da olduğu Avrupalı subaylar, oradaki tüyler ürpertici sahnelere şahit oluyor ve bazıları, daha sonra bu olayları bütün çirkinlikleriyle anlatıyorlardı. Bu sahnelere dayanamayan Almanyalı Helen dostu genç Doktor Wilhelm Boldemann, zehir içerek intihar etmişti.³⁴

İsyancıların eline geçen yerlerde devlet otoritesi kalmamıştı. Bir de isyancı liderlerinin her hangi bir sisteme ve taktiğe sahip olmamaları, sahip oldukları kin duyguları bölgede tam bir anarşi ortamına zemin hazırlamıştı. Bilhassa isyancı liderlerinden Kolokotronis ve Petrobey'in (Petros Mavromichalis) denetledikleri bölgelerde her türlü kanunsuz ve keyfi davranışlar sahneleniyordu.³⁵

Rumların ve bunlara destek olan Avrupalı gönüllülerin çok önem verdikleri Atina 7 Mayıs 1821'den itibaren kuşatma altındaydı. Kaledeki Türkler, bilhassa susuzluğa daha fazla dayanamadı. İsyan başlarken Atina'nın nüfusu 6 bindi ve bunun yaklaşık 2 bini Türk'tü.³⁶ Rumlar, teslim olmaları şartıyla Türklere dokunmayacakları garantisini verdi. Şehir teslim oldu. Ancak yine Kolokotronis idaresindeki isyancılar sözlerinde durmadılar ve Müslümanların çoğunu katlettiler. Görgü tanıklarının ifadesine göre Atina sokakları kızıla boyandı. Geride kalan çocuk ve kadınlar esir alındı veya köle olarak satıldı. Burada yaşanan vahşet görüntüleri, savaşa gönüllü

32 N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 270.

33 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 38442; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, s. 155; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, ss. 24-26.

34 Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", ss. 107-120.

35 David Howarth, *Greek Adventure*, ss. 32-37.

36 Ali Rıza Seyfioğlu, *Sir Adolphus Slade'nin (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile "Karadeniz" Seferi* (İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1945), ss. 179-185; Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, Çev. H. Salihioğlu (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), ss. 449-450.

katılan Avrupalıları isyan ettirecek boyutlardaydı. Atina'daki Türkler'den ancak 270 kadarı bir Fransız gemisi ile İzmir'e sevk edilebildi.³⁷

Mora'nın stratejik mahallerinden olan Anabolu Kalesi, Rum isyancılar tarafından kara ve denizden kuşatılmış durumdaydı. Buradaki Rumların yanında savaşmak üzere, Helen dostu Fransız, Alman, İtalyan, Polonya, İsviçre ve İngiliz gönüllüler de bulunuyordu. Anabolu'da 7.500 kadar Müslüman kalmıştı. Kuşatma nedeniyle kalede şiddetli yiyecek sıkıntısı meydana geldi. Yardım gelmeyince kaledeki Müslümanlar, hayvan leşi ve pabuç köselesi yiyerek hayatta kalmaya çalıştı. Fakat birçoğu açlıktan öldü. Bu ağır şartlara daha fazla dayanamayan Müslümanlar, 22 Ocak 1823 tarihinde bir mukavele ile kaleyi Rumlara teslim etmek zorunda kaldı. Rumlar şehre hâkim olduklarında burada ancak 2.400 Türk sağ kalabilmişti. Teslim ardından birçok Türk katledildi. Uzun süreden beri asilerce kuşatılmış olan bu kentin sokaklarında açlıktan ölen çocukların cesetlerine sık sık rastlanıyor, kadınlar, çirkefler arasında yiyecek bulmaya çalışıyor. Asiler, öldürülenlerin kafalarını piramit şeklinde dizerek gösteri yapıyordu. Bu sırada, deniz yarbayı Hamilton'un kaptanlığını yaptığı Cambrian adlı İngiliz savaş gemisinin limana gelişi, kentin Müslüman ve Musevi sakinlerinden bazılarını ölümden kurtardı. Kentte yapılan yağmada aslan payını yine isyancı liderler aldı. İsyana destek veren Avrupalı subaylara ödül olarak iki veya üç Türk kız veriliyor, onlar da kızları Atina'ya götürerek konsoloslara satıyordu. Konsoloslar bu kadınların bazılarını Anadolu'ya sevk ederek kurtarıyorlardı.³⁸

Anabolu olayları sırasında kentte bulunan Avrupalı gönüllülerden Kotsch adlı bir Alman subayın anlattığına göre, Türklerle ilişki kurduğu sanılan bir Rum papazı işkence ile öldürülmüştü. Kentten kaçmaya çalışan bir Musevi, büsbütün soyularak, organları kesilmiş; o durumda kentte dolaştırıldıktan sonra asılmıştı.³⁹ Öldürülmeyenler 10-15 adet Rum eşkıya tekneleri ile Kuşadası ve İzmir taraflarına nakledildiler. Bu göçmenlerden bir kısmı Anadolu'ya geldiklerinde uzun süre açlık çektiklerinden, yemek yer yemez ölmeye başlamıştı.⁴⁰

Anabolu ile aynı anda kuşatma altında kalan ve 7-8 bin Müslüman'ın yaşadığı Gördüs'te kış ile birlikte çok ağır şartlar baş göstermişti. Halk

37 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 38228-C; N. İorga, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 279; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", ss. 115-116; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), s. 81; Molly Mackenzie, *Türk Atinası Unutulan Yüzyıllar 1456-1832*, Çev. M. Harmancı (İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1999), ss. 99-104; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya*, s. 82.

38 Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", s. 117.

39 Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", s. 117.

40 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 30151; N. İorga, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 279; G. F. Bartle, "Bowring and The Greek Loans of 1824 and 1825", *Balkan Studies*, III/1, (1962), ss. 61-74; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", ss. 116-117.

teslim olup olmamayı tartışıyordu. Ordu yardıma gelemeyince 500 asker ile birlikte halkın buradan tahliyesi çaresi aranmış, sahillerde büyük izdiham yaşanmıştı. Nihayet, kalede biraz asker bırakılıp, sağlanan gemilerle buradaki nüfus Badra'ya taşınabilmiştir. Daha sonra buradaki askerler de alınca, Gördüs isyancılara terk edilmiş oldu.⁴¹ Tam bu esnada Vostice sahillerini kollamakla görevlendirilen 400 asker ile Akrata ismi verilen bir mahalde irtibat kesilmişti. Bu askerler daha sonra deniz kıyısında Rum isyancılar tarafından kuşatıldı. Günlerce mahsur kalan asker, buldukları her şeyi yemek zorunda kaldı. Sonuçta bölgeye gemi ile yardım ulaştı ve askerlerden 300'ü Badra'ya getirildi.⁴²

Bu arada isyanın etkisi Rumeli yönünde artmaktaydı. Karlılı, İnebahtı, Delvine, Yanya, Preveze, Avlonya, Narda ve Eğriboz'dan peşe peşe kötü haberler İstanbul'a ulaşmaktaydı.⁴³ Moton ve Koron Rumları ihtilalin ilk günlerinden itibaren kale dışındaki köylere baskın yapıyordu. Bunlar Mora'ya gelip giden yabancı tüccar gemilerini dahi yağmaktaydı. Serasker Hurşit Paşa ile Badra'daki Sirozî Yusuf Paşa'nın merkeze gönderdikleri yazılardan da anlaşılacağı gibi, isyanın ilk safhası şartlarına göre Mora'nın tamamen elden çıkması tehlikesi ile karşı karşıya bulunuluyordu.⁴⁴

Yapılan bütün askeri hazırlıklara rağmen Mora'daki isyan bastırılmadı ve on binlerce bölge Türkü Rumların insafına terk edilmiş oldu. İsyanın ilerleyen safhalarında ordudaki bir kısım askerin disiplinsizliği, kuvvetler arasındaki koordinesizlik, bölge vali ve komutanlarının arısındaki çekişmeler,⁴⁵ paralı Arnavut askerlerin kendilerini savaşa vermemeleri yanı sıra Arnavut Toskalar ile Kegalar arasındaki ihtilaflardan başka Ege Adaları Rumlarının artan saldırıları yüzünden deniz yolunun kapanması durum çok daha kötü bir noktaya getirmişti.⁴⁶

Osmanlı Devleti, Mora ve isyanın yayıldığı alanlarda durum kötüleşince ve Avrupa devletlerinin Rumlar lehine müdahaleleri artmaya başlayınca kritik bir karar aldı. Buna göre isyanın bastırılması için devreye Mısır Valisi

41 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 17073-A, -B, 37948, 38974, -A, Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, ss. 726-727, 743-750; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, ss. 49-61; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya*, s. 82.

42 Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, s. 749; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, ss. 47-53, 60-64.

43 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 21411-E, 23699, 38417, 39272-C, 51325, C. DAH, nr. 4007; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, s. 1520; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, ss. 149-151, 156.

44 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 33935, 45234, Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, s. 58.

45 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 38378, -A, -B, -C.

46 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 38681; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, ss. 144-164, 260-261, 270; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XI, ss. 152-153.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa sokuldu. Ancak Mısır askerinin Akdeniz’de tekrar etkili bir konuma gelmesi, Rum isyanında yeni dengelerin oluşmasına neden oldu. Mısır Valisi’nin bölgeye gelişinden rahatsız olan Avrupalılar isyancılara desteği artırdı ve bu durum bağımsız Yunan Devleti’ne kadar uzanan hadiselere zemin hazırladı. O dönem büyük devletlerinin Akdeniz’deki çıkar çatışmaları, güçlü bir Mısır Valisi’ni bölgede etkili olmasına sıcak bakmıyordu. Rum isyanının kısa sürede tam manasıyla uluslararası bir nitelik kazanmasında Mehmet Ali Paşa’nın bölgeye güçlü bir şekilde müdahalesinin önemli katkısı oldu.⁴⁷ Nitekim, Yunan bağımsızlığı için çok önemli aşamalardan biri olan 1827 Navarin deniz savaşında İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları Osmanlı-Mısır donanmasını tamamen yok ederek büyük bir engeli ortadan kaldırdı. Andından 1828-29 Osmanlı-Rus savaşında alınan ağır mağlubiyet ve imzalanan Edirne Anlaşması ile bağımsızlık yolunda çok büyük bir adım daha atılmış oldu.⁴⁸

On yıl boyunca şiddetini sürdüren Mora isyanında ne kadar Türk’ün ve Rum’un hayatını kaybettiğini tam olarak tespit etmek mümkün görünmemektedir. Bunun en önemli sebebi Osmanlı Devleti’nde o döneme ait düzenli nüfus verilerinin bulunmamasıydı. Bir diğer sorun ise Osmanlı tarihçisi Ahmet Lûtfi Efendi’nin de değindiği gibi Osmanlı Devleti, kamuoyundan gelecek tepkileri önlemek ve imparatorluğun diğer bölgelerinde yaşayan Rumlara yönelik şiddet eylemlerine mani olmak için ölen Müslümanların sayısını gizleme ihtiyacı hissetmişti. Ahmet Lûtfi Efendi, Mora’daki katliamlar hususunda çok önemli tespitlerde bulunmuştur. Yazar, bölgedeki savaşlarda sadece Rumların kayıplarının dile getirilip, Müslümanlardan hiç bahsedilmemesini devletçe ve halkça ürküntüye sebep olmamak kaygısından kaynaklandığını dile getirmekteydi. Yazar, bu durumun ileride vatana ve devlete zarar vereceğini, Rumların haklı gibi görünebileceklerini öngörmüş, bunun yanlışlığına vurgu yapmıştı. Lûtfi Efendi, gerçeklerin tek taraflı değil her yönüyle ortaya konulmasının önemine vurgu yapmaktaydı. Yazar, devlet görmezlikten gelse de, isyan boyunca Mora ikliminde Yunanlıların İslamları yok etmelerini, hamile kadınların karınlarındaki ceninlere kadar envai zulümlerle idam edip ateşe atılmalarını, böyle nice kadın ve çocuğu yok etmesini, sağ kalanların ise vatanlarından sürülmeleriyle, az bir süre içinde koca Mora bölgesindeki bütün Türklerin perişan oldukları gerçeğinin herkesçe bilindiğini aktarmaktaydı. Lûtfi Efendi, daha sonra Yunanlılara karşı gösterilen şiddetin arkasında Rumların bölgedeki Müslümanları çoluk-çocuk katletmeleri ve nice zavallı Türk’ü akla gelmeyen işkencelerle öldürmeleri olduğunu da

47 Walter Alison Philips, *The War of Greek*, ss. 135-151; Frederick Stanley Rodkey, “The Attempts of Briggs and Company to Guide British Policy in the Levant in the Interest of Mehemet Ali Pasha, 1821-41”, *The Journal of Modern History*, 5/3 (1933), ss. 324-351; G. Durand-Viel, *Les Campagnes Navales de Mohammed Aly et D’Ibrahim* (Paris: Impr. Nationale, 1935), I, ss. 165-248; Khaled Fahmy, *All the Pasha’s Men, Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt* (New York: Cambridge University Press, 1997), ss. 55-60.

48 Daha fazla bilgi için bkz. Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram*, ss. 117-183.

belirmişti. Müslümanların bütün bu yapılanlar karşısında intikam alması gerekirken, aman dileyenlere dokunmadığını, silah bırakanların sadece esir edildiğini yazan Lûtfî Efendi, keşke Mora Türklerinin de aynı şansa sahip olarak, ölmek yerine Rumların eline esir düşüp canlarını kurtarabilmeleri imkânının bulunmuş olmasını da dilemekteydi.⁴⁹

Lûtfî Efendi'nin belirttiği gibi Rumların ayaklanmasıyla, yaklaşık dört asır Mora'yı vatan edinen Türkler, isyancıların çok şiddetli saldırılarına maruz kaldılar. Bazı durumlarda ölenler şanslı idi. Zira kalelerde kuşatma altındaki birçok Mora Türk'ü açlıktan hayatını kaybetti. Rumlar çoluk-çocuk, genç-yaşlı demeden ölenlere çıkan her Türk'ü öldürmekteydiler.⁵⁰ İsyana Rumlara destek için katılan ancak gördükleri vahşet karşısında irkilen bazı Avrupalı müelliflerin gözlemlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Rumların bu vahşi cinayetleri tam bir soykırım özelliği taşıyordu.⁵¹

Rum isyancıların Müslümanlara karşı giriştikleri katliam ve talan harekâtı, ilk başlarda Avrupa ve Amerika'daki Helen dostları tarafından büyük bir cesaret ve kahramanlık gösterisi olarak değerlendiriliyor ve sevinçle karşılanıyordu. Daha sonraları Mora'da Türklere karşı işlenen cinayetleri ve katliamları konu alan yabancı kaynak eserler Amerika, Fransa, Almanya ve İngiltere kütüphanelerinden bir şekilde yok edilmeye başlandı.⁵²

McCarthy eserinde, daha isyanının başlamasından iki ay geçeli Mora'daki Türklerin çoğunun kıyımdan geçirildiğini, adam, kadın ve çocukların hiç acımadan ve sonradan pişmanlık duyulmadan öldürüldüğünü yazmaktadır. Rumların bu yaptıklarından gurur duyduklarına işaret eden müellif, o kadar ki, bağımsızlık sonrası yaşlı Yunanlıların hâlâ taş yığınlarını parmakla gösterip, bölgeye gelen gezginlere Türkleri nasıl öldürdüklerini anlattıklarını, sonra da bu şahısların öldürdükleri Türklerin tarlalarını sürmek için yollarına devam ettiklerini dile getiriyordu. McCarthy, Türklere karşı işlenen suçun bir milletin suçu olduğunu da açıklıkla belirtmektedir. Eserde, isyanın başlamasıyla Güney Yunanistan'daki Türklerin üzerine genel bir saldırı başlatıldığı, bu saldırıda Rum çetelerin ve köylülerin düpedüz buldukları her Türk'ü öldürdükleri kaydedilmekteydi. Ayrıca, Türk ya da Arnavut Osmanlı askeri üzerine saldırılarak bunların da öldürüldüğü, Müslümanlardan bazılarının isyancıların kendilerini öldürmeyeceği sözüne kanarak teslim olduklarında, sözler tutulmayıp acımasızca kıyımdan geçirildiği de aktarılmaktadır. McCarthy, Mora'daki yağma ve katliamlarla Yunanistan'daki Türklerin telef edilmesinin, savaş zamanının olağan telefâtı olmadığını, Türklerin hepsi, kadınlar ve çocuklar da dâhil, Rum

49 *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, I, ss. 38-39.

50 Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad*, ss. 678-682, 720; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", ss. 107-120.

51 William St. Clair, *That Greece Might*, s. 1 vd; David Howarth, *Greek Adventure*, s. 29, 52-56.

52 Cem Başar, *Yunan Oyunu: Türk-Yunan İlişkilerinin Gerçek Yüzü* (İstanbul: V Yayıncılık, 1988), s. 36.

çetecilerince alınıp götürülmek suretiyle öldürüldüğünü, tek istisnanın az sayıda kadınla çocuğun köleleştirilmesi olduğunu belirtiyordu. Yazar, isyancılar bazen, ayaklanmanın coşkunluğu içinde ve eski efendilerinin şimdi alt edildiğini görmenin mutluluğu ile hemen öldürüldüğü, ama çoğu kez işlenen cinayetler önceden tasarlandığı ve soğukkanlılıkla işlendiği, kasabaların Türk halkının tümünün toplanıp, uygun bir yere yürütülüp orada kıyımdan geçirildiğini tespitlerine eklemiştir.⁵³

İngiliz yazar William St. Clair, Mora'da Rumların yaptığı katliamları şu cümlelerle okuyucuya aktarmaktadır:

“Yunanistan'da Türkleri pek az bıraktılar. 1821 yılı ilkbaharında âni olarak tümüyle ve dünyanın haberi olmadan yok edildiler. 20 bini aşkın Türk erkek, kadın ve çocuk birkaç hafta süren boğazlamalar sırasında Rum komşuları tarafından katledildiler. Onlar kasten ve vicdan azabı duyulmadan öldürüldüler. Çiftliklerde veya tecrit edilmiş toplumlar halinde yaşayan Türk aileler kısa sürede öldürüldüler, yakılan evlerini cesetlerinin üzerine yıktılar. Olaylar başlayınca evlerini bırakarak en yakındaki kente sığınmaya çalışanlar da isyancı güruhu tarafından yollarda öldürüldü. Küçük kentlerdeki Türkler evlerine kapanarak kendilerini korumaya çalıştırsa da bunlardan pek azı kurtulabildi. Bazı yerlerde açlığa dayanamayarak hayatlarının bağışlanacağına dair onlara söz veren asilere teslim oldular, ama yine öldürüldüler. Ele geçirilen Türk erkekler derhal öldürülüyor, kadınlar ve çocuklar köle olarak asilere dağıtılıyor, ama daha sonra onlar da öldürülüyorlardı. Mora'nın her yanında sopa, orak ve tüfeklerle silahlı Rum asiler çevreyi dolaşarak öldürüyor, yağmalıyor ve ateşe veriyorlardı. Çoğu kez Ortodoks papazlar onlara önderlik ediyor ve sözde kutsal eylemlerinde onları kışkırtıyordu.”⁵⁴

Salâhi Sonyel, bilhassa muasır Avrupalı kaynaklardan edindiği bilgiler ışığında Mora Türkleri'nin uğradığı katliamları konu alan makalesinde, 1821 yılı Ağustos ayında, sarılmış bulunan Monem Vasia (Benefşe) adlı küçük kentin Müslümanları, açlığa ve hastalığa dayanamayarak, asilere teslim oldukları halde, gaddarca boğazlandığını; bu olayların, Batı Avrupa'da liberalizmin ve Hıristiyanlığın bir zaferi olarak ilân edildiğini, birkaç gün sonra, Navarin Müslümanlarının da aynı akıbete uğradığını, 2.000 ile 3.000 arası Müslüman öldürüldüğünü ortaya koymaktadır. Türk kadınların altın eşya bulmak için üzerleri aranıyor, kurtulmak için denize atlayan bazı kadınlar suda vurularak öldürülüyordu. Müslüman çocuklar, denize atılarak boğduruluyor, yavrular ise annelerinden koparılıp canlarına kıyılıyordu. Yarı çıplak ve korku içinde canlı tutulan Müslüman

53 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, ss. 9-10.

54 William St. Clair, *That Greece Might*, ss. 7-12.

kız ve erkek çocuklar, daha sonra fahişe olarak satışa çıkarılıyor, bazıları aklını oynatmış bir halde yıkıntılar arasında dolaşıp duruyorlardı.⁵⁵

Sonyel, çok geçmeden Mora'daki kentlerin, surlar dışında başı kesik cesetlerin çürümesinden meydana gelen bir koku ile sarıldığını, başıboş köpekler ve vahşi kuşların cesetleri parçaladığını, ölü dolu kuyulardaki suların zehirlendiğini, bu nedenle veba salgınının baş gösterdiğini tespit etmişti. Her tarafta, aşıktan iskeletleşmiş, korku içinde inleyen Müslüman genç kız ve erkek çocuklar vardı. Bu arada Navarin Rumları, orada meydana gelen korkunç katliamı övünerek anlatıyorlardı. Rumlardan birisi, 18 Türk'ü öldürdüğünü gururla açıklıyor; başka birisi, 9 kadın ve çocuğu yataklarında bıçaklayarak nasıl öldürdüğünü anlatıyordu. Rum isyancılar kısa bir süre önce ırzlarına geçerek, kol ve bacaklarını kestikten sonra surlardan aşağı attıkları kadınların cesetlerini, Helen davasına yardımcı olmak üzere Avrupa'dan gelen gönüllülere gururla gösteriyorlardı. Ama bu korkunç sahneler Avrupalı gönüllüler üzerinde kötü izlenim bırakıyordu. Nitekim Almanya'dan gelen gönüllüler, daha sonraki hatıralarında, hâlâ hayatta olan ve ırzlarına tecavüz edilen bu kadınlara tasallut etmeye çağırın Rum asilere karşı ne kadar nefret ve tiksinti duyduklarını anlatmışlardı.⁵⁶

Türk kadınlar, yaşa ve güzelliğe göre 30 ile 40 kuruş arasında satılıyordu. Bengeri adlı bir İtalyan gönüllü, Korint'e gitmeden önce yolda bir Türk'ün cesedine rastlıyor, biraz sonra da onun karısıyla yavrusunu canlı ama aç olarak buluyordu. Yardım olmak üzere kendisi ve arkadaşları kadına biraz para veriyorlar, ama oradan uzaklaşırlarken, bazı Rumların, kadınlara yavrusunu öldürerek parayı çaldıklarına tanık oluyorlardı.⁵⁷

Rum isyanı ve sonrası gelişmelere dair eseri bulunan David Howarth, Mora'da Türklere reva görülenleri ibret verici cümlelerle aktarmaktadır. Howarth, 1821 isyanını yerinde izlemiş, İngiliz, İtalyan, Fransız, Alman subay ve gazetecilerin ülkelerine döndükten sonra yazdıkları kitap, makale ve günlükleri tek tek inceleyerek eserini hazırlamıştı. Howarth eserinde verdiği sarsıcı ve dehşete düşüren bilgilerden sadece aşağıdaki satırlarda zikredilenler yaşanan vahşeti anlatmaya yetmektedir:

“1821 yılı yazında Yunanistan'da Türklere karşı ihtilal patlak verdi. Alev etrafı o kadar hızlı sardı ki, hiç kimse, ilk Türklerin nerede, niçin ve kimin tarafından öldürüldüklerini söyleyemez. Resmi kayıtlara göre ilk önderliği Kilise yaptı. Savaşın ilk nedeni, kutsal dini bir savaş olarak açıklanabilir. Patras (Balyabadra) Piskoposu Germanos, Haçını havaya kaldırarak halkı silahlanmaya çağırdı. Patras o günlerde zengin ve güzel bir şehirdi. Dış dünyaya açıktı.

55 Salâhi R. Sonyel, “Yunan Ayaklanması”, ss. 107-120; Ali Fuat Öreñç, *Balkanlarda İlk Dram*, ss. 102-104.

56 Salâhi R. Sonyel, “Yunan Ayaklanması”, ss. 107-120.

57 Salâhi R. Sonyel, “Yunan Ayaklanması”, ss. 114-116; Ali Fuat Öreñç, *Balkanlarda İlk Dram*, ss. 107-119.

Burada Yunanlılarla birlikte bir hayli de Türk yaşıyordu. Türkler, dağlardan bir kalabalığın geldiğini duyunca, kendilerini korumak için kentin kalesine çekildiler. Daha Piskopos Germanos ile ihtilalciler şehre girmeden Hıristiyanlarla Müslümanlar caddelerde birbirlerini öldürmeye başlamışlardı. Rumlar, Germanos'u bir kurtarıcı gibi karşıladılar. Gelenler, Türklerin boş evlerini yağmalamaya başlamışlardı bile. İhtilalciler, şehrin ana meydanına törenle bir haç diktiler. Liderlerinin ağzından çıkan tek söz "Hıristiyanlara barış, Konsoloslara saygı, Türklere ölüm" idi. Durum Mora'da da aynı oldu. Bütün yarımada Yunanlılar ayaklanmış Müslüman komşularını öldürmüşlerdi. Bunu belki Hıristiyanlık adına yahut özgürlük adına daha fazlası, onları soymak, öç almak için kilisenin kıskançlığından yahut kişisel kinleri sonucu yapmışlardı. Bu katliamlara sonra bir sebep aramalarına gerek kalmamıştı. Hepsini çalgınca kana susamışlar, bunun için öldürüyorlardı. O yılın Mart ayında Mora'da 25 bin Müslüman ailenin şehrin dışında yaşadıkları ve çiftçilik yaptıkları biliniyordu. Nisan ayında Paskalya şenliği yapılıırken, bunlardan tek kişi canlı kalmamıştı. Cesetler, ilkbahar güneşinin ısıttığı topraklar üzerinde, tarlalarda çiçekler arasında terk edilmişti. Yaz sıcakları başlayınca, buralarda kuruyup çürüdüler... Yunanlılar Avrupa orduları gibi ne bir savaş düzenini benimsiyorlar ne de düşmanla göğüs göğse savaşıyorlardı. Savaşmak için önce kendilerini koruyacak siper arıyorlardı. Tesadüfî bir kurşunla biri vurulup öldü mü, savaşı unutup vurduklarını soymak için yanına koşuyor, ceplerini boşaltıyor, sonra kafasını kesip gövdesinden ayırıyorlardı. İhtilalcilerin ekonomik kaynakları şeflerinin yaptığı soygun ve yağmalardan oluşuyordu... Avrupa'da, "Yunan Mucizesi" diye duyurulan zaferin gerçek yüzü buydu. Ancak, Avrupalıların inandığı anlamda, Yunan silahlarının ve Hıristiyanlığın bir zaferi değildi.... Yunanlıların, Tripoliçe kalesine saldırırken barbarlıklarına 20 kadar Avrupalı tanık olmuştu. Bunlardan biri de İskoçyalı Albay Thomas Gordon'du. Albay, aklı başında, tecrübeli ve dürüst bir askerdi ve Rumca'yı iyi biliyordu. Tripoliçe'de gördüğü olaylar o kadar dehşet vericiydi ki, utanç verici bu olayların, sonsuza değin bilinmesini istedi: İki gün içinde, on binlerce Türkün yaşadığı şehirde tek canlı kalmamıştı. Bunların çoğu, kafası, kolları ve bacakları kesilerek öldürülmüşlerdi. Bu katliamdan sonra binlerce Rum kendi ölçülerinde birer varlıklı kişi olarak yaptıkları soygundan elde ettikleri ganimetleri saklamak için köylerine dönmüşlerdi. Esirlerin değeri o kadar düşmüştü ki, artık kimse onları elinde bulundurmak istemiyordu. Ölülerini kimse gömmediği için, Tripoliçe şehrinde dayanılmaz pis bir koku her yanı sarmış, içme suları zehirlenmiş, kolera salgını baş göstermişti. Gerçekte herkesin bildiği, gördüğü ve inandığını bir Yunanlı kabul etmeyip, böyle bir şeyin hiçbir zaman olmadığını iddia edebilir. Ama hepsi, milli kahraman olarak tanıtılan

eşkıya ve korsanların gerçekte, uyuz, pis, doymak bilmez, kaşarlanmış hırsızlar olduklarını tecrübe ile bilirler. Lord Byron'un dediği gibi “Yunanlılar gerçeği kavrama yeteneğinden yoksundurlar. Her Yunanlı Yunanlılar hakkında abartılmış düşüncelere sahiptir”. Benim gibi açık düşünen her gezgin, onlara hayranlık duymaktan kendini alamaz. Bu belki de duyarlılığın sonucudur. Onların yumuşak başlıkları karşısında kendimi Yunanlılara karşı borçlu hissettim, 150 yıl önce atalarımı birden canavarlaştıran nedeni düşündüm. Bunun genel açıklaması yüzyıllar boyu Türklerin baskısı altında yaşamının onlarda Türklere karşı uyandırdığı nefret idi. Bundan dolayı öç almışlardı. 1821 ihtilali döneminde, Yunanistan'da yaşayan yabancıların sayısı, parmakla sayılacak kadar azdı. Bu yüzden Avrupa ülkeleri Yunanistan'da neler olup bittiğini bilmiyordu. Yunanistan dışına gönderilen raporlar savaşa katılmamış, Atina'da yaşayan aydın romantikler tarafından hazırlandığı için, Yunanlıların ideallerine uygun ölçülerde kaleme alınıyordu. Bu Avrupalılar Türkleri kınarlarken, barbarlık edenin ve katliamı başlatanın Rumlar olduğunu bilmiyorlardı”.⁵⁸

Rum isyanına Avrupa kamuoyundaki yoğun ilgi buraya giden gönüllülerin karşılaştıkları vahşet ve uğradıkları hayal kırıklığı yüzünden biraz olsun azaldı. Mesela 1822'de Mora'dan Marsilya'ya dönen birçok Fransız subay, Mora'ya gitmeye hazırlanan gönüllülere, eski Yunan'ın torunları olarak görülen Rumlar için çok kötü ifadeler kullanmışlar, onları korkaklık ve iyilikbilmezlikle suçlamışlardı. Prusyalı bir başka subay ise Rumlar hakkındaki tespitlerinde, eski Grek'in artık olmadığını, eski Atina'nın makul yasalarının yerini barbarlığın aldığını ifade ediyordu.⁵⁹

Bütün bu vahşet Avrupa'nın gözü önünde yaşanırken Osmanlı Devleti'nin asilere karşı almış olduğu önlemler, Helen yandaşları ve propagandacıları tarafından Hristiyan halka karşı Türk barbarlığı olarak yansıtılıyordu. Mora kıtasında Türklere karşı girişilmiş olan yok etme eylemlerine duyarsız kalan Avrupalılar, Osmanlı tepkisine karşı ses yükseltiyor, Osmanlı Hükümeti'ne baskı yapıyorlardı. 1821 yılı Ağustos ayında, Hamburg'da dağıtılan bildirimde sarf edilen şu ibareler bunu açıkça göstermekteydi:

“Almanya'nın gençliğine çağrı,

Din, yaşam ve özgürlük savaşı bizi silâh altına çağırıyor; insanlık ve görev bizi, kardeşlerimiz olan asil Greklerin yardımına çağırıyor. Kutsal dava için kanımızı, hayatımızı feda etmeliyiz. Müslümanların Avrupa'daki yönetiminin sonu yaklaşıyor. Avrupa'nın en güzel

58 David Howarth, *Greek Adventure*, ss. 27-32, 52-56.

59 Salâhi R. Sonyel, “Yunan Ayaklanması”, s. 114.

ülkesi, canavarlardan kurtarılmalıdır! Var gücümüzle mücadeleye atılalım... Tanrı bizimledir, çünkü bu, kutsal bir davadır - insanlık davasıdır. Din, hayat ve özgürlük için savaşımdır".⁶⁰

Yunanistan resmen tam bağımsızlığını kazanmadan çok kısa süre önce 1829'da, Mora'yı ziyaret eden ve misyoner faaliyetlerde bulunarak gözlemlerini kaleme alan Rufus Anderson, taraflı bakış açısına rağmen bölgede yaşananlar ile isyan bitimindeki durum hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yazar, güvenilir Yunanlı otoritelere dayandırdığı bilgilerinde, isyan öncesi Mora'da 80 bine yakın Türk'ün yaşadığını, 1829 itibariyle bunların yok edilmek ve sürülmek suretiyle hiç birinin kalmadığını aktarmaktadır. Anderson, bölgede Rumlardan duyduğu ve bazılarını bizzat tespit ettiği Türklere ait kemik yığınlarından da eserinde bahsetmektedir. Yazar, 1822'de Korint ile Partar arasındaki bölgede Türklerin korkunç bir açlığın pençesine itildiğini zikretmektedir. Burada ölenlerin kemiklerinin halen yol kenarlarında olduğunu görmüştü. Yazar, isyandan önce Korint'te 1.000 Rum ile 300 Türk evinin bulunduğunu buraların yağmalanıp, perişan edildiğini, idareci Kamil Bey'in sarayından başka, Türklere ait çeşme, hamam ve bahçeleriyle birlikte evlerin yerle bir edildiğini görmüştü. Buradaki üç camiden sadece birinin kible tarafı ayakta kalmıştı. Camiler kurşun delikleriyle doluydu. Anderson, bu görüntüler karşısında, Yunanların Müslümanların dininden ne kadar çok nefret ettiklerini anladığını yazmaktadır. Bölgedeki Türk arazilerinin şimdi Yunanlılarca işlendiğini aktaran yazar, Anabolu'ya geldiğinde gördükleri karşısında şaşkınlığını gizlememiştir. Savaştan önceki önemini bildiği şehirde yaşayan ve çoğunluğu Türk 4.000 nüfustan bir teki kalmamıştı. Anabolu'nun tesliminden sonra isyancı lider Gribas'ın kasabaya yaptığı saldırılar ve Yunanların Türk mülklerine uyguladıkları aşırılıklara rağmen binaların hâlen iyi durumda olması ise Anderson'u hayrete düşürmüştür.

Anderson da Tripoliçe katliamına çarpıcı cümlelerle değinmektedir. Yazar, haklı gördüğü Yunan isyanının bu katliamla lekelenip gölgelendiğini belirtmektedir. Anderson, katliamdan önce Tripoliçe'deki 4.500 evden yarısının Türklere ait olduğunu kaydetmektedir. Kısa sürede Mora'nın her yerinden kendini güvende hissetmeyen Türk ve Yahudilerin buraya akın ettiğini, şehrin dolup taşıdığını anlatmaktadır. Yunanlılar tarafından Tripoliçe'nin ele geçirilişi ve sonrasında yaşananların örtbas edilmesini eleştiren Anderson, Rumların karakterlerine ve insan doğasına uygun olarak bir köle savaşının (eserinde Yunanların 400 yıl boyunca Türklerin boyunduruğunda köle olarak yaşadığını çeşitli yerlerde sıklıkla vurgulamaktadır) bütün aşırılıklarıyla Tripoliçe'de sergilendiğine dikkat çekiyordu.

60 Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması, s. 119; Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram*, s. 111.

Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri

Kalavrita kasabasındaki 100 Türk evinin yakılışını, Patras Piskoposu Germanos emri ile evlerin ve 2 caminin yok edilmesine de eserinde yer veren Anderson, Patras'ta kazanılan zaferin Yunanlılara cesaret verdiğini anlatmaktadır. Yazar, Navarin şehrinin Ağustos 1821'de Rumların eline geçmesi sonrasında büyük bir katliamın yaşandığını ve şehrin yağmalandığını yazmaktadır. Müellifin diğer bir önemli tespiti ise Rumların yakıp yok etmedikleri camilerin tamamının eskiden kiliseden camiye çevrilenler olduğuydu. Bu camiler tekrar kilise haline getiriliyordu.⁶¹

Bazı Yunan kaynaklarına göre 1821 isyanı başladığı günlerde, 1830 tarihi itibarıyla bağımsız olan Yunan Devleti'ne bırakılan yerlerde yaşayan Türklerin sayısı 90.800 olarak verilmektedir. Eğriboz'da ise 7.163 Türk yaşamaktaydı.⁶² Bu verilerden Mora'da yüz bine yakın Türk'in yaşadığı anlaşılmaktadır. Halbuki bazı kaynaklarda sadece isyan sonunda bir tek Türk'ün dahi kalmadığı Mora Yarımadası'nda⁶³ 50 bin civarında Müslüman erkek olduğu zikredilmektedir. Bunlardan 40 bini Tripoliçe katliamında yok olmuştur.⁶⁴ Dönemin eserlerinde Gördüs Kalesi'nde 500, deniz kıyısındaki Vostice ve Kartina'da 100, Argos'ta 170, Navarin'de 180, Koron ve Landos'ta 200, Guston'da 300, Arkadya ve Mezistre'de 400, Benefşe'de 500, Anabolu'da Türk-Yahudi toplam 750, Fenar'da 1.000, Tripoliçe'de ise 2.000 yerleşik Türk hane tespit edilmişti. Balyabadra'nın nüfusu ise 10 bin civarındaydı.⁶⁵ Ahmed Lütfi Efendi, isyanın daha ilk günlerinde Mora'da en az 35 bin Türk'ün katledildiğini yazmaktadır.⁶⁶

Diğer taraftan Yunanistan'ın nüfusu 1821–1838 arasında 938.765'ten 752.077'ye kadar düşmüştü. Bu 200 bine yakın eksilmede en büyük pay elbette Mora Türklerine aittir. 1821–29 yılları arasında Mora ve orta Yunanistan'da Türk nüfusun Rum nüfusa oranı onda bire, Eğriboz'da ise altıda bire gerilemiştir. Mora etrafındaki adalarda ise hiç Türk bırakılmamıştır.⁶⁷

Rum isyanı boyunca Mora ve Rumeli tarafında katledilen Türkler sessiz bir şekilde tarih sahnesinden silindi. Ancak, bir şekilde canını kurtararak Rumeli ve Anadolu'ya göç edenler ile az sayıda da olsa Yunanistan'da kalabilenler için sorunlar yeni başlıyordu. 1830'da Yunanistan'ın

61 Rufus Anderson, *Observations Upon Th*, s. 51, 54-55, 62, 72-74, 80, 91, 101, 121, 127, 132, 134, 137, 200.

62 Emile Y. Kolondy, *la Population des îles de la Grèce*, I, (Aix-en-Provence: Edisud, 1974), s. 191; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya*, s. 81.

63 Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması", s. 112; George Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. A Yaraman-Başbuğu (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), s. 301.

64 Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *Mora Vak'asına Dair*, vr. 2b-3b.

65 Mehmed Örfi, *Coğrafya-yı Örfi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, TY, nr. 2045, vr. 17a-26b.

66 *Vak'anivis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, II-III, s. 543.

67 N. J. Svoronos, *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, çev. M. Galip (İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1936), s. 14; Bilal Şimşir, *Ege Sorunu*, I, s. XXII.

bağımsızlık kazanma süreci ardından sağ kalan ve büyük dramlara şahitlik eden Mora Türklerinin acıları devam etti.⁶⁸

SONUÇ

Rumların 1821’de bağımsızlık sloganı ile isyan edişleri, hem Osmanlı Devleti ve hem de yüzyıllarca Mora’yı vatan edininip, buraları mamur hale getiren Türkler için acıların dolu, çok sancılı bir süreci başlatmış oldu. Rumlar, isyanın en başında hedeflerinin Mora’da bir tek Türk kalmayana kadar savaşmak olduğunu bütün dünyaya ilan etmişlerdi. Rum isyancıların bu hedefi Avrupa kamuoyunca da desteklenmekteydi. Bu şartlar altında, Mora ve diğer isyan bölgelerinde yaşayan Türler için ölüm bazen kurtuluş olmuştu. İsyan boyunca kuşatma altında tutulan Türkler için dayanılmaz boyutlara ulaşan açlık ve sefalet, günlük yaşamın olağan bir parçası haline gelmişti. İsyan ardından Türkler yerlerinden, yurtlarından oldular. Dünün çift-çubuk, arazi sahibi itibarlı insanları, bir anda orada burada sefalet içinde yaşamaya mahkûm oldular ve daha sonraları bir kısmı devletin yardımları ile hayatlarını sürdürmeye çalıştılar. Yüzyıllar boyu Mora’da oluşturulan Türk emlak ve vakıfları ile bölgedeki asırlık Türk medeniyetinin izleri ise gözleri dönmüş isyancılar eliyle sonsuza kadar silinmiştir. Mora Türkleri isyan süresince canlarından, Yunanistan’ın bağımsızlığı sonrasında ise anlaşmalarda kendilerine hak olarak tanınan mallarından oldular.

26

Osmanlı Devleti, kendi vatandaşı Rumların oldukça organize isyanını bastırmakla uğraşırken, bir taraftan da Rumlara sempati duyan büyük Avrupa Devletleri’nin baskılarına göğüs germeye çalıştı. İsyanın bastırılması için yapılan onca masraf bir tarafa, Rumlar bağımsız olacak diye, hiçbir uluslararası hukuka uymayan 1827 Navarin baskınında bin bir zorluk ve fedakârlıkla oluşturduğu donanması ile en seçkin denizcilerin kaybedilmesi, devlette telafisi zor yaralar açtı. Navarin Limanı’nda yanan Türk gemilerinin alevleri, âdeta Yunan bağımsızlık meşalesini ateşlemiş oluyordu. Bundan sonraki süreçte inisiyatif tamamen Osmanlı’nın elinden çıktı. Müttefikler adına Fransızlar 1828’de Mora’yı tek taraflı işgal ettiler ve Osmanlı’nın bölgedeki nüfuzunu ve psikolojik üstünlüğünü kırdılar.

Filiki Eteryâ örgütünün 1814’te Rusya destekli başlattığı macera, 1821’de hayal olmaktan çıktı, 3 Şubat 1830’da imzalanan bir anlaşma ile gerçeklerle buluştu. Elbette, bu hayalin başarıya ulaşmasında Helen dostu Avrupa’nın katkısı, Rum isyancıların emellerinin çok ötesinde bir değer taşıyordu. Diğer taraftan Rumların Osmanlı’dan bağımsız olma hırs ve arzuları, bunun

68 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, HAT, nr. 38096, 39202, 39379, 40084, 43788-B, 47762-U, 51346-Ç, -D, Gabriel Noradounghian, *Recueil D’Actes Internationaux de L’Empire Ottoman*, II, (Paris: F. Pichon, 1900), ss. 130-135; *Vak’anüvis Ahmed Lütüfî Efendi Tarihi*, I, s. 21; *Vak’anüvis Ahmed Lütüfî Efendi Tarihi*, IV-V, ss. 841-844.

gerçekleşebilmesi için hep dışarıya bel bağlamaları ve büyük Avrupa devletlerinin himayesini gözetmeleri, ileride bu devletler tarafından kendi politik çıkarları uğruna suiistimal edilmelerine de zemin hazırladı. Bu ülkelerin Yunanistan üzerindeki egemenlik kavgaları bağımsızlıktan sonrası da şiddetini sürdürdü ve bu müdahaleler nedeniyle ülke yer yer ekonomik çöküş ve kaos ortamına sürüklendi. Buna rağmen kuruluşundan itibaren Yunan emellerinin önemli güç kaynağı yine hiç şüphesiz Batı'nın Helen dostluğu oldu. Sınırlarına, Avrupalıların Osmanlı aleyhine yaptıkları müdahalelerle kavuşan Yunanistan, yine bu devletlerin kayırmalarıyla sürekli olarak büyüdü ve zaman zaman yaşadığı acı tecrübelere rağmen, tarihi emellerini gerçekleştirebilme hevesini taşımaya devam etti.

Yunanistan, bağımsızlık sonrası Osmanlı ile emlak ve vakıflara dair yaptığı anlaşmalara rağmen hep sorunları zamana yayma politikaları izledi. Bazen de avrupa desteği sayesinde çok büyük haksızlıklar yaparak Mora muhacirlerini daha da mağdur eden uygulamalara gitti. Ülke içinde ise öldürülen Müslümanların mallarının paylaşımından doğan çekişmeler ortaya çıkmıştı. Bu çekişmeye ulusal topraklar sorunu denilmekteydi. Zira Yunanistan'da ekilebilen arazilerin önemli kısmını isyan boyunca katledilen veya kovulan, sahipleri tarafından bırakılmış vakıf, çiftlik, timar ve has gibi Osmanlı arazileri oluşturuyordu. Bu arazilerin çoğu köylülerce işgal edilmiş veya askerî komutanların eline geçmişti. Gerek isyan döneminde ve gerekse bağımsızlık ardından anlaşmalara uygun olarak Yunanistan'ı terk edip imparatorluğun çeşitli yerlerinde sefalet düşen Mora muhacirlerinin geride kalan şahsî mal ve eşyaları ile yüzyıllar boyunca oralarda oluşturulan Müslüman vakıflarının tasfiyesi de büyük trajedilere sahne oldu.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Ahmedpaşazâde Mir Yusuf. *Mora Vak'asına Dair Ba'zı Malumât*. Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 564.

Anderson, Rufus. *Observations Upon The Peloponnesus And Greek Islands, Made in 1829*. Boston: Crocker and Brewster, 1830.

Barratt, Glynn R. "Notice Sur L'Insurrection des Grecs contre L'Empire Ottoman: A Russian View of The Greek War of Independence". *Balkan Studies*, XIV, (1973).

Bartle, G. F. "Bowring and The Greek Loans of 1824 and 1825". *Balkan Studies*, III/1, (1962).

Başar, Cem. *Yunan Oyunu: Türk-Yunan İlişkilerinin Gerçek Yüzü*. İstanbul: V Yayıncılık, 1988.

Bayrak, Meral. “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletleri'nin Tutumu”. *Osmanlı*. Cilt II içinde, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Castellan, George. *Balkanların Tarihi*. Çev. A Yaraman-Başbuğu, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.

Cevdet, Ahmed. *Tarih-i Cevdet*. Cilt XI, XII, İstanbul: Matbaa-yi Osmaniye, 1309.

Clair, William St. *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence*. London: Oxford University Press, 1972.

Cline, Myrtle Agnes. *Amerikan Attitude toward the Greek War of Independence 1821-1828*. Atlanta: Columbia University, 1930.

Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi*. Çev. D. Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Durand-Viel, G. *Les Campagnes Navales de Mohammed Aly et D'Ibrahim*. Paris: Impr. Nationale, 1935.

Earle, Edward Mead. “American Interest in the Grek Cause, 1821-1827”. *The American History Review*, vol. 33/1, (1927), 44-63.

Fahmy, Khaled. *All the Pasha's Men, Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt*. New York: Cambridge University Press, 1997.

Fallmerayer, Jakob Philip. *Doğu'dan Fragmanlar*. Çev. H. Salihoğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Günay, Necla. “Filik-i Eterya Cemiyeti”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, (2005), 263-287.

Hobsbawm, Eric J. *Eşkiyalar*. Çev. O. Akalın, N. Hasgül, İstanbul: Avesta Yayınları, 1997.

Howarth, David. *Greek Adventure, Lord Byron and other Eccentrics in the War of Independence*. New York: Atheneum, 1976.

Iorga, N. *Osmanlı Tarihi*. Çev. B. S. Baykal, Cilt V, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1948.

- İpek, Nedim. *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.
- Kurtoğlu, Fevzi. *Yunan İstiklâl Harbi ve Navarin Muharebesi (Çengeloğlu Tahir Paşa)*. Cilt I-II, İstanbul: Deniz Matbaası, 1944.
- Kolondy, Y. Emile. *la Population des îles de la Grèce*. I, Aix-en-Provence: Edisud, 1974.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Yunan İsyânı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”. *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayını, 1986.
- Lane-Poole, Stanley. *The Life of the Right Honourable Stradford Canning Viscount Stradford de Redcliffe*. London: Longmans, 1888.
- Loukos, Christos. “Some Suggestion for a Bolder Incorporation of Studies of The Greek Revolution of 1821 into Their Ottoman Context”. *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Tarnsformation Adaptation* içinde. Rethymno: University of Crete, Department of History and Archaeology, 2007.
- Mackenzie, Molly. *Türk Atinası Unutulan Yüzyıllar 1456-1832*. Çev. M. Harmancı, İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1999.
- McCarthy, Justin. *Ölüm ve Sürgün*. Çev. B. Umar, İstanbul: İnkılap, 1998.
- Mehmed Esad Efendi. *Vak'anüvis Mehmed Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*. Nşr. Z. Yılmaz, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Mehmed Mansur. *Rum Fetreti (Yunanistan İsyân ve Teşekkülü)*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 6084-6085.
- Mehmed Mansur. *Rum Fetretine Dair Tarih*. İstanbul: Canlı Han Matbaası, 1288.
- Mehmed Örfi. *Coğrafya-yı Örfi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, TY, nr. 2045.
- Miller, William. *The Ottoman Empire and its Successors. 1801-1927*, Cambridge: University Press, 1934.
- Murat Hatipoğlu. *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerininin 101 Yılı (1821-1922)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.

Noradounghian, Gabriel. *Recueil D'Actes Internationaux de L'Empire Ottoman*. II, Paris: F. Pichon, 1900.

Örenç, Ali Fuat. *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*. İstanbul: Babıalı Kültür, 2009.

Özkaya, Yücel. "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyancıları ve Avrupalıların İsyancı Karşısındaki Tutumları". *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri içinde*. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayını, 1986.

Philips, Walter Alison. *The War of Greek Independence, 1821 to 1833*. London: Smith, Elder, 1897.

Rodkey, Stanley Frederick. "The Attempts of Briggs and Company to Guide British Policy in the Levant in the Interest of Mehemet Ali Pasha, 1821-41". *The Journal of Modern History*, 5/3 (1933), 324-351.

Seyfioğlu, Ali Rıza. *Sir Adolphus Slade'nin (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile "Karadeniz" Seferi*. İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1945.

Sonyel, Salâhi R. "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Bellekten*, LXII/233, (1998).

Soulis, George C. "Everett-Kapodistrias Correspondence", *The Journal of Modern History*, 26/3, (1954), 272-273.

Stathis, Panagiotis. "From Klephts and Armatoloi to Revolutionaries". *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation* içinde. Rethymno: University of Crete, Department of History and Archaeology, 2007.

Svoronos, N.J. *Histoire de la Grèce moderne*, Paris: Presses universitaires de France, 1953.

Svoronos, N. J. *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*. Çev. M. Galip, İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1936.

Şimşir, Bilal. *Ege Sorunu, Belgeler, (1912-1913)*. Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi. Cilt I, II, III, Haz. A. Hezarfeni İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Wrigley, W. David. "The Ionian Islands and The Advent of The Greek State (1827-1833)". *Balkan Studies*, XIX, (1978), 413-417.

Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri

Yunan İsyanına Dair Mukaleme Risalesi. Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr.,668.

Yunan Meselesine Dair Düvel-i Mütehabbeye Verilen Beyanname. Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 666.

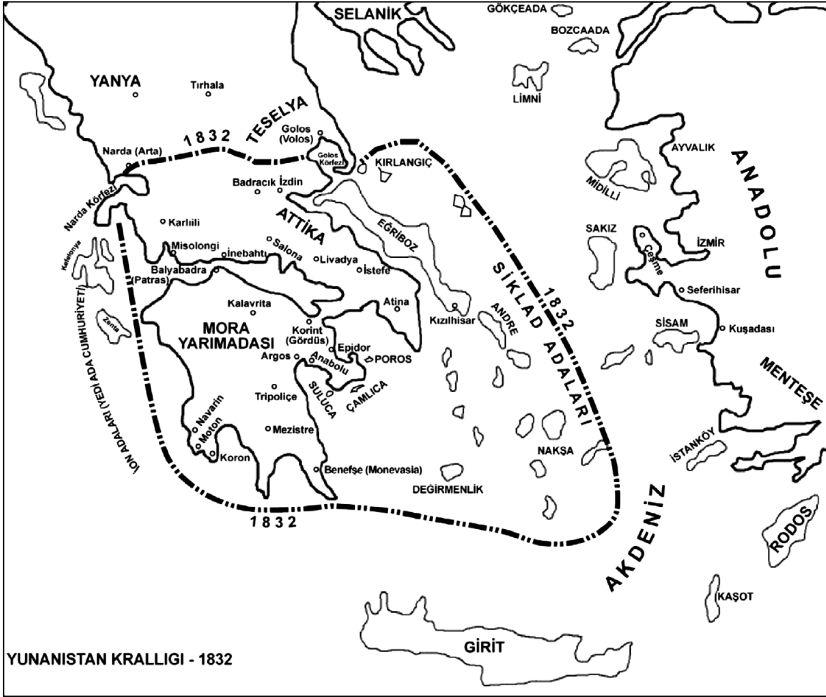
Yusuf b. Ahmedpaşa, *Mora İhtilaline Dair.* Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, TY, nr. 3473.

Belgeler

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Hattı Hümayun Tasnifi (HAT), nr. 16500; 17073-A; -B; 17123; 17365; 21336; 21411-B; F; -E; 23699; 24950; 24953; 25223; 3015132005; 32954; 33935; 34713; 34746-İ; 35211-C; 35408; 36094; 36100; 37873; -A37948; 38073; 38076-B; 38096; 38228; -C;38269, 38300; A; -B; -C; -D; 38378; -A; -B; -C.38413; 38417; 38422; 38425; 38428; 38431;38442; 38454; 38503; 38528; 38546; 38547; 38668; 38681; 38730; -A, -B; -C; 38766; 38780; 38785-B; 38974; -A38987; 39139; 39202; 39272-C; 39279;-D; 39926; 40084; -G; 40294; 40941; 43788-B; 44927-D; 45229-B;-D; 45234; 45424; 46550-D;46625; 47762-U; 48481; 50072; 50074; 50082; 50198; 51287; 51289. 51300; 51302; 51309; 51313; 51325; 51343; 51346-Ç; -D.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Hattı Hümayun Tasnifi, Cevdet Dâhiliye Tasnifi (C. DAH), nr. 1353; 2115; 4007; 4436; 6325; 9305; 9005; 16451.

Yunanistan Krallığı'nın 1832 sınırları

İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR VE YENİ-SÖMÜRGEÇİLİK

Yrd. Doç. Dr. Deniz ALTINBAŞ

Ahi Evran Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü-AVİM Uzmanı
daltinbas@avim.org.tr

Özet: *Marxistler ile kapitalizm/küreselleşme karşıtları dışındaki grupların pek tartışma konusu yapmadığı yeni-sömürgecilik, uluslararası ortamda ne insanlığa karşı suç olarak değerlendirilmekte ne de tanınarak kınanmaktadır. Hiçbir zaman bir sömürge-sonrası süreç yaşanmadığı, çünkü yeni-sömürgeciliğin, sömürgeciliğin devamı olduğu kabul edilirse, sömürgeciliğin kınanıp yeni-sömürgeciliğin kınanmaması bir çelişki gibi görünmektedir. Yeni-sömürgeciliğin, klasik sömürgecilikten farklı olarak dolaylı sömürüyü ve gönüllü işbirliğini içermesi, dolayısıyla bir direnişin bulunmaması nedeniyle, içerdiği suç unsurlarının tespit edilmesi zordur. Yeni-sömürgecilik sürecinde, sömürülenin sömürüldüğünün farkında olmamasının yanı sıra, mevcut dünya sisteminin de buna müsait olması, üstelik neyin suç olması gerektiğine karar verenlerin güçlü devletlerin kontrolünde bulunması gibi nedenler, yeni-sömürgeciliğin – en azından kısa vadede – bir suç olarak görülmesini neredeyse imkânsızlaştırmaktadır.*

Anahtar kelimeler: *Sömürgecilik, yeni-sömürgecilik, sömürge-sonrası, emperyalizm, insanlığa karşı suç*

CRIMES AGAINST HUMANITY AND NEW COLONIALISM

Abstract: *Neo-colonialism, which has not been debated except by Marxists, anti-capitalists and anti-globalists, is not considered as neither a crime against humanity or recognised or condemned in the international arena. If it is accepted that there has never been a post-colonial period because neo-colonialism is the continuation of the colonialism, then condemnation of colonialism but not the neo-colonialism seems paradoxical. Different than classical colonialism, neo-colonialism involves indirect exploitation and voluntary cooperation, accordingly it lacks resistance. Consequently, it is difficult to determine the elements of crime in the neo-colonialism process.*

At least in the short run, it is almost impossible for the international community to recognise neo-colonialism as a crime against humanity. This is because the exploited is not aware of the exploitation, current world system is convenient to exploitation, and the decision makers about crimes are under the control of the strong states.

Keywords: Colonialism, neo-colonialism, post-colonialism, imperialism, crime against humanity

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonrasında, sömürgeler siyasal bağımsızlıklarını kazanma süreci içine girdiklerinde, yine aynı dönemde Batı'lı güçler sömürge yönetimlerini yeniden kurmaya niyetlenmişlerdir.¹ Bu süreç içinde kapitalist üretim tarzının payının ekonomik faaliyetler arasında artmaya başlamış olması, sömürgecilik üzerinde etkili olmuştur.

Sömürgelerin çözülme süreci, sadece bağımsızlık savaşlarına veya Avrupa'nın insancılığına bağlanmamalıdır. Sömürgeler Avrupa için pahalı olmaya başladığından, çözülme, sömürge sahiplerinin de çıkarına olmuştur. Her ne kadar sömürgecilikte kazanç olsa da, bedeli de olan bir sistemin, bir dünya savaşı sonrasında sürdürülmesi zorlaşmıştır. Savaş sonrası çökme noktasına gelmiş olan ekonomilerin toparlanabilmesi için, sömürge sistemindense doğrudan kendi topraklarındaki ekonomilere harcama yapmanın daha kârlı olacağı düşünülmüştür. Ancak Batı, artık sömürge sahibi değilmiş gibi görünse de, uygulamada hiçbir zaman sömürgelerini kontrol etmekten vazgeçmemiştir. Dolayısıyla kâğıt üzerinde bağımsızlık söz konusu olduysa da, sömürge süreci farklı şekillerde devam etmiştir. Bu dönemde “eski” sömürgelerin metropol ile olan ilişkileri değişmiş, daha dolaylı ve kapalı yollar izlenmeye başlamıştır.

“Yeni-sömürgecilik” (*neo-colonialism*) kavramı, siyasal bağımsızlığa sahip olmasına rağmen dolaylı yöntemlerle emperyalizmin, bağımlılığın ve gizli sömürgeciliğin hâlâ sürmekte olduğu görüşünü içermektedir.² Bazı yazarlar, klasik sömürgecilik ile karşılaştırıldığında yeni-sömürgecilikte kimi farklılıklar olmasına rağmen, yeni bir dönemin başladığı düşüncesine itiraz eder ve yeni-sömürgeciliği tek bir sürecin devamı olarak görürler. “Sömürge-sonrası” (*post-colonial*) adı verilen dönemde, daha önce sömürenlerle sömürülenlerin, eskisi gibi açık ve doğrudan olmamakla birlikte, hâlâ belli yakınlıkta ilişkilerinin olması, daha da önemlisi, “bağımsızlığa” rağmen, daha önce sömürenlerle sömürülenlerin bir türlü eşit

1 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.43.

2 Haldun Güllalp, *Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1979, ss.70-71.

konuma gelememeleri söz konusu iddialar için bir kanıttır. Post-modern bir emperyalizm biçimi olarak da görülebilecek bugünkü sömürgecilik tipinde, üstünlük hâlâ ve yine aynı taraftadır.³

Klasik tarzdaki sömürgecilik dahi doğrudan bir insanlık suçu olarak kabul edilmemiştir. Ancak sömürgecilik sürecinde yapılan birçok uygulama insanlık suçu kapsamına alınmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün savaş suçlarını açıklayan 8. maddesi ile insanlığa karşı suçları tanımlayan 7. maddesi sömürgecilerin gerçekleştirdiklerini suç olarak kabul etmektedir. Sömürgecilik ile ilgili kınamaya ve yasaklamaya yönelik bazı Birleşmiş Milletler (BM) bildireleri bulunmakla birlikte, yaptırım gerektiren bir suç kapsamında bulunmamaktadır. Yeni-sömürgecilik, kimilerine göre sömürgecilik sürecinin bir devamı olsa da, uluslararası belgelerde kınama dahi söz konusu değildir. Oysa sömürgecilik ve köle ticareti, kınanan ve yasaklanan uygulamalar iken, yeni-sömürgecilik ve küreselleşme süreci içinde gerçekleşen kölelik ve benzeri uygulamaların olumsuz ifadelerle değerlendirilmemesi, hatta görmemezlikten gelinmesi bir çelişkidir. Jean-Paul Sartre, hümanizm ile Avrupa sömürgeciliği arasındaki hileye dikkat çekerek; “aralıksız bir şekilde İnsan’dan bahsederken onunla karşılaştığı her noktada onu katleden...tüm insanlığı boğan Avrupa’yı hadi terk edelim” demiştir.⁴ Benzer şekilde, askerî bir darbe ile devrilene kadar 10 yıl boyunca Gana’nın bağımsızlık sonrası dönemde ilk başkanlığını yapan Kwame Nkrumah, sömürgeciliği sürdürmek için yapılan modern girişimler ile eş zamanlı olarak “özgürlükler”den bahsetmeyi, yeni-sömürgecilik olarak kabul etmektedir.⁵

Bu makalede, yeni-sömürgecilik kavramının neyi ifade ettiği, sömürgecilik ile arasındaki benzerlikler ve farklılıklar gibi temel bazı açıklamaların arkasından, yeni-sömürgeciliğin insanlığa karşı suç olarak değerlendirilmesinin mümkün olup olmadığı ele alınmaya çalışılmıştır. Her ne kadar yeni-sömürgeciliğin de, sömürgecilik gibi bir insanlık suçu olarak görülmesi gerektiği savunulsa da, dolaylı ve üstü örtülü olması, aynı zamanda işbirlikçiliği içermesi gibi nedenler suç delillerinin görünürlüğünü zorlaştırmaktadır. Öte yandan, hangi uygulamaların suç olduğuna, nelerin insanlık suçu olarak kabul edileceğine, kimlerin suçlu olduğuna ve kimlerin özür dileyip yaptıklarını telafi etmesi gerektiğine karar verenler arasında eski veya yeni sömürülenlerin olmadığı gözden kaçırılmamalıdır.

3 Taiiaike Alfred ve Jeff Comtassel, “Being Indigenous: Resurgences against Contemporary Colonialism”, *Government and Opposition*, Politics of Identity IX, 2005, ss.597-598.

4 Jean-Paul Sartre, *Colonialism and Neocolonialism*, Haddour et.al (çevirenler), Routledge, London and New York, 2001, s.13.

5 Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism. The Last Stage of Imperialism*, International Publishers, New York, 1965, s.239.

YENİ-SÖMÜRGEÇİLİK KAVRAMI

Yeni-sömürgecilik, sömürgecilik kavramının üzerine kurulan bir süreç olduğundan, öncelikle ele alınması gereken kavram sömürgeciliktir. BM, sömürgeçiliği; “Afrika, Asya ve Karayipler’de, yerli halklara ait, sömürge güçlerinden okyanus ile fiziksel olarak ayrı düşmüş olan toprakların işgali” şeklinde tanımlamaktadır.⁶ Başka halkların topraklarının ve mallarının işgal ve kontrol edilmesi⁷ olarak tanımlanan sömürgecilik kavramını biraz daha genişleterek, bir ülkenin başka ülke ya da ülkeler tarafından siyasi, ekonomik, askerî, hukuki, kültürel alanlarda kontrol edilmesi şeklinde açıklamak mümkündür.

Fernand Braudel, “sömürgecilik kelimesinden Avrupa’nın en azından 1492’den beri olan her tür yayılmasını anlıyoruz” demektedir.⁸ Bu yayılmacılık, içinde bir dizi başka süreçler de içermektedir. Bir başka ifadeyle, sömürgecilik için, efendilerle uşakları arasında herhangi bir ilişki türü değil, bütün bir toplumun, tarihî gelişim çizgisinden mahrum bırakılması, dışarıdan manipüle edilmesi ve sömürge güçlerinin ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda dönüştürülmesi tanımlaması yapılabilir.⁹

Yeni-sömürgecilik kavramı, ilk olarak 1960’lı yılların başında Afrika ülkeleri için, sömürge ülkelerinin siyasi bağımsızlıklarının resmen tanınmasına rağmen siyasi, ekonomik, askerî, toplumsal, teknik açılardan hâkimiyet altında tutulmaya devam edilmesini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.¹⁰ II. Dünya Savaşı sonrasında sömürge halklarının çoğunun özgürlüklerini kazanmış olmalarına rağmen, Batı hakimiyetinin bir şekilde devam etmesi, Marc Ferro tarafından sadece “yeni-sömürgecilik” terimi ile değil, aynı zamanda “yerleşimcileri olmayan emperyalizm” şeklinde isimlendirilmiştir.¹¹ Woddis’in yeni-sömürgecilik tanımı; “emperyalizmin, diğer devletlerin işlerine karışmak üzere, devam eden kapasitesinin ifadesi olarak ortaya çıkması” şeklindedir.¹² Yeni-sömürgecilikte, sömürgecilikteki gibi doğrudan askerî bir işgal gerçekleştirilmediği, ancak belirlenen toprakların, liberal siyasi sistemler, hukuk devleti, serbest piyasa ekonomisi gibi uygulamalar empoze edilerek, bir şekilde himaye altına alındığı belirtilmelidir.¹³

6 Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 1960.

7 Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, Routledge, London and New York, 1998, s.2.

8 Fernand Braudel, *Uygurlukların Grameri*, 3. Baskı, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge, Ankara, 2006, s. 430.

9 Jürgen Osterhammel, *Colonialism*, Shelley L. Frisch (Almancadan çeviren), Markuz Wiener Publishers, Princeton, 1996, s.15.

10 Colin Legum, *Pan-Africanism: A Short Political Guide*, Pall Mall Press, London, 1962, s.254’den aktaran Colin Leys, *Underdevelopment in Kenya. The Political Economy of Neo-Colonialism*, Heinemann, London, 1975, s.26.

11 Marc Ferro, *Colonization: A Global History*, Routledge, London and New York, 1997, s.19.

12 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.118.

13 Carlo Masala, “Managing Protectorates: Die vergessene Dimension”, *Politische Studien*, No. 411, January/February 2007, s.49.

Sömürgecilik ile emperyalizm kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine veya birbirine yakın anlamlı olarak kullanılırlar. Emperyalizmde doğrudan bir siyasi kontrol söz konusu değildir.¹⁴ Bu bağlamda, emperyalizm kavramının sömürgeciliğe, yeni-sömürgecilik kavramına daha yakın olduğu ileri sürülebilir. Yeni-sömürgecilik, klasik sömürgecilikte olduğu gibi, zengin ve güçlü ülkelerin fakir ve zayıf ülkeleri askerî güç ile doğrudan değil, daha çok ekonomik güç kullanarak, dolaylı bir şekilde kontrol altında tuttuğu bir tür emperyalizmdir. Fakir ülkelerin zengin olanlara bağımlı olmaları için zorlanmaları ve başka seçeneklerinin bulunmaması, yeni-sömürgecilik uygulamalarını dolaylı hale getirmektedir. Mali yardımlar ve ekonomik kontrol sağlayan uygulamalar, siyasi gücü ikinci plana itmekte, askerî gücü ise çoğu zaman devre dışı bırakmaktadır. Güç kullanımının asgari düzeyde olduğu sistemde eskisi gibi toprakların işgal edilmesi yoktur; kontrol yönetimi özellikle ekonomi, ikinci derecede de kültürel alan üzerine kurulmuştur. Yeni-sömürgeci düzende, sömürülenlerin kendi ekonomileri üzerinde kontrolleri bulunmamaktadır, dolayısıyla kendi ekonomi politikalarını bağımsız bir şekilde gerçekleştiremezler.

Nkrumah, yeni-sömürgecilik altında olduğunu fark edenlerin ilki olarak görülebilir. Yeni-sömürgeciliği emperyalizmin en kötü biçimi olarak tanımlayan Nkrumah, eski sömürge biçiminde sömürge gücünün sorumluluk aldığını ve yaptıklarını meşrulaştırmak için en azından kendi halkına açıklama yaptığını ileri sürmüştür. Bu şekilde, yenisine göre belki de daha ahlakî bir sistem olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan, 1960'lı yılların yeni-sömürgeciliğini emperyalizmin en son ve en tehlikeli aşaması olarak görmüştür. Bunun sebebi, sömürgeciliğe son vermek mümkünken, yeni-sömürgecilikten kurtulmanın hiçbir şekilde gerçekleşmemesidir.¹⁵

Emperyalizm de sömürgecilik de kapitalizm öncesi döneme ait kavramlardır.¹⁶ Yeni-sömürgecilik döneminde başrol kapitalizmedir. Uluslararası sistemin ve ilişkilerin bu yeni tür sömürüye elverişli olduğu bir başka gerçektir. Her şeyden önce, mevcut sistemdeki güçlü ve zengin ülkelerin, tıpkı eski sömürgecilik döneminde olduğu gibi, bugün başta petrol ve doğal gaz olmak üzere, hâlâ hammadde ihtiyacı bulunmaktadır.

Yeni-sömürgeciliğin en dikkat çekici özelliği, sömürü sisteminin dolaylı olarak kurulmuş ve sürdürülmekte olmasıdır. Eski sömürgecilik ile yenisini ayırmak için eskisine “doğrudan sömürgecilik”, yenisine ise “dolaylı sömürgecilik” kavramlarını kullanmak yerinde olur. Sömürge terimi, bugün artık tabu haline gelmiş kavramlardan olduğu için, yerine serbest ticaret, mali yardım, işbirliği, sürdürülebilir kalkınma gibi farklı kavramlar

14 Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, Routledge, London and New York, 1998, s.4.

15 Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism. The Last Stage of Imperialism*, International Publishers, New York, 1965, s.ix.

16 Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, Routledge, London and New York, 1998, s.4.

kullanılmaktadır. Bu sistemde, bağımsız piyasa gücü her yerde ve her düzeyde varlığını göstermektedir.

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası örgütler yeni-sömürgecilik eleştirilerine en fazla maruz kalan kuruluşlardır. Bu örgütlerin sağladıklarından yararlanabilmek için yerine getirilmesi gereken bazı koşullar bulunmaktadır. Her ne kadar bu koşullar, yardım görecektir olan ülkenin yararına gibi görünse de, aslında büyük güçlerin çıkarlarına yönelik olduğu sıklıkla ileri sürülmektedir. Bu, kontrol sağlamaya yönelik bir hareket olarak değerlendirilmektedir. Genellikle, yardım alacak olan ülkenin liberalleşme yönünde daha büyük adımlar atması ve piyasasını yabancı şirketlere açmaya yönelik düzenlemeler yapması beklenmektedir. Bu durumda, yabancı şirketlerin lehinde liberalleşme karşılığında alınan yardımlar “rüşvet” olarak görülebilir.

Gerek uluslararası örgütler tarafından, gerek bağımsız hükümetler tarafından olsun mali yardımların hiçbir zaman karşılıksız yapılmadığı, dünya sistemine eleştirel bakanların görüşleri arasındadır. Mali yardımlar kavramı her ne kadar içinde “yardım” kelimesini barındırsa da, aslında yardım olarak değil, kimi zaman yüksek faizli olmak üzere “borç” olarak verilmektedir. Borçların ödenme sürecinin, ya da diğer bir ifadeyle borçların kendisinin bir türlü sonunun gelmemesi ise, bu ülkelerin bir türlü ayağa kalkamamasına sebep olmaktadır. Perkins’in yazdığı kitapta üzerinde özellikle durduğu nokta, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere ödeyemeyecekleri kadar yüksek miktarlarda ve belli şartlar altında borç vererek dizginleri sürekli elinde tutması olmuştur.¹⁷ Aşağıda ele alınacağı gibi, Batı’lı ülkelerin Afrika’daki yolsuzluklarla da bu kadar yakından ilgili olması yeni-sömürgeciliğin mantığına uygundur.

Dolaylı sömürgeyi, uluslararası örgütlerin dışında devletler de çeşitli şekillerde gerçekleştirebilmektedir. Öte yandan, söz konusu örgütlerin de arkasında var olan yine bağımsız devletlerdir. Bu devletler genellikle ekonomi, siyaset ve kültür politikalarını birbirlerine perde yaparak sömürü amaçlı kullanılmaktadır. Fransız devlet adamı ve eski başbakanlardan Jules Ferry, sömürgeci emperyalizmin teorik alt yapısını hazırlamaya çalışırken düşüncesi şu şekilde olmuştur: “*Önemli miktarlarda sermayeyi başka ülkelere ithal eden Fransa’nın, sömürgecilik meselesini bu açıdan ele alması çıkarınadır...Siyasi üstünlüğün olduğu yerde, ekonomik üstünlük de vardır.*”¹⁸ ABD’nin yeni-sömürgecilik politikaları ekonomi, Fransa’nınki ise kültür üzerine kurulmuştur. Bu iki yaklaşımın galibi ABD olmuş gibi

17 John Perkins, *Confessions of an Economic Hitman*, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco, 2004.

18 Jean-Paul Sartre, *Colonialism and Neocolonialism*, Haddour et.al (çevirenler), Routledge, London and New York, 2001, s.33.

görülmektedir. Ekonominin, kültürden daha kuvvetli olduğu düşüncesinin artık Fransa'yı ikna etmiş olması gerekir.

Yeni-Sömürgecilik Mevcut Sürecin Devamı

Sömürgecilik “sona erdikten” sonra, 1960’lı yıllarda, sömürge bölgelerindeki sınırlar eski sömürge güçleri tarafından yeniden çizilmiştir. Afrika’daki sınırların doğal görünümü olmayıp, cetvelle çizilmiş gibi durmasının nedeni, siyasi hesaplamalarla gerçekleştirilen ayırmanın sonucudur. Sömürgecilerin bu hareketi bile, onların sömürge sonrası için hâlâ aynı yerlerde çıkarlarının, planlarının olduğunun bir göstergesidir.

Eğer emperyalizm ile kapitalizmin aynı anda başlayıp, en başından beri sadece belli bir yerde değil, dünya çapında gerçekleştiğini ileri süren argümanı doğru kabul edilirse, “emperyalizmin devamı tezi”ni de kabul etmek gerekir. Çünkü bu görüşe göre eski tip emperyalizmler ve yeni tip emperyalizmler bulunmamaktadır.¹⁹ O halde, yukarıda da belirtildiği gibi, yeni-sömürgecilik terimi yerine “devam etmekte olan sömürgecilik” şeklinde kullanımları olağan karşılamak gerekir. Bu düşüncüyü sürdürdüğümüzde varacağımız noktada “sömürge-sonrası” (*post-colonial*) kavramının anlamsızlığı olacaktır. Sömürge-sonrası kavramı, yönetimin teknik olarak devredilmesi dışında hiçbir şey ifade etmemektedir.²⁰ Üstelik yeni-sömürgecilikte roller de pek değişmemiştir. Eskiden de sömürgeci olan güçlü devletler yine sömürgeci gibi hareket ederken, sömürülenler de aynı rolü sürdürmektedirler.

Yeni-sömürgeciliğin önemli özelliklerinden biri, sömürülmekte olan halkların sömürge olduklarının farkında olmaması, bunu hissetmemesi, kendilerini tam bağımsız millet olarak görmesidir. Bu süreçten kurtulmayı neredeyse imkânsız hale getiren başlıca sorun, mevcut sömürge sürecinin dolaylı olarak devam etmesidir. Sömürge sonrası döneme bakıldığında her ne kadar yeni ve bağımsız devletler kurulmuş gibi görünse de, eski sömürge güçlerinin kültürel alandaki varlığı kimi bölgelerde hiçbir zaman silinememiştir. Diğer taraftan ekonomik güç aslında eski sömürge güçlerinin elinden hiçbir zaman çıkmamıştır. Kontrolün kesintiye uğramadan sürdürülmesi için seçilen en kolay yöntem sömürge ülkesi içinde işbirlikçilerden yararlanmak olmuştur. Örneğin 1990’lı yıllarda bile Cezayirli, eski sömürge güçlerinin, yönetimi ülkedeki belli bir gruba – özellikle asker ve FLN²¹ – devrettiğini, bu nedenle ülkenin halk için

19 Herb Addo, *Imperialism: The Permanent Stage of Capitalism*, The United Nations University, Tokyo, 1986, s.18.

20 Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, Routledge, London and New York, 1998, s.10.

21 FLN: *Front de Libération Nationale* (Ulusal Kurtuluş Cephesi), Fransa’ya karşı yürütülen bağımsızlık savaşının liderliğini yapan milliyetçi-devrimci birim. Bağımsızlık sonrası dönemde kurulan tek partili sistemin tek partisi.

yönetilmekte olmadığını ve sonuçta da işgal durumunun sona ermediğini dile getirmişlerdi.²²

Eski sömürgelerin kontrol edilmeye ve hatta mümkünse sömürülmeye devam edilmesini ifade eden “*Françafrique*” terimi, yeni-sömürgecilik hareketini çağrıştırırken, aynı zamanda belli bir sürecin devam ettiğini de göstermektedir. Çünkü amaç, eski sömürgelerin etki alanından çıkıp tam anlamıyla bağımsızlaşmalarının önünü kesmektir. Kavram, Fransa’nın “eski” sömürgeleri ile “yakın” ilişkilerini sürdürmesini temsil etmektedir. Bu yakın ilişkiler arasında sömürge pazarlarının Fransa’ya açılmasının dışında, askerî müdahaleler de yer almaktadır. Müdahaleler, kimi zaman metropol devletine itiraz eden liderlerin devrilip yerlerine Fransa ile işbirliği yapabilecek olanların getirilmesi amacıyla gerçekleştirilir. “*Françafrique*” kavramının, Afrikalı liderlerle Fransız liderler arasında yapılan bir anlaşma olduğu ve amacın Afrikalı liderlere mevki ve para karşılığında Fransa’nın kontrolü elde tutması olduğu ileri sürülmektedir. Afrika’nın Fransa için süregelen öneminin temelinde enerji ve itibar bulunmaktadır.²³

Birçok sömürge devleti gibi Fransa için de, eski sömürgelerle ilişkilerin yeni-sömürme veya “yine sömürme” şeklinde sürdürülmesi olağan bir durum olmuştur. Fransa’daki Komünist Parti tarafından yapılan açıklamalarda dahi, Cezayir bağımsız olduktan sonra “Fransa ile Cezayir arasında var olan özgül, kültürel, ekonomik ve siyasi bağların var olması ve sürmesi gereklidir” şeklinde ifadeler yer bulmuştur.²⁴ Sömürge dönemindeki *mission civilisatrice* rolü, eski sömürgelere kalkınmaları için yardım etme bahanesi ile sürdürülmüştür. Böylelikle ekonomik, kültürel ve siyasi pek çok alanda, sömürge devletinin kontrolü elde tutmasını sağlamıştır. Nitekim, emperyalizm için de zaman zaman zaman “kontrollü modernleştirme projesi” ifadesi kullanılmaktadır.²⁵

Yeni-Sömürgecilik ile Küreselleşme İlişkisi

Yeni-sömürgecilik ile küreselleşme arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Küreselleşme, sadece dünya politikaları üzerinde değil, aynı zamanda teknolojik, askerî ve kültürel alanlarda da bir hegemon gücün varlığını içerir. Üstelik Gramsci’nin de ileri sürdüğü gibi, hegemonluk mutlaka kuvvet ve zor kullanımı ile gerçekleştirilmek durumunda değildir; hegemon güç kendisini “tahakküm” ile veya “entelektüel ve manevi liderlik” olarak da

22 Marc Ferro, *Colonization: A Global History*, Routledge, London and New York, 1997, s.347.

23 Steven Erlanger, “French Colonial Past Casts Long Shadow Over Policy in Africa”, *New York Times*, 17 Nisan 2011.

24 Irene Gendzier, *Franz Fanon*, Sosyalist Yayınlar, 1997, s.193’ten aktaran Aimé Césaire, *Barbar Batı Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Güneş Ayas (derleyen ve çeviren), Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007, s.34.

25 Phillip Darby, *The Fiction of Imperialism. Reading Between International Relations and Postcolonialism*, Cassell, London and Washington, 1998, s.59.

gösterebilir.²⁶ Gramsci, hegemonya kavramını, “tüm ülkelere nüfuz edebilen ve diğer ikincil konumdaki üretim modellerine bağlanabilen, baskın üretim modellerinin bulunduğu dünya ekonomisi içinde bir düzen” olarak tanımlar.²⁷

Her ne kadar küreselleşmenin eski bir süreç olduğu bilinse de, yeni olan olgu, karşılıklı bağımlılıkların artmasıdır. Yeni-sömürgecilik, küreselleşmenin sebep olduğu, artan bağımlılıklardan ve asimetrik ilişkilerden beslenmektedir. Küreselleşmeyi sorun haline getiren, Batı’ya/sömüren tarafa yönelik bir süreç olmasıdır.

Küreselleşmenin vaatleri arasında, sınırları olmayan, barışçıl ve uyumlu bir dünya düzeni bulunmaktadır.²⁸ Ancak bu süreç dünyanın farklı ülke ve bölgelerinde tamamen farklı etkilere neden olmuştur. Küreselleşme, bir kazananlar ve kaybedenler ortaya çıkarmıştır; kazananlar gelişmiş olan Batı/Kuzey ülkeleri, kaybedenler Doğu/Güney ülkeleri olmuştur. Küreselleşme birbirine zıt süreçleri temsil etmektedir: uyum ve uyumsuzluk, bütünleşme ve parçalanma, işbirliği ve çatışma ile Kuzey’de servet ve Güney’de fakirlik.²⁹ Yeni-sömürgecilik gibi, küreselleşme kavramı da, toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik kavramlarını çağrıştırmaktadır.

Tarihte ilk kez sermayenin bu kadar az sayıda insanın elinde toplandığı görülmektedir. Dünyadaki birkaç ülke; dünya ekonomisini, malumatı, medyayı, hatta siyaseti ve askerî gücü kontrol edebilmektedir. Dünya ticaretinin büyük çoğunluğunun birkaç yüz çokuluslu şirketin elinde olduğu, yine birkaç yüz zenginün tüm insanların yarısından fazlasının servetine sahip olduğu bilinmektedir. Eğer kitle iletişim araçları sadece birkaç güçlü kişinin elindeyse, insanları yönlendirmek için ellerinde büyük fırsat var demektir.

Küreselleşme, her yerin her yerde olması gibi bir anlama sahip gibi görünse de, aslında sadece güçlü olanın her yerde olması anlamına gelmektedir. Güçlü olan bugün eğer ABD ise, o zaman, her ne kadar Amerikanlaşma ve küreselleşme kavramlarının eş anlamlı olduğu söylenemese de, Amerikanlaşma ile küreselleşme, süreç olarak paralel bir şekilde gerçekleşmektedir.

26 Antonio Gramsci, *Selection from the Prison Notebooks*, Q. Hoare and G. Nowell Smith (derleyen ve çevirenler) Lawrence & Wishart, London, 1971, s.57.

27 Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Stephen Gill (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s.62.

28 Felix Moses Edoho, “Globalization and the New World Order: Toward and Inclusive Framework in the Twenty-First Century”, *Globalization and the New World Order*, Felix Moses Edoho (ed.), Praeger, USA, 1997, s.197.

29 Felix Moses Edoho, “Globalization and the New World Order: Toward and Inclusive Framework in the Twenty-First Century”, *Globalization and the New World Order*, Felix Moses Edoho (ed.), Praeger, USA, 1997, s.199.

Kültür, kullanım durumuna göre, bir toplumda egemenlik ve etkinlik sağlamak için önemli bir “zayıflatma” mekanizmasıdır. Kültür, ekonomi kadar yaygın ve açık bir şekilde görülmemekle birlikte, en az ekonomi kadar önemli bir kontrol altına alma unsurudur. Bunun nedeni, kültürün “biz” ve “ötekiler” ayırımını yapan dışlayıcı ve içine alıcı özelliği nedeniyle bir toplumun kimlik yapısını etkilemesidir. Kültür merkezleri, dil, sinema, müzik, mutfak, televizyon programları gibi unsurlar; emperyalist politikaların birer parçası olarak kullanılırlar. Bu şekilde topluma belli bir bakış açısının kazandırılması sağlanır. Arkasından isteklerin empoze edilmesi kolaylaşacaktır. Fransa’nın kültürel yayılmacılığı, dışişleri bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu, kültürel yayılmanın dış politikanın bir parçası olduğunu göstermektedir.

Sömürgecilik ile Yeni-sömürgecilik Süreçlerinin Kıyaslanması

Sömürgecilik ile yeni-sömürgeciliğin aynı süreçler olduğu ileri sürüldüğünde benzerlikleri, farklı süreçler olduğu düşünüldüğünde farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Tek bir süreç olduğu, iki farklı kavram olmadığı tezi genellikle Marxistlere ve neo-Marxistlere aittir. İki farklı süreç yerine tek bir süreç olduğunu, en iyi şekilde, sömürge sonrası (*post-colonial*) döneme bakarak görmek mümkündür. Aslında sömürge-sonrası dönemin, sömürgeleştirilmiş olan ülkelerin sömürge dönemini hatırlatmayacak ve diğerlerini taklit etmeyecek şekilde, yeni kimlik oluşturmaları ve yeni iç ve dış politika biçimleri belirlemeleri için geçirilecek bir dönem olması gerekirdi. Sömürge sonrası dönemin önemi, kurbanların sömürgelerin özellikleri ile kirletilmemiş bir kimlik ve kültür kurma sürecini ifade etmesidir. Sömürgeciliğin sona ermesi/serbestleşme/özgürleşme/bağımsızlaşma, sadece “sömürgecilikten zihinlerde kurtulma” şeklinde olmuş, ancak hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. O halde bir ülke hem sömürge-sonrası dönemi hem de yeni-sömürgecilik dönemini yaşıyor olabilir. Bu, bir ülkenin resmen bağımsız olması, ancak ekonomik ve/veya kültürel olarak bağımlı kalmasını ifade etmektedir.³⁰ Her iki süreç sadece ekonomik değil, tarihî, kültürel, etik ve siyasi bir sorun olarak da görülmektedir. Yeni-sömürgecilik yabancı şirketlerin bir ülkedeki ekonominin kontrolünü ele geçirmesini içermekte ise, o zaman eski tip sömürgecilikten uzak olmadığı belirtilmelidir. Her iki süreç de ayrıcalıklı sömürge gücü ile kurban konumundaki sömürge arasındaki asimetric ilişkiyi ihtiva etmektedir.

Yeni-sömürgecilik düşüncesi, “sömürülmekte” olan ülkelerin, daha fazla eşitlik ve çok-taraflılık üzerine kurulu yeni bir dünya sisteminin oluşturulması yönünde girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Birçok görüşe göre, Batı hiçbir zaman bu ülkelere demokrasi, barış ya da refah

30 Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, Routledge, London and New York, 1998, s.7.

vermeyeceği gibi, sömürmeye de devam edecektir.³¹ O halde, başlıca amaç, bu ülkelerin siyaset, ekonomi, entelektüel ve kültürel yaşam gibi her alanda kendi kendilerine yeter hale gelmelerinin sağlanması olmalıdır. Bu başarı, gelişmiş ülkeler tarafından aşağı görülme ve sömürülmekten kurtulmak anlamına gelecektir. Bu bağlamda, sömürgecilikten kurtulma çabası, daha farklı biçimde de olsa, yeni-sömürgecilikten kurtulmak için de vardır; Güney-Güney İşbirliği (*South-South Cooperation*) bunlardan biridir.³²

İki kavram arasındaki farklılıklara bakıldığında, öncelikle bugünkü sömürgecilerin daha evvelki misyonerlik ve askerî yöntemlerle kıyaslandığında çok daha zarif yollarla amaçlarına ulaşmakta oldukları görülmektedir.³³ Doğrudan bir yönetim ve açıktan açığa bir sömürü söz konusu olmadığından sömürme işi, seçilmiş ve eğitilmiş araçlar eliyle gerçekleştirilir. Ekonomik yardımlar, BM, iç karışıklar ve askerî darbeler bu araçlardandır.³⁴ Yeni-sömürgecilik, üstü kapalı ve sinsî olması nedeniyle, sömürgecilikten belki daha zarif ama daha kötü olarak görülebilir.

Sömürgecilik ilişkisi sona ermemiştir, fakat bu sefer ilişkilerin içine sömürülen tarafın isteği dahil olmuştur. Sömürgecilikte olduğu gibi toptan bir itiraz söz konusu değildir. Diğer taraftan, yeni-sömürgecilikte en önemli noktalardan biri, sömürülen insanların onların iyiliği için bir şeyler yapıldığına ikna edilmesidir. Sömürge konumundaki bir ülkenin bir takım siyasi faydalar için sömürgeleştirilmeyi veya işgal edilmeyi istediği düşünülmektedir. Bu görüşe verilebilecek en uygun örnek, ABD'nin Irak halkını özgürleştirmek, onlara demokrasi getirmek için yaptığı askerî operasyondur.

YENİ-SÖMÜRGEÇİLİK İNSANLIĞA KARŞI SUÇ MUDUR?

İnsanlığa Karşı Suç Kavramı

2002 yılında La Haye'de kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Mahkemeyi kuran anlaşma Roma Statüsü, “insanlığa karşı suç” tanımını yapmaktadır. 7. maddede, insanlığa karşı suç, “herhangi bir sivil nüfusa

31 Samir Amin, *Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme*, Işık Soner (çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.21.

32 Güney-Güney İşbirliği, gelişmekte olan ülkelerin – veya daha yeni bir tabirle “Güney” ülkelerinin – ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda, özellikle kendi aralarında bir işbirliği gerçekleştirilmesi projesidir. Her ne kadar gelişmiş ülkeler tarafından teşvik edilen bir girişim olarak başlamışsa da, Güney'in lider ülkeleri zamanla bu örgütlenmeyi küreselleşme ve küresel güç karşıtı bir çizgiye çekme çabasına girmişlerdir. Bugün amaç, daha adil, eşit, çok taraflı ve çok-kutuplu bir dünya sistemi yaratmak için güç birliği yapmak haline gelmiştir.

33 Taiaiake Alfred ve Jeff Comtassel, “Being Indigenous: Resurgences against Contemporary Colonialism”, *Government and Opposition*, Politics of Identity IX, 2005, ss.597-598.

34 Editorial Departments of Renmin Ribao and Hongqi, *Apologists of Neo-Colonialism – Comment on the Open Letter of the Central Committee of the CPSU*, Foreign Languages Press, Peking, 1963, ss.4-5.

yönelik olarak yaygın veya sistematik bir şekilde işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biridir” şeklinde tanımlanmıştır. Suçu oluşturan söz konusu fiiller ise şöyledir:

- (a) Öldürme;
- (b) Toplu yok etme;
- (c) Köleleştirme;
- (d) Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli;
- (e) Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsetme veya fiziksel özgürlükten ciddi olarak mahrum bırakma;
- (f) İşkence;
- (g) Tecavüz, seks köleliği, fuşşa zorlama, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya diğer cinsel şiddet türleri;
- (h) Herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa yönelik olarak siyasi, ırksal, etnik, kültürel, dinî, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta izin verilmeyen diğer sebeplere dayanarak zulüm;
- (i) Kişilerin ortadan kaybolmaya zorlanması;
- (j) Apartheid suçu;
- (k) Bedensel, zihinsel veya fiziksel sağlığa ciddi hasar veren veya kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara sebebiyet veren, benzer nitelik taşıyan diğer insanlık dışı eylemler.³⁵

Sömürgecilik Neden İnsanlık Suçudur?

Sömürgecilik dünyanın her yerinde aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Fakat ortak nokta, bölgedeki yerlileri ve sonradan gelenleri son derece karmaşık ve travmatik bir ilişki biçimine sokmuş olmasıdır.³⁶ Sömürgeci baskı o kadar fazla olmuştur ki – Memmi’nin sözleriyle “alçaklığı o kadar ayyuka çıkmıştır ki” – sömürge sistemini haklı çıkarmak için ileri sürülen efendi ile uşak arasındaki mesafe, hiçbir zaman yeterli büyüklükte olmamıştır. Memmi’ye göre bu durumda sömürgeci, her zaman kendisini,

³⁵ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü/Tüzüğü.

³⁶ Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, Routledge, London and New York, 1998, s.2.

sömürgeleştirilen insanın değerini sistematik olarak düşürmeye adanmıştır.³⁷ Sömürge olarak ele geçirilen topraklardaki bütün siyasi güç iki temel amaca yöneltilmiştir: sömürge halklarını boyunduruk altında tutmak ve insanlarla ülke kaynaklarının sömürülmesini azami düzeyde muhafaza etmek.³⁸

Kâr güdüsü ile aşağılama ve boyun eğdirme olarak da görülebilen sömürgeciliğin (ve aynı zamanda yeni-sömürgeciliğin) bir insanlık suçu olarak görülmesinin temelinde, o topraklarda var olan canlı-cansız neredeyse her şeye el konması vardır. Haftanın yedi günü çalıştırılmaları, elleriyle kazarak yollar, tüneller, limanlar yapmaya zorlanmaları somut insanlık dışı örneklerdir. Sömürülen ülke çalışanlarına mümkün olan en düşük maaş verilmiş, zorla çalıştırma mevcut olmuş, kelle vergisi uygulanmış, çiftçilerin kendi topraklarından kira alınmış, kimi zaman en kârlı ürünleri ekmelerine izin verilmemiştir.³⁹ Cezayirlilerin yüzde 90'ı topraklarını terk etmeye zorlanarak verimsiz topraklara yerleştirildiği, verimli topraklara sömürgeciler tarafından el konulduğu, gülünç maaşlarla çalıştırıldıkları, işsizlik korkusu ile isyan edemedikleri için,⁴⁰ sömürgecilik insanlığa karşı bir suç olarak görülmektedir.

Bugün Batı, kültürel alandaki kısıtlama ve baskıları da insanlık suçu, hatta kültür yoluyla öldürme anlamını ihtiva ettiğini ileri sürerek soykırım olarak görmektedir. Asimilasyon, özellikle Fransa için sömürgeciliğin resmî politikalarından olmuştur.⁴¹ Sadece bu noktada bile bir insanlık suçunun varlığından bahsetmek mümkündür.

Baskılar, hakların alınması, adaletsizlik, eşitsizlik, zorla çalıştırma gibi uygulamalar insanlık dışı uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. İnsanlıktan çıkarma çabası sonunda sömürgeleştirilen insan da artık bir nesneye dönüşmeye başlar.⁴² Sömürgecilik, şiddet kullanarak boyun eğdirdiği halklar için insan haklarını kabul etmez, onları fakirlik ve cehalet içinde tutar, Marx'ın deyişiyle "insanlık-altı" (sub-humanity) durumunda tutar.⁴³ Bu durumda, sömürge halkları oyunun tümüyle dışında olduğundan tarihin bir öznesi de değillerdir.⁴⁴

37 Albert Memmi, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.73.

38 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.15.

39 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.15.

40 Jean-Paul Sartre, *Colonialism and Neocolonialism*, Haddour et.al (çevirenler), Routledge, London and New York, 2001, s.39.

41 Stewart C. Easton, *The Twilight of European Colonialism*, Methuen & Co Ltd, London, 1960, ss.314 vd.

42 Albert Memmi, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.86.

43 Jean-Paul Sartre, *Colonialism and Neocolonialism*, Haddour et.al (çevirenler), Routledge, London and New York, 2001, s.2.

44 Albert Memmi, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.91.

Sömürgeciliğin, sömürüleni insanlıktan çıkarırken sömüreni de insanlıktan çıkardığına dair tartışmalar Fanon ve Césaire gibi yazarlar tarafından yapılmıştır. Césaire'in "sömürgeciliğin bumerang etkisi" olarak ifade ettiği durumda, yerlilere duyulan nefretin meşrulaştırdığı sömürgeci faaliyetler, onu üstleneni dönüştürür. Césaire'e göre, kendi vicdanını rahatlatmak için diğer insanı hayvan gibi görme eğilimi içindeki insan, kendisini, diğerine hayvan gibi davranmaya alıştırdığında nesnel olarak bizzat kendisini hayvana dönüştürmeye yönelir.⁴⁵

Özellikle Afrika için düşünüldüğünde, sömürgecilik, emperyalizm ve köle ticaretini, kıtanın geri kalmış olmasının sebebi olarak gören önemli bir düşünür grubu vardır. Bu gruba göre sömürge sonrası dönemde Afrika daha da fakirleşmiştir. Ancak diğer tarafta; sömürgeciliğin Afrika'yı geliştirdiğini, Batı ile arasındaki farkı azalttığını, entelektüel ve maddi kalkınmanın tohumlarının atıldığını, cehalet kıtasına medeniyeti getirdiğini, pagan uygulamalarının ve yamyamlığın önünü kestiğini, modern tıp ve resmî eğitim sağladığını, kıtada kabilelerdense ulusal devletlerin kurulmasını sağladığını ileri sürenler vardır. Emperyalizm savunucularına göre Afrika'nın içinde bulunduğu geri kalmışlık durumunun nedeni, bu halkın sömürge yönetiminin sağladıklarını değerlendirememiş olmasıdır.⁴⁶ Batı düşüncesinde sömürgecilik, utanç verici geçmişine rağmen, geri kalmış toplumları izole olmaktan çıkarıp dünya pazarlarına ve medeniyetine dâhil ederek kurtarmıştır.⁴⁷ Ancak sömürgeciler, sömürme işini, başkalarını düşünerek, insancıl duygularla yapmadıklarına ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerine göre, "uygarlık yayma" iddiaları da masal olmaktadır.⁴⁸

Kapitalizm, emperyalizm, kalkınma gibi terimler Avrupa-merkezli kavramlardır. Dünya tarihinde Avrupa'nın çıkarları ve özellikleri ile çok yakından bağlantılıdır. Avrupa-merkezciler, Avrupa dışı olan dünyanın geri kaldığına, bu insanların bir gün Avrupalılar gibi Avrupa-merkezci kavramları anlar hale geleceklere inanmaktadırlar. Bu düşünceye göre, Addo'nun ifadesiyle, dünyayı önemli yapan tek sebep, içinde Avrupa'nın var olmasıdır. Avrupa-merkezci biçimler içinde kaldığında, bu kavramlar dünyaya Avrupa'yı anlatacaktır. Ancak Avrupalılara göre bu gerçekleşmemiştir. Avrupa, Avrupalı olmayana dünyayı anlatamamıştır. O halde geriye kalan çare onlara "göstermek" olmuştur. Bunun üzerine Avrupa fiilen Avrupa dışı bölgeleri kapitalist dünya sistemine dönüştürme çabası

45 Aimé Césaire, *Barbar Batı Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Güneş Ayas (derleyen ve çeviren), Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007, s.74.

46 Tunde Obadina, "The Myth of Neo-Colonialism", *Africa Economic Analysis*, 2000, <http://www.afbis.com/analysis/neo-colonialism.html>

47 V.G.Kiernan, *Imperialism and its Contradictions*, Harvey J.Kaye (edited and introduced) Routledge, London and New York, 1995, s.121.

48 Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, Kitap Deyince Yayınları, İstanbul, 2000, s.19.

içine girmiştir.⁴⁹ Belli bir gelişme ve ilerlemeye sebep olsa da, bu durum egemen güce “bağımlı” şekilde gelişmekte ve ona bağımlı kalmaktadır. Yeni-sömürgecilik için aynı zamanda “bağımlı kapitalist gelişme” de denilir.⁵⁰

Hukuki olarak yaklaşıldığında, sömürge döneminde metropol otoritenin bir parçası olarak tanımlandıklarından sömürgelerin uluslararası hukukta bağımsız birimler olarak yeri bulunmuyordu.⁵¹ Bugün ise hâlâ Fransa, eski sömürgelerinin bir kısmını “deniz ötesi topraklar” adı altında muhafaza etmeyi sürdürmektedir.

Sömürgeciliğin “o kadar da kötü” olmadığı, en azından insanları yok etmediği, zaman zaman ileri sürülmektedir. Ancak imha, zaten sömürgecilikle çatışır, çünkü sömürgeleştirilen insan ortadan kaldırılırsa sömürülecek insan da kalmayacak, sömürgeleştirilen ile birlikte sömürgeci de, sömürgecilik de yok olacaktır.⁵²

Yeni-sömürgecilik Neden İnsanlık Suçudur?

Henüz II. Dünya Savaşı sona ermeden, İngilizler ve Amerikalılar savaş sonrası uluslararası düzenin nasıl olması gerektiği konusunda tartışmaya başlamışlardır. Bazı öneriler, bölgesel grupların kurulması, bazıları sömürge imparatorluğunun canlandırılması, özellikle Amerikalılardan gelen diğer görüşler arasında liberal çok-tarafılık ilkeleri üzerine kurulu açık bir uluslararası ekonomi inşa etmek yönünde olmuştur. Asıl tartışma, liberal ekonomik sistem önerenler ile sömürgeciliğe geri dönüşü savunanlar arasında gerçekleşmiştir.⁵³

Emperyalizmler çağının sona erdiği düşünülürken, bugünün “saklı” emperyalizmlerini veya yeni-emperyalizmlerini, yeni-sömürgecilikte olduğu gibi görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Örneğin Afrika, her ne kadar eski tip sömürgecilikten kurtulmuşsa da, bu ülke üzerinde sömürgeciliğin etkileri, yeni-sömürgecilik, yolsuzluk ve iç savaşlar şeklinde kendini göstererek devam etmektedir.

49 Herb Addo, *Imperialism: The Permanent Stage of Capitalism*, The United Nations University, Tokyo, 1986, ss.12-13.

50 Colin Leys, *Underdevelopment in Kenya. The Political Economy of Neo-Colonialism*, Heinemann, London, 1975, s.27.

51 Thomas W. Donovan, “Jurisdictional Relationships Between Nations and their Former Colonies”, *Across Borders International Law Journal*, Vol. II, Autumn 2003.

52 Albert Memmi, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.132.

53 G. John Ikenberry, “A World Economy Restored: Expert Consensus and the Anglo-American Postwar Settlement”, *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*, Peter M. Haas (ed.), University of South Carolina Press, Columbia, 1997, s.289.

Yeni-emperyalizmin yöntemleri, yeni-sömürgeciliğin yöntemlerinden çok farklı değildir, çünkü her ikisi de aynı oyuncular tarafından gerçekleştirilmektedir. Lenin, emperyalizmi “kapitalizmin son aşaması” olarak tanımlar.⁵⁴ Emperyalizmin en genel açıklaması, bir devletin zayıf olanların direnemeyeceği biçimde diğer devletler üzerinde güç elde etmesi şeklinde yapılabilir. Başlıca sorun; askerî, ekonomik, kültürel, sosyal ya da siyasi bir şekilde güç kullanımının olmasıdır. Emperyalistler zayıf devletlerin her zaman zayıf kalmasını sağlamaya çalışırlar. Eğer emperyalizm bir politika seçimi ise, o zaman aynı zamanda manevi bir mesele olarak da değerlendirilebilir. Bu noktada, Batı’nın, “bilimsel olmadığı” gerekçesi ile emperyalizm teriminin kullanılmasına karşı çıktığı da belirtilmelidir.⁵⁵

Yeni-sömürgecilikte bazı uygulamalar belirgin bir şekilde suç olarak görülebilecek durumda iken, bazı gerçeklerin kanıtlanması güç olduğundan suç sınıfına girmesi de bir o kadar güçtür. Yeni-sömürgecilikte çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler ile birlikte en fazla suçlanan kuruluşlardandır. Bunun açıkça suç olarak görülemeyecek olumsuz yanı, kırılğan ve henüz hazır olmayan ülke pazarlarının liberalleştirilerek, çok uluslu şirketlere ya da güçlü ekonomilere hizmet eder hale getirilmesidir. Sömürüldüğü ileri sürülen ülke giderek fakirleşirken, diğerleri bu ülke üzerinden para kazanmaktadır. Piyasanın sömürgeleştirilmesi, askerî güç ile değil, çeşitli vaatlerle, mali yardımlarla veya ekonomik tehditlerle gerçekleştirilmiştir. Bu durumda, işin içinde doğrudan zor kullanmak yoktur, ülke baskı altında dahi olsa, sonuçta kendi isteği ile sömürülmeyi kabul etmiştir.

Çok uluslu şirketlerin belirgin suçu ise, kendilerine ait veya diğer Batılı ülkelerde dikkat ettikleri konulara geri kalmış ülkelerde özen göstermemeleridir. Aynı şirketler, sömürge ülkelerinde iş yaptıklarında, Batılı ülkelerdekinden daha farklı hareket etmektedirler. İnsan sağlığına, işçi haklarına, çalışma koşullarına, çevrenin korunmasına dikkat edilmemektedir. Büyük firmaların dahi, özellikle kahve ve kakao gibi sektörlerde çalışanlara hak ettiği koşulları sağlamadıkları, ülkedeki işçilere, insanlara, bitkilere, doğaya, canlılara değer vermedikleri bilinmektedir.⁵⁶

Fransa’nın “bağımsız olabilmek için fazla küçük”⁵⁷ olan ve bugün Fransız topraklarının parçası olarak kabul edilen Guadeloupe, Martinique, Réunion, Nouvelle Calédonie gibi birimlerde yaşayanlar Fransa anakarasında yaşayan

54 Vladimir Ilich Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism: A Popular Outline*, Co-operative Publishing Society of Foreign Workers in the USSR, Moscow, 1934.

55 Samir Amin, *Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme*, Işık Soner (çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.30.

56 İnsana, can’a, emeğe değer veren bir tüketicinin, özellikle kahve ve kakao gibi ürünleri alırken, adil ticaret (*fair trade*) olup olmadığını önceden araştırıp, kölelik ve sömürü sistemine kendi parası ile destek vermemesi beklenir.

57 Stewart C. Easton, *The Twilight of European Colonialism*, Methuen & Co Ltd, London, 1960, s.239.

Fransızlarla tamamen aynı haklara sahip olup, anakaraya yerleşme olanakları da bulunmaktadır. Bağımsızlık gibi kaygılara sahip olmayan söz konusu birimlerin hâlâ sömürüldüklerini söylemek imkânsız gibidir. Ancak, Fransa'nın nükleer denemeler gibi kirli işlerini, bu “önemsiz” canlıların yaşadığı bölgelerde yaptığı düşünüldüğünde, sömürünün devam etmediği görüşünü bir kez daha düşünmekte fayda vardır.

İnsanlık Suçu Örnekleri

Batılı ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin demokratikleşme süreci içindeki yardım girişimleri; kontrol, egemenlik ve emperyalizm için bir tür örtüdür. Gerçekte ise, demokratikleşme risklidir, çünkü halkın seçimi her zaman kontrol edilemeyebilir ve ülke kontrolden çıkabilir. Bu nedenle, demokratikleşme bir örtü olarak kullanılmakta, amaç kontrolün elde tutulması olmaktadır. ABD'nin Latin Amerika'da 1898 yılından sonra devirdiği 40 hükümetin hiçbirinin demokratikleşmemiş olması bir örnektir. Malî yardımlar demokratikleşme ve liberal ekonomi politikalarına bağlanmaktadır. Pazarların açılması ve demokrasinin yayılması geriliminde kazanan her zaman emperyalizm olmuştur.⁵⁸

Yeni-sömürgecilik altındaki ülkelerin bir türlü toparlanamamasının “sağlanması” sömürenler açısından önemlidir. Afrika ve Orta Doğu gibi bölgelerin, sömürge güçleri tarafından birbiriyle uyumsuz çok sayıda idarî birime ayrılmış olması ciddi bir sorundur. Nkrumah'ın da belirttiği sorunlu nokta, bu taksimatın, sömürgecilerin çıkarları doğrultusunda yapılmış olması, ancak Afrikalıların çıkarlarına ters olmasıdır. Burada “böl ve yönet” yöntemi her zaman olduğu gibi yine sömürgecilerin lehine işlemektedir. Örneğin her bir ülkede ayrı ayrı kakao üretiminin yapılması fiyatları düşürmektedir. Birçok düşünür gibi Nkrumah da yeni-sömürgecilığe karşı koymanın tek yolunun Afrika birliğinin sağlanması olduğunu ileri sürmektedir. Afrika ülkelerinin bu durumda, kendilerini sömüren yabancı güçlerle değil, birbirleriyle işbirliği içinde bulunmaları gerekmektedir.

Ancak Batılı güçler bu noktada da devreye girmektedir. Kendileri ile işbirliği yapacak olan liderleri desteklemekte, onları başa geçirmekte, üstelik bu ülkelerde muhalefete, demokrasiye ve özgürlüklere izin vermeyerek ve baskı rejimi kurarak itiraz seslerini susturmaktadırlar. Memmi, sömürge güçlerinin bazı yönetimleri desteklemesi konusunda kanser benzetmesi yapar: “kanserin tek hedefi yayılmaktır”. Bu doğrultuda sömürgeci de sadece baskıcı, gerici, tutucu, ülkesinin mevcut statüsünü sürdüreceği olan yönetimleri destekler.⁵⁹ Afrika ülkelerindeki askerî

58 Parag Khanna, *The Second World Empires and Influence in the new Global Order*, Random House, New York, 2008, s.124.

59 Albert Memmi, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.71.

darbelerin hangi amaçlarla kimler tarafından desteklenerek gerçekleştirildiği çoğu zaman tartışma konusu olmaktadır. Büyük devletlerin çıkarlarını savunacak liderlerin getirilmesi amacıyla darbelerin desteklendiği, planlandığı, hatta yapıldığı ispatlanmasa da her zaman var olan bir iddiadır. Bu iddiaların belgelerle ispatlanması henüz mümkün olmadığından, gerçekliği tartışmalıdır. Ancak Batı tarafından rejim değişikliği için baskı yapılan ülkelerin Batı'nın taleplerine karşılık vermeyen yönetimlere sahip olması, demokratik olmadığı için Batı'nın tasvip etmemesi gerekmesine rağmen, darbe yönetimiyle yakın ilişkiler kurulması tesadüf olamayacak kadar sık görülmektedir. Bu bağlamda, bir ülkenin içişlerine karışılmasının yanında, işbirliği yapmayı reddettiği için bir ülkede iç karışıklıkların çıkarılması ve yönetimin devrilmesi, bu süreç içinde iç savaşın çıkması ve çok sayıda sivil ölümün gerçekleşmesi uluslararası suç kapsamına girmektedir.

Libya lideri Kaddafi gibi terörizmi desteklediği, insan hak ve özgürlüklerini kısıtladığı ileri sürülen bir diktatöre silah satmak somut bir suç gibi görünmektedir. Silah ticareti suç olmasa dahi, silahları kendi sivil halkına karşı kullanma ihtimali yüksek olan bir diktatöre silah satmak en azından ahlakî bir suç olarak görülmelidir. Kaddafi, 40 yıldır tanınan, gerek Batı gerek Afrika ve Orta Doğu tarafından bilinen ve bu kadar yıldır da değişmemiş olan bir liderdir. Ancak Batılı ülkeler, kendi çıkarları doğrultusunda yeri geldiğinde diktatörü desteklemiş ya da yine aynı lidere savaş açabilmişlerdir. 1950'li yıllarda Amerikan Başkanı Eisenhower'ın bakanlarından biri "diktatörleri gücendirecek hiçbir şey yapmayın. Onlardan başka güvenebileceğimiz kimse yok" diyebilmiştir.⁶⁰

Ruanda'da meydana gelen soykırımın içinde ve öncesinde yaşananlarda eski sömürgeci Belçika ve Fransa'nın, halkı kendi çıkarları çerçevesinde bölerek birbirlerine karşı kullanılabilir hale getirmeleri insanlık suçu sayılabilecek bir girişim olmalıdır. Somali'de ABD'nin ekonomik ve askerî destekli yönetiminin baskısı iç savaşa sebep olmuştur. ABD, Filipinler'de baskıcı yönetimi desteklemiştir. Fransa'nın eski sömürgesi Çad, "bağımsız" olduktan sonra dahi kontrol altında kalmıştır. Fransa ile ABD'nin çatışmasına sahne olan ülkede iç savaş çıkmış, muhalefete izin vermeyen ve sert tedbirler kullanan lider maddi ve askerî olarak desteklenmiştir. Çoğunlukla Afrika'da olmak üzere, meydana gelen (ya da kasten çıkartılan) iç savaşlarda sömürge güçlerinin yaptığı ayırıcılık, yapay olarak belirlenen sınırlar, kışkırtma, böl-yönet uygulaması için yapılanlar suç sınıfına girmesi gereken hareketlerdir.

Fransız liderlerin eski sömürgeleri ile yakın iş ilişkilerinin dışında siyasi, dilsel ve kişisel bağları da bulunmaktadır. Fransa defalarca kere Afrika'da,

60 Parag Khanna, *The Second World Empires and Influence in the new Global Order*, Random House, New York, 2008, s.125.

eski başkanları devirip kendi istediğini yönetime geçirmek, siyasi ve ekonomik karanlık işlere bulaşmak gibi yasa dışı işler yapmakla suçlanmıştır. Ayrıca yolsuzluk, rüşvet, gizli ödemeler, gizli siyasi anlaşmalar, kişisel ilişkilerin yoğunluğu ve hediye edilen elmaslar nedeniyle de eleştirilmiştir.⁶¹ Eski sömürgelerine defalarca kere kendi çıkarları doğrultusunda politikalar dikte ettiği, karşılığında da ekonomik ödüller sunduğu iddia edilmektedir.⁶²

Uluslararası sivil toplum örgütleri için de “yeni-sömürgecilik araçları” ifadesi kullanılabilir. Gelişmekte olan ülkelerde yoğun faaliyetlerde bulunan bu tür örgütler, zaman zaman ev sahibi devletin şüphesini çekmektedir. Söz konusu örgütler, kendilerine tam hareket etme özgürlüğü verilmediğinde, ülkeyi insan haklarına aykırı hareket etmekle suçlayarak diğer uluslararası kuruluşlara ve dünya kamuoyuna şikâyet etmekte, yaptırım ve baskı uygulama çabası içine girmektedirler. Kendilerine özgürlük verildiğinde ise, bir istihbarat servisi gibi hareket ederek toplum içinde karışıklıklara ve gerginliklere yol açabilmekte, üstelik kendileri de yolsuzluklara bulaşabilmektedirler. Örneğin, 2004 yılında meydana gelen tsunami sonrasında kurulan Fransız yardım kuruluşu *L'Arche de Zoé*'nin amacı kimsesiz çocuklara yardım etmek olarak açıklanmıştı. Ancak Çad'da, 100'den fazla “kimsesiz olmayan” çocuğu kaçırıp Fransızlara satma girişimindeyken yakalanan görevliler çocuk kaçakçılığından hüküm giymiş, fakat Fransa'ya teslim edilmişti. 2010 yılında da *New Life Children's Refuge* adlı Amerikan yardım kuruluşunun kurucusu, Haiti'li çocukları izinsiz sınır dışına çıkarmak nedeniyle hapis cezası almıştı.

Dolaylı Suçlar

Yeni-sömürgeciliğin bir insanlık suçu olarak görülmesini zorlaştıran sebeplerden biri, sömürge ülkelerinin gördüğü dolaylı ya da kolaylıkla görünmeyen zararlardır. Örneğin bu ülkelerin geri kalmışlığını sömürgeci güçlerin eski ve şimdiki politikalarına bağlamak mümkündür, ancak doğrudan tek sorumlu olarak sömürgecileri görmek yetersizdir.

Geri kalmışlıkları nedeniyle geri kalmış ülkelerin kendisini sorumlu tutan düşünceye göre sömürgecilik sona ermiş bir süreçtir. Üstelik sömürülen ülkelere katkıları da olmuştur. Bu görüşe göre yeni-sömürgecilik olarak adlandırılan kavramın gerçekçi bir yanı bulunmamaktadır. Tembel toplumlar, fakirlikleri sebebiyle başkalarını suçlamak için bu tür (yeni-sömürgecilik) kavramlar geliştirmektedirler. Bu toplumlarda üretim

61 Steven Erlanger, “French Colonial Past Casts Long Shadow Over Policy in Africa”, *New York Times*, 17 Nisan 2011.

62 Steven Erlanger, “French Colonial Past Casts Long Shadow Over Policy in Africa”, *New York Times*, 17 Nisan 2011.

düşüklüğü, yolsuzluk, devlet müdahalesi, çalışma ahlakından yoksun olma gibi sorunlar fakirliğin gerçek sebepleridir ve büyük güçlerle hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu düşüncenin karşısında yer alan Marxist görüş ise, üçüncü dünya ülkelerinin geri kalmışlığını sömürge sürecine bağlamaktadır. Sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuştuktan sonraki dönemde eski sömürgecilerin “telafi” girişimleri dahi yeni-sömürgecilik olarak algılanmıştır. Batılı güçler Afrika’daki yolsuzlukları tamamen bir iç sorun olarak görürken, sorunun borçlanma, faizler, piyasa gibi global sebeplere de dayandığını fark edenler yine Marxistlerdir. Diğer taraftan, “yine” sömürülmekte olan ülkelere bakıldığında, bir çıkarlar hiyerarşisi olduğu görülmektedir. Sömürülmekte olan ülkelerdeki hiçbir birimin, sömüren ülkelerin sahip olduğu herhangi bir birimden daha fazla çıkar sağlamasına izin verilmemektedir. Örneğin uzun sömürge döneminde kültürel olarak etki altında bırakılmış, hatta değiştirilmiş olmalarına rağmen, sanayileşme yönünde adımlar atılmamış olması dikkat çekicidir. Tarım ürünleri ile, ya da tüm dünyaya muz veya kakao satarak kalkınmak imkansızdır. Sanayileşme olmadığında, satış ne kadar çok olursa olsun kalkınma gerçekleşmemektedir. Ne kadar kıymetli olursa olsun, hammadde sahibi olmak kalkınmak için yeterli değildir. Hammaddeler sanayileşmiş ülkelere satılıp, işlendikten sonra daha pahalı bir şekilde sanayi ürünü olarak satın alınmaktadır ki, zaten sömürge düzeninin temelinde bu sistem bulunmaktadır. Benzer şekilde, teknoloji mallarının üretiminde Batı tekeli mevcuttur.

Avrupa her zaman kendisini barbarlığın karşısında duran medeniyet olarak görmüştür. Avrupa’nın bu kimliği, ilerleme düşüncesi ile paralel bir şekilde gelişmiştir. Avrupa sürekli ilerlemeye devam etmiş, ancak bu süre içinde dünyanın geri kalanı sabit durmuştur.⁶³ Yeni-sömürgecilik, mevcut geri kalmışlık düzeyini yeniden üretmektedir. Bu da, sınıf çatışmalarının artmasına ve yeni biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁶⁴

Sosyolog Immanuel Wallerstein’in kapitalist üretim modeline dayalı dünya ekonomisi sisteminde üç bölgeden oluşan bir bağımlılık durumu mevcuttur: Merkez, yarı-merkez ve çevre.⁶⁵ Wallerstein’a göre bağımlılık tek yönlü bir süreç olup, “merkez”den (çoğunluğunu Batı’nın oluşturduğu gelişmiş ülkeler) çıkarak tüm “çevre”yi (geri kalmış ülkeler) boyunduruğu altına alır.⁶⁶ Sömürü üzerine kurulu sistemde merkez ülkeleri hem yarı-çevre (gelişmekte olan ülkeler) hem de çevre ülkelerini sömürür, yarı-çevre

63 V.G.Kiernan, *Imperialism and its Contradictions*, Harvey J.Kaye (edited and introduced), Routledge, London and New York, 1995, s.154.

64 Colin Leys, *Underdevelopment in Kenya. The Political Economy of eo-Colonialism*, Heinemann, London, 1975, s.27.

65 Patrick Wolfe, “The World of History and the World-as-History”, *Decolonization Perspectives from Now and Then*, Prasenjit Duara (ed.), Routledge, New York, 2008, s.105.

66 Patrick Wolfe, “The World of History and the World-as-History”, *Decolonization Perspectives from Now and Then*, Prasenjit Duara (ed.), Routledge, New York, 2008, s.105.

ülkeleri merkez tarafından sömürülürken, çevreyi de sömürür. Yarı-çevrenin önemi, bu bölgenin rolünün dengeleyici olmasından kaynaklanmaktadır.⁶⁷

Galtung, emperyalizmi, ulusal sınırları aşan topluluklar üzerinde bir tür egemenlik ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Galtung'a göre, bu egemenlik ilişkisi, merkezdeki ulusun merkezini çevrenin merkezine bağlarken, aynı zamanda iki tarafın çıkarları arasında da uyumsuzluk yaratır.⁶⁸ Wallerstein'ın teorileri Andre Gunder Frank'ın çalışmaları ile benzeşmektedir. Frank, global ekonomik sistemin ekonomik süreçlerinin Güney ülkelerini sürekli olarak bağımlı ve geri kalmış olarak tutmayı sürdüreceğini, bu ülkelerin hiçbir zaman gelişmiş, sanayileşmiş ekonomilere yetişmesine izin verilmeyeceğini ileri sürmektedir.⁶⁹ Wallerstein da Frank'ın bu görüşüne katılır, çünkü o da geri kalmış ülkelerin "bir gün" gelişebileceğini değil, dünya sisteminin yapısının değiştirilmesi gerektiğini savunur.⁷⁰

Wallerstein ve diğer bağımlılık teorisyenlerinin, sosyalizmin çöküşü ile birlikte Marxizm krizine düştükleri ileri sürülmektedir. Üçüncü dünyaya ait birçok ülkenin belli bir ekonomik başarı yakalaması, Marxistlerin elini zayıflatmıştır. Bu görüşe göre, kurtuluş yolu aslında sistemde ya da gelişmiş ülkelerin sömürmelerinde değil, gelişmekte olan ülkelerin kendi ellerindedir. Ancak şu da hatırlatılmalıdır ki, bu iddialar büyük ölçüde gelişmiş ülkedekiler tarafından yapılmıştır. Amin'e göre, 1945 sonrasında her ne kadar Doğu-Batı çatışması sosyalizm-kapitalizm çatışması olarak görünse de, gerçekte bu merkez-çevre çatışması olmuştur.⁷¹ Bugün Marxizm kaybetmiş görünse de, dünya ekonomik düzeni ile ilgili iddialarının hâlâ geçerli olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu, en iyi şekilde yeni-sömürgecilik örneği ile görülmektedir.

Yeni-sömürgecilik altındaki sömürge ülkeler bir türlü toparlanıp gelişmemektedir, bunun nedeni, sömürge döneminin ekonomik düzeninin hemen hemen aynı şekilde muhafaza edilmekte olmasıdır. Eski sistemde amaç sömürge gücünün menfaatinin gözetilmesi olduğundan ve aynı amaç devam ettiğinden, ülke de kalkınamayacak, kurumlar da ülkeye hizmet eder hale gelemeyecektir.

Az gelişmiş ülkenin gelişme sürecine geçebilmesi için metropol ile olan

67 Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System I Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press Inc., California, 1974.

68 Johan Galtung, "A Structural Theory of Imperialism", *Journal of Peace Research*, 1971, ss.81-117.

69 Andre Gunder Frank, "The Development of Underdevelopment", *Dependence and Underdevelopment*, James D. Cockcroft, Andre Gunder Frank and Dale Johnson (eds.), Anchor Books, New York, 1972.

70 Andrew Jones, *Globalization. Key Thinkers*, Polity Press, Cambridge, 2010, ss.21-22.

71 Samir Amin, *Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme*, Işık Soner (çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s. 12.

bağlarını gevşetmesi gerekmektedir. Bunu kendisi yapamayacağından, metropol devleti buna mecbur eden şartlar bulunmalıdır. İki dünya savaşı arasındaki savaş ve ekonomik bunalım dönemi az gelişmiş ülkelerin gelişme sürecine girmelerine sahne olmuştur. Savaş sona erdikten sonra ne zaman ki dış bağlar kurulmuştur, az gelişmişlik yeniden yaygınlaşmaya başlamıştır.⁷²

Sömürgeci emperyalist güçler sömürge halklarını çeşitli şekillerde soymuştur. Ucuz toprak, ucuz işçi, ucuz hammadde kaynaklarına sahip olmuşlardır. Aynı zamanda pazarı tekelci sistemle kontrol altında tutabilmiş, çiftçilere ürünlerinin karşılığı olandan çok daha düşük ödeme yapmışlardır. Sonuçta sömürge halkları, sahip olduklarını ucuza satmak, fakat ihtiyaçlarını sömürgecilerin sağladığı şekilde pahalı satın almak zorunda kalmışlardır.⁷³ Sanayileşmeyi de engellediklerinden hammaddeyi satın, aynı alıcıdan aynı hammaddenin işlenmişini satın almak zorunda kalmışlardır.⁷⁴ Asıl önemli soru, sömürgeciliğin insanları nasıl etkilemiş olduğudur. Ağır yoksulluk, kötü sağlık, kötü konut, cehalet, eğitimsizlik, yetersiz beslenme gibi sorunlar insanlık suçu olarak görülebilir.⁷⁵ Sömürgeciliğin ekonomik temelini oluşturan bu sistem, bugün de dolaylı ve üstü kapalı olarak sürdürülmektedir.

Yeni-sömürgeciliğin temelinde bulunan sorunlardan birinin kapitalizm olduğu ileri sürülür. Nitekim sömürgeciliğe karşı duruş, kapitalizm karşıtlığını da büyük ölçüde içermektedir. Gramsci, büyük dünya gücüne karşı oluşturulacak olan hegemonya-karşıtı blokun (*counter-hegemonic bloc*) kapitalist karşıtı güçlerden kurulu olması gerektiğini savunur.⁷⁶ Sömürü ile kapitalizm arasında her zaman bir ilişki olmuştur. Geri kalmışlığın, kapitalizmden bağımsız bir olgu değil, aksine tam da kapitalizmin merkezinde bulunduğu ileri sürülmektedir.⁷⁷ Amin'in de savunduğu gibi, kapitalizm, her zaman merkez-çevre ilişkilerinin kendiliğinden üretilmesine neden olan dünya sistemi olagelmıştır.⁷⁸ Fanon, yeni-sömürgeciliğin kapitalizm maskesi altında saklandığını savunmuştur.⁷⁹ Her ne kadar ilişki ekonomi üzerine kurulu olsa da sonuç siyasi kontroldür.

72 A.G. Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, MR, 1967; A.G. Frank, *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, MR, 1969'dan aktaran Haldun Güllalp, *Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1979, s.80.

73 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.16.

74 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, ss. 18-19.

75 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.21.

76 Antonio Gramsci, *Selection from the Prison Notebooks*, Q. Hoare and G. Nowell Smith (derleyen ve çevirenler) Lawrence & Wishart, London, 1971, s.259.

77 Patrick Wolfe, "The World of History and the World-as-History", *Decolonization Perspectives from Now and Then*, Prasenjit Duara (ed.), Routledge, New York, 2008, s.104.

78 Samir Amin, *Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme*, Işık Soner (çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.11.

79 Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, Şen Süer (çev.), Versus, İstanbul, 2007, s.153.

Kapitalistler, risk düzeyini asgari seviyeye düşürmek ve kendilerini korumak istediklerinden, ancak belirli kuralların uygulandığı ortamlarda çalışabilirler. Kapitalistin tercihi, piyasa kurallarının uygulandığı ve kanunlarla güvence altına alındığı burjuva devletidir.⁸⁰ Kapitalist ve gelişmiş ülkeler, geri kalmış olanların gelişebilmeleri için tek çarenin serbest piyasa ekonomisine geçmeleri olduğu konusunda ısrar etmektedirler. Bu şekilde fakir ile zengin ülkeler arasında serbest ticaret gerçekleşebilecektir, çünkü geliştirmekte olan ülkeler de serbest piyasa kurallarını kabul ederek kapitalistler için uygun ortamı hazırlamış olacaklardır. Ne var ki, “serbest” denilen ticaret o kadar da serbest olmayacak, çünkü eşit şekilde gerçekleşmeyecektir. Bunun nedeni, zengin ülkelerden fakir olanlara yapılacak ticarete neredeyse tüm engeller kaldırılırken, fakirden zengine yapılacak ticarete engeller, en azından kısmen, devam edecektir. Bu düzen, tam bir “yeni-sömürgeci sömürü” düzenidir.

ABD ve AB, geliştirmekte olan büyük ülkelere pazarlarını açmaları için baskı yaparlarken, aynı zamanda geliştirmekte olan küçük ülkelerle de ikili anlaşmalar yaparak global liberalleşme çarkının dönmesini güvence altına almaya çalışmaktadırlar.⁸¹ Afrika ülkeleri ise AB'nin ticaret anlaşmaları karşılığında elde edecekleri müdahale girişimlerine veya kendi değişleriyle “baskı taktiklerine”⁸² direnmektedirler.

Global liberalleşme sisteminin aktörleri sadece büyük devletler değil, aynı zamanda uluslararası örgütlerdir. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar borç para vermek için bazı şartlar aramaktadır. Bunların arasında özelleştirme vardır. Özelleştirme veya liberal piyasa ekonomisi gibi kavramlar müstakil olarak olumsuz anlamlar ifade etmemekle birlikte, bu uygulamalara hazır olmayan bölgelerde kötü sonuçlara sebep olduğundan olumsuz, hatta tehlikeli anlamlara gelebilmektedir. Nispeten daha fazla gelişmiş toplumlar serbest piyasa ekonomisinden memnun olabilmektedirler, bunun nedeni bu toplumların belirli aşamalardan geçerek bu noktaya ulaşmasıdır. Afrika ülkelerinin ekonomik yapıları bu aşamalardan geçmediği için serbest piyasa veya özelleştirmeler ile büyük zarar görecektir bir yapıdadır. Bu durumda tek kazanç sağlayacak olanlar, bu piyasanın içinde olan yabancı şirketler olacaktır.

Serbest ticaret; zaten ticaret, üretim, hizmet ve finans alanlarına hâkim olan ve gelişmiş kapitalist ülkelerde üslenmiş olan güçlerin zenginleşebilecekleri başlıca araç haline gelmiştir. Bunun için ilk olarak dünya çapında

80 David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford University Press, New York, 2005, ss.90,91.

81 Jean Frédéric Morin, “Dancing with Brazil, South Africa, India and China: Large Developing Countries and Bilateralism”, *Idées pour le Débat*, Iddri, 02/2008, s.3.

82 Leigh Phillips, “Frustrated with EU ‘Pressure Tactics’, Africa Ready to Walk away from Trade Talks”, *EU Observer*, 26.11.2010.

83 David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford University Press, New York, 2005, s.181.

piyasaların liberalizasyonunun, özellikle de ABD ve bir dereceye kadar da Avrupa tarafından desteklenen Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar eliyle, kabul ettirilmesi gerekmiştir. Ticaret engellerini kaldırmayarak pazarlarını bu ülkelere açmayan ülkelerin diğer piyasalara girişlerine izin verilmeyecektir.⁸³ Öte yandan emperyalizmin pasif destekleyicisi olmaya itiraz edenler için her zaman bir tehlike söz konusudur.⁸⁴ Bir devlet, “iyi bir iş ortamı” sağlanması yolunda, neo-liberal devletlerle işbirliği yapmayı reddettiğinde, o devlet “başarısız” ya da “serseri” olarak adlandırılma riskini göze almak durumundadır. Sonuç, emperyalizmin neo-liberal biçimlerinin yükselmesidir.⁸⁵

Bugünkü dünya ekonomi sisteminin içinde işlenen suçlardan bir diğeri, kölelik sistemidir. Günümüzde köle ticareti artık kalmamış gibi görünmekle birlikte insan kaçakçılığı, kaçak işçiler, çocuk ticareti de köleliğin türleridir. Kölelik yasaklanmış olmasına rağmen, bugün sayıları milyonlarla ifade edilecek kadar çok köle olduğu bilinmektedir. Her ne kadar kölelik bir insanlık suçu olarak kabul edilmiş ve kanunlarla yasaklanmış olsa da, yeni-sömürgeciliğe benzer şekilde, köleliği de tespit etmek zordur. Kölelik, karşılığı ödenmeden, zorla çalıştırma, emek sömürüsü olarak tanımlanıyorsa, bugün dünyada milyonlarca insanın çok düşük ücretlerle, çok uzun saatler boyunca, evrensel yasalara aykırı olarak çalıştırıldıkları bilinmektedir. Ancak klasik kölelikten ayırımını yapmak kolay değildir, çünkü bu kişiler az da olsa belli bir ücret almaktadırlar. Diğer taraftan her zaman zorla alıkonma durumu bulunmamaktadır; bu kişiler çalışmama seçeneğini tercih edebilirler, ancak bu durumda diğer seçenekleri parasızlıktan ve açlıktan ölmek olabilecektir.

Geri kalmışlık sadece ekonomi alanında değil, siyasi ve sosyal alanlarda da, kimi zaman, dışarıdan kontrol edilmiştir. Örneğin sömürge gücü tarafından belirlenen yasalar demokrasiyi sınırlandırmaya yönelik olmuştur. Grev, işçi sendikası, siyasi parti, tenkit, yerel gazete yasak ya da sınırlı olmuştur. Muhalif (sömürgeciye muhalif) siyasi liderler tutuklanmış, engellenmiştir.⁸⁶

Sömürge güçleri ekonomik ve siyasi kontrolü sağlamak için diğer ülkelerin bağımsızlıklarını da sınırlandırma girişiminde bulunurlar. Uluslararası hukukun temel ilkeleri arasında devletlerin eşit egemenliği anlayışı bulunmaktadır. Bu ilke, her egemen devletin aynı derecede bağımsız olduğunu ve birbirlerinin işlerine müdahale etme haklarının bulunmadığını ifade eder. Sömürgecilik sona erdikten kısa süre sonra Batılı güçler Orta Doğu, Asya, Latin Amerika ve özellikle de Afrika ülkelerindeki diktatörlerle işbirliğine başlamışlardır. Amaç, sömürge güçlerinin egemenliklerini dolaylı şekilde sürdürmek olmuştur. Afrika, küçük ve zayıf çok sayıda ülkeye

84 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.119.

85 David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford University Press, New York, 2005, s.184.

86 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.15.

bölünmüş yapısı nedeniyle bu uygulama için müsait bir bölge olmuştur. Afrika ülkelerinin “bağımsızlıklarını” elde etmelerinden sonra Batılı ülkeler buralarda kendilerine işbirlikçi bulmakta ve onları kendi çıkarları için kullanmak üzere birer kuklaya çevirmekte zorlanmamışlardır. Sömürge güçlerinin başlıca siyasi hedefinin, yeni sömürgelerindeki kilit isimleri etki altına almak olduğu düşünüldüğünde,⁸⁷ ortaya “bağımsız olduğunu zanneden” ülkeler grubu çıkmaktadır.

Kontrol altına alma amaçlı müdahalelerin yanı sıra ekonomik çıkar sağlama amaçlı müdahalelerden de bahsetmek gerekir. Wikileaks belgelerinin doğru olduğu kabul edilirse, Shell’in Nijerya hükümeti içinde çalışan kendi adamları olduğu iddiası önemlidir. Nijerya basını bu durumu “sızma” olarak ifade etmiştir. Bu belgelerde, Çin ve Rus firmalarının da girdiği petrol arama ihalelerinde oynanan oyunlar şu cümle ile açıklanmaktadır: “Nijerya hükümeti Shell’in ilgili tüm bakanlıklara adamlarını yerleştirdiği ve Shell’in nihayetinde bakanlıklarda yapılan her şeye ulaşma imkânının bulunduğu unutmaktadır”.⁸⁸

Batı’nın müdahaleciliği uluslararası hukuka aykırı bir uygulama olmanın dışında, gelişmekte olan ülkelerin gelişme düzeylerini de olumsuz yönde etkileyen bir eylemdir. Birçok gelişmekte olan ülke, müdahalecilik konusunda Batı’ya tepki göstermektedir. ABD ile Avrupa’nın Afrika’daki varlıklarının azalarak, yerini Çin’e bırakmasının temelinde Çin’in diğer güçlerden farklı olarak müdahaleci bir tutumunun olmaması vardır. Çin ve Afrika ülkeleri uluslararası düzenin Batı hâkimiyetinde olduğunu, üstelik bu sistemin zayıf ve küçük ülkeler için âdil olmayan unsurlara sahip olduğu konusunda hemfikirdir.⁸⁹

Sömürgeciliğin insanlık suçu olarak görülmesi gerektiğinin sebebi, “milyonlarca insanın tanrılarından, inançlarından, topraklarından, alışkanlıklarından, yaşamlarından, danstan, bilgelikten koparılması”⁹⁰ ise eğer, bu bir kültürel soykırımdır. Kültürel soykırım suç olarak kabul edilirse, yeni-sömürgecilikte de aynı suçun devam ettiği ileri sürülebilir. Yeni-sömürgecilikte “yerli malı” kavramına yer verilmemektedir. Modern Afrika’nın düşünce biçimi, tarihi ve felsefesi Avrupa tarafından yapılmıştır. “İlkel Afrikalı” kavramını icat eden Batılı güçler, sömürgelerini aynı zamanda entelektüel sömürgeleştirme sürecinden de geçirmişlerdir.

87 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.71.

88 Scott Baldauf, “WikiLeaks Documents Roil Nigeria, Kenya, and South Africa”, 9.12.2010; <http://www.csmonitor.com/World/Africa/Africa-Monitor/2010/1209/WikiLeaks-documents-roil-Nigeria-Kenya-and-South-Africa>

89 He Wenping, “The Balancing Act of China’s Africa Policy”, *China Security*, Vol. 3, No. 3, Summer 2007, s.31.

90 Aimé Césaire, *Barbar Batı Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Güneş Ayas (derleyen ve çeviren), Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007, s.76.

“Afrikalılar İslamiyet’i ve Hıristiyanlığı kabul etmeden önce de düşünüyorlar mıydı, düşünüyorlardıysa ne düşünüyorlardı” şeklinde tartışmalar Batı dünyası tarafından zaman zaman yapılmıştır. İddialar arasında sömürge öncesinde bir Afrika düşüncesinin olmadığı bulunsa da, belli bir tahribatın ve kesintinin yaşandığı bir gerçektir.⁹¹

Benzer düzen yeni-sömürgecilik içinde de sürmektedir. Kültürel olarak etki altına almanın, ekonomik ve siyasi kontrolü de kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Uluslararası bir şirketin CEO’su olan Rothkopf Amerikan emperyalizmini şu sözlerle savunmaktadır:

*“Eğer dünya tek bir ortak dile doğru ilerliyorsa bu dilin İngilizce olmasının sağlanması, ortak telekomünikasyona gidiyorsa bunun güvenlik ve kalite standartlarının Amerikan olmasının sağlanması, eğer dünya televizyon, radyo ve müzikle birbirine bağlanacaksa bunun programlanmasının Amerikan olmasının sağlanması, eğer ortak değerler geliyorsa bu değerlerin Amerikalılar için uygun olmasının sağlanması ABD’nin ekonomik ve siyasi çıkarıdır”.*⁹²

Kültürel, siyasi ya da ekonomik olarak etki altına almanın kolay yollarından biri, zayıf ülkelerin güçlü - ve sömürgeci - ülkelere bağımlılıklarının sürdürülmesinin sağlanmasıdır. Büyük ülkelerle, uluslararası kuruluşların mali yardım programları yeni-sömürgeciliğin bir yolu olarak sıklıkla eleştirilmektedir. Eleştirilerin başlıca nedeni, zengin ülkelerin sadece kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için çeşitli koşullar ve politikalar empoze ettiği bir sömürge aracı olarak görülmesidir. İşte bu koşullar ve politikalar, gelişmekte olan ülkelerin geri kalmışlık sebepleri arasında görülmektedir. “Örtülü” dış müdahaleler ya da “gizli” müdahaleler olarak görülen mali yardımlar, en fazla IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği (AB) ve ABD eliyle yapılmaktadır.

Mali yardımlarla sömürgecilik arasındaki bağlantı, ABD’nin askerî üslerinin bulunduğu ülkelere yaptığı yardımların diğer ülkelere kıyasla çok daha fazla olmasında görülebilir. Amerikan Başkanı Eisenhower’a yazdığı iddia edilen gizli mektupta Nelson Rockefeller’in, ABD’nin, ekonomik yardımları diğer ülkeleri askerî anlaşmaları imzalamaları için zorlamak amacıyla kullanmasını önerdiği ileri sürülmektedir. Mektubun CIA tarafından bir “kara propaganda aracı” olarak görüldüğünü ve gerçek olmadığını savunulduğunu da belirtmek gerekir.⁹³

91 V.Y. Mudimbe, *The Invention of Africa. Gnosis, Philosophy, and the Order of Knowledge*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1988.

92 D. Rothkopf, “In Praise of Cultural Imperialism? Effects of Globalization on Culture”, *Foreign Policy*, 22.06.1997.

93 CIA resmî web sitesi; https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol5no1/html/v05i1a03p_0001.htm

Mali yardımlarla sömürgecilik arasındaki ilişkiyi daha somut bir şekilde gösteren bir diğer kanıt, dış yardımlara en fazla bağımlı olanların eskiden sömürge olan ülkeler olmasıdır.⁹⁴ Sömürge geçmişinin varlığı, mali yardımların yönünü etkileyen önemli bir etmendir, çünkü uzun sömürge geçmişi olan ülkeler, sömürge geçmişi olmayanlara göre yüzde 72 daha fazla yardım almaktadırlar.⁹⁵

Mali yardımların bir tür yeni-sömürgecilik olduğu yönündeki görüşlere bakıldığında iki temel sorun olduğu görülmektedir: mali yardımların ekonomi ve bağımlılık üzerindeki etkisi ve ikinci olarak da, öne sürülen koşullar. Kırılğan ekonomilere sahip, Afrika gibi ülkeler; pazarlarını serbest piyasa ekonomisine dönüştürme, yardımı yapanlara pazarlarını açma, demokratikleşme (çok partili sistem, seçimler, azınlık hakları) gibi koşullar ile söz konusu yardımları alabilmektedirler. Ne serbest pazar ne de azınlık hakları gibi yeniliklere hazır olmayan ülkeler için bu tür koşulların yerine getirilmesi, yerli ekonominin çökmesi, iç savaş ve bölünme gibi felaketlerle sonuçlanmaktadır. Örneğin 1960'lı yıllarda mali yardım koşulları arasında tarım ve kalkınma politikalarının değiştirilmesi yer almıştır. Johnson yönetimi Hindistan üzerinde tarım politikalarını değiştirmesi için baskı yapmış, ancak Vietnam Savaşı için bu ülkeden destek alamamıştır.⁹⁶

İlginç bir şekilde, mali yardım koşulları arasında bulunan demokratikleşme ve özgürleşme ilkeleri, kimi zaman “empyralist” devletlerin aleyhine dönebilmektedir. Demokratikleşme ve özgürleşmeyi benimseyerek ve kendi içlerine sindirerek, gerçekten uygulayabilen (çok az sayıda) toplumlar, özgürleşme sürecini, sömürgeci devletlerin öngördüğü şekilde değil, kendi toplumlarına uygun şekilde gerçekleştirmektedirler. Bu durumda, özgürleşme, sadece içeride değil, kontrol eden ülkelere yönelik de olabilmektedir. Bu duruma en belirgin örnek, ABD ile Latin Amerika'daki bazı devletler arasındaki değişen ilişkilerde görülebilir. Washington, Latin Amerika ülkelerinin askerî yönetimden demokrasiye geçmesi nedeniyle, bu bölgedeki ülkelere eskisi kadar müdahalede bulunamamaktadır.⁹⁷

Zayıf ülkelerin ekonomik ve siyasi krizlere “sokulması” bir tür “yok etme” olarak görülmeli midir? Veya Afrika ülkelerinin ödeyemeyecekleri bilinerek faizli borç batağına sürüklenmeleri bir tür sahtekârlık ve dolayısıyla suç olarak değerlendirilebilir mi?

94 Thomas W. Donovan, “Jurisdictional Relationships Between Nations and their Former Colonies”, *Across Borders International Law Journal*, Vol. II, Autumn 2003.

95 Roland Rich, *Democratic Conditionality in Development Assistance*, Centre for Democratic Institutions, Australian National University; <http://dspace.anu.edu.au/bitstream/1885/41813/3/Richpaper.pdf>

96 Raymond F. Hopkins, “Reform in the International Food Aid Regime: The Role of Consensual Knowledge”, *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*, Peter M. Haas (ed.), University of South Carolina Press, Columbia, 1997, s.261.

97 Daniel P. Erikson, “Requiem for the Monroe Doctrine”, *Current History*, February 2008, s.60.

Eski sömürgelerin büyük çoğunluğu, bağımsızlık sonrasında yönetim konusunda sorunlar yaşamıştır. Bu devletlerin çoğunun bugün de kendilerini yönetme konusundaki sorunları devam etmektedir. Davetsiz bir şekilde topraklarına gelip onları kendi geçmişlerinden koparan Batılılar bugün onlara rehberlik etmek için pek çaba göstermemektedirler.⁹⁸ Bu sorudan yola çıkarak Afrika'nın "tarafsız" bir yeni-sömürgeciliğe ihtiyacı olduğunu savunan görüşler vardır. Bir tür "yeniden White Man's Burden"⁹⁹ olarak değerlendirilebileceğimiz bu düşüncede eski sömürgelere "el atılması" bir sorumluluk olarak görülmektedir. Üstelik bu sefer sömürgeye geri dönüş için eskiden kalma, yeterli kültürel bağlantılar da bulunmaktadır.¹⁰⁰ Bu noktada yardım bahanesiyle müdahale ya da kontrol altına alma söz konusu olabilmektedir.

"White Man's Burden" düşüncesi ile birlikte köle ticareti ve sömürgecilik düşünüldüğünde, bugünkü yabancı düşmanlığının temellerini görmek mümkündür. Eskiden "insanlık dışı" ya da "alt-insan" olarak görülen varlıkların, bugün, "white man" ile eşit statüde bulunmaları ve eşit yaşam talepleri eskinin "efendileri" tarafından kabul edilebilir görülmemektedir. Her ne kadar sömürge halkları, geri kalmışlıklarını sömürge dönemine bağlasalar da, sömürge haline gelmeden önce de geri kalmış oldukları, hatta askerî ve teknik açıdan savaşma yeteneğine sahip olmaları nedeniyle sömürgeleştirilmeye göz yumdukları düşünülmektedir.¹⁰¹ Bu görüşe göre, Avrupalılar, doğaları buna eğilimli olduğu için dünyayı fethetmiş, Avrupalı olmayanları ise doğaları mahkûm ettiği için sömürgeleştirilmişlerdir. Sömürgeciliğin temelindeki ırkçılık¹⁰² bu fikirlerle açıkça görülmektedir.

Ulusların uygarlık düzeyinin manevi ürünlerle değil, teknik düzeyde ölçülmesi sonucu, Avrupalılar kendi uygarlıklarını "tek" olarak görmüşlerdir. Bu zihniyetin hâlâ varlığını koruduğu zaman zaman görülmektedir. Batı'nın sömürgeci düşüncesinde, öteki uluslar tarım ve zanaat uygarlığı seviyesinde kaldıklarına ve teknolojiden uzak olduklarına göre ancak barbar olabilirlerdi. O halde boyunduruk altına alınmaya müstahak insanlardı.¹⁰³ Nitekim "üçüncü dünya", "az gelişmiş", "geri

98 V.G.Kiernan, *Imperialism and its Contradictions*, Harvey J.Kaye (edited and introduced), Routledge, London and New York, 1995, s.140.

99 White Man's Burden ya da "Beyaz Adamın Yüğü"; "gelişmemiş", "aşağı düzeyde", medeniyetten uzak olan insanların boyunduruk altına alınarak beyazların değerleri ile tanıştırılması, beyazların sorumluluğu olarak görülmektedir. "Burden" kelimesinin seçilmesinde "sorumluluk" anlamının yanı sıra "yük", "zorunluluk" gibi anlamlara da sahip olması belki de tesadüf değildir. Burada sanki, beyazlar için de çok zor olan, hatta külfet olarak görülen "medenileştirme" eylemi, içinde beyazlar için hiçbir avantajı bulunmayan, ahlaki bir sorumluluk gibi bir çağrışımı yapması sağlanmış olabilir.

100 William Pfaff, "A New Colonialism? Europe Must Go Back into Africa", *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 1, January-February 1995, ss.2-6.

101 Albert Memmi, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.41.

102 Albert Memmi, *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.107.

103 Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, Kitap Deyince Yayınları, İstanbul, 2000, s.17.

kalmış”, “medeniyetten uzak” gibi kavramları yaratanlar, Avrupalılar olmuştur.

Sömürgecilik ideolojisinin temelinde oryantalizm söylemi vardır. Orient’in Batı tarafından ifade edilme biçimi, Said’e göre, “Avrupalılar ve diğerleri” şeklinde bir ikilik yaratmıştır ki, bu da, “Avrupa kültürü” düşüncesinin oluşmasına temel hazırlamıştır. Avrupa kültürünün varlığı, başka topraklarda Avrupa egemenliğini sürdürmek için temel olarak görülmüştür. Said, Avrupalı olmayanlarla ilgili bilginin, onların üzerinde güç kullanmak için nasıl bir sebebe dönüştüğünü göstermeye çalışmıştır¹⁰⁴ Daha önce sömürgeciliği besleyen “üstün Batılı” görüşleri, bugün de yeni-sömürgeciliği beslemekte, yeni-sömürgeci hareketleri temize çıkarmaktadır.

Yeni-Sömürgeciliğin Suç Sayılmasını Zorlaştıran Noktalar

Sömürgecilik herkes tarafından olmasa da, bir insanlık suçu olarak kabul edilmekte, ancak yeni-sömürgecilik Marxist, anti-kapitalist, globalleşme karşıtı gruplar dışında eleştiri konusu yapılmamaktadır. Yeni-sömürgecilik, sömürgeciliğin devamı bir süreç olarak düşünüldüğünde zaten sömürgecilik için geçerli olan tüm suçlamalar da aynı şekilde yeni-sömürgecilik için de geçerli olacaktır. Ancak ikisi farklı süreçler olarak görülürse, sömürgecilik için geçerli olan eleştiriler yeni-sömürgecilik için de aynı şekilde geçerli olmayabilecektir.

Sömürgeciliğin verdiği zararlara sadece yapısal olarak değil, insanî olarak da bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda yeni-sömürgeciliğin verdiği zararlar ağırlıklı olarak yapısal kaldığından insanî boyut gözden kaçmaktadır. Ancak insanların sömürülmesi dolaylı da olsa mevcuttur. İnsanların çektiği acıların dolaylı ya da üstü kapalı bir şekilde gerçekleşmesi, yeni-sömürgeciliğin bir insanlık suçu olarak kabul edilmesini zorlaştırmaktadır. Yerel ekonomilerin küreselleşmeden ve liberalizmden zarar görmesi, uluslararası işbirlikleri, koşullara dayalı mali yardımlar, karşılıklı bağımlılık, serbest piyasa ekonomisi, demokrasi, insan hakları, ortaklık gibi kavramlar yeniden sömürgeleştirmenin örtüsü olarak algılanmaktadır.

Durumu daha da güçleştiren, bugünün sömürgeciliğinin, klasik sömürgecilikte olduğu gibi, her zaman zor kullanılarak gerçekleşmemesidir. Batı dışı dünyanın Batı medeniyetini çekici bulması ve özenmesi ile gerçekleşen bir “hâkimiyet kabulü” söz konusu olabilmektedir. Bu durumda, ortada sömürgeleşmek isteyen bir ülke varsa, hâlâ sömürgeleştirme suçundan bahsetmek mümkün müdür? Benzer şekilde işbirliği de, yukarıda belirtildiği gibi, yeni-sömürgeciliğin başlıca unsurlarından biridir, çünkü bu

104 Edward Said, *Orientalism*, Penguin Books, London, 1985.

yeni tip sömürgeciliğin en önemli özelliği, Batı kontrolünü “zorlama olmaksızın” kabul etmektir. Sonuç olarak, yaygın bir kanı, sömürgecilik sona erdikten sonra, kolektif sömürgeciliğin, geleneksel emperyal sömürgeciliğin yerini aldığı yönündedir.¹⁰⁵

Yeni-sömürgeciliğin gönüllü olarak kabul edilmesi, onu bir suç olmaktan çıkarıyor olabilir. Ancak, önemli bir nokta, kimin gönlü ile yapıldığıdır. Genellikle, halkın değil, halkın seçtiği liderin de değil, yine sömürgecilerin girişimiyle getirilen diktatörün gönlü ile kabul edilmektedir.

Yeni-sömürgeciliğin sömürgecilikten farklı olarak gönüllü olması ya da kendisini fark ettirmemesi bir sonuca daha sebep olmaktadır. Böyle bir ortamda direnişten bahsetmek mümkün değildir. Direniş olmayınca, kurtuluş da söz konusu olmayacaktır. Öte yandan, sömürgeci düzende olduğu gibi yeni-sömürgecilikte de, sömürülen ülkelere yardımlar, yatırımlar, destekler yapılmaktadır. Bu şekilde, sömürünün olumsuz yönleri olumlu taraflarıyla dengelenmektedir. Her ikisinde de bir insanlık suçu olsa da, yeni-sömürgeciliğin insanlığa karşı suçlar sınıfına dâhil edilmesi bugün ve yakın gelecekte güç görünmektedir. Ahlakî açıdan bakıldığında, yeni-sömürgeciliğin klasik sisteme göre, üstü kapalı, dolaylı yolları kullanması sebebiyle ahlakî olmaktan daha uzak olduğu söylenebilir.

Uluslararası hukuk alanında yaklaşıldığında, yeni-sömürgeciliğin suç olarak kabul edilmesi daha da zorlaşmaktadır. BM, sömürgeciliği, 1969 yılında yürürlüğe giren Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme¹⁰⁶ ile kınamaktadır. 1960 tarihli ve 1514 sayılı karara atıfta bulunarak sömürgecilik ile birlikte her türlü ırk ayrımcılığının koşulsuz olarak sona erdirilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir.

1960 yılında kabul edilen Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge¹⁰⁷ sömürgecilik ve özellikle de sonrası açısından önemlidir. Bu bildirgede; “halkların yabancılar tarafından kendilerine boyun eğdirilmesi, egemenlik altına alınması, sömürülmesi temel insan haklarının inkârı anlamına gelmektedir ve bu da BM Sözleşmesi’ne aykırıdır”, “bütün halkların kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini kendi karar verdikleri politikalarla gerçekleştirme hakkı bulunmaktadır”, “siyasi, ekonomik, toplumsal ya da eğitim alanlarında hazırlıksız olmaları, bu halkların bağımsızlıklarının geciktirilmesi için bir gerekçe olamaz”, “bir ülkenin toprak bütünlüğüne ve ulusal birliğine yönelik kısmî veya bütünsel engel oluşturma amaçlı herhangi bir girişim BM Sözleşmesi ilkelerine aykırıdır” gibi sömürgecilik

105 Samir Amin, *Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme*, Işık Soner (çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.26.

106 International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

107 Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 1960.

dışında, sömürgeciliğe benzer eylemlerin de önü kesilmeye çalışılmıştır. Her Türlü Irk Ayırmacılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 7. maddesi bilhassa önemlidir. Tüm ülkelerin, diğer devletlerin içişlerine karışmama ilkesine uyması gerektiğinin belirtildiği madde, bağımsızlık sonrasını da güvence altına alma amaçlı düşünülmüş olmalıdır.

Hukuk çerçevesinde sömürgecilik için bir suç ve yasak söz konusu olmasına rağmen, yeni-sömürgecilik için böyle bir durum bulunmamaktadır. Yeni-sömürgecilik kelimesinin bile bulunmadığı hukuk metinlerinde, sömürgeciliğin devamı ile ilgili çeşitli tedbirlere yer verilmiştir. Ancak, yeni-sömürgecilik kapsamında yapılan uygulamaların, yukarıda da belirtildiği gibi, üstü kapalı, dolaylı ya da gönüllü olması gibi nedenler sonucunda kanıtlanması zor görünmektedir. Hukuk çerçevesinde sömürgecilik yasaklanmasına rağmen, yeni-sömürgecilik ile ilgili ne bir tanımlama, ne yasaklama bulunmaktadır. Yeni-sömürgecilerin eylemlerinin hukuka aykırı olarak tespit edilmesi, bugün için neredeyse imkânsız görünmektedir.

SÖMÜRGENİN SÖMÜRGEÇİ OLMASI

Wallerstein'ın dünya ekonomisi sistemindeki merkez, çevre ve yarı-çevre sınıflandırmasında, dengeyi sağlaması ve hareketli olması nedeniyle yarı-çevrenin ayrı bir önemi vardır. Yarı-çevrede bulunan ülkeler merkez tarafından sömürülürken kendileri de çevreyi sömürmektedirler. Üstelik bu ülkelerin çevre ülkeleri arasına girme ihtimalleri de bulunmaktadır. Yeni-sömürgecilik döneminin sömürülenleri arasında eskiden sömürülenlerin olup olmadığı, henüz yaygın olmayan, yeni, ancak önemli bir tartışma konusudur.

Global güçlerin gelişmekte olan ülkelere yönelik müdahalesi, sadece iç işleri ile sınırlı olmamaktadır. Bu ülkelerin uluslararası arenada da "izin verilen" sınırlar içinde kalmaları istenmekte; ilişki kuracakları ya da kurmayacakları ülkeler, hangi uluslararası örgütlere ne düzeyde katılım sağlayacakları büyük güçler tarafından belirlenmektedir. Ancak bu düzene başkaldırma cesaretini gösteren bazı ülkeler dış politika alanlarını genişletmeye çalışmakta, kendi sınırlarını kendileri tayin etmektedirler. Böylece, kendi bölgelerinin dışına çıkarak uzak bölge ülkeleri ile de ilişkiler kurmaktadır. Bu girişim, bir bakıma, sömürülmekte veya kontrol edilmekte olan ülkelerin kendi aralarında güç birliği yaparak mevcut dünya düzenine karşı cephe almayı amaçlamaktadır. Örneğin Venezüella ile İran, Çin ile pek çok Afrika ülkesi arasında yakın işbirliği bulunmaktadır. Sadece ticaret ile sınırlı kalmayan bu ilişkilerde çok-kutuplu bir dünya düzeninin desteklenmesine hizmet etmek de bulunmaktadır.

Bu noktada tartışılması gereken, dünyadaki sömürü düzenine karşı direnmek için güç birliği yapmış olan ülkeler arasında da benzer bir sömürü düzeninin kurulma olasılığının ne olduğudur. Sömürülmekte olan ve direnişte olan ülkelerin tamamı aynı düzeyde güce sahip değildir. Çin, Hindistan veya Brezilya kadar Ermenistan veya Somali de Batı dışında kalan “geri kalmış” ülkelerdendir. Eğer, “sadece eşitler arasında ise bir işbirliğinden söz edilebilir”¹⁰⁸ şeklindeki savı doğru kabul edersek, sömürgecilikle mücadele içine giren ülkelerin kendi aralarında geliştirmeye çalıştıkları işbirliği sürecine de şüphe ile yaklaşmak gerekmektedir. Bu iddia, Batı’nın hâkimiyetine, müdahalelerine ve kontrolüne karşı direnmek için bir arada bulunan Batı dışı ülkelerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerin Batı tipi sömürgecilikten farklı olmayacağını düşündürmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler arasındaki güç uçurumu düşünüldüğünde yeniden sömürgeleş(tir)me olasılığının varlığı da kabul edilebilir. Eğer farklı güçteki ülkeler arasındaki işbirliği iki tarafa da eşit şekilde fayda sağlamıyorsa, o zaman bir tür hegemonya ilişkisinden bahsedilebilir. Her ne kadar sömürgeci dünya düzenine meydan okumak üzere yola çıkılsa da, diğerlerine göre daha güçlü olan ve hırsı bulunan bazı eski-sömürge ülkelerinin kendilerinin birer sömürge gücüne dönüşmeleri mümkün kabul edilmelidir.

Hindistan ile Çin, dünyanın en hızlı büyüyen ülkelerindendir. Her iki ülke de çok hızlı modernleşen birer sanayiye ve alım gücü yükselmekte olan, büyüyen orta sınıfa sahiptir. Bu durumun sonucu; doğal kaynaklar, işlenmiş ürünler, imalat, gıda ve turizm için artan taleptir. Afrika, söz konusu mal ve hizmetleri Çin ile Hindistan tüketicileri ve şirketleri için ihraç etme kapasitesine sahiptir.¹⁰⁹ Bu iki ülkenin birleşimi öylesine güçlü olabilir ki, zaman zaman “Çindistan” (*Chindia*) terimi bile kullanılmaktadır. Her ikisi de bir dönem kontrol altında kalmış olan bu ülkelerden özellikle Çin’in, eski sömürgecilerin endişe edecekleri boyutta bir kontrol ve hâkimiyet alanı sağladığı düşünülmektedir.

Sarı Emperyalizm

Çin’in Afrika’daki varlığı sömürgecinin sömürgeleştirilmesi konusunda en fazla şüphe uyandıran örnek olarak görülmektedir. Çin’in emperyalist olduğu iddia edilen eğilimleri kimi zaman yeniden-sömürgeleşme olarak değerlendirilmektedir. Bugün Çin, ABD ve Fransa’dan sonra Afrika’nın üçüncü ticaret ortağıdır. Çin’in büyüyen ekonomisi nedeniyle hammadde kaynaklarına ihtiyacı olduğu düşünülebilse de, Çin’in yakın ilişkiler

108 Tavis D. Jules ve Michelle Morais de Sá e Silva, “How Different Disciplines have Approached South-South Cooperation and Transfer”, *Society for International Education Journal*, Vol.5, No.1, 2008, s.58.

109 Harry G. Broadman, *Africa’s Silk Road China and India’s New Economic Frontier*, World Bank, Washington, 2007, s.2.

kurduğu Afrika ülkelerinin tamamının zengin kaynaklara sahip olan ülkeler olmadığı belirtilmelidir.¹¹⁰ Çin'in Afrika ile ilişkileri, diğer bölgelerle olan ilişkilerinden farklıdır, çünkü Çin'in bu bölgedeki etkisi son zamanlardaki ekonomik büyümesi sonucu hammadde ihtiyacının artmasının değil, uzun yılların, yatırımlar, yardımlar, ticaret, kültürel ve teknik alışverişler gibi etkinliklerinin sonucudur.¹¹¹

Çin Afrika ülkelerinden hammadde almakta, bunları işlenmiş mal olarak aynı ülkelere satmaktadır. Bu, Batı'nın uygulamış olduğu sömürge yönteminin aynısıdır. Bu bağlamda Çin'in ilişkileri, yeni-emperyalist olarak değil, daha çok “eski-sömürgeci” şeklinde değerlendirilmelidir. Bazı Afrikalı örgütler Çin şirketlerinin bölgedeki ticari nüfuzunu ve orantısız ticaretini bu şekilde ifade etmektedirler.¹¹²

Afrika ülkelerinin yeniden sömürgeleşmekte olduğuna dair kuşkuları olmakla birlikte, AB'ye itiraz ederken Çin ile işbirliğini sürdürmelerinin nedeni Çin'in Batı'dan çok farklı olan kendine özgü işbirliği biçimidir. Çin'in farkı, mali yardımlar veya yatırımlar için koşullar öne sürmemesi ve bu ülkelerin işlerine müdahale etmemesidir. Çin'in müdahale etmeyen politikaları – tıpkı Batılı yeni-sömürgeciler gibi – anti-demokratik ve otoriter rejimlerin tanınmasını da içermektedir. Çin, Afrika ülkelerinin kendi kalkınma yöntemlerini seçme haklarına saygı gösterir gibi bir görüntü sergilemektedir. Her ne kadar bu müdahalecilik-karşıtı politikaların temelinde Çin'in *mission civilisatrice* modelinden kaçınma isteği bulunmaktaysa da, bir diğer neden Afrika ülkelerine silah satanların başında Çin'in gelmesi de olabilir. Çin, hem bazı Afrika ülkelerinde silah fabrikalarına sahiptir, hem de bazı ülkelerle askerî mühimmat satış anlaşmaları vardır. Çin'in sömürgelerin çözülme süreci sırasında bu kıtadaki özgürleşme hareketlerine verdiği destek, silah dağıtımını da içermiştir. Artık bu ülkelerin tümü resmî bağlamda bağımsızlığına kavuştuğundan özgürlük mücadelesi kalmamıştır, fakat Çin'in silah satışı devam etmektedir. Bu durumda, bölgedeki çatışma ve iç savaşların, silah satışı konusunda Çin'in çıkarlarına uygun düştüğü ileri sürülebilir.

Çin'in müdahale etmemesinin bir başka sonucu ise, bu ülkelerin kendi kendilerine gelişme sağlayamamaları ve sürekli olarak Çin'e bağımlı kalmaları olabilecektir. Franz Fanon'un bu tür durumlar için söylediği sözlerini bu tezi savunmak için hatırlatabiliriz:

110 He Wenping, “The Balancing Act of China's Africa Policy”, *China Security*, Vol. 3, No. 3, Summer 2007, s.24.

111 D. Thompson, “China's Soft Power in Africa: From the Beijing Consensus to Health Diplomacy”, 2005; www.asiamedia.ucla.edu/article.asp

112 Dot Keet, *South-South Strategic Alternatives to the Global Economic System and Power Regime*, Transnational Institute, Rosgal S.A. Montevideo, Amsterdam, October 2006, s.36.

“Eğer bir köprü yapmak köprü yapımında çalışan insanların bilinç düzeyini yükseltmeyecekse o köprüyü yapmayın, bırakın insanlar nehirden yüzerek ya da kayıklarla geçsinler. Köprü bir topluma *deus ex machina* olarak getirilmemeli, aksine insanların kendi kas ve beyin çabalarının ürünü olmalıdır”.¹¹³

Batı, sadece verdiği borçların kullanım şekillerini takip etmekle kalmamakta, borçları da bilindiği gibi bazı şartlar altında vermektedir. Bu durumda, bazı alanlarda – ve Batı’ya tehdit oluşturmayacak biçimde – daha fazla demokrasi ve özgürlük sağlanabilmektedir. Çin ise, Batı’dan farklı olarak, Afrika ülkelerinin demokrasiye geçişinde hiçbir zaman rol sahibi olma yanlısı gibi görünmemiştir. Hatta kimi zaman, demokrasi ve özgürlük yanlısı “asiler” Çin’in otoriter liderlere sattığı silahlar ile bastırılmaktadır. Demokrasi, insan hakları ve diktatörler konusunda, görünürde, Avrupa ile Çin arasında büyük farklar vardır. AB, Zimbabwe Başkanı Mugabe için seyahat yasağı getirirken, Çin’li yetkililer aynı lider için “dünya barışına kendisini adanmış, büyük başarılarla sahip bir insan ve Çin halkının iyi dostu” demektedir.¹¹⁴

Çin, özellikle ABD yönetimindeki globalleşmeden ve mevcut tek kutuplu dünya düzeninden rahatsızlığını ve bunu değiştirme isteğini en fazla dile getiren ülkelerden biridir. Afrika ve diğer “üçüncü dünya” ülkelerine yaklaşımının temelinde “diğer” güçlerin birleşerek âdil ve yeni bir dünya düzeni getirilmesini savunmaktadır. Ancak, yine de Çin’in de Batı’lı güçler gibi sömürgeci düzen içine girmiş olduğu ve insanlığa karşı suç oluşturacak eylemlerde bulunduğu iddiaları dikkate alınmalıdır.

Örneğin Çin, geri kalmış ülkelerin ayağa kalkmasını istediğini dile getirmektedir. Ancak Çin’in bölgede yaptığı yatırımlar ve ticaret bu ülkelerin kalkınmasına ya da işsizlik sorununun çözülmesine katkıda bulunmak yerine, sadece Çin şirketlerine yarıyorsa o zaman bir tür sömürge düzeninden bahsedilebilir. Örneğin Afrikalı işsizler dururken Çin’den getirilen yüzlerce işçinin çalışması Afrika’daki işsizliğe yönelik çözüm getirmemektedir.¹¹⁵

Çin’in, bir dönem Afrika ülkelerinin sömürgeleikten kurtulmaları için verdikleri özgürlük savaşında destek vermesi, hiçbir zaman kendisinin sömürgeci olmayacağı anlamına gelmemektedir. Tarihte, toplulukları özgürleştirdikten sonra kendi sömürgesi haline getiren ülkeler var olmuştur. Örneğin İngiltere ile Fransa Osmanlı idaresindeki ayrılıkçı hareketleri destekleyip, Osmanlı’dan kurtulmalarını sağladıktan sonra, bu grupları

113 Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, Şen Süer (çev.), Versus, İstanbul, 2007, s.196.

114 D.Mure ve J.Reed, “China Hails Mugabe’s ‘Brilliant’ Diplomacy”, *Financial Times*, 27.7.2011; <http://news.ft.com/cms/s/c9fd6d06-fe4a-11d9-a289-00000e2511c8.html>

115 Chris Alden, *China in Africa*, Zed Books, London and New York, 2008, s.3.

kendi sömürge ya da mandaları haline getirmişlerdir. Benzer bir durum Rusya'nın yine Osmanlı yönetimindeki Ermenilere verdiği destekte görülmektedir. Ermenilere vaat edilen bağımsızlık hâlâ yine Rusya tarafından engellenmektedir. Benzer şekilde Cemil Aydın, Japonya'nın 1930'lu yıllarda emperyalist bir güç olarak hareket etmesinin en iyi yolunun, anti-emperyalist bir söylem kullanması olduğunu belirtmektedir.¹¹⁶ Franz Fanon'u bir kez daha hatırlamak gerekirse: “*sömürgeleştirilmiş halklar baskı altındadırlar ama her zaman kendileri baskı altına alan olmanın hayalini kurarlar*”.¹¹⁷

Öte yandan, Çin'in Afrika'yı sömürgeleştirmekte olduğu yönündeki iddiaları eski sömürgecilerin gerçekleştirdiği medya kampanyası olarak değerlendirmek de mümkündür. “Çin emperyalizmi”ne yönelik Batı kaynaklı eleştiriler geleneksel emperyalistlerin Afrika'nın kontrolünü kaybetmesinin bir sonucu olabilir. Batı için Çin'in Afrika'daki varlığının “tehlikeli” olarak değerlendirilmesi olağandır, çünkü Çin bu kıtada başka yabancı aktörlere yer bırakmamaktadır. Ne ABD ya da AB ne de IMF veya Dünya Bankası gibi örgütler bölgede etkili olabilmektedir. Doğru olarak kabul edersek, 2010 tarihli bir Wikileaks belgesinde ABD'nin Lagos-Nijerya'daki Afrika İşlerinden Sorumlu Müsteşarı, Çin'i “hiçbir manevi değere sahip olmayan, son derece saldırgan ve zararlı bir ekonomik rakip” şeklinde değerlendirmiş ve Çin'in Afrika'daki varlığının diğerlerinin iyiliği için değil, tamamen kendi için olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ Aslında Çin'in müdahaleci olmayan tavırları, Afrika ülkelerinin Batı'dan uzaklaşmasına neden olmuş, böylece Batı bu ülkeler üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca Batı'nın artık risk almamak için ilgisini kaybetmiş olduğu bölgedeki boşluğun Çin tarafından doldurulduğunu ileri sürmek de mümkündür.

Afrika'da büyük ülkelerin rekabete girmesi bölgedeki zaten çoğu zayıf olan ülkelerin daha kötü durumlara düşmesine neden olabilecektir. Bir Afrika atasözü: “iki fil dövüşünce olan çimlere olur”¹¹⁹ şeklindedir. Çin'in Afrika'daki varlığının sömürgeci olup olmadığı bugün için hâlâ belirgin değildir.

Sadece Çin değil, başka sömürgeci olma potansiyeline sahip Venezuela, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi Batı dışı örnekler de bulunmaktadır. Venezuela'nın Chávez'i, ülkesi için geniş uluslararası çapta bir rol öngörürken Afrika, Orta Doğu, Asya gibi Latin Amerika dışındaki

116 Cemil Aydın, *The Politics of Anti-Westernism in Asia. Visions of World Order in Pan-Islamic and Pan-Asian Thought*, Columbia University Press, New York, 2007, ss.197-198.

117 Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, Şen Sürer (çev.), Versus, İstanbul, 2007, s.59.

118 “Wikileaks: US Monitors 'Aggressive' China in Africa”, *BBC News*, 9.12.2010.

119 Felix Moses Edoho, “Overview: Africa in the Age of Globalization and the New World Order”, *Globalization and the New World Order*, Felix Moses Edoho (ed.), Praeger, USA, 1997, s.7.

uzak bölgelerle de ilgilenmektedir. Yüksek petrol fiyatlarını bir baskı aracı olarak kullanması, tıpkı Rusya'nın doğal gaz kaynakları ile yaptığına benzemektedir. İlginç olan, bir zamanlar sahip oldukları doğal kaynakları nedeniyle sömürülen bir ülkenin, bugün aynı kaynakları eski sömürgecilere karşı siyasi silah olarak kullanmakta olmasıdır. Rusya, doğal gazı kullanarak özellikle kendi yakın çevresindeki küçük ve zayıf ülkeleri kontrol altında tutabilmektedir. Ukrayna, Ermenistan, Belarus ve bir dereceye kadar da Orta Asya ülkeleri Rus kontrolü altındadırlar.

Hindistan, 1980'li yıllarda en fazla yabancı yardım alan ülke konumundan bugün önemli bir yardım yapan ülke konumuna yükselmiştir. Afrika ve Asya'daki ulusal mücadelelere destek vermiş olan Hindistan'ın küçük ülkelerle ilişkileri şüphe uyandırmaktadır. Her ne kadar Hindistan, yardım ve yatırım yapmak için koşullar öne sürmese de, hatta küçük ülkelere önemli ölçüde söz hakkı verse de, üstelik bu ülkelerdeki ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için çaba harcar görünse de, yeniden-sömürgeleştirme yolunda bazı işaretler bulunabilir. Örneğin Hindistan'ın yumuşak güç'ten (*soft-power*) sert güç'e (*hard-power*) geçmekte olduğu iddia edilmektedir.¹²⁰ Bunun nedeni, Hindistan'ın askerî programını güçlendirme yolundaki hırslı tavırları olabilir.

Bir zamanların sömürülmekte olan ülkelerinin, çok kutuplu, âdil ve eşitlikçi bir dünya düzenini savunma amacıyla çıktıkları yolda, yeni-sömürgeciliğin bir başka biçimi ile karşılaşmak mümkündür. Bugün için açıkça ortada olan bir sömürü düzeninden bahsetmek pek mümkün değilse de, bu potansiyelin izlerinin olduğu söylenebilir. İnsanlık suçlarının arasına, eski sömürgelerin gelişmekte olan diğer ülkelerle giriştiği işbirliği sonucu onları sömürgeleştirmesinin dahil edilmesi, buna karar verenlerin hâlâ güçlü ülkeler olduğu düşünüldüğünde imkansız değildir. Geleneksel sömürgecilerin gerçekleştirdikleri sorun olmazken, yeni ortaya çıkan aktörlerin eylemleri rahatsız edici olabilecektir.

Alt-Emperyalizm (*Sub-Imperialism*)

Bir başka tehlike, yeniden sömürgeleştirme potansiyeline sahip olduğu iddia edilen eski sömürgelerin kendi aralarında rekabete ve çatışmaya girmesi durumunda ortaya çıkabilecektir. Özellikle Çin, Hindistan, Brezilya gibi büyük ülkelerin kendi aralarında yaşayacağı sorunlar dışarıdan manipülasyon ve müdahaleler için ideal bir ortam sunmuş olacaktır. Dirlik'e göre, özellikle ABD böyle müdahaleler için beklemektedir, çünkü Güney ülkelerinin yeniden doğuşuna açıkça karşı çıkmaktadır.¹²¹ Keet, alt-

120 C.R. Bijoy, "India: Transiting to a Global Donor", *South-South Cooperation: A Challenge to the Aid System?*, Social Report on South-South Cooperation 2010, The Reality of Aid Management Committee, IBON Foundation, Philippines, 2010, s.74.

121 Arif Dirlik, "Global South: Predicament and Promise", ss.7,11; <http://www.humnet.ucla.edu/humnet/mellon/Global%20South.pdf>

emperyalizmi, Kuzey ülkelerinin Güney'deki güçlü devletleri kendilerinin ve küresel kapitalist sistemin alt-emperyalist şubelerine çevirmesi olarak açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle, Güney ülkeleri, ulus-ötesi şirketler ve uluslararası yatırımcıların nüfuz edebilmeleri için kullanıldıkları araçlardır.¹²² Güney Amerika'daki Brezilya şirketleri ile Güney Afrika'nın Afrika'nın geri kalanı ile ilişkileri alt-emperyalizm örnekleri gibi görünmektedir.

Wikileaks'in sızdırdığı bir belgede, Amerikalı bir bürokratin Latin Amerika politikaları konusunda önerileri yer almaktadır. Bunların arasında Washington'ın Venezuela'yı yalnız bırakmak için Latin Amerika devletleri arasındaki farklılıkları kullanması, bunun için de öncelikle Brezilya'ya, daha sonra Şili ve Arjantin'e odaklanması gerektiği bulunmaktadır. En önemli nokta ise, bu politikaların, kullanılacak ülkelerin Amerikan kuklası gibi görünmelerini önleyecek şekilde gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır.¹²³ Robert Cox, gerçek bir hegemonik olabilmek için, bir devletin evrensel görünen bir dünya düzeni kurması gerektiğini ileri sürer. Bu dünya düzeninin özelliği, hâkim olan devlet diğerlerini sömürürken, sömürülen ülkelerin mevcut durumun kendi çıkarları doğrultusunda olduğunu sanmalarındır.¹²⁴

Sömürgecilik ve yeni-sömürgecilik kadar, eski sömürgecinin sömürgeleştiren haline gelmesi ve alt-emperyalizm kavramları aslında kaynağı aynı olan, birbirinden uzak olmayan konulardır. Sarı emperyalizm örneğinde gerçekten bir sömürenin olup olmadığına karar vermek için henüz erken görünmektedir. Ancak alt-emperyalizmde kullanan ve kullanılanı oluşturan bir düzenek söz konusudur. Alt-emperyalizmde suçun kimde olduğu tartışmalıdır. Kukla olan mı yoksa kuklalık yaptıran mı? Yoksa her iki taraf birden mi? Wallerstein, sistem karşıtı hareketlerin kendilerinin de kapitalist dünya sisteminin ürünü olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁵

SONUÇ

Klasik anlamdaki sömürgeciliğin resmen ortadan kalkmış olması, sömürünün de ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bugün kâğıt üzerinde sömürgecilik adıyla anılacak bir durum bulunmamaktadır. Ancak sömürgecilikten gerçek anlamda kurtulmak için veya gerçekten özgür ve

122 Dot Keet, *South-South Strategic Alternatives to the Global Economic System and Power Regime*, Transnational Institute, Rosgal S.A. Montevideo, Amsterdam, October 2006, s.36.

123 Eva Golinger, "Wikileaks: Documents Confirm US Plans to Destabilize Venezuela", *Global Research*, 16.12.2010.

124 Robert W. Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Stephen Gill (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s.62.

125 Immanuel Wallerstein, *The Essential Wallerstein*, The New Press, New York, 2000, s.125.

bağımsız olabilmek için öncelikle ekonomik bağımsızlık gerekmektedir. Bugün yeni-sömürgecilik süreci içinde bulunan ve sömürülen ülkelerin hiçbirinin ekonomik bağımsızlıkları bulunmamaktadır.

Ekonomik açıdan zayıf olan ülkelerin söz konusu durumdan kurtulamamaları, bazı gruplar tarafından sömürge güçlerinin kontrolüne bağlanmaktadır. Bu kontrol sona ermedikçe, gelişmekte olan ülkeler hiçbir zaman ayağa kalkamayacak ya da bir atılım gerçekleştiremeyeceklerdir. Yeni-sömürgecilere göre ise, dünyada iyi sömürgeciler ile kötü sömürgeciler vardır, sömürgecilerin durumunun kötü olmasının sebebi kötü sömürgecilerdir.¹²⁶

Bazı görüşlere göre, bir zamanlar sömürge olarak yaşamış olan ülkelerin bir daha bağımsız olma ihtimalleri bulunmamaktadır. Sömürge yönetiminden kurtulduğunu sanan devletlerin sömürge olmadan önceki döneme bir daha geri dönemeyecekleri ileri sürülmektedir. Bu düşüncelerle bağlı olarak, birçok görüş de aslında sömürgecilikten kurtuluş sürecinin hiçbir zaman başarıya ulaşmadığını, yeni-sömürgecilik aşamasına geçildiğini, ancak aslında aynı sürecin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Yeni-sömürgeciliğin ortadan kaldırılabilmesi için, öncelikle sömürülen ülkelerin içindeki yeni-sömürgeci müttefiklerin elimine edilmesi gerekmektedir. Ayrıca yeni-sömürgecilik bir dünya sistemi olduğundan, her bir ülkedeki insanların birbirinden izole olarak hareket etmesi ile ortadan kaldırılamayacaktır.¹²⁷

2001 yılında Güney Afrika'nın Durban şehrinde düzenlenen ırkçılık karşıtı konferansta köle ticaretinin insanlık suçu olarak kabul edilmesi, sorumluların cezalandırılması çağrısı yapılmıştır. Bazı Batılı diplomatlar, köle ticaretinin “bugün” insanlığa karşı bir suç olduğunu ancak uygulandığı dönemlerde bir suç olmadığını, dolayısıyla geriye dönük bir tanzimin söz konusu olmayacağı görüşünü dile getirmişlerdir.¹²⁸ Konferansta hiçbir Batılı ülke geçmiş ile ilgili sorumluluk almamış ve özür dilememiştir. Söylenen tek cümle; “sömürgeciliğin insanlığa karşı suç olduğunu bir kez daha onaylıyoruz” şeklinde olmuştur.¹²⁹

Sömürgecilik eğer bir insanlık suçu olarak kabul edilmekte ise, o halde bu

126 Jean-Paul Sartre, *Colonialism and Neocolonialism*, Haddour et.al (çevirenler), Routledge, London and New York, 2001, s.30.

127 Jack Woddis, *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971, s.125.

128 William de Maria, “The New War on African ‘Corruption’: Just Another Neo-Colonial Adventure?”, (tebliğ), 4th International Critical Management Studies Conference, Cambridge University, UK, 4-7 Temmuz 2005, <http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2005/proceedings/postcolonialism/DeMaria.pdf>

129 Jerry V. Leaphart, “The World Conference against Racism: What was Really Achieved”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 1960ol. 26, No.2, Summer/Fall 2002, s.157.

sürecin devamı olan yeni-sömürgeciliğin de aynı şekilde uluslararası örgütler tarafından kınanması ve yasaklanması gerekmektedir. Ancak uluslararası hukukta sömürgecilik tanımlanmakta, onun dolaylı ve saklı bir çeşidi olan yeni-sömürgecilik ise tanınmamaktadır. Başka devletlerin topraklarına ve çeşitli alanlarda iç politikalarına uluslararası örgütler ya da diğer devletler tarafından zaman zaman müdahaleler olabilmektedir. Hukuk metinleri tarafından kabul görmese de, uluslararası arenada gücünün sözünün geçmesi nedeniyle, bu tür uygulamalar için yaptırım gücüne sahip birimler bulunmamaktadır. Sonuç olarak, yeni-sömürgecilik, bir suç olarak görülseydi bile, durdurulması mümkün olmayabilecekti.

Uluslararası arenanın kaotik ve realist ortamı bir yana, dünyada “iyi”ye doğru ilerlemeler de gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, bugün bir insanlık suçu olarak görülmeyen ve bir cezası bulunmayan yeni-sömürgeciliğin bir gün tamamen ortadan kaldırılması söz konusu olabilecektir. Unutulmamalıdır ki yüzyıllar boyu, köle ticareti yapılmasında hiçbir ahlaki rahatsızlık bulunmamış, kölelik uygulamaları insanlık suçu olarak sayılmamıştı, çünkü köleler insan olarak görülmemişti. Bazı alanlarda olumsuzluklar olurken, yine de bazı alanlarda gelişmelerin ve iyiye gidişlerin olduğu dünyada yeni-sömürgecilik çerçevesinde yapılanların insanlık suçu olarak görülmesi bir ihtimal olarak mevcuttur.

KAYNAKÇA

- “Wikileaks: US Monitors ‘Aggressive’ China in Africa”, *BBC News*, 9.12.2010.
- ADDO, Herb: *Imperialism: The Permanent Stage of Capitalism*, The United Nations University, Tokyo, 1986.
- ALDEN, Chris: *China in Africa*, Zed Books, London and New York, 2008.
- ALFRED, Taiaiake ve Jeff Corntassel: “Being Indigenous: Resurgences Against Contemporary Colonialism”, *Government and Opposition*, Politics of Identity IX, 2005.
- AMIN, Samir: *Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme*, Işık Soner (çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993.
- AYDIN, Cemil: *The Politics of Anti-Westernism in Asia. Visions of World Order in Pan-Islamic and Pan-Asian Thought*, Columbia University Press, New York, 2007.

BALDAUF, Scott: "WikiLeaks Documents Roil Nigeria, Kenya, and South Africa", 9.12.2010; <http://www.csmonitor.com/World/Africa/Africa-Monitor/2010/1209/WikiLeaks-documents-roil-Nigeria-Kenya-and-South-Africa>

BIJOY, C.R.: "India: Transiting to a Global Donor", *South-South Cooperation: A Challenge to the Aid System?*, Social Report on South-South Cooperation 2010, The Reality of Aid Management Committee, IBON Foundation, Philippines, 2010.

BRAUDEL, Fernand: *Uygurlukların Grameri*, 3. Baskı, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge, Ankara, 2006.

BROADMAN, Harry G.: *Africa's Silk Road China and India's New Economic Frontier*, World Bank, Washington, 2007.

CÉSAIRE, Aimé: *Barbar Batı Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Güneş Ayas (derleyen ve çeviren), Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007.

CIA resmî web sitesi; https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol5no1/html/v05i1a03p_0001.htm

COX, Robert W.: "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Stephen Gill (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

DARBY, Phillip: *The Fiction of Imperialism. Reading Between International Relations and Postcolonialism*, Cassell, London and Washington, 1998.

DE MARIA, William: "The New War on African 'Corruption': Just Another Neo-Colonial Adventure?", (tebliğ), 4th International Critical Management Studies Conference, Cambridge University, UK, 4-7 Temmuz 2005, <http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2005/proceedings-/postcolonialism/DeMaria.pdf>

Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 1960.

DİRLİK, Arif: "Global South: Predicament and Promise", <http://www.humnet.ucla.edu/humnet/mellon/Global%20South.pdf>

DONOVAN, Thomas W.: “Jurisdictional Relationships Between Nations and their Former Colonies”, *Across Borders International Law Journal*, Vol. II, Autumn 2003.

EASTON, Stewart C.: *The Twilight of European Colonialism*, Methuen & Co Ltd, London, 1960.

Editorial Departments of Renmin Ribao and Hongqki, *Apologists of Neo-Colonialism – Comment on the Open Letter of the Central Committee of the CPSU*, Foreign Languages Press, Peking, 1963.

EDOHO, Felix Moses: “Globalization and the New World Order: Toward and Inclusive Framework in the Twenty-First Century”, *Globalization and the New World Order*, Felix Moses Edoho (ed.), Praeger, USA, 1997.

EDOHO, Felix Moses: “Overview: Africa in the Age of Globalization and the New World Order”, *Globalization and the New World Order*, Felix Moses Edoho (ed.), Praeger, USA, 1997.

ERIKSON, Daniel P.: “Requiem for the Monroe Doctrine”, *Current History*, February 2008.

ERLANGER, Steven: “French Colonial Past Casts Long Shadow Over Policy in Africa”, *New York Times*, 17 Nisan 2011.

FANON, Frantz: *Yeryüzünün Lanetlileri*, Şen Süer (çev.), Versus, İstanbul, 2007.

FERRO, Marc: *Colonization: A Global History*, Routledge, London and New York, 1997.

Foreign Policy, 22.06.1997.

FRANK, Andre Gunder: “The Development of Underdevelopment”, *Dependence and Underdevelopment*, James D. Cockcroft, Andre Gunder Frank and Dale Johnson (eds.), Anchor Books, New York, 1972.

FRANK, Andre Gunder: *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, MR, 1967.

GALTUNG, Johan: “A Structural Theory of Imperialism”, *Journal of Peace Research*, 1971.

GOLINGER, Eva: "Wikileaks: Documents Confirm US Plans to Destabilize Venezuela", *Global Research*, 16.12.2010.

GRAMSCI, Antonio: *Selection from the Prison Notebooks*, Q. Hoare and G. Nowell Smith (derleyen ve çevirenler) Lawrence & Wishart, London, 1971.

GÜLALP, Haldun: *Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1979.

HARVEY, David: *The New Imperialism*, Oxford University Press, New York, 2005.

HOPKINS, Raymond F.: "Reform in the International Food Aid Regime: The Role of Consensual Knowledge", *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*, Peter M. Haas (ed.), University of South Carolina Press, Columbia, 1997.

IKENBERRY, G. John: "A World Economy Restored: Expert Consensus and the Anglo-American Postwar Settlement", *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*, Peter M. Haas (ed.), University of South Carolina Press, Columbia, 1997.

International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

JONES, Andrew: *Globalization. Key Thinkers*, Polity Press, Cambridge, 2010.

JULES, Tavis D. ve Michelle Morais de Sá e Silva: "How Different Disciplines have Approached South-South Cooperation and Transfer", *Society for International Education Journal*, Vol.5, No.1, 2008.

KEET, Dot: *South-South Strategic Alternatives to the Global Economic System and Power Regime*, Transnational Institute, Rosgal S.A. Montevideo, Amsterdam, October 2006.

KHANNA, Parag: *The Second World Empires and Influence in the new Global Order*, Random House, New York, 2008.

KIERNAN, V.G.: *Imperialism and its Contradictions*, Harvey J.Kaye (edited and introduced) Routledge, London and New York, 1995.

LEAPHART, Jerry V.: "The World Conference against Racism: What was Really Achieved", *The Fletcher Forum of World Affairs*, Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 1960ol. 26, No.2, Summer/Fall 2002.

- LENBIN, Vladimir Ilich: *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism: A Popular Outline*, Co-operative Publishing Society of Foreign Workers in the USSR, Moscow, 1934.
- LEYS, Colin: *Underdevelopment in Kenya. The Political Economy of eo-Colonialism*, Heinemann, London, 1975.
- LOOMBA, Ania: *Colonialism/Postcolonialism*, Routledge, London and New York, 1998.
- LURAGHI, Raimondo: *Sömürgecilik Tarihi*, Kitap Deyince Yayınları, İstanbul, 2000.
- MASALA, Carlo: "Managing Protectorates: Die vergessene Dimension", *Politische Studien*, No. 411, January/February 2007.
- MEMMI, Albert: *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996.
- MORIN, Jean Frédéric: "Dancing with Brazil, South Africa, India and China: Large Developing Countries and Bilateralism", *Idées pour le Débat*, Iddri, 02/2008.
- MUDIMBE, V.Y.: *The Invention of Africa. Gnosis, Philosophy, and the Order of Knowledge*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1988.
- MURE, D. ve J.Reed: "China Hails Mugabe's 'Brilliant' Diplomacy", *Financial Times*, 27.7.2011; <http://news.ft.com/cms/s/c9fd6d06-fe4a-11d9-a289-00000e2511c8.html>
- NKRUMAH, Kwame: *Neo-Colonialism. The Last Stage of Imperialism*, International Publishers, New York, 1965.
- OBADINA, Tunde: "The Myth of Neo-Colonialism", *Africa Economic Analysis*, 2000, <http://www.afbis.com/analysis/neo-colonialism.html>
- OSTERHAMMEL, Jürgen: *Colonialism*, Shelley L. Frisch (Almancadan çeviren), Markuz Wiener Publishers, Princeton, 1996.
- PERKINS, John: *Confessions of an Economic Hitman*, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco, 2004.
- PFUFF, William: "A New Colonialism? Europe Must Go Back into Africa", *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 1, January-February 1995.

PHILLIPS, Leigh: “Frustrated with EU ‘Pressure Tactics’, Africa Ready to Walk away from Trade Talks”, *EU Observer*, 26.11.2010.

RICH, Roland: *Democratic Conditionality in Development Assistance*, Centre for Democratic Institutions, Australian National University; <http://dspace.anu.edu.au/bitstream/1885/41813/3/Richpaper.pdf>

ROTHKOPF, D.: “In Praise of Cultural Imperialism? Effects of Globalization on Culture”, *Foreign Policy*, 22.06.1997.

SAID, Edward: *Orientalism*, Penguin Books, London, 1985.

SARTRE, Jean-Paul: *Colonialism and Neocolonialism*, Haddour et.al (çevirenler), Routledge, London and New York, 2001.

THOMPSON, D.: “China’s Soft Power in Africa: From the Beijing Consensus to Health Diplomacy”, 2005; www.asiamedia.ucla.edu/article.asp Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü/Tüzüğü.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*, The New Press, New York, 2000.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System I Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press Inc., California, 1974.

WENPING, He: “The Balancing Act of China’s Africa Policy”, *China Security*, Vol. 3, No. 3, Summer 2007.

WODDIS, Jack: *Introduction to Neo-Colonialism*, International Publishers, New York, 1971.

WOLFE, Patrick: “The World of History and the World-as-History”, *Decolonization Perspectives from Now and Then*, Prasenjit Duara (ed.), Routledge, New York, 2008.

PONTUS MESELESİ: GENEL BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK

*Araştırma Görevlisi ODTÜ Uluslararası İlişkiler
pserdar@metu.edu.tr*

Yrd. Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ

*Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
yildizdeveci@gmail.com*

Özet: *Bu makale uluslararası kamuoyunda “Pontus Sorunu” olarak tanımlanan, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında ve Milli Mücadele döneminde Karadeniz bölgesinde yaşayan, imparatorluğun Rum tebaasının ayaklanmaları, bölgede yaşanan topluluklar arası çatışma ve son olarak Rum tebaanın nüfus mübadelesi ile Yunanistan’a göç etmesi olarak özetlenebilecek sorunsalı tanımlamayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede sorunun tarihsel ve sosyo-kültürel arka planı incelenmekte ve günümüzde “Pontus soykırımı” iddialarının uluslararası kamuoyunun gündemine nasıl ve ne amaçla getirildiği yorumlanmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Pontus Sorunu, Rum, Osmanlı Devleti, Yunanistan, Nüfus Mübadelesi*

THE PONTUS QUESTION: A GENERAL VIEW

Abstract: *This article intends to analyze the problematic known by the international public opinion as “the Pontus Question,” which can be summarized as the uprisings of the Greek subjects living in the Black Sea Region of the Ottoman Empire during the last years of the Empire and the Turkish National Struggle, the subsequent inter-communal clashes, and the migration of these Greek subjects to Greece with the population exchange. Within this framework, it examines the historical and socio-cultural background of this question and elaborates why and how it has nowadays been presented to the international public opinion as “the Pontic Genocide” allegations.*

Key Words: *Pontus Question, Greek, Ottoman Empire, Greece, Population Exchange*

Giriş

Çok-etnili imparatorluklar içerisindeki milliyetçi hareketler pek çok alternatif tarih yazımını da ortaya koymuştur. İmparatorluğun bileşenlerini oluşturan bu toplulukların tarihçileri emperyal sistemden ayrılmalarını despot yönetime karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi olarak değerlendirirken yönetimdeki topluluğun tarihçileri bu süreci imparatorluk tarafından yaratılan kalıcı düzeni yıkma amacındaki ayrılıkçı bir hareketin ortaya çıkması olarak algılamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da durum budur. İmparatorluğu oluşturan Sırp, Yunan, Romen, Bulgar, Arnavut ve Arap unsurlar bağımsızlıklarını kazandıklarında iki tarafta da birçok alternatif tarih anlatıları oluşturulmuştur. Bağımsızlıklarını kazananlar despot ve baskıcı Osmanlı yönetimine, yani "Türk boyunduruğuna" karşı bağımsızlıklarına ve ulus-devletlerine kavuşmak için yüce bir mücadeleye giriştiklerini ileri sürerlerken, Türk tarihçileri bağımsızlık hareketlerini "isyan, başkaldırı, ayaklanma, vaka vb." terimlerle adlandırma eğilimindeydiler. Örneğin Bulgar bir tarihçiye göre Bulgarlar'ın geri kalmışlığı doğrudan Osmanlı'nın baskıcı ve hatta emperyalist/sömürgeci yönetiminin sonucudur. Bundan dolayı bu yoruma göre Bulgarlar bağımsızlık hakkı talep ettiklerinde Osmanlı despotları askeri birlik göndermişler ve Bulgar devrimini bastırmak için binlerce Bulgar'ı öldürmüşlerdir. Öte yandan Türk tarihçilerinin büyük çoğunluğu yüzyıllardır Osmanlı hakimiyetinde yaşayan ve imparatorluk düzeninde siyasi, ekonomik ve dini ayrıcılıklardan yararlanan Bulgarların milliyetçi düşünceler yanında dış müdahaleler tarafından yozlaştırıldığını iddia etmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlar, bölgede yaşayan Müslüman nüfusu öldürmüş ve sürmüşler ve kendi devletlerine karşı vatan hainliğinde bulunmuşlardır.

Bu rakip tarih yazımları bugüne kadar büyük ölçüde varlıklarını korumuşlardır; ancak hem Türkiye'de hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkelerde gerçekleştirilen son çalışmalar daha objektif ve ufuk açıcı sonuçlar ortaya koymuştur. Bu eğilimin iki önemli istisnası bulunmaktadır. İlki 1915'te Ermeniler'e ne olduğuna ilişkin tarihsel çalışmaların yeniden canlandırılmasıdır. Bu meseleyle ilgili olarak ciddi bir "söz savaşı" vardır. Ermeni ve bazı Batılı tarih yazımları Yirminci Yüzyılın ilk on yıllarında meydana gelen Ermeni tehciri ve buna bağlı olayları tanımlamak için "soykırım" sözcüğünden faydalanırken Türk tarih yazımı aynı olaylara işaret ederken "sorun" sözcüğünü kullanmaktadır. Başka bir deyişle tarihteki aynı an için iki rakip tasvir vardır: "olay" olarak "Ermeni soykırımı" ve "süreç" olarak "Ermeni sorunu." Bu beyhude tartışma 1980lerde yeniden canlandırılmıştır ve hala hem Türkiye hem de Ermenistan gündemlerinin yanında uluslararası toplumun da gündemini işgal etmektedir.

İkinci önemli istisna daha az tartışılmış olan Pontus Rum soykırımı

iddialarıdır ki Karadeniz kıyılarında batıda İnebolu ve doğuda Batum şehirlerine uzanan ve Pontus olarak adlandırılan bölgede yaşayan Rum topluluğunun akıbetinden sonra bu sözde-isimle anılmaktadır. Ermeni vakasına benzer şekilde yirminci yüzyılın ilk onyılarında Pontus Rumları'nın akıbetiyle ilgili rakip tarih yazımları ortaya çıkmıştır. Özellikle Ermeni lobilerinin Ermeni soykırımı iddialarını tanımakta 18 parlamentoyu ikna etme “başarısına” hayranlık duyan Yunan devleti ve Rum diasporası Pontus Rum “soykırımının” “inkar edilemez gerçekliği” hususunda baskı yapmaya başladılar. Ancak yine de bu konudaki literatür iki tarafta da yeni oluşmaya başlamıştır ve oldukça sınırlıdır. Böylece Pontus Rumları'na gerçekte ne olduğunu tümüyle ortaya koyamayan literatürdeki bu eksiklikten dolayı Pontus Rum “soykırımı” tartışmasının gözden geçirilmesine dair bu makalenin yazılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu makalenin amacı konuyla ilgili bütün kaynakları incelemek veya okura Pontus Rumları ile ilgili etraflı ve kapsamlı bir çalışma sunmak değildir. Bunun yerine bu makale konuyla ilgili temel tartışmaları ortaya koymak üzere sadece Türk tarihçiler tarafından değil aynı zamanda Yunanlı ve Batılı tarihçiler tarafından da yazılan kapsamlı literatüre başvurularak tasarlanan bir başlangıç çalışmasıdır. Diğer bir deyişle bu makale gelecekteki araştırmalara zemin hazırlamak amacıyla Pontus Meselesini yeniden değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu makale dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm okura konunun Yunanlı ve Batılı anlatılarını tanıtmak için Pontus Rum soykırım iddialarına ayrılmıştır. Pontus Rum soykırımı iddiasında bulunan literatür arasında soykırım iddialarını kısaca da olsa ortaya koyan bir kitap ve bir hükümet-dışı örgütün yazdığı bildiri olmak üzere iki kaynak seçilmiştir. Okuru bu iddialara aşına kıldıktan sonra ikinci bölüm bu iddiaları ve Türk tarih yazımının cevabını bir bağlama oturtmak için Pontus meselesinin tarihsel arka planına ayrılmıştır. İkinci bölüm ilki Osmanlı Rumları'nın Helenleşmesinde uyarıcı faktör olan Yunan milliyetçiliğinin arka planının ve daha sonra Yunan Devrimi ile bunu takip eden Yunanistan bağımsızlık hareketinin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumlara olan etkisiyle birlikte ele alındığı birçok alt başlığa ayrılmış bulunmaktadır. Üçüncü bölüm ise Pontus meselesini Osmanlı İmparatorluğu'nda gizli faaliyet gösteren Rum derneklerinin kurulması ile bunların faaliyetleri ve Karadeniz bölgesindeki Müslüman ve Rum toplumları arasındaki çatışmalarına odaklanarak tanımlamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken bu bölüm Avrupa güçleri ile Osmanlı Rumları arasındaki işbirliğine, Karadeniz bölgesindeki olaylara Türklerin verdiği tepkiye ve Pontus meselesini pratikte son erdiren Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesine odaklanmaktadır. Nihayet son bölüm Pontus Rum soykırımı iddialarının bugünkü sonuçlarını soykırım iddialarının Yunanistan'da ve ABD'nin birçok eyaletinde sınırlı tanınmasının incelenmesi yoluyla ele almaktadır. Makale genel bir sonuçla bitmektedir.

Makalenin yazarları konuyla ilgili bütün literatüre ulaştıklarını veya danıştıklarını iddia etmemektedirler. Yunanca yazılan literatür maalesef incelenemedi; ancak yine de büyük ölçüde Yunanlı tarihçilerin eserlerinin İngilizce ve Türkçe çevirilerine başvuruldu. Buna ilaveten arşiv belgelerinden geniş ölçüde faydalanılmadı; ancak arşiv belgelerinde alıntı yapan ikincil kaynaklar makalede incelendi ve alıntılındı. Bilimsel araştırmanın temel ögesi olan nesnellığe olabildiğince sadık kalındı; öyle ki hem Yunan hem de Türk açıklamaları karşılaştırmalı olarak ortaya kondu. Başka bir deyişle bu makalede yazılan her şey açıkça dipnotta belirtildi ve alıntılındı. Maalesef makalenin yazarları konuyla ilgili literatürün büyük çoğunluğunda sosyal bilimsel araştırmanın en temel gereklerinin bile göz ardı edildiğine şahit olmuştur; bu nedenle bu makale mevcut literatürün önemli bir kısmının değerlendirilmesi ve tarihin bu incelenmemiş bölümüyle ilgili daha sonraki araştırmalara yardımcı olunması için mütevazı bir çabadır.

I. Pontus Rum Soykırımı İddiaları

Girişte bahsedildiği üzere 1914 ile 1923 arasında Pontus Rumlarına ne olduğu Türk ve Yunanlı anlatılarda farklı şekilde ortaya konmaktadır. Türk tarafı olayları hem iç hem de dış boyutları olan çift-tarafli bir olgu olarak tanımlarken bazı Yunanlı ve Batılı kaynaklar bu olayları “soykırım” olarak tanımlamakta neredeyse tamamen kararlılırlar. Bundan dolayı Pontus meselesinin daha yakından incelenmesinden önce Pontus Rum soykırımı iddialarını savunan literatürün meseleyi nasıl “soykırımı” olarak algıladığını belirlemek faydalı olacaktır. Aslında böyle bir tanıma sahip çok sayıda yayın bulunmaktadır ve bunların bir çoğuna da bu makalenin ilerleyen bölümlerinde başvurulacaktır. Ancak bu bölümde okura Pontus soykırımı iddialarının kısa bir anlatısını sunmak üzere iki kaynaktan yararlanılmıştır. Bunlardan biri Harry Tsirkinidis tarafından yazılmış *Sonunda Onların Kökünü Kazıdık... Fransız Arşiv Belgelerine Göre Pontus, Trakya ve Anadolu Soykırımı* adlı kitaptır.¹ Bu kitapta yazarın temel argümanı 1453’te İstanbul’un fethinden sonra yüzyıllar boyunca Rumlar’ın Türkler tarafından sistemli şekilde baskı gördükleri ve zulme uğradıklarıdır ki on dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın başında bu durum zirveye ulaşmıştır. Bu görüşe göre 1914’ten 1923’e kadar süren son aşama hiç şüphesiz “soykırım” olarak değerlendirilebilir.

Aslında Tsirkinidis iddialarını desteklemek için Fransız arşiv belgelerinden faydalandığını ifade etmesine rağmen maalesef bu arşiv belgelerini dipnotta belirtmemiştir. Bu yüzden kitapta belgelerin gerçekte var olduklarına dair bir kanıt olmadığından dolayı okurun belgelerin ve kitabın iddialarının

1 Harry Tsirkinidis, *At Last We Uprooted Them... The Genocide of Pontos, Thrace and Asia Minor through the French Archives*, Athens: Kyriakidis Brothers Publishing House, 1993.

doğruluğunu ve kontrol etmesi imkansızdır. Bu akademik eksiklik göz ardı edilirse kitabın argümanları şu şekilde özetlenebilir: Rumlar'ın Türkler tarafından gördükleri baskı ve uğradıkları zulüm ne 1914 ve 1923 arasındaki dönemle ne de Pontus bölgesiyle sınırlanabilir. Aksine zulümler Rumlar'ın yüzyıllardır yaşamakta olduğu bölgenin Türk hakimiyetine girmesinden sonra başlamıştır. yirminci yüzyılın başında bu kötü muameleler doruk noktasına ulaştığında Pontus Rumları haklarını korumak için pek çok örgüt kurmuşlardır; ancak bu Türkler'i baskılarını artırmaktan caydırmamıştır. Bu nedenle "soykırımın" iki aşaması gerçekleşmiştir. İlk aşama 1914 ve 1918 arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı merkezi ve yerel otoriteleri tarafından gerçekleştirilmiştir ki binlerce hayata ve Pontus bölgesi ile Anadolu'nun batı ve orta kısımlarında kalmış olan Rumlar'ın yerlerinden edilmelerine mal olmuştur. İkinci aşama ise 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Pontus bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olan Samsun'a varmasıyla başlamış olup Anadolu'daki Rum toplumunun zorunlu toplu göçüyle bitmiştir. Bu dönemin sembolleşmiş olayı olan büyük İzmir yangınının işgalci Türk ordusu tarafından çıkarıldığı söylenmektedir. Son olay da Anadolu'daki tarihsel yurtlarında Rum varlığını sona erdiren Türkiye ve Yunanistan arasındaki zorunlu nüfus mübadelesi olmuştur.

Makalenin Pontus soykırımı iddialarına dair bu bölümünde kullanılan ikinci kaynak da BM'de özel danışma statüsü bulunan hükümet-dışı bir örgüt olan Uluslararası Halkların Hakları ve Özgürlükleri Cemiyeti'nin (International League for the Rights and Liberation of Peoples) yayınladığı bir yazılı bildiridir. 1998 yılının Şubat ayında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Cemiyet'ten "Sürekli Göçyolunda Bir Halk (A People in Continued Exodus)" başlıklı bir yazılı bildiri aldığını açıkladı.² Aslında belgede "soykırım" kavramı asla kullanılmamasına rağmen içerdiği iddialar Pontus Rum "soykırımı" literatürünün bir özeti olarak değerlendirilebilir.

Evvela belgede Pontus bölgesinde İ.Ö. sekizinci yüzyıldan bu yana hatta Pontus Krallığı'nın kurulmasından bile önce Rumlar'ın yerleşik olduğu ve bundan dolayı bu bölgenin temelde Rum yurdu olduğu belirtilmektedir. İkinci olarak on beşinci yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın fethinden sonra Pontus Rumları'nın yaşam koşullarının ve toplumsal hayatının kötüleşen ekonomik koşullar, artan vergiler ve bölgenin Müslüman ve gayrimüslim nüfusları arasında süregelen güvensizlik gibi pek çok ekonomik ve sosyal mekanizmadan olumsuz etkilendiği öne sürülmektedir. Üçüncüsü ise on dokuzuncu yüzyıl boyunca 1828-29, 1853-56 ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşları sonucunda bir dizi Pontus Rum toplu göçünün yaşandığıdır. Türk misillemesi korkusuyla paniğe kapılan binlerce mülteci

2 Bildirinin tam metni için bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G98/106/67/PDF/G9810667.pdf?OpenElement>

Rus topraklarına göç etmiştir. Bundan dolayı ilk Rum-Pontus topluluklarının Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'da oluşması bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dördüncüsü, yirminci yüzyılın ilk yarısında Jön Türk hareketinin oluşması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir milliyetçi ve etnosentrik ideoloji gelişmiştir. Bu hareket bir ulus-devlet kurmak için İmparatorluğun Hıristiyan topluluklarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Yirminci yüzyılın başında Pontus Rumları'nın sayısı 750,000 civarında tahmin edilmekle birlikte Jön Türkler ve bunu takip eden Kemalist politikalar sonucunda hepsinin "toplulu kıyımlar, mezalim, tecavüzler, kadınların ve çocukların kaçırılması, zorunlu İslam dinine geçirilme, çorak bölgelere yapılan ölüm yürüyüşleri, soyun tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan insanlık dışı açlık, susuzluk ve hastalık koşulları"³ yoluyla yurtlarından edildikleri söylenmektedir. Bu yazılı bildirin sonuna şöyle denilmektedir:

1916'dan 1923'e kadar yaklaşık 350,000 Pontus'lu toplulu katliamlar, işkenceler ve ölüm yürüyüşleri ile yok edilmişlerdir. Bundan kurtulabilen nüfus ise göçe zorlanmıştır. Binlercesi göçmen olarak Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bir çok ülkeye gitmiştir. Sağ kalanlardan 190,000 kadarı 1923'ten önce Yunanistan'a ulaşmıştır. 1923'te Lozan Antlaşması'nın yanında Türkiye ile Yunanistan arasında iki ülke arasında mültecilerin toplulu mübadelesine dair imzalanan anlaşma bölgede hala yaşamakta olan ve pek çoğu İslam dinine geçirilen Pontuslar'ı kapsamamaktadır. Toplamda yaklaşık 200,000 kişi 1916 ile 1923 yılları arasında Kafkasya'ya, daha çok da Gürcistan ve Rusya'ya göç etmiştir.⁴

Sonuç olarak Harry Tsirkinidis tarafından yazılan kitap ve Uluslararası Halkların Hakları ve Özgürlükleri Cemiyeti (International League for the Rights and Liberation of Peoples) tarafından BM'ye yazılan bildiri Pontus Rum soykırımı iddialarını özetlemektedir. Bu makalenin devamının odak noktasını bu iddiaların cevaplanması oluşturmamaktadır; ancak gerekli olduğunda bu iddialara geri dönülecektir. Makale bunları doğru veya yanlış olarak yargılamak niyetinde değildir; ancak bunun yerine Yunan kaynaklarının yanında Türk ve Batılı kaynakları da kullanarak okura yirminci yüzyılın ilk on yıllarında Pontus Rumları'na ne olduğu konusunda daha kapsamlı ve nesnel bir yaklaşım sunmaya çalışmaktadır.

3 Ay. y.

4 Ay. y.

II. Pontus Meselesini Bağlamsallaştırmak:

Tarihsel Boyut

1. Tarihsel Arka Plan

Pontus meselesinin ortaya çıkışı on dokuzuncu yüzyılın başında Yunan milliyetçiliğinin ve Yunan kimliğinin oluşumuyla yakından ilişkilidir. Yunan milli bilincinin dinamiklerini incelemeyen Pontus meselesinin oluşumu ve evrimini anlamak imkansız olacaktır. Bu nedenle makalenin bu kısmında Yunan kimliğinin oluşumuna katkısı olan veya bu oluşumu şekillendiren üç tarihsel olay veya süreç incelenmektedir. Bu gelişmelerden birincisi 1768’de başlayan ve altı yıl süren savaşın sonunda 1774’te Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması’dır. İkinci gelişme ise 1789’daki Fransız Devrimi ve müteakiben Osmanlı İmparatorluğu’nda yayılan milliyetçilik hareketleridir. Son olarak, üçüncü gelişme ise Osmanlı İmparatorluğu’nun iç sorunlarının, özellikle de ekonomik problemlerin, giderek artmasıdır ki bu Ortodoks Rum nüfus arasındaki huzursuzluğun artmasına neden olmuştur.

a. Küçük Kaynarca Anlaşması ve “Doğu Sorunu”

21 Temmuz 1774’te Küçük Kaynarca olarak adlandırılan küçük bir kent olan Silistre’de⁵ Osmanlı heyeti başkanı Büyük Vezir Muhsinzade Mehmed Paşa (c.1720-1774)⁶ ve Rus Heyeti başkanı Kont Peter Aleksandrovich Rumiantsov (1725-1796) çok kısa bir müzakere sürecinden sonra altı yıl süren Osmanlı-Rus savaşını bitiren bir barış anlaşması imzaladılar. Ancak hiçbiri bu kağıt parçasının yalnızca Osmanlı ve Rus İmparatorlukları için değil bütün dünya tarihi için yeni bir çağ açtığı farkında değildi. Bundan dolayı pek çok tarihçi Küçük Kaynarca Anlaşması’nın “Doğu Sorunu” olarak bilinen Avrupa siyasetinin en uzun süreli uluslararası sorunlarından biri ile sonuçlandığı görüşünde hemfikirdirler.⁷ Aslına bakılırsa Doğu Sorunu karmaşık bir olaydır; ancak özetle on sekizinci yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın başına kadar Osmanlı toprakları üzerinde hakimiyet çekişmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle “Doğu Sorunu” kavramı belirli bir soruna tekabül etmemekte, Osmanlı’nın çöküşünden doğan çeşitli meseleleri anlatmaktadır. Aslında Doğu Sorunu sadece Osmanlı

5 Bu şehir halen Bulgaristan’ın Silistre Eyaleti’nde bulunmaktadır.

6 Bu makalede kişilerin isminden sonra gelen parantez içindeki tarihler doğum ve ölüm tarihlerini göstermektedir. “r.” ile başlayan tarihler ise bir hükümdarın, sultanın veya kralın hükümdarlığını başlangıç ve bitiş tarihlerini göstermektedir.

7 Doğu Sorunu hakkında çok geniş bir literatür bulunmaktadır; ancak Doğu Sorunu’nun ortaya çıkışı ve gelişmesi ile ilgili iki kitap okura kapsamlı bir açıklama sunmaktadır: Matthew Smith Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations*, London: Macmillan, 1966; ve A. L. Macfie, *The Eastern Question, 1774-1923*, London, New York: Longman, 1994.

İmparatorluğu üzerinde devletler-arası rekabeti değil aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki milliyetçi hareketleri ve İmparatorluğun bir zamanlar imrenilen çok-etnili yapısının parçalanmasına dair sonuçlarını da kapsamaktadır.

Küçük Kaynarca Anlaşması'nı Doğu Sorunu'nun ortaya çıkması ile ilgili son derece önemli kılan şey ise anlaşmanın hükümlerinden doğan iki önemli sonuçtur. İlk sonuç Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde ettikleri topraklar yoluyla Rusya'nın Karadeniz'e erişim kazanmasıdır.⁸ Bu başarı hemen İngilizler için önemli bir endişe haline gelmişti. Doğu Akdeniz'de olası bir Rus deniz üstünlüğü İngiltere'nin Hindistan ticaret yolları güvenliğine önemli bir tehdit anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yoluyla bir kontrol ve denge siyaseti İngiliz dış politikasında on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine kadar öncelik haline geldi.⁹ Böylelikle on dokuzuncu yüzyılın ortalarında bir savaşla (1853 ve 1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı) sonuçlanacak olan İngiliz-Rus rekabeti bundan sonra daima Doğu Sorunu'nun merkezinde bulunacaktı.

Küçük Kaynarca Anlaşması'nın ikinci sonucu ise genel olarak Osmanlı'daki Ortodoks nüfusun ve bilhassa Rumlar'ın durumunun dönüşümünü anlamak için daha önemlidir. Buna göre anlaşmanın 7. ve 14. maddeleri Rusya'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortodoks Hıristiyan topluluklarının haklarını koruma yetkisi vermişti.¹⁰ Roderic Davison anlaşmanın yazılış tarzının Rusya için mutlaka Ortodoks Hıristiyanların haklarını koruma "görevini" belirtmediğini ancak daha gevşek bir tarzda Osmanlı İmparatorluğu adına Ortodoks Hıristiyanları "temsil etme" şeklinde olduğunu ifade ederek anlaşma metnini daha ihtiyatlı şekilde yorumlamasına rağmen¹¹ Rusya bunu bahane edip Osmanlı'nın işlerine kolayca karışacak şekilde anlaşmayı yorumlayacaktı. Bu tutum, Ortodoks Hıristiyan elitin gerekli olduğunda kolayca sağlanabilecek dış desteğin farkında olması dolayısıyla bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Sonuçta, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortodoks Rum nüfusunun koruyucusu haline geldiğinden ve Doğu Meselesi çerçevesinde kendi stratejisi için bahane ederek kendi kendine üstlendiği Hıristiyanları koruma

8 Bu anlaşma ile Osmanlı Yedisan bölgesinin Dinyeper ile Güney Bug nehri arasında kalan bölümünü Rusya'ya vermiştir. Bu toprakta bulunan Kherson limanı Rusya İmparatorluğu'nun Karadeniz'e ilk doğrudan erişimini sağlamıştır. Rusya aynı zamanda Kırım limanlarından Kerç ve Yenikale'yi ve Kafkasya'daki Kabarday bölgesini de ele geçirmiştir. Böylelikle Karadeniz'de durumunu güçlendirebilmiştir.

9 A. Lobanov Rostovsky, "Anglo-Russian Relations through the Centuries," *Russian Review*, Cilt 7, Sayı 2, (Bahar, 1948), ss. 41-52, ss. 43-44.

10 Bu maddelerin pek çok tarihinin çalışmalarına atıfta bulunularak yapılan daha detaylı tartışması için bkz. Roderic H. Davison "'Russian Skill and Turkish Imbecility': The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered," *Slavic Review*, Cilt 35, Sayı 3, (Eylül, 1976), ss. 463-483.

11 Ay. y., s. 469.

“görevini” yerine getirdiğinden Küçük Kaynarca Anlaşması Pontus Meselesini bir bağlama oturtmakta geçerli bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Anlaşmanın imzalanmasından sadece kırk yıl sonra bu bahane Rusya için Osmanlı İmparatorluğu’na karşı giriştiği savaşı (1806 ve 1812 Osmanlı-Rus Savaşı) ve bunu takip eden pek çok savaşı (1828-1829, 1853-1856, 1877-1878 yılları aralarında) meşrulaştırmak için önemli bir araç olmuştur. Ancak Rumlar yabancı bir patron edinmelerine rağmen Yunan milliyetçiliği filizlenmek için Avrupa ve dünya tarihinde daha önemli bir kırılma noktasını bekleyecekti ki bu da Fransız Devrimi’ydi.

b. Fransız Devrimi

1789 Fransız Devrimi sadece Fransız siyasi sistemini dönüştürmekle kalmamış devrimin sonuçları özellikle milli kimliklerinin farkına varan halkları motive eden bir ideoloji olarak milliyetçiliğin yayılmasıyla Avrupa’nın en uzak noktalarına ve ardından tüm dünyaya ulaşmıştır.

Milliyetçi düşüncelerin ilk hedeflerinin Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere çok-etnili imparatorluklar olması şaşırtıcı değildir. Vahim toprak kayıplarına rağmen on sekizinci yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu Güneydoğu Avrupa’daki topraklarının büyük çoğunluğunu elinde bulundurmaktaydı. Milliyetçi düşüncenin yayılmakta olduğu Batı Avrupa’ya olan coğrafi yakınlığından ve son derece çeşitli etnik yapısından dolayı Balkanlar hemen Fransız Devrimi’nin özgürlük, bağımsızlık, eşitlik gibi öğretilerinin uygulanacağı bir alana dönüştü. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu içindeki ilk milliyetçi hareketler bu bölgede patlak verdi.

Sultan III. Selim (r. 1789-1808) Fransız Devrimi ile aynı yıl tahta çıkarken onun hükümdarlığı sırasında 1804 yılında ilk milliyetçi ayaklanmanın Sırp lar arasında patlak verdiği düşünülürse milliyetçi düşüncelerin yayılma hızının oldukça çarpıcı olduğu görülür.¹² Bu ayaklanma Osmanlılar tarafından bastırılmıştır; ancak Balkanlar’da esas olarak Osmanlı İmparatorluğu’na karşı bağımsızlık hareketleri olarak nitelendirilebilecek yeni bir dönemi başlatmıştır.

Özet olarak Küçük Kaynarca Anlaşması Hıristiyan Ortodoks nüfus için dışarıdan bir dayanak noktası sağlarken Fransız Devrimi milliyetçi

12 Charles ve Barbara Jelavich de dahil olmak üzere pek çok tarihçi 1804 Sırp ayaklanmasını milliyetçi bir hareket olarak önemsiz görürken Lawrence Meriage bunun Balkanlar’da yaşayan etnik topluluklar için öncü bir hareket olarak oldukça önemli olduğunu savunmaktadır. Osmanlı’nın Belgrad Valisinin baskıcı yönetimine karşı bir tepki olarak başlayan Sırp ayaklanması ilk olarak Vojvodina Sırp ları tarafından başlatılmış ve aha sonra Rusya tarafından desteklenmiştir. Bkz. Charles Jelavich and Barbara Jelavich, *The Balkans*, Englewood Cliffs: New Jersey, 1965, s. 48; Lawrence Meriage, “The First Serbian Uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question,” *Slavic Review*, Cilt 37, Sayı 3, (Eylül, 1978), ss. 421-439, s. 422; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, Şirin Tekeli (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 55.

duyguların sağlamaşmasına katkıda bulunmuştur. Kardeşlik ve eşitlik düşüncelerinden önce özgürlük düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun patlamaya en hazır bölgesine ulaşmış ve burayı on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın "barut fıçısı" haline dönüştürmüştür. Fransız Devrimi'nin düşüncelerinin kabul edilme kapasitesi kabul edenlerin entelektüel kapasiteleri ile yakından ilgili olduğundan diğer etnik topluluklar içinde bu yeni düşünceyi Rumlar hevesle özümsemişlerdir. İlerleyen sayfalarda bu nokta üzerinde detaylı şekilde durulacaktır.

c. Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Sorunları

Genel olarak Yunan milliyetçiliğini ve özellikle de Pontus Meselesi'ni anlarken yabancı aktörlerin müdahalesi ve Fransız Devrimi gibi dış faktörlerin incelenmesi yeterli olmayacaktır. Bu nedenle bu meselelerin gelişiminin daha doğru şekilde anlaşılması için iç faktörlerin analiz edilmesi gereklidir. On yedinci yüzyıldan bu yana Osmanlı İmparatorluğu sadece dışarıda yenilgilerle karşılaşmakla kalmadı aynı zamanda içeride de özellikle İmparatorluğun ekonomik devamlılığı anlamında problemler yaşamaya başladı. Osmanlı Savaşlarının uzun süresi yeterli işgücü bulunamadığı için tarımsal üretimde keskin bir düşüş yaşanmasına sebep oldu. Dahası, İmparatorluğun harcamalarını karşılamak için Osmanlı parasında yapılan devalüasyon halkın alım gücünü ciddi şekilde düşürdüğünden toplumsal hoşnutsuzluk yarattı.¹³ On Sekizinci Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı periferisi pek çoğu özellikle halktan vergi toplanması konusunda baskıcı politikalar izleyen şehirli ileri gelenlerin (*ayan*) yükselmesine tanıklık etmiştir. Sonuç olarak İmparatorluğun hem Müslüman hem de Hıristiyan tebaası yükselen vergilerden zarar görmüştür.

Yunan devletinin oluşumuna dair önemli kitabında Richard Clogg şöyle yazıyor: " Osmanlı İmparatorluğu on sekizinci yüzyıl boyunca askeri, topraksal ve ekonomik olarak zayıflatılmadığı sürece bir ayaklanmayı başarıyla sürdürmenin hiçbir ihtimali yoktu."¹⁴ Başka bir deyişle on yedinci yüzyıldan bu yana yaşanan ekonomik ve sosyal problemler bütün Osmanlı toplumu üzerinde önemli bir baskı oluşturmuştu. Bu sıkıntı sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim bileşenlerine özgü değildi. Ancak dış

13 Bu ekonomik problemler özellikle On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıllarda Anadolu'da *Celali* İsyanları (1519'te ilk ciddi isyanı başlatan Şeyh Celal'in adıyla anılmaktadır) olarak bilinen ayaklanma dalgasıyla şiddetlenmiştir. Merkezi hükümetin zayıflamasından çıkar sağlayan bazı yerel ileri gelenler ve Sultan tarafından atanmış valiler isyana başladılar. Merkezi hükümete karşı arayışlarında uzun ve yorucu savaflara katılmayı reddederek orduyu terk etmiş eski askerlerden oluşan sağlam bir askeri taban buldular. *Celali* İsyanları Anadolu Yarımadasının bütün kaynaklarını tüketerek neredeyse tamamının çöleşmesine sebep olmuştur. Şehirler yağmalanmış, tarım arazileri talan edilmiş ve pek çok halk öldürülmüştür. Dolayısıyla on yedinci yüzyıl başlarından on sekizinci yüzyıl ortalarına kadar nüfusun Osmanlı yöneticilerine olan güveni azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle on sekizinci yüzyıldaki ekonomik problemleri için bkz. Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

14 Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 20.

müdahale ve özellikle gayrimüslim elitin körüklediği milliyetçi ateşle birlikte Ortodoks Hıristiyan nüfus Osmanlı yönetiminin başarısızlıklarına en fazla tepki veren oldu. Bu da on dokuzuncu yüzyılda Yunan Devrimine ve ardından Yunan Krallığı'nın kurulmasını katkıda bulunan başka bir faktördür.

2. Yunan Milliyetçiliği, Yunan Devrimi ve Yunan Bağımsızlığı

Şimdiye kadar Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ortodoks Hıristiyanlar konusundaki hamiliğinin ve İmparatorluktaki yaşam koşullarının kötüleşmesine dair nüfusun hoşnutsuzluğunun Osmanlı İmparatorluğu içindeki milliyetçi ayaklanmaların temelini oluşturduğu iddia edildi. Ancak bunlara ek olarak Yunan milliyetçiliğin ortaya çıkmasını ve sonraki gelişmeleri ayrıcalıklı yapan Yunan Devrimi ve bağımsızlığın kazanılması gibi faktörler de bulunmaktadır. Makalenin bu bölümünde bu özel durumlar detaylı olarak incelenmektedir.

a. Yunan Devrimine kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum Toplumu

Aslında Pontus Rum “soykırımı” fikrini savunanların en önemli iddiaları İmparatorluğun kendisi Müslümanlarla gayrimüslimler arasında katı ayırmadan kaynaklanan dini bir temelde kurulduğundan İmparatorluğun diğer gayrimüslim toplumlara gibi Rumlar da her zaman Osmanlı İmparatorluğu tarafından baskı görmüşlerdir. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yasal anlamda böyle bir ayırım olduğu doğrudur; ancak bu gayrimüslimlere her zaman kötü davranıldığı anlamına gelmez. Tabiidir ki özellikle Osmanlı'nın ekonomik ve siyasi olarak çöküşü belirginleştiğinde Osmanlı toplumu üzerindeki baskı artmış ve gayrimüslimler kötü yönetilmiş ve hatta baskı görmüşlerdir. Ancak yine de Osmanlı devletinin Müslüman veya gayrimüslim bütün tebaasını uygun şekilde yönetmek için kanunları, düzenlemeleri ve tüm diğer yasal araçları vardı. Ayrıca seçkin tarihçilerin sıklıkla atıfta bulunulan görüşüne göre Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan diğer Hıristiyan topluluklar içinde Rumlar daima özel bir konuma sahip olmuşlardır. Osmanlı'nın Rum tebaaya olan iltiması İstanbul'un Osmanlı tarafından fethinden hemen sonra görülmektedir. Sultan 2. Mehmet (r. 1451-1481) hemen Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni yeniden kurmuş, yeni bir Patrik'in, Gennadius Scholarius'un (c. 1400-1473), seçilmesine izin vermiş ve Patrikhane'ye geniş haklar tanıyan bir imparatorluk fermanı (*berat*) çıkarmıştır.¹⁵ Dini hakların ve

15 Ortodoks Patrikhanesi'ne verilen haklar o kadar genişti ki pek çok Batılı tarihçi dahi bu imtiyazların kapsamını takdir etmektedirler. Anton Bertram'a göre “Türkiye'deki Rum toplumu (hala resmen “Romalı” olarak bilinmektedirler) tarafından kullanılan kapsamlı ayrıcalıkların bütün yapısı Fatih Mehmet'in tarihi sözüne dayanır. İlk resmi işlerinden biri yeni tebaasının yıkılmış dini örgütünü yeniden kurmak oldu. İstanbul 29 Mayıs 1453'te düştü. 1 Haziran'da Fatih yeni Patrik'in seçilmesini emretti ve

özgürlüklerin yanında Bulgar ve Sırp krallıklarının on dördüncü yüzyılın sonunda ve on beşinci yüzyılın başında fethedilmelerinden sonra bağımsız Bulgar ve Sırp kiliselerinin ortadan kaldırılmasıyla Patrikhane'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün Ortodoks Hıristiyan nüfusu üzerinde sadece ruhani değil aynı zamanda mali ve hukuki otorite de verilmiştir.¹⁶ Rumların ayrıcalıklı statüsü sadece Sultan'ın bu fermanıyla sınırlı değildir. Buna göre Rumlar sadece dinlerini koruyabilmekle kalmamışlar aynı zamanda kendi dillerinde eğitim yapmalarına izin verildiğinden dillerini de koruyabilmişlerdir. Hatta Rumca yazılmış fermanlar bile bulunmaktadır ki İlber Ortaylı'ya göre bu, Rumca'nın İstanbul'un fethinden hemen sonraki yıllarda İmparatorluğun yarı-resmi dili olduğu anlamına gelmektedir.¹⁷

Dini özgürlüklere ek olarak Rumlar, Osmanlı ekonomik yapısında da ayrıcalıklı bir yer edinmişlerdir. Rum tüccar toplulukları Osmanlı tarafından ele geçirilen topraklar üzerinde yayılmışlardır. Örneğin Halil İnalçık Kırım ve Kefe limanlarının 1475'te Cenevizlerden alınmasıyla Osmanlı tüccarlarının bölgeye akın ettiklerini yazmaktadır. 1490'da Kefe'ye giren gayrimüslim tüccarlar arasında on altı Rum, dört İtalyan, üç Yahudi ve iki Ermeni bulunmaktaydı. Başka bir deyişle Rum tüccarlar diğer gayrimüslim tüccarlardan misliyle fazladır.¹⁸ Dahası, Venedik'te Osmanlı tebaasından olan Rum tüccarlarının iki yüz tane evi vardı.¹⁹ Rumlar sadece ticaret alanında aktif olmakla kalmıyorlar aynı zamanda vergi mültezimliği de yapıyorlardı. İstanbul'un fethinden sadece yirmi yıl sonra varlıklı Rumlar İstanbul'un vergi mültezimliği konusunda Osmanlı'ya meydan okuyabilmişlerdi. İnalçık şöyle yazmaktadır:

... 1476'da beş kişilik Rum konsorsiyumu İstanbul gümrüğünün iltizamı için 11 milyon akçe (yaklaşık 245,000 duka) teklif ederken

seçilen Patrik'i en onurlandırıcı şekilde ilan etti, ona kendi eliyle piskopos asasını verdi ve şu unutulmaz sözleri etti: "Patrik olarak bizimle huzur içinde yaşayın ve sizin atalarınızın sahip olduğu bütün ayrıcalıklardan yararlanmaya devam edin." Bu sözler Rum ayrıcalıklarının sözleşmesidir. Patrik de bu ayrıcalıklar sorgulandığı zaman bu sözleri hatırlatmaktan asla geri durmamıştır. Bunlara dayanarak hatırı sayılır yargı kararı alınmıştır ki Patrik ve mahkemeleri bundan her zaman yararlanmışlardır." Bkz. Anton Bertram, "The Orthodox Privileges in Turkey, with Special Reference to Wills and Successions," *Journal of the Society of Comparative Legislation*, New Series, Cilt 10, Sayı 1, 1909, ss. 126-140, s. 126. Yunanlı tarihçi Theodore Papadopoulos bu imtiyazları aynı şekilde anlatmakta ve takdir etmektedir: "Sözleşmelerde tarihsel öncülleri bulunan bu ayrıcalıklar Arap fetihleri zamanında İslam'a ve Hıristiyan Kilisesi'ne girmiş, milli durumlarından bağımsız olarak Sultan'ın Hıristiyan tebaasına yargı kararlarını beraberinde getirmiştir. Bunlar ayrıca Sultan'ın Hıristiyan tebaasına karşı sorunluluğu anlamına da gelmektedir ki tebaanın sadakati Osmanlı Sultanı ve Patrik arasındaki akde göre teminat altına alınmış addedilmiştir. Bu sadakate ve İslam hukukunun emrettiği mali zorunluluklardan muaf olmalarına karşılık Hıristiyan tebaa serbestçe ibadet etme ve geleneksel hayatlarının ve değerlerinin korunması özgürlüğünden yararlanmışlardır." Theodore Papadopoulos, "Orthodox Church and Civil Authority," *Journal of Contemporary History*, Cilt 2, Sayı 4, Church and Politics, (Ekim, 1967), ss. 201-209, ss. 201-202.

16 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 63.

17 Ay. y.

18 Halil İnalçık, "Capital Formation in the Ottoman Empire," *The Journal of Economic History*, Cilt 29, Sayı 1, The Tasks of Economic History, (Mart 1969), ss. 97-140, s. 112.

19 Ay. y., s. 113.

dört kişilik Müslüman konsorsiyumu 2 milyon daha fazla teklif etmiş ve ihaleyi kazanmıştır. Ertesi yıl Edirneli bir Müslüman Türk ve bir Yahudi birleşerek daha yüksek teklifte bulunmuş ancak Rumlardan oluşan bir konsorsiyum daha fazla fiyat vermiştir.²⁰

Rumların Osmanlı ekonomik hayatına güçlü katılımı Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yüzyıllarına özgü değildi. Daniel Panzac on sekizinci yüzyılın sonlarında artık Rumların deniz ticaretinde oldukça, hatta önceki yüzyıllardan daha fazla, aktif olduklarını savunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Osmanlı içi deniz ticaretini düzenleyen gayrimüslim armatörler arasında Rumlar çoğunluğu oluşturuyordu.²¹ Dahası Akdeniz'de 1756 ve 1763 arasında İngiltere-Fransa savaşları nedeniyle İngiliz ve Fransız gemilerinin ortadan kaybolması sonucunda Rum tüccar filosu 1783'ten başlayarak Doğu Akdeniz ticaretini kontrol edebildi; Rum ticaret gemileri Avrupa-Rusya ticaretinde kullanılan filonun çekirdeğini oluşturdu.²² Rumların bu verimli dönemi Panzac tarafından şöyle yansıtılmıştır:

... Osmanlı Rum tüccar donanması 1770ler boyunca büyümeye başladı. 1792'de başlayan Fransız Devrimi savaşları ve daha sonra 1797'de Venedik Cumhuriyeti'nin bastırılması Fransız ve Venedikli tüccarların donanmalarının Akdeniz'de ortadan kaybolmasıyla sonuçlandı. Bu kayboluş özellikle Avrupa ilişkilerine Müslüman tüccarlardan daha fazla yönelik olan denizci ve tüccar Rumların işine yaradı.²³

İmparatorluğun ekonomik faaliyetleri üzerindeki bu kontrol çocuklarını eğitim için Avrupa'ya gönderebilen varlıklı bir Rum topluluğunun ortaya çıkması ile sonuçlandı. Özellikle Aydınlanma düşüncelerine aşina olan tüccarlar on sekizinci yüzyıldan başlayarak çocuklarının bu doğrultuda yetişmelerini istedi. Dolayısıyla Rum eliti özellikle Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa düşüncesi ile daha yakın oldu ki bu yakınlık Rumlar arasında milliyetçi ateşin yükselmesine neden olacaktı.²⁴ Önceleri Rum öğrenciler için cazibe merkezi olan en önemli ülke hümanizm ve Rönesans'ın beşiği olan İtalya idi. Ancak On Sekizinci Yüzyıldan başlayarak Almanya, İtalya'nın yerini aldı. Bundan dolayı Fransız Devrimi'nin daha seküler ve cumhuriyetçi düşüncesinin yanında Rum gençleri Johann Gottfried von Herder (1744-1803) ve Johann Gottlieb Fichte (1762-1814)'nin yazılarından Alman Romantizmi ile karşılaşmaya başladı.²⁵

20 Ay. y., s. 124.

21 Daniel Panzac, "International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century," *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 24, Sayı 2, (Mayıs, 1992), ss. 189-206, s. 200.

22 Ay. y., s. 203.

23 Ay. y., s. 204.

24 Rumların Batı felsefesi ile karşılaşmasının daha detaylı anlatımı için bkz. G. P. Henderson, "Greek Philosophy From 1600 to 1850," *The Philosophical Quarterly*, Cilt 5, Sayı 19, (Nisan, 1955), ss. 157-165.

25 Constanze Guthenke, *Placing Modern Greece: The Dynamics of Romantic Hellenism, 1770- 1840*, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 97.

Ekonomik zenginlik ve sermaye birikimi aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Rum toplumuna siyasi güç de kazandırdı. On sekizinci yüzyılın başında, on beşinci yüzyılın sonundan beri Osmanlı'ya bağlı olan Eflak ve Boğdan eyaletlerinin yönetimiyle ilgili yerel anlaşmazlıkları idare etmekten yorulmuş Osmanlı idaresi bu eyaletlere merkezden yönetici gönderme kararı aldı. Osmanlı'nın seçimi başkentin Fener semtinin Fenerliler olarak bilinen Rum ileri gelenleri oldu. Aslında başta Padova olmak üzere Avrupa üniversitelerinde eğitim görmüş ve Avrupa dillerine aşina olan Fenerliler halihazırda İmparatorluk dragomanları (çevirmenleri) olarak hizmet vermekteydiler.²⁶ Aynı zamanda tüccarlık da yapıyorlardı ki on yedinci yüzyılın başlarından beri pek çok Fenerli iş adamı Tuna nehri civarındaki eyaletlerde yerleşmeye başlamışlardı. Fenerliler, farklı milletlerle yaptıkları evlilikler yoluyla yerel soylular tarafından kabul edilmeye başlamışlardı.²⁷ On sekizinci yüzyılın başlarından itibaren 1821'deki Yunan Devrimi'ne kadar bu iki eyalet Rum aileler tarafından yönetildi. Wayne Vucinich'a göre Fenerliler Osmanlı İmparatorluğu'na o kadar sadıktı ki onlara "...bazen 'ahlaki ve siyasi durumlarını' tanımlar görünen bir terimle 'Hristiyan Türkler' denirdi."²⁸

Özetle Rumlar Osmanlı idaresinde önemli siyasi, ekonomik, sosyal ve dini ayrıcalıklardan yararlandılar. Denilebilir ki Osmanlılar ilk başta İmparatorluğun Hristiyan nüfusunu idare etmek için Rum Patrikhanesi'nin önceki dini otoritesini kullanmayı denediler. İmparatorluğun Ortodoks öğeleri pahasına Patrik'in yetkisini artırdılar. Bu, Patrikhaneyi Türklerden ziyade Slav halklar için bir tepki hedefi haline getirdi ki bu nedenle örneğin Bulgar özgürlük hareketi ilk başta bağımsız bir devlet değil bağımsız bir kilise isteğiyle başladı.²⁹ Dahası Rumlara verilen ekonomik ayrıcalıklar Rum tüccarlarının ortaya çıkmasına neden oldu ki bunların Avrupa'da eğitim gören çocukları on dokuzuncu yüzyılın başında Rum devrimcilerle dönüştüler.

b. Yunanlılar Kimlerdir?: Tanımlama Sorunu

Yunan milliyetçiliğini anlamak için Helenizmin bir kimlik oluşumu adına ideoloji olarak ortaya çıkması önemli bir gelişme olarak değerlendirilmeli ve dikkatlice incelenmelidir. Böyle bir inceleme Yunanlılar'ın kendilerini nasıl tanımladıklarına dair bir analizi gerektirir. Aslında Yunanlılar'ın tanımı ve kendilerini tanımlamaları uzun süredir ihtilafli bir meseledir. Bu toplumu

26 Thomas Naff, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807," *Journal of the American Oriental Society*, Cilt 83, Sayı 3, (Ağustos - Eylül, 1963), ss. 295-315, s. 299.

27 Peter F. Sugar, *Southeastern Europe Under Ottoman Rule, 1354-1804*, Seattle ve Londra: University of Washington Press, s. 132.

28 Wayne S. Vucinich, "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule," *Slavic Review*, Cilt 21, Sayı 4, (Aralık, 1962), ss. 597-616, s. 602.

29 Ortaylı, a.g.e., s. 64.

tanımlamak için kullanılan en az dört kavram bulunmaktadır.³⁰ İlk olarak Osmanlılar Yunan bağımsızlığına kadar Yunanlılar'ı tanımlamak için *Rum* kelimesini kullandılar. “Roma” dilinden alınan bu sözcük Bizans İmparatorluğu'nun soyundan gelenleri ifade ediyordu.³¹ Balkanlar'da ve Anadolu'da Türkler, Arnavutlar, Valaklar, Yunanlılar, Bulgarlar gibi pek çok etnik topluluk Bizans İmparatorluğu'nda Ortodoks Hıristiyanlar olarak vaftiz edildiler hepsine “Romalı” dendi.³² Aynı şekilde Osmanlılar'da Yunan toplumunun belirli bir tanımı yoktu; daha ziyade Bizans İmparatorluğu soyundan gelenlerin tümünü *Rum* olarak tanımlama eğilimindeydiler. Yunanlılar'ın “Romalı” olarak adlandırılması sadece Müslüman dünyasına has değildi. Yunan Devriminin önemli ideologlarından biri olan Rigas Velestinlis (1757-1798) kendi ulusunu *Rum* ile aynı anlama gelecek şekilde *Romios* olarak tanımlamıştır.³³

Bu Ortodoks toplumunu tanımlamakta kullanılan ikinci kelime ise “Yunan” idi. Aslında bu kelime hala Yunanlılar'ın kendilerini tanımlamak için en eski kullanımlarından biri olmasına rağmen bugüne kadar ve bugün de hala Yunanlılar'ın kendileri tarafından değil fakat Avrupalılar tarafından kullanılmaktadır. Buna göre bu kelime antik Yunanca bir kelime olan *Grakoi*'den türetilmiştir ki Aristo'ya göre ilk olarak Epir'deki Dorlar için İliiryalılar tarafından kullanılmıştı. Herkül Milas, Yunan Devrimi'nin önemli ideologlarından biri olan Adamantios Korais (1748-1833)'in Avrupalılar bu ulusu “Yunan” adıyla tanıdığından ulusu bu adla tanımlamayı uygun gördüğünü savunmaktadır.³⁴

Ancak özellikle Yunan bağımsızlığından sonra ne “*Romios*” kelimesi ne de “Yunan” kelimesi Yunanlılar'ın kendilerini tanımlamalarında kullanıldı. Bu kavramsal çekişmenin galibi Yunanlılar'ın antik görkemli tarihlerine işaret eden “Helen” kelimesi oldu. Bundan dolayı bağımsız Yunan devleti ilk başta “Helen” Cumhuriyeti olarak adlandırıldı. Bu nedenle de Osmanlı Rum toplumunun on dokuzuncu yüzyıl sonundan bu yana ulus bilinci kazanması süreci “Helenleşme” olarak nitelendi.³⁵ Öte yandan Yunan Krallığı'nın

30 Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 163.

31 Doğu Roma İmparatorluğu'nun “Bizans” olarak adlandırılmasına ilk olarak 1557'de Batı Avrupa'da Alman tarihçi Hieronymus Wolf'un kitabı *Corpus Historiæ Byzantinæ*'i yayınladığında rastlanır. Bu isim daha sonra On Yedinci Yüzyılda Fransız tarihçiler tarafından yaygınlaştırılacaktır. Bkz. Valerie A. Carras, “Some Ecumenical Principles for Teaching and Writing History,” *Journal of Ecumenical Studies*, Cilt 35, Sayı 3/4, Yaz/Güz 1998, ss. 387-400.

32 Aslında Abbasi İmparatorluğu'ndan beri Anadolu yarımadasındaki Müslümanlar *Diyar-ı Rum* (Roma ülkesi) olarak bilinmekteydiler. Bu nedenle 2. Mehmet Osmanlı İmparatorluğu'nu Roma İmparatorluğu'nun halefi olarak gördüğünden İstanbul'u fethettikten sonra kendisini *Kayser-i Rum* (Roma Kayseri) olarak adlandırması şartırcı değildi.

33 Millas, a.g.e., s. 163.

34 Millas, a.g.e., s. 163.

35 Helenleşme süreci esas olarak On Dokuzuncu Yüzyılda yaşanmasına rağmen Helenleşme düşüncesi Yunan milliyetçi ideolojisi olarak On Beşinci Yüzyıla kadar dayandırılabilir. Yunan hümanisti olan George Gemistos Plethon (1355-1452) toplumunun İ.Ö. Dördüncü Yüzyıla, Büyük İskender'in parlak

kurulmasından sonra Osmanlılar bu yeni devletin vatandaşlarını *Rum* değil *Yunan* olarak adlandırma eğilimindeydi. Bu kelime Yunan Krallığı'nda yaşayan Yunanlılar ile Osmanlı İmparatorluğu'nun *Rum* olarak adlandırdığı Yunan tebaasını birbirinden ayırmak için kullanılan "İyonyalı" sıfatından türetilmişti. Başka bir deyişle Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunanlılar'ı ile Yunan İmparatorluğu'nun Yunanlıları'nı birbirinden ayırarak Osmanlı Rumları'nın Helenleşmesini önlemeye çalıştılar.

Yunan Devrimi'ne geçmeden önce on sekizinci yüzyılın başındaki Yunan milliyetçiliğinin doğasını daha iyi anlamak için Adamantios Korais ve Rigas Velestinlis başta olmak üzere Yunan Devrimi'nin ideologlarından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Voltaire ve Rousseau gibi Fransız filozoflarından ilham alan Rigas "Türk zorbalığına" karşı savaş çağrısında bulunmuş ve ordu üzerinde sivil kontrolün sağlanması ile vatandaşlarına karşı sorumlu bir hükümet kurulmasını talep etmiştir.³⁶ Osmanlı zorbalığıyla bazı Türkleri potansiyel müttefikler olarak gören Rigas'ın aksine Adamantios Korais bir radikaldi ve ona göre "... bütün Türkler'den saplantı derecesinde nefret edilirdi."³⁷ Bu iki ideoloğun Osmanlı karşıtı ve bazen de Türk karşıtı duruşları on dokuzuncu yüzyıl biterken özellikle eğitimli Yunan gençlerinin düşüncesini şekillendirdi ve Osmanlı tarihinde Yunan Devrimi olarak bilinen sekiz yıl sürmüş ayaklanmaları ve savaşları ateşledi.

c. Yunan Devrimi'nin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sonuçları (1821-1829)

Şimdiye kadar Yunan ulusal bilincinin ortaya çıkışı tartışıldı; ancak Yunan Devrimi'nin zamanının ve konumunun belirlenmesinde pek çok başka faktör de etkili oldu. İlk olarak Yunan halkını bağımsızlığa götürecek şekilde Yunan ulusal bilincinin oluşması on dokuzuncu yüzyılın başına kadar gerçekleşmemişti. İkincisi, on sekizinci yüzyılın sonundan başlayarak Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Yunan tepkisini artıran dış müdahil olarak ortaya çıktı.³⁸

Yunan bağımsızlık emellerine katkıda bulunan ikinci önemli gelişme ise 1800'de İyonya Adaları Osmanlı-Rus ortak donanması ile Fransız işgalinden

günlerine, kadar uzanan Helen uygarlığının mirasına sahip olmasından dolayı Helenler olarak adlandırılabilceğini yazmıştır. Ancak Helenizm'in gerçek dirilişi Rönesans'ta ve Aydınlanma'da Avrupalılar'ın antik Yunan mirasını kabul etmesiyle birlikte olmuştur. Yunanlılar'ın tarihleri ve mirasları hakkında bilinçlenmesini çokça katkıda bulunan Avrupalılar'ın Helen hayranlığı Millas'ın *progonoplexia* (atalara olan güçlü bağlılık) ve *arhaiolatrea* (antik dünyaya tapınma) dediği şeylere neden olmuştur. Bu iki özellik Yunan kimliğinin temelini ve Helen hayranlarının Yunan uygarlığına hayranlık duyan halet-i ruhiyesini oluşturmuştur. Millas, a.g.e., ss. 164-166.

36 David Brewer, *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression and the Birth of the Modern Greek Nation*, New York: The Overlook Press, s. 19.

37 Brewer, *The Greek War of Independence*, s. 21.

38 Örneğin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı boyunca Rus donanması Mora yarımadasına ulaştı ve yerel halkı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandırmaya çalıştı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, s. 361 ff.

kurtarıldıktan sonra bu adalarda Septinsular Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır. Bu otonom devlet Osmanlı İmparatorluğu'nun ismen bir parçası olmasına rağmen aslında Rusya tarafından kontrol ediliyordu. Bu otonomi tecrübesi sınırlı bir bölgede olmasına rağmen Yunan bağımsızlık emeline katkıda bulunmuştur. Daha sonra adalar, Napolyon Savaşları sırasında Fransa tarafından tekrar işgal edilmişti; ancak Napolyon'un yenilmesinden sonra adalar Britanya'ya verildi ve 1815'te başka bir bağımsız cumhuriyet kuruldu. Bu bağımsızlık önceki otonomi tecrübesinden daha etkili oldu; bundan dolayı Yunan bağımsızlık ateşi daha da körüklendi.³⁹

Üçüncü önemli gelişme ise on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında Yunan devrimci örgütlerinin kurulmasıdır. Bu örgütler arasında *Philike Hetairia* (Dostluk Cemiyeti) ilk ve en etkili örgütlerdendir. 1814'te Odesa'da Emmanuel Xanthos, Nicholaos Skufas ve Athanasios Tsalakov⁴⁰ adlı üç Yunanlı tarafından kurulan örgütün üyelerinin sayısının 1821'deki Yunan isyanının hemen öncesinde bine ulaştığı tahmin edilmektedir.⁴¹ Fenerli soyuna mensup iki etkili Rum, Cemiyetin liderleri olmak üzere davet edildiler. Bu iki Rum aynı zamanda Rus devletine hizmet ediyorlardı. Çar I. Alexander'ın Kont Karl Robert Nesselrode (1780-1862) ile birlikte Ortak Dışişleri Bakanı olarak atadığı Kont Ioannis Capodistrias (1776-1831) liderlik önerisini reddederken örgütün en etkili lideri olan ve 1816'da Çar'ın yaveri olarak atanmış olan Alexander Ypsilantis (1792-1828) öneriyi 1820 yılında kabul etti.⁴² Ypsilantis idaresinde Cemiyet Rusya'dan hızla Eflak ve Boğdan Eyaletlerine ve yanı sıra Mora, İstanbul, Ege ve İyonya Adalarına yayıldı.⁴³

Yunan Devrimi'ne neden olan son önemli olay da 1820'de patlak veren Tepedelenli Ali Paşa (1744-1822) ayaklanmasıdır. İleri gelen bir Arnavut'un oğlu olan Tepedelenli Ali Paşa 1788'de İyonya valisi olarak atanmış ve bölgeyi otuz yıldan daha fazla yönetmiştir. Özellikle Yunan devrimcilerine karşı oldukça baskıcıydı ve sağlam yönetimi Rumların Osmanlı yönetimine karşı bütünüyle bir ayaklanma başlatmalarına izin vermemişti. Aslında Tepedelenli Ali Paşa Yunan direniş hareketinden ve gizli örgütlerden haberdardı; öyle ki sürekli olarak Sarayı muhtemel bir Yunan isyanına karşı bilgilendirmeye çalıştı. Ancak o zamanlar Sultan 2. Mahmut (r. 1808-1839) sarayın güçlü bir üyesi olan ve Rum yanlısı olarak tanınan Halet Efendi (1760-1823) tarafından yönlendirilmekteydi. Halet Efendi, Sultan'ı Ali Paşa'nın yetkisini sınırlaması konusunda ikna edebilmişti; ancak bu Ali

39 Duane Koenig, "A Report from the Ionian Islands, December 1810," *The Journal of Modern History*, Cilt 15, Sayı 3, (Eylül, 1943), ss. 223-226, s. 223, özellikle dipnot 2.

40 C. W. Crawley, "John Capodistrias and the Greeks before 1821," *Cambridge Historical Journal*, Cilt 13, Sayı 2, 1957, ss. 162-182, ss. 175-176.

41 Clogg, a.g.e., s. 51.

42 Ay. y., s. 48.

43 Crawley, a.g.e., s. 179. Philike Hetairia'nın daha detaylı tartışması için bkz. Brewer, a.g.e., ss. 26-35.

Paşa'nın devlete karşı ayaklanması ve Mora Yarımadasındaki Rumlar üzerindeki sıkı kontrolünün ortadan kalkması ile sonuçlandı.⁴⁴

Herkes Mora bölgesinde kayda değer bir Rum isyanı beklerken şaşkıncu şekilde ilk Rum isyanı İmparatorluğun daha uzak bir kısmında, Boğdan'da 1821'in Mart ayında Alexander Ypsilantis tarafından başlatıldı. Ypsilantis bir ordu toplamayı ve Prut Nehrini geçmeyi başarırken Romanyalılar'ı ordusuna katılmaya teşvik edebileceğini umuyordu. Ancak Romanyalılar Fenerliler'in sindirici rejiminden halihazırda bıkmışlardı ve Rumlar'ın yanında çarpışmaya hevesli değildiler. 1821 yılının Haziran ayında Ypsilantis'in ordusu Osmanlı birlikleri tarafından yenilgiye uğratıldı ve Ypsilantis, Habsburg İmparatorluğu'na kaçtı.⁴⁵

Bu arada hemen hemen aynı zamanda Mora bölgesinde başka bir isyan başladı. *Philike Hetairia*'nın başlattığı Tuna ayaklanmasının aksine bu bir halk hareketiydi ve hızla bütün Mora bölgesine yayıldı. İsyanı bastırmak için gönderilen Osmanlı birlikleri devrimciler tarafından yenilgiye uğratıldılar; isyan süresince bölgede yaşayan Müslüman nüfus neredeyse tamamen yok edildi. Salahi Sonyel'e göre "Mart 1821'de Mora bölgesinde kadınlar ve çocuklar da aralarında olmak üzere yaklaşık 50,000 Müslüman yaşadığı tahmin edilmektedir. Bir ay sonra Rumlar Paskalya'yı kutlarken hemen hemen hiçbiri kalmamıştı." Yalnızca Tripoli şehrinde 5 Ocak 1821'de 10,000 Müslüman katledildi.⁴⁶ Bu nedenle Rum isyanı Osmanlı yönetimine karşı bir tepki olarak başladı; ancak bir kez tetiğe basıldığında toptan bir Müslüman karşıtı ayaklanmaya dönüştü ve bölgede yaşayan binlerce Müslüman'ın hayatına mal oldu.

13 Ocak 1922'de Rum isyanı liderleri bir araya geldi ve Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etti. İsyanı bastırmakta Osmanlı'nın yetersiz kalması Sultan 2. Mahmut'un Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan (1769-1849) destek istemesine neden oldu. Mehmed Ali Paşa, Sultan'ı desteklemesine karşılık Girit ve Mora Yarımadasının valiliğini istedi ve istekleri kabul edildi. 1824'ten 1826'ya kadar Mısır birlikleri isyanı neredeyse tamamen bastırdılar. Ancak bu defa Mehmet Ali Paşa tarafından ortaya konan daha güçlü bir yönetim yerine daha zayıf ve bağımsız bir Yunanistan'ı tercih eden Avrupa güçleri müdahale ettiler. Rusya, İngiltere ve Fransa ortak donanması 20 Ekim 1827'de Navarin Koyunda bulunan Mısır-

44 Halet Efendi Fenerliler tarafından eğitilmişti ve İstanbul'un tercüman ailelerine hizmet etti. Dahası, valiler de dahil olmak üzere bütün üst-düzyer memurlar makamlarını korumak için Halet Efendi'ye değerli hediyelerle rüşvet vermek zorundaydılar. 1820'de Tepedelenli Ali Paşa'dan talep ettiği hediyeleri alamadı. Ali Paşa'nın davranışıyla hayal kırıklığına uğramış ve Rum arkadaşları tarafından baskıcı yönetimi hakkında ikna edilmiş olan Halet Efendi Sultan'ı Ali Paşa'nın İyonya'daki yetkilerini kısıtlayan bir ferman yayınlamaya ikna edebildi. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, a.g.e., s. 2879.

45 Clogg, a.g.e., s. 49.

46 Salahi Sonyel, *The Turco-Greek Imbroglia: Pan-Hellenism and the Destruction of Anatolia*, Ankara: SAM Papers, 1999, ss. 12-15.

Osmanlı donanmasına saldırdı ve tamamen yaktı.⁴⁷ Bunun arkasından 1828'de Osmanlı'nın Rusya'ya savaş ilan etmesi ve müteakiben bir yıl sonra yenilmesi geldi. Sonunda 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıdı.

Yunan bağımsızlığının tanınması Osmanlı-Yunan çekişmesinin sonunu getirmedi; aksine toplumlar arası ilişkileri tamamen değiştirdi. Sonraki bölüm bu nedenle Yunan bağımsızlığının nasıl daha ileri bir Yunan irredantizmini körüklediği ve nasıl Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının Yunan milliyetçiliğinin Osmanlı Rumlarına yansımaları ile birleştiğinde Türkler ve Rumlar arasındaki toplumlararası çatışmaları daha da artırdığı konularına odaklanacaktır. Bu toplumlararası anlaşmazlıklar İmparatorluğun bütün kısımlarında yaşanmasına rağmen Pontus bölgesindeki olaylar temel odak noktası olacaktır.

III. Pontus Meselesini Tanımlamak: Tarihsel Gerçeklerin Bir Değerlendirmesi

Pontus Meselesini tanımlamak bu fenomenin karmaşık yapısı nedeniyle zor bir iştir. Girişte belirtildiği üzere konuyla ilgili iki rakip tarih yazımı bulunmaktadır ve bunlar temel tarihsel gerçekleri değerlendirirken çatışmaya düşmektedirler. Bu bölümde bu nedenle on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başındaki çalkantılı yıllarda Pontus Bölgesinde gerçekte ne olduğu ve bu olayların Pontus Meselesinin daha doğru bir açıklamasını ortaya koyacak şekilde nasıl değerlendirilebileceği incelenmektedir.

1. On Dokuzuncu Yüzyılda ve Yirminci Yüzyılın Başında Megali Idea (Büyük Düşünce) ve Yunan Genişlemesi

1832'de kurulan Yunanistan Krallığı'nın sınırları sadece Mora Yarımadası ve Attika bölgesiyle sınırlıydı. Başka bir deyişle Yunanlılar tarafından Yunan anakarası olarak talep edilen Tesalya, Epir ve Batı Trakya Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmıştı. Bu da yeni devleti Theodore George Tatsios'un değindiği gibi revizyonist yapmıştır: "...Yunanistan'ın esas amacı yeni devletin sınırları içine hala Türkler'in elinde bulunan ve çoğunlukla ya da büyük ölçüde Rumlar'ın yaşadığı toprakları kapsayacak şekilde genişlemek olacaktır."⁴⁸ Dolayısıyla en başından beri Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu pahasına sınırlarını genişletme amacındaydı. Aslında bu

47 Navarin olayının ve İngiliz-Rus ilişkilerinin daha detaylı bir tartışması için bkz. C. W. Crawley, "Anglo-Russian Relations 1815-40," *Cambridge Historical Journal*, Cilt 3, Sayı 1, 1929, ss. 47-73.

48 Theodore George Tatsios, *The Megali Idea and the Greek Turkish War of 1897: The Impact of the Creta Problem on Greek Irredentism, 1866-1897*, Boulder: East European Monographs, 1984, s. 6.

pratik politika gündeminin ideolojik arka planı, on dokuzuncu yüzyılın ortasında canlandırılacak olan yüzlerce yıl öncesine dayanan bir düşünceden kaynaklanmaktadır. “*Megali Idea*” (Büyük Düşünce) olarak bilinen bu düşünce Yunanlıların milli ve dini bilinçlerine derinden işlemiştir ve Yunanlıları Hıristiyanlık için Konstantinapol’un yeniden ele geçirilmesi ve 1453’te yıkılan evrensel Hıristiyan Bizans İmparatorluğu’nun yeniden kurulması için harekete geçirmek üzere tasarlanmıştır.⁴⁹

Megali Idea’nın irredentist ideolojisi Güneydoğu Avrupa, Ege adaları, Girit, Kıbrıs, Anadolu ve Pontus olmak üzere eski Bizans topraklarına doğru sürekli bir yayılmayı gerekli kılacaktı. *Megali*

Idea, kavram olarak ilk defa açık şekilde hırslı bir Yunanlı politikacı olan ve 1844 yılının Ocak ayında Yunan Millet Meclisi’nde bu ideolojinin temel özelliklerini dile getiren John Kolletis tarafından şu şekilde ortaya konmuştur:

Yunan Krallığı sadece Yunanistan değildir; Yunanistan sadece onun en küçük ve en yoksul parçasıdır. Yunan sadece Krallıkta yaşayan değildir; fakat bunun yanında İyonya veya Selanik veya Serez veya Edirne veya İstanbul veya Trabzon veya Girit veya Sisam veya Yunan tarihine ya da Yunan ırkına ait herhangi başka bir bölgede yaşayandır...Helenizmin iki büyük merkezi vardır, Atina Krallığın başkentidir. İstanbul büyük başkenttir, bütün Yunanların hayali ve umududur.⁵⁰

Diğer bir deyişle, Yunan Krallığı’nın kurulması ne Osmanlıları ne de Yunanlıları memnun etmiştir. Osmanlılar Yunan bağımsızlığını Osmanlı’nın

49 Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1998, s. 3, ayrıca bkz. Michael M. Finefrock, “Ataturk, Lloyd George and the Megali Idea: Cause and Consequence of the Greek Plan to Seize Constantinople from the Allies, June-August 1922.” *The Journal of Modern History*, Cilt 52, Sayı 1, Talep Üzerine Ek, Mart 1980, ss. D1047-D1066. Megali Idea Yunan zihinlerinden, özellikle de siyasi ve dini elitin zihninden, asla kaybolmamıştır ve aslında Osmanlı’nın Rumlar’a olan toleransı Megali Idea’nın beslenmesini sağlamıştır. Tatsios’a göre “Türk fatihinin [2. Mehmet] Hıristiyan dinini tahrip etmeme kararı Megali Idea’nın gelişmesinde en çok öneme sahip olaydır. Ortodoks Patrikhanesi Helenizmim ve Balkanların Helenleşmiş ırklarının merkezi olmuş ve gelecekte Türk boyundurğundan kurtulmanın tek umidi haline gelmiştir. Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu yok olmuş ve Yunan ırkı bastırılmış olsa da Yunan nüfusu Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olmayan öğelerinden en önemlisi olarak hayatta kalmıştır. Bkz. Tatsios, a.g.e., s. 9.

50 Richard Clogg, “The Greek *millet* in the Ottoman Empire,” Benjamin Braude ve Bernard Lewis (der.) içinde, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society I, The Central Lands*, New York: Holmes and Meier, 1982, s. 193. Clogg, Zeta adında Atinalı bir Yunan’dan Kolletis’inkine hayli benzer ilginç bir alıntı yapmaktadır: “Bizim Yunanistan’ın bu köşesini ülkemiz, Atina’yı başkentimiz veya Partenon’u ulusal tapınağımız addettiğimizi düşünmeyin. Partenon bizim hiçbir sempatiğimiz olmayan bir dönem ve dine aittir. Bizim ülkemiz dilinin Yunanca ve dininin Ortodoks Yunan kilisesinin inancı olduğu geniş topraklardır. Başkentimiz Konstantinapol, ulusal tapınağımız dokuz yüz yıldır Hıristiyanlığın şerefi olan Ayasofya’dır. Bu tapınağın, bu başkent ve bu toprağın Müslümanlar tarafından kutsiyeti bozulduğu ve tahakküm altına alındığı sürece Yunanistan sessiz kalırsa utanç verici durumda kalacaktır.” Bkz. Richard Clogg, “The Byzantine Legacy in the Modern Greek World: The Megali Idea,” Lowell Clucas (der.) içinde, *The Byzantine Legacy in Eastern Europe*, Boulder: East European Monographs, 1988, s. 253.

toprak ve toplum bütünlüğüne karşı ölümcül bir tehdit olarak görürlerken, ki bu Osmanlı Rumları arasında daha başka isyanlara neden olacaktı, Yunan Krallığı'nın Yunanlıları yeni devletlerinin sınırlarından hoşnut değillerdi. Dolayısıyla Yunanistan'ın kurulması Osmanlı-Yunan ilişkilerini çözmediği gibi daha da alevlendirdi.

Megali Idea sadece romantik propagandacılar tarafından ilan edilmemiş, Yunan devletinin kendi kuruluş dokümanlarında da belirtilmiştir. Örneğin Kral 1. George (r. 1863-1913) 1864 Yunan Anayasası'nda "Yunanistan Kralı" olarak değil "Helenlerin Kralı" olarak adlandırılmıştır ki bu da neredeyse yaşıyor olurlarsa olsunlar bütün Yunan milleti üzerinde otorite sahip olduğu anlamına gelmektedir.⁵¹ Dahası, *Megali Idea* Yunanistan Krallığı'nın sınırları içinde kalmamış, on dokuzuncu yüzyıl ortalarından başlayarak hızla Osmanlı İmparatorluğu'nun en ücra köşelerine yayılmıştır. Örnek verecek olunursa, 1865'te Kolletis'in daha önce bahsedilen ünlü konuşmasından yirmi yıl sonra Trabzon'da Kral 1. George'un tahta geçmesini kutlayan Yunan dinleyicilerinin önünde yapılan bir konuşma şu kelimelerde bitmiştir: "Gelin hükümdar, Doğu'nun halkları sizi beklemekte...ve Yunan İskender'e benzer şekilde barbar Asya'da uygarlık kurmanızı...Çok Yaşa Helenlerin Kralı 1. George!Çok Yaşa Yunan Milleti!Çok Yaşa Koruyucu Güçler!"⁵² Dolayısıyla, Trabzon bu irredentist düşüncelerin sızmasıyla Helenizmin Pontus Bölgesi'ndeki merkezi haline gelmeye başladı.

Richard Clogg'a göre "*Megali Idea* yeni kurulan Yunan devletinin sadece hakim ideolojisi değildi; aslında *tek* ideolojisiydi."⁵³ Ancak buna rağmen *Megali Idea* monolitik bir ideoloji değildir. En az üç değişik biçimi vardır ki hepsi yirminci yüzyıl başına kadar var olmuştur. İlk biçimi "...Konstantinapol merkezli Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun diriltilmesinin romantik hayalidir."⁵⁴ Bu seçenek sıradan Yunanlılar için çekici görünse de daha pragmatist siyasetçiler bunun gerçekten bir hayal olduğunun farkındaydı. İkinci biçimi "...Osmanlı İmparatorluğu içinde Rumlar'ın kültürel ve ekonomik üstünlüklerinin sağlanması arzusuydu ki bu doğal bir süreç yoluyla aşamalı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun içeriden yıkılmasına yol açacaktı ve bu da rakip Yunan ve Türk milletleri arasında şiddetli bir çatışma gerektirmiyordu."⁵⁵ Özellikle Yunan tüccarlar ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uzantıları ekonomik çıkarlarını ve karlı ticaretlerini korumak için böyle barışçıl bir seçeneği önermekteydiler. Son olarak, üçüncü biçimi "...Yunan Krallığı'na katılmaları suretiyle Yunan *irridentasının* ilerlemeci şekilde yerine getirilmesiydi ki bu Osmanlı

51 Clogg, *A Concise History of Greece*, op.cit., s. 46.

52 Clogg, "The Greek *millet* in the Ottoman Empire," a.g.e., s. 198.

53 Clogg, "The Byzantine Legacy...", a.g.e., s. 254.

54 Tatsios, a.g.e., s. 4

55 Ay. y.

İmparatorluğu ile kafa kafaya çarpışma demektir.”⁵⁶ Yunan siyasetçileri tarafından savunulan bu üçüncü biçim on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında üstün gelmiştir. Bu nedenle 1923 Lozan Antlaşması ile Türk-Yunan çekişmesinin nihai çözümüne kadar Yunan Krallığı sürekli olarak topraklarını genişletmeye çalışırken Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra da Türk milliyetçi hareketi bu genişlemeyi engelleme amacındaydı.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de 1864 – 1874 yılları arasında Yunanistan’da on yıl içerisinde yirmi iki hükümetin işbaşına gelmesiyle, ki en uzun hizmet eden sadece bir buçuk yıl görevde kalmıştı, büyük bir siyasi karmaşa yaşandı. Ancak özellikle on dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında Yunanistan göreceli olarak siyasi istikrarı yakalamıştı ki bu da iç gelişme ve dış toprak genişlemesi için uygun ortamı yarattı. 1864’te İngiltere, İyonya adalarını Yunanistan’a bıraktı; böylelikle bu Yunan genişlemesinin başlangıç noktası olarak algılanabilir. Ancak asıl fırsat 1877 – 1878 Osmanlı-Rus Savaşıyla birlikte geldi. Yunanistan, Rusya’nın yanında yer alma amacıyla olsa da İngiltere ve Fransa’nın baskıları sonucunda savaş boyunca tarafsız kaldı. 1878 Berlin Kongresi’nde Yunanistan Girit’i, Epir’i ve Tesalya’yı istedi; ancak Osmanlı İmparatorluğu bu talepleri reddetti. 1881’de İngiltere’nin arabuluculuğu ile nihai çözüm Osmanlı İmparatorluğu’nun bütün Tesalya’yı ve Epir’in sadece küçük bir parçasını Yunanistan’a vermesiyle gerçekleşti.

Yunanistan’ın toprak genişlemesi *Philike Hetairia*’nın kurulmasından yaklaşık bir yüzyıl sonra yeni bir Yunan irredentist örgütün kurulmasıyla hız kazandı. *Ethniki Hetairia* (Milli Cemiyet) adındaki bu yeni örgüt 1894 yılının Kasım ayında daha ziyade Yunan ordusunun genç subayları tarafından kuruldu. Cemiyet’in amaçları şu şekilde ilan edildi: “Yunanlıların birleşmesi, özgürleşmesi ve ilerlemesi için durmaksızın çalışmak, ve zamanı geldiğinde... zayıf ve küçük Yunanistan’ı desteklemek; Büyük Yunanistan için çalışmak, bu mevcut hükümetin isteklerine karşı gelmek anlamına gelse bile.”⁵⁷

Ethniki Hetairia’nın faaliyetleri elverişli uluslararası koşullarla birlikte toprak genişlemesi için daha fazla çabaya neden oldu. Yunan milliyetçi gündeminde bir sonraki topraklar Girit ve Makedonya idi. 1896 sonlarında Girit’te Yunan otoritelerinden kaynağını alan bir isyan patladı ve 21 Ocak 1897’de Yunan ordusu adayı Yunanistan’la birleştirmek üzere Girit’e çıktı. Ancak Avrupa güçleri duruma müdahil oldular ve Girit’in uluslararası himaye altında olduğunu ilan ettiler. Bu müdahale Yunan emellerine son vermedi. Geri çekilen Yunan ordusu kuzey Tesalya’ya gönderildi ve Osmanlı-Yunan sınırını geçti. Bu defa Osmanlı’nın cevabı kesindi. Osmanlı

56 Ay. y.

57 Salahi Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara: Turkish Historical Society Publications, 1993, s. 266.

birlikleri Yunanlılar'ı yendi ve Atina'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu Büyük Güçleri alarma geçirdi ve müdahalelerine neden oldu. Mayıs 1897'de imzalanan ateşkesten sonra barış görüşmeleri başladı. Osmanlı İmparatorluğu barış anlaşmasının gerekli koşulları olarak Tesalya'nın geri verilmesini ve Yunanistan ile anlaşmaların yenilenmesini isterken Büyük Güçler anlaşmaya Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasında daha önceki dengeyi bozacak herhangi bir madde eklemekte isteksizdiler. Böylece Osmanlı İmparatorluğu savaş süresince işgal ettiği toprakları geri vermek ve Yunanistan tarafından ödenen küçük bir miktar savaş tazminatıyla yetinmek zorunda kaldı.⁵⁸ Dahası 1898'de uluslararası himaye Girit'i ilk genel vali olarak Yunanistan Prensi George'a (1869-1957) verdiğinde Osmanlı İmparatorluğu adayı fiilen kaybetti.

1897 yenilgisi siyasi kazanımlarına rağmen Yunanlılar için küçük düşürücüydü; bu nedenle misilleme fırsatını bekliyorlardı ki bu fırsatı 1912'de yakaladılar. Bir dizi görüşmeden sonra yetenekli ve hırslı Yunan siyasetçisi Eleftherios Venizelos (1864-1936) Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk kez Sırp Başbakanı Milovan Milovanoviç (1863-1912) tarafından ilan edilen ve Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Bulgaristan'ı içeren Balkan ittifakına katıldı. Genel harp 1912 yılının Ekim ayında Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan Karadağ saldırısıyla başladı. Diğer Balkan devletleri de hemen buna katıldılar ve düzensiz Osmanlı birliklerini hızla yenerek başkent çevresinden bile geri çekilmeye zorladılar. Ancak özellikle de Makedonya gibi etnik olarak karmaşık bir bölgede savaş ganimetlerini paylaşmak eski müttefikler arasında başka bir savaş dizisine neden oldu ve Osmanlı birlikleri Edirne de dahil olmak üzere daha önce kaybettikleri toprakları geri alabildiler.

Yunanistan için Balkan Savaşları'nın toprak kazanımları muazzamdı. Yunanistan, Selanik'i, Kavala'nın verimli ovaları da dahil olmak üzere Makedonya'nın sahil şeridini, İyonya ile Epir'i, Girit'i (adanın Yunanistan ile birleşmesi daha önce Osmanlı İmparatorluğu tarafından resmen tanınmıştı) ve Midilli, Sakız Adası ve Sisam adalarını elde etti. Ülkenin nüfusu neredeyse iki katına çıktı.⁵⁹ Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu Doğu Trakya'daki küçük bir toprak parçası dışında Avrupa'da neredeyse bütün varlığını kaybetti. Aslında Balkan Savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nu revizyonist bir devlete dönüştürdü; çünkü Osmanlı makamları revizyonizmi dağılma tehdidini yok edemeseler bile ertelemenin tek çözümü olarak görüyorlardı. Bu nedenle Balkan Savaşları'nın bitiminden sadece bir yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu son savaşına girdi ki

58 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın daha detaylı tartışması için bkz. Mehmet Uğur Ekinci, "The Origins of the 1897 Ottoman-Greek War: A Diplomatic History," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, Temmuz 2006.

59 Smith, a.g.e., s. 19.

bu da 1914'teki Birinci Dünya Savaşı'ydı ve sonunda İmparatorluğun dağılması ile sonuçlanacaktı.

Sonuç olarak Yunan bağımsızlığından sonra Osmanlı-Yunan ilişkileri incelendiğinde Yunan irredentizminin bu ilişkilerin daha da kötüye gitmesindeki en önemli sebeplerden biri olduğunu görülmektedir. Süregelen Yunan genişleme çabaları ve özellikle İngiltere, Rusya ve Fransa olmak üzere Batının Yunan emellerine desteği Osmanlılar'ın Yunanlılar'a ve Avrupalı patronlarına ciddi şekilde güvensizlik duymalarına neden oldu. Bu sorunlu ilişkilerin sıradan Osmanlı Rumları'na yansımaları olmuştur ki makalenin bir sonraki bölümünde bunlar incelenecektir.

2. On Dokuzuncu Yüzyılda ve Yirminci Yüzyılın Başında Anadolu Rumları

a. On Dokuzuncu Yüzyılın Sonuna Kadar Genel Bir Değerlendirme

Anadolu Yarımadasının bütün köşelerine yayılmış olan Osmanlı Anadolusunda yaşayan Rumlar on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında monolitik ve homojen bir toplum olarak değerlendirilemezler. Smith, İmparatorluğun farklı yerlerinde yaşayan en az üç farklı Yunan toplumundan bahsetmektedir. Batı Anadolu'da "...İzmir'in ve batı kıyı şeridinin tarihsel şehirleriyle birlikte göreceli olarak yoğun nüfusu"⁶⁰ bulunmaktaydı. Bu toplum köylü çiftçilerden geniş orta sınıfa ve eğitilmiş burjuvazi sınıfına kadar neredeyse bütün sosyal katmanları içermektedir. Avrupa ile olan kayda değer iletişim ve İmparatorluğun diğer Rum toplumlarına göre göreceli olarak daha eğitilmiş oluşları Ege bölgesinin Rum toplumunu Yunan milliyetçi hareketin hedefi haline getirmişti ve bu toplum Yunanistan'da meydana gelen siyasi gelişmelerden kolaylıkla etkileniyordu. İkinci grup ise esasen Karaman eyaletinde yaşayan iç Anadolu'nun Ortodoks toplumundan oluşmaktaydı. Bu Ortodoks toplumu Türkçe konuşmaktaydı; Yunanca bilgileri alfabe ile sınırlıydı. Dolayısıyla kitaplarını Türkçe yayınlıyorlar ancak Yunan karakterleriyle yazıyorlardı. *Karamanlides* olarak bilinen bu halk "...meslek, sınıf ve ırk menşei bakımından değil sadece dinleri ile Müslümanlardan ayrılabilirlerdi."⁶¹ Osmanlı sosyal sistemiyle bütünleşme dereceleri o kadar yüksekti Yunan milli bilincinden ve irredentist isteklerinden en az etkilenen Rum toplumdur. Son olarak, Yunan toplumunun üçüncü çeşidi kuzeydoğu Anadolu'daki Pontus bölgesinde antik Yunanca konuşan Ortodoks

60 Ay. y., s. 27.

61 Ay. y., s. 27. *Karamanlides*'in daha detaylı bir anlatısı için bkz. Richard Clogg, "Anadolulu Hıristiyan Karındaşlarımız: The Turkish Speaking Greeks of Asia Minor," John Burke ve Stathis Gauntlett (der.) içinde, *Neohellenism*, Canberra: Australian National University Publications, 1992, ss. 65-91.

62 Ay. y., s. 26.

toplumuydu.⁶² Bu halk kendilerinin iki büyük Pontus krallığının torunları olduklarını iddia etmeye başladılar. İlk Pontus Krallığı MÖ. 280 yıllarında kurulmuş ve güçlü hükümdarı Mithridates Eupator (MÖ. 132-63) hakimiyetinde genişlemiştir. Ancak MS. 62 yılında Roma hakimiyetine girdi. İkinci Pontus Krallığı ise Bizans İmparatorluğunun soyundan gelenler tarafından İstanbul'un Latinler tarafından 1204'te fethedilmesinden sonra kurulan Comnenos Hanedanlığıydı. On beşinci yüzyılın ikinci yarısına kadar, yani Başkenti Trabzon Sultan 2. Mehmet tarafından 1461'de fethedilene kadar ayakta kaldı. Bu ikinci Pontus Krallığı'nın Comnenos Hanedanlığı'nın erkek mirasçıları önce sürgüne gönderildiler ve daha sonra 2. Mehmed'e suikast düzenleme girişimine katıldıkları suçlamasıyla idam edildiler. Trabzon'un fethinden sonra yerel Hıristiyan toprak sahipleri çokça korundular. Dimitri Korobeinikov'a göre "...On altıncı yüzyılın başından bu yana Pontus merkezlerinden biri olan Bayburt'taki Ortodoks Hıristiyan tımarları Hıristiyan asker toprak sahiplerinin Müslüman toplumuna katıldığını göstermektedir."⁶³ Diğer bir deyişle Osmanlılar on dördüncü yüzyılın sonunda ve on beşinci yüzyılın başında Balkanlar'da yapmış olduklarını burada da yapmışlardır; yani Hıristiyan toprak sahiplerinin yönetiminde Hıristiyan nüfusu korumuşlardır. Dahası "[b]u Pontus Rumları en geç 1220ler'den bu yana Müslüman yönetimi altında olmalarına" rağmen "...On beşinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar pek çok Pontus metropolit piskoposu bulabiliriz."⁶⁴ Diğer bir deyişle özellikle İstanbul'un fethinden sonra Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin yeniden düzenlenmesinden sonra Pontus bölgesindeki dini merkezler de korundu ve Patrikhanenin yetkisine verildi. Özetle on dokuzuncu yüzyıla kadar Rum toplumu güçlü bir asimilasyon olmadan Osmanlı toplumuna çok fazla entegre olmuştu.

Yunan Devrimi Osmanlı çok-etnili yapılarına ilk ciddi darbe olmasına ve Rumlar'a karşı büyük bir güvensizlik oluşmasına rağmen Smith, Yunan Devrimi ile 1919-1922 Yunan-Türk Savaşı arasında "...Rumlar, Osmanlı'nın hemen hemen hiç müdahalesi olmadan artmaya ve yayılmaya, kolonileştirmeye, içeriye nüfuz etmeye, yeni işler kurmaya ve milliyetçi ideallerini yaymaya devam ettiler. Hiç katliam veya yaygın zulüm yaşanmadı..."⁶⁵ Aynı şekilde Sonyel'e göre özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rumlar "...Osmanlı devletinin işlerindeki 1821 Rum isyanından önce sahip oldukları ekonomik ve kısmen siyasi etkilerini büyük ölçüde geri kazanmışlardı."⁶⁶ Diğer bir deyişle On Dokuzuncu Yüzyıl boyunca yukarıda belirtildiği gibi Rumlar daha önceki siyasi ve ekonomik

63 Dimitri Korobeinikov, "Orthodox Communities in Eastern Anatolia in the Thirteenth and Fourteenth Centuries. Part 1: The Two Patriarchates: Constantinople and Antioch," *Al-Masaq*, Cilt 15, Sayı 2, (September 2003), ss. 197-214, s. 198.

64 Ay. y.

65 Smith, a.g.e., s. 29.

66 Sonyel, a.g.e., 1993, s. 257.

ayrıcılıklarını geri kazandılar ve Pontus bölgesinde de zenginleşmeye devam ettiler.⁶⁷

*b. On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda
İç Nüfus Hareketleri*

On Dokuzuncu Yüzyıldaki nüfus hareketleri konusunda On Dokuzuncu Yüzyılın ortalarından itibaren Orta Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki Rum nüfusun dikkate değer şekilde düştüğü Osmanlı istatistiki verilerinden anlaşılabilir. Bu düşüşün iki önemli sebebi vardır. Her şeyden önce 1853-1856 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarında ve Balkan savaşlarında Rus ilerlemesinden kaçarak Kafkaslardan ve Balkanlardan göç eden Müslümanların olağanüstü akını vardı. Bu göçmenlerden on binlercesi Anadolu'nun iç kısımlarına ve Karadeniz Bölgesi'ne yerleştirildi. Örneğin 1864'te Samsun'u ziyaret eden bir İngiliz misyoneri "bölgeyi Kafkas göçmenlerle dolu buldu...Paşa zavallı sürgünleri her yöne dağıtmak için gücünü sonuna kadar kullanıyordu. Gemiler dolusu göçmen diğer limanlara gönderildi."⁶⁸ Diğer bir deyişle, bu yıllarda Müslüman nüfusu Rum nüfusa göre çok daha fazla arttı. Müslümanların bölgede yerleşmeleri çok büyük sorunlara neden oldu; öyle ki bazen bölgenin Rumlar da dahil olmak üzere özellikle gayrimüslim sakinlerinin barış ve huzurunu bozdu.

102

Orta Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki Rum nüfusun azalmasının ikinci sebebi İmparatorluğun bu bölgelerindeki Rumlar'ın Batı kıyı şeridinde yaptıkları iç göçtü. Pek çok Yunan kaynağı bu göçlerin zorunlu hareketler olduklarını ve Osmanlı otoriteleri tarafından kasıtlı olarak planlandıklarını iddia etmektedir. Ancak Yunan tarihçi Gerasimos Augustinos'a göre "bu zamanda Rumların başlattıkları göçler otoriteler tarafından ne zorlanmış ne de yönetilmiştir. Ekonomik çıkarlar Rumların seyahatlerinin arkasındaki itici güçtü."⁶⁹ Bu iç göçler öyle bir dereceye ulaşmıştı ki örneğin Kayseri'nin Rum Ortodoks Metropoliti 1834 yılında çalışabilir Rum erkeğinin neredeyse yüzde altmışının Kayseri vilayetindeki şehirleri terk ettiğini ve daha ziyade İmparatorluğun kıyı bölgelerine doğru yöneldiğini belirten raporlar hazırlamıştır.⁷⁰

67 Rumların siyasi ve ekonomik durumlarını nasıl koruduklarına dair bir örnek vermek gerekirse Osmanlı İmparatorluğu'nun 1879'a ait salnameleri önemli ipuçları vermektedir. Buna göre hükümet hizmetinde hakimler, profesörler, diplomatlar, valiler vs. olmak üzere elliden fazla yüksek rütbeli Rum memur bulunuyordu. Dahası, İstanbul'da listelenen 40 özel bankerin arasında 12 Rum, 12 Ermeni, 8 Yahudi ve 5 Levanten bulunuyordu. Benzer şekilde başkentteki 35 borsacıdan 18'i Rum iken Türkiye'nin Avrupa'da bulunan kısmında 32 bankerden 22'si Rum'du. Bütün bu istatistikler On Dokuzuncu Yüzyılın sonlarına doğru Rum toplumunun bir kez daha Yunan Devrimi'nden önce oldukları kadar güçlü şekilde ortaya çıktıklarını göstermektedir. Bkz. Sonyel, a.g.e., 1993, ss. 257-258.

68 Alıntılanan Gerasimos Augustinos, *The Greeks of Asia Minor: Confession, Community, and Ethnicity in the Nineteenth Century*, Kent: The Kent State University Press, 1992, ss. 24-25.

69 Ay. y., s. 26.

70 Ay. y., s. 27.

Orta Anadolu ve Karadeniz'deki Rum cemaatinin oranı kayda değer şekilde düşerken Osmanlı İmparatorluğu'nun genel Rum nüfusu on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında arttı. Rum nüfusunda bu artışın en önemli sebeplerinden biri Yunanistan Krallığı'ndan ve Kıbrıs'tan Osmanlı İmparatorluğu'na olan göçlerdi. Yunan devletinin siyasi istikrarsızlığı ve ekonomik yetersizliği vatandaşlarını Ege'nin öte yakasında kazançlı işler aramaya zorladı. Augustinos'un yazdığı gibi:

Yunanistan'a iyi bir iklim ve şimdilik seyrek nüfuslu bir toprak, ancak hiçbir ehemmiyeti olmayan birkaç ticaret merkezi ve toplumsal düzen ve idari verimlilik sorunlarıyla mücadele eden bir hükümet bahşedildi; bu ilk yıllarda vaat edilen ülkeden çok daha azdı. Kişisel güvenlik risklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun sık nüfuslu bölgelerindekinden daha fazla olmaması ve memurların insanların özel işlerine haksız yere müdahale etmemeleri pek çok Rum'u sultanın topraklarında kalmaya ikna etmeye ve diğerlerini daha iyi ekonomik fırsat arayışıyla Helen Krallığından göç etmek için cesaretlendirmeye yeterliydi.⁷¹

Smith'e göre "...Rum toplumlarının batı kıyısındaki [yani Anadolu Yarımadasının Ege bölgesindeki] ekonomik büyümeleri kısmen Yunan göçüne bağlıdır ve bu göçü çekmeye yardım etmiştir."⁷² Dahası, Anadolu'nun Avrupa ticaretine açılması ve İzmir'den hinterlanda demiryolları döşenmesi ticareti kolaylaştırdı ve daha fazla Yunan nüfusu çekti. Sonyel ayrıca şöyle yazmaktadır: "Yunanistan bütün tebaasına iş sağlayamadığı için pek çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşadı ve çalıştı. Kıbrıs Rumları bile belli aralıklarla İmparatorluğun güney kıyısına, özellikle de Antalya'ya, iş aramak için göç ettiler."⁷³

Pontus bölgesinden Rum göçünün rotası Batı Anadolu'yla sınırlı değildir; on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Rumlar Rus topraklarına da göç ettiler. Aslında Yunan yazarlar Rum göçünün nedeninin Osmanlı'nın Pontus Rumları'na uyguladığı zulüm olduğunu yazma eğilimindedirler. Bu tez Venizelos ve Yunan dini otoriteleri tarafından Birinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında Avrupa kamuoyunu bu göçmen Rumlar'ın geri döndürülebileceklerine ikna etmek için çokça kullanılmıştı. Ancak, Augustinos'un iddia ettiği gibi, bu göç temelde güvenlik kaygılarından değil ekonomik nedenlerden kaynaklanıyordu. Yazılarında yapılan şu uzun alıntı Yunan göçünün nedenlerini açıkça göstermektedir:

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan [Kafkaslar'daki] Müslüman kabile halklarının terk ettiği topraklar yeni yerleşimcileri kabul

71 Ay. y., s. 29.

72 Smith, a.g.e., s. 25.

73 Sonyel, a.g.e., 1993, s. 261.

etmeye hazırdı. Rus yetkilileri bu toprakların sömürgeleştirilmesini desteklemenin değerini takdir etmekte hızlı davrandılar. Anadolu'nun Batısı'nda hazır duran Hıristiyan nüfus bu ihtiyaçlarına tam da cevap verir görünüyordu. İki hükümet [Osmanlı ve Rus hükümetleri] tarafından onaylanmış şekilde halkların imperiyal bölgeler arasında yer değiştirmesinde Ruslar kendilerinin pazarlığın daha iyi kısmını aldıklarını hissetmiş olmalı. Rus devlet diniyle aralarında anlaşmazlık bulunan inanca sahip yetenezsiz, yerleşik olmayan Müslümanlar gidiyorlardı; yerlerine gerekli yeteneklere sahip ve yerleşmeye hazır dindaşları geliyorlardı.

Kırım Savaşı'nın hemen sonrasında Pontus kıyısındaki şehirlerde Rus konsolosları ve temsilcileri Hıristiyan göçmenleri eğitmek için gayretle çalıştılar. Osmanlı Devletinin Rum Ortodoks ve Ermeni tebaasına teşvik olarak Ruslar duvarcı, marangoz, taş ustası gibi nitelikli işçilere iyi ücretle iş vermenin yanısıra yerleşmek için toprak ve çarist otoriteler tarafından daha iyi muamele sözü önerdiler...

...Rusya'ya göç etmiş olanlardan pek çoğu gerçeğin verilen sözlerle örtüşmediğini gördü. Bu deneyimle hayal kırıklığına uğramış olarak bir süre sonra geri dönüş izni için Osmanlı otoritelerine talepte bulundular.⁷⁴

Bu cümleler gösteriyor ki Ruslar Ortodoks Hıristiyanların haklarını korumak bahanesiyle Osmanlı'nın iç işlerine karışmakla kalmıyor aynı zamanda Kafkasya bölgesinde yerleşmeye ikna etmek Rum nüfusu cezbetmeye çalışıyorlardı.

Pontus Rumları'nın nüfus büyüklüğü meselesi uzun zamandır anlaşmazlık noktasıdır. Yunan kaynakları tarih boyunca bölgede Rum çoğunluğun bulunduğunu ispatlamak amacıyla bölgede yaşayan Pontus Rum nüfusunu abartma eğilimindedir. Ancak okura daha gerçekçi bir anlatı sunmak için Osmanlı nüfus sayımları da eklenmelidir. Çünkü Osmanlı otoriteleri İmparatorluk sınırları içerisinde Batılıların nüfus çalışmalarına katılmalarına hiçbir zaman izin vermediler ve İmparatorluğun dağılmasına kadar nüfus sayımları sadece Osmanlı yetkililerinin sorumluluğundaydı. Bu da Batı'nın istatistiki bilgilerinin sadece ikincil kaynak olarak kullanılabileceği anlamına gelmektedir. Bir örnek vermek gerekirse Batılı bir tarihçi, A. Synvet, Rum Patrikhanesi'nin Bulgarları, Sırpı, Romanyalıları ve diğer Ortodoks Hıristiyanları Helenleştirme çalışmasına katılmış ve Osmanlı

74 Augustinos, a.g.e., ss. 30-31.

75 Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985, ss. 47-48. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum nüfusla ilgili Yunan istatistik çalışmalarının daha detaylı analizi için bkz. Justin McCarthy, *Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York: New York University Press, 1983.

İmparatorluğu'ndaki Rum nüfusun sayısının 1878'de 4,324,369 olduğunu iddia etmişti.⁷⁵ Ancak Osmanlı nüfusunu belirlemek için Osmanlı nüfus sayımı sonuçlarını kullanan Kemal Karpat'ın ulaştığı sonuca göre İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Rum nüfus 2,332,191'di (tüm nüfusun %13.4'ü) ki bu da Synvet tarafından ortaya konan rakamın neredeyse yarısıdır. İstatistiki bilgiler arasındaki bu büyük fark sağlam istatistiki temellere dayanmayan abartılmış sayıların tuzağına düşmemek için Osmanlı nüfusunu çalışanların çok dikkatli olmaları gerektiğini göstermektedir.⁷⁶

Kemal Karpat'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumlar'ın nüfusu 1905'te hafifçe artarak 2,823,063'a (nüfusun %13.5'i) yükselmiş ve 1914'te tüm nüfusun %9.3'üne tekabül edecek şekilde 1,729,738'e düşmüştür.⁷⁷ Bu da demektir ki Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Rum nüfus tüm nüfusun %10'dan daha azını teşkil etmekteydi. Bu rakamlar aynı zamanda 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumlar'ın yaklaşık rakamının 1.5 milyon olduğunu ortaya koyan *Encyclopaedia Britannica*'da verilen rakamlarla yaklaşık aynı düzeydedir.⁷⁸

Pontus Bölgesi'yle ilgili nüfus tartışmalarına gelirsek bu makalenin bölgenin nüfus istatistikleri ile ilgili başlangıç noktası 1831'de Sultan 2. Mahmud'un emriyle düzenlenen birinci Osmanlı nüfus sayımıdır. Bu nüfus sayımında sadece erkek nüfus sayılmış ve Trabzon vilayetindeki Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusun sırasıyla 46,890 ve 11,431 olduğu belirlenmişti.⁷⁹ Trabzon vilayetinin istatistikinin seçilmesinin nedeni bu vilayetin sınırlarının Yunanlılar'ın Pontus bölgesi tanımına kabaca uymasındır. Elbette gayrimüslim ögeler sadece Rumlar'ı değil aynı zamanda Ermeniler'i ve diğer Hıristiyan toplulukları da içermekteydi. Bu bilgi aynı zamanda 1840lar'da Karadeniz Bölgesi'ni ziyaret eden Alman seyyah Jakob Philip Fallmerayer tarafından da desteklenmiştir. Buna göre Fallmerayer, Rumlar'ın bölgenin hiçbir yerinde çoğunluğa ulaşmadığını belirtmekte ve bunu örneklemek için Trabzon şehrinde yaşayan nüfusun sayısını vermektedir ki burada Rum hanelerin sayısı 400'ü pek az geçerken yaklaşık 5,000 Müslüman hane bulunmaktaydı.⁸⁰ 1869'da Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre Trabzon şehrinde 1,776 Rum hanesi bulunurken Müslüman haneler 5,763'e tekabül etmekteydi. Dahası, Trabzon Sancağının bütününde sayılmış 63,365 hane arasında 10,519 hane Rumlar'a aitti.

76 Kemal Karpat, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893," *International Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 9, 1978, ss. 237-274, bkz. tablolar, ss. 258-274.

77 Ay. y., ss. 237-274.

78 Sonyel, a.g.e., 1993, s. 261.

79 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, Ankara, 1943, ss. 214-215, alıntılanan Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2001, s. 26.

80 Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Frangmanlar*, translated by Hüseyin Salihoğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, ss. 54-55.

1871'de Trabzon, Lazistan, Canik ve Gümüşhane sancaklarından oluşan Trabzon Vilayeti'nde bulunan 146,972 haneden 23,874'ü Rumlar'a aitti.⁸¹ Diğer bir deyişle 1869-1871 yılları arasında Rum nüfusu oransal olarak en fazla Trabzon şehrinde yoğunlaşmıştır (30,8%); Trabzon Sancağı göz önüne alındığında düşerken (16,6%) Trabzon Vilayeti söz konusu olduğunda oran daha da düşmüştür (16,2%). Bu da Rum tüccarlarının ve esnafın kentlerde ve şehir merkezlerinde yerleştiğini, kırsal alanlardaysa daha çok tarım faaliyetleriyle uğraştıklarından dolayı Müslümanların sayısının Rumları geçtiğini göstermektedir.

Trabzon Vilayet Salnamesine göre 1895'te Trabzon'da yaşayan 1,071,477 kişiden 157,212'si (14,6%) Rum'du; 1871'de oranın %16,2'den düşmesinin nedeni büyük ihtimalle yukarıda da bahsedildiği gibi Kafkaslar'dan Pontus bölgesine olan Müslüman göçü ve aynı anda Pontus bölgesinden Kafkaslar'a olan Rum göçüdür.⁸² 1897'de İstanbul'da yayınlanan ansiklopedik bir kitapta Trabzon vilayetinde yaşayan nüfus rakamının 1,477,700 olduğu belirtilmişti. Nüfus içerisinde 193,000 Rum'a (toplam nüfusun %13'ü) karşılık 636,700 Müslüman bulunmaktaydı.⁸³ 1898'de Trabzon Vilayet Salnamesi nüfus rakamını 1,163,815, Rumların rakamını ise 181,044 (15,5%) olarak belirlemektedir.⁸⁴ 1901'de bu defa rakamlar sırasıyla 1,211,644 ve 185,784 (15,3%) olmuştur.⁸⁵

Özetle, Osmanlı arşivlerinden elde edilen istatistiki bilgiler Rumlar'ın Pontus bölgesinde hiçbir zaman çoğunluğu oluşturmadıklarını göstermektedir. Bu nedenle 1919 Paris Barış Konferansı'nda ve bunu takip eden bağımsız bir Pontus devleti kurulmasına dair uluslararası toplantılarda bazı Yunan delegasyonlarının toprak talepleri ciddi bir temele dayanmamaktaydı. Yunanlılar, bölgede yaşayan pek çok Müslüman'ın din değiştirmiş Rumlar olduğunu ve din değiştiren bu Rumlar'ın bazılarının bu "gerçeğin" farkında bile olmadıklarını göstermeye çalışmaktadırlar ki böyle bir iddianın Batılı devletleri bölgede çoğunluğu oluşturduklarına ikna etmeye yetmeyeceğinin farkında olmalarına rağmen bu çaba içindedirler.

*c. On Dokuzuncu Yüzyılın Sonunda ve Yirminci Yüzyılın Başında
Müslümanlar ve Rumlar Arasındaki Toplumlararası İlişkiler*

On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru Rum eğitim, edebi ve kültürel cemiyetleri öncelikle başkentte ve daha sonra Anadolu'da Rumlar'ın

81 Çapa, a.g.e., ss. 141-143.

82 Ay. y., s. 144.

83 Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı*, İstanbul: 1897 [1313], içinde belirtilmiş Çapa, a.g.e., s. 28.

84 Çapa, a.g.e., s. 144.

85 Ay. y., s. 146.

yaşadığı tüm yerlerde mantar gibi çoğalmaya başladılar. *Sillogi* olarak bilinen bu cemiyetler Anadolu'nun Ortodoks nüfusunu Helenleştirme amacındaydı. Osmanlı Rumları *Rum* olarak adlandırılır ve yüzyıllardır Osmanlı toplumuna entegre olurken on dokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayarak başkente ve Anadolu'ya gönderilen Yunan öğretmenler Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Yunan milli bilincini yükseltmeye çalıştılar. Buna göre Sonyel sadece İstanbul'da "...böyle yaklaşık 20 *sillogi* c. 1878 bulunduğunu ve en önemlisinin İmparatorluk içerisindeki 200 Rum okulunu kuran ... Rum Edebi Cemiyeti" olduğunu yazmaktadır.⁸⁶ Bu okullar Yunan bankaları, Yunan devletinin para yardımı ve Mısır'daki varlıklı Yunan toplumunun katkıları ile desteklenmekteydi; öğretmenler Atina Üniversitesi'nde *Megali Idea*'nın başlıca propagandacıları tarafından eğitilmekteydi.⁸⁷ Bu okullar ve Osmanlı Rumları'nı Helenleştirmeye dair misyoner faaliyetleri Anadolu'nun iç kısımlarında çok az bir başarı sağlamış olsa da İmparatorluğun kıyı bölgelerinde, özellikle de İstanbul, İzmir ve Trabzon gibi büyük şehir merkezlerinde, oldukça başarılı olmuşlardır.

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, 1908'de Girit'in Yunanistan ile birleşme kararı ve Balkan Savaşları Türkler'in Rumlar'a olan güvensizliğini artırdı. Özellikle iki Balkan Savaşı sırasında ve sonrasında Müslümanlar'ın Balkanlar'dan İstanbul ve Anadolu'ya zorunlu göçü durumu daha da kötüleştirdi. Balkanların Müslüman sakinlerine karşı Yunanlılar ve Bulgarlar tarafından uygulanan vahşet Osmanlılar arasında büyük rahatsızlığa sebep oldu. Osmanlı savaş esirlerine karşı uygulanan katliamların da İmparatorluğun her yerinde önemli yansımaları oldu. Sonyel, 65,000 Osmanlı savaş esirinin Lavrio'nun dış kesiminde çöl ada olan Makronisi'ye götürüldüklerini ve pek çoğunun burada katliama uğradığını kabul eden Yunan tarihçi Grigoriadis'e referans vermektedir.⁸⁸ Dahası, çok fazla sayıdaki göçmeni yerleştirme sorunu da doğmuştu. Bütün bu problemler Anadolu'da yaşayan Rum nüfusa karşı pek çok zulumu beraberinde getirdi ve hükümet zaman zaman bu olayları önlemekte yetersiz kaldı.

Bütün bu gelişmeler Venizelos'u bir çözüm ortaya koymaya yöneltti. Venizelos, Türk ve Rum nüfuslar arasındaki güvensizliğin birlikte yaşamalarını çok zorlaştırdığını anlamıştı. Dolayısıyla Osmanlı Sarayı ile Türk Trakya'sının ve Anadolu'da Aydın Vilayeti'nin Yunanca konuşan nüfusu ile Yunan Makedonyasında ve Epir'indeki Müslüman nüfusun mübadelesine dair bir anlaşmaya varmaya karar verdi.⁸⁹ Ancak Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi bu süreci durdurdu ve nüfus mübadelesi düşüncesi neredeyse on yıl donduruldu.

86 Sonyel, a.g.e., s. 264.

87 Ay. y.

88 Ay. y., s. 277.

89 Smith, a.g.e., ss. 32-33

Balkan Savaşları Rumlar'ın Osmanlı memurları tarafından İmparatorluğun toprak bütünlüğünü koruma konusunda önemli bir tehdit olarak görülebileceklerini ortaya çıkardı. Sadece Rus himayesine güvenen Ermeniler'in aksine Rumlar yalnızca Avrupalılar tarafından desteklenmiyorlardı; aynı zamanda Osmanlı Rumları'nı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı hale getiren kendi devletlerine de sahiplerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nu 1878 – 1923 yılları arasında “bir soykırım kuşağı” yaratmakla itham eden Mark Levene bile bu büyük tehdit algılamasını kabul etmektedir:

Manidardır ki muhtemel bir Türk devletinin siyasi bütünlüğüne Yunan meydan okuması Ermeniler'in bir araya getirebileceği herhangi bir şeyden daha inandırıcıdır. Yunanistan ne de olsa imparatorluktan neredeyse bir yüzyıl önce Batı Akdeniz'de ve Trakya'da Osmanlı'nın zararına genişleyerek ayrılmıştır ve Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terakki'nin yenilmesinin ardından Anadolu ana kıtasının toptan ve –ilk başlarda başarılı- işgaline teşebbüs etmiştir. Dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin özellikle de Türkler'e bağlı Akdeniz ve Ege adalarında ve kıyı şeridinde Osmanlı Rum beşinci sütununun varlığından ve İzmir'den Batı'ya yapılan ticaretteki üstünlüklerinden endişe etmekte haklı sebepleri vardı.⁹⁰

Osmanlı yönetiminin daha doğrusu İttihat ve Terakki Cemiyetinin Rumlar'a dair bu sıkıntılı algısına rağmen 1913'ün sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Rumlar'ı ayrıcalıklı konumlarını geri kazanmışlardır. Türk karşıtı ve Yunan yanlısı batılı diplomatların en hararetlilerinden biri olan ve 1913 yılı Kasım ayından 1916 Şubat ayına kadar İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Büyükelçisi olarak görev yapan Henry Morgenthau (1856-1946) bile son derece Yunan hayranlığı taşıyan kitabı *Atina'ya Gönderildim*'de şunları yazmıştır:

Öğrendim ki sadece İstanbul'da değil bütün Anadolu'da Rumlar bankacılığı, gemi taşımacılığını, ve genel ticaret işini büyük ölçüde kontrol ettiler. İstanbul'daki bazı Rumlar dünyada herhangi bir yerde karşılaştığım insanlar arasında en parlak ve kültürlü olanlar arasındaydılar. Yüksek eğitilmiş, birçok dili akıcı bilen ve oldukça müreffeh olan bu Rumlar hangi toplumda olurlarsa onu süsleyeceklerdi. Bazıları sadece İstanbul'un diplomatik olmayan sakinleriydi ki diplomatik sosyal çevrelere de kabul edilmişlerdi.

Diğer birçok Muhammedi olmayanlar gibi Rumlar'ın da Türkiye'de yasal statüleri olduğunu gördüm ki hiçbir Avrupa ülkesinde bunun bir

90 Mark Levene, “Creating a Modern ‘Zone of Genocide’: The Impact of Nation and State-Formation on Eastern Anatolia, 1878-1923,” *Holocaust and Genocide Studies*, Cilt 12, Sayı 3, (Kış 1998), ss. 393-433, s. 407.

benzeri yoktur. Aynı bir yasal topluluğu teşkil ederler ve kendiler için bütün toplumsal haklardan faydalanırlar. Kendi okullarını kurar ve desteklerler. Bu özel konuları Türk hükümetinin teokratik yapısından kaynaklanmaktadır.⁹¹

Özet olarak on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında birbirini takip eden savaşlarda Osmanlı'nın sürekli yenilgileri İmparatorluğun toprak bütünlüğünü korumaya dair kaygılarını artırırken İmparatorluğun gayrimüslim azınlıkları, özellikle de Rumlar ve Ermeniler doğrudan isyanlar örgütleyerek veya Osmanlı-karşıtı faaliyetlere verdikleri dolaylı destekle bu emniyetsizlik duygusuna katkıda bulundular. Dolayısıyla bir kısır döngü yaratılmış oldu. Azınlıkların yaptığı bu faaliyetler Osmanlı'nın İmparatorluğun idamesine dair kaygılarını artırdı ve bu emniyetsizlik duygusu Osmanlı'nın azınlıklar üzerindeki baskısını artırmasına ve İmparatorlukta yaşayan Rumlarla Ermenilerin daha da yabancılaşmasına nende oldu. Batılılar tarafından da şiddetlendirilmiş olan bu kısır döngü yirminci yüzyılın ilk yıllarında bir felakete dönüşecek ve sadece gayrimüslimlerin değil Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan bütün vatandaşların hayatlarını son derece menfi şekilde etkileyecekti.

3. Pontus Cemiyeti ve Faaliyetleri

Yukarıda ortaya konduğu gibi on dokuzuncu yüzyılın sonunda İmparatorluğun farklı kısımlarında kurulmuş *sillogi* olarak adlandırılan pek çok Rum cemiyeti vardı ve Osmanlı Rumları'nın Helenleşmesine hizmet ediyorlardı. Özellikle Pontus bölgesini göz önüne alacak olursak Pontus Cemiyeti en faal *sillogi*'den biriydi. Aslında Pontus Cemiyeti yekpare bir yapıda değildi; kuzeydoğu Anadolu'nun farklı kısımlarında kurulmuş pek çok küçük örgütü altında toplayan bir şemsiye örgüttü..

a. Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Rum Örgütlerinin Kurulması

Pontus Bölgesi'ndeki ilk Rum örgütleri Merzifon Amerikan Koleji'nde 1904'te gizli örgütler olarak kurulan *Rum İrfanperver Klübü ile Pontus Klübü*'dür. Aynı yıl İnebolu'da Rum kökenli Amerikan rahibi Clematheos tarafından başka bir gizli örgüt kuruldu.⁹² Dört yıl sonra 1908'de Samsun'da Amasya Metropolitisi Germanos Karavangelis (1866-1935) himayesinde iki gizli örgüt daha kuruldu.⁹³ Bu örgütler *Rum Teceddüd ve İhya Cemiyeti ile*

91 Henry Morgenthau, *I Was Sent to Athens*, New York: Doubleday, Doran and Company, 1929, kitabın tam metnine ulaşmak için bkz. <http://www.hri.org/docs/Morgenthau/>

92 Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyan Bir Paşa*, İstanbul: Babil Yayıncılık, 2003, s. 70.

93 Pontus Meselesi: Teşkilat – Rum Şekavet ve Fecayi-i Hükümetin İstilaat ve Tedabiri: Avrupa Hükümetleriyle Muhabere, Ankara: [Alıntılanmamış Yayıncı], 1922, der. ss. 118-119.

Müdafaa-i Meşruta cemiyetleriydi. Bu son örgüt askeri bir örgüttü ve batıda İnebolu'dan doğuda Batum'a kadar Pontus bölgesinde yaşayan bütün Rumları silahlandırmak amacındaydı. Yunan tarihçi Stephanos Yerasimos Rum gizli örgütlerinin dini bir lider olan Germanos tarafından askerileştirilmesini şöyle eleştirmiştir: “Bir meşru müdafaa örgütü kurulmasını gerektiren yerel bir hoşnutsuzluk bulunmamasına rağmen Germanos bu semtin [Kadıköy, Samsun yakınlarında] gençleriyle 1908 devriminden hemen sonra ilk silahlı milis örgütünü kurmuştur.”⁹⁴ Dahası, Rum şirketlerinin bu örgütlere lojistik destek sağlayarak katkıda buldukları anlaşılmıştı. Örneğin 1908'de bu gizli örgütün üyelerini daha sonra silahlandırmak için kullanılacak elli Manlicher tüfeği Rum Destunis Şirketi tarafından nakledilmiş ve İstanbul'un Kadıköy semtinde bulunan Mercanis'in kahvehanesinde saklanmıştır.⁹⁵

Bu kuruluş döneminin ardından özellikle Samsun'daki Rum örgütleri Bafra, Çarşamba, Fatsa, Havza, İnebolu, Kavak, Sinop, Tokat ve Ünye dahil olmak üzere Karadeniz bölgesinin pek çok şehrinde hızla şubelerini kurdular; hatta Kırşehir, Kayseri ve Ürgüp'ü kapsayacak şekilde Anadolu'nun iç kesimlerine doğru genişlediler.⁹⁶ 1909'da bütün bu örgütler Trabzon Metropolit Chrysanthos Filippides (1881-1949) tarafından kurulan bağlantılar yoluyla *Asya-yi Suğra Cemiyeti*'nin kontrolüne girdi.⁹⁷ 1910'da Pontus Cemiyeti *Pontus* başlığıyla bir gazete çıkarmaya başladı.⁹⁸

b. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Rum Örgütlerinin Faaliyetleri

1914't Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı'nın dahil olması ve bunu müteakiben Osmanlı ordularının Doğu cephesinde yenilmesi Rusya'nın Karadeniz bölgesinin kıyı şeridi de dahil olmak üzere Doğu Anadolu'yu işgaliyle sonuçlandı. 18 Nisan 1916'da Rus birlikleri Trabzon'a girdiler ve Metropolit Chrysanthos tarafından karşılandılar. Chrysanthos'un Rus Çarı'na gönderdiği bir mektupta şehrin Ruslar tarafından işgal edilmesine olan desteğini bildirmiştir.⁹⁹ Trabzon valisi Cemal Azmi Bey (1868-1922) yönetimi, mevcut Belediye Meclisini fesheden ve çoğunluğu Rumlardan oluşan yeni bir meclis kuran Chrysanthos'a bırakmak zorunda kaldı.¹⁰⁰ Rusya'nın Karadeniz kıyılarını işgal etmesinden cesaret alan Rum örgütleri faaliyetlerini yoğunlaştırdılar ve bu örgütler tarafından silahlandırılmış Rum

94 Yerasimos, a.g.e., s. 356.

95 Ay. y., s. 57.

96 *Pontus Meselesi*, a.g.e., ss. 118-119.

97 Ali Güler, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.49.

98 Ay. y.

99 *Pontus Meselesi*, a.g.e., s. 165.

100 Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon: Serander Yayınları, 2000, s. 175.

düzensiz çeteleri Türk köylerine saldırmaya başladı. En güçlü çete liderlerinden biri olan Vasil Usta ile Rus gizli servisi iletişime geçti ve bir Rus torpidosu ile bölgedeki çeteleri örgütlemek üzere Samsun'a gönderildi.¹⁰¹ Daha sonra Vasil Usta Sivas'a gönderildi ve "genel isyan" başlatmak için yüzlerce silahlı adam topladı.¹⁰² 24 Eylül 1916'da Müslümanlar'ı karşılık vermeye zorlamak ve Ruslar'ı Müslüman saldırılarına karşı Rumlar'ı korumaya zorlamak için Müslüman köylerine saldırdı. Bu defa Samsun'daki Yunan Konsolosluğu'nun sekreteri Lazaros Melidis kendisine eşlik ediyordu. Ancak Ordu yakınlarında Türk birlikleri tarafından yenilgiye uğratıldı ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kaldığı Trabzon'a kaçtı.¹⁰³ Bu ayaklanmanın sonucunda Tirebolu bölgesinin Rumları 1916 yılının Kasım ayında Sivas Vilayetinin iç bölgelerine yerleştirildiler. 1917 yılının Ocak ayının sonlarına doğru Bafra'da yaşayan Rumlar da Ankara Vilayeti'ne yerleştirildiler. Yunan kaynakları bu yeri değiştirilen Rumlar'ın Osmanlı birlikleri tarafından kıyıya uğratıldığını iddia etseler de Yerasimov yeri değiştirilen Rumlar'a karşı uygulanan bir katliam olmadığını ve 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda evlerine geri döndüklerini yazmaktadır.¹⁰⁴

Rusların geri çekilmesinden sonra Türk yetkilileri tarafından incelenen Trabzon'daki Rum Metropolitliği arşivleri Birinci Dünya Savaşı süresince Chrysanthos'a gönderilen gizli yazışma belgelerini içermektedir. Bu belgelerde Chrysanthos, bazı Rumlar'ın Doğu Anadolu'da konuşlanmış Türk ordularının durumu ve taktikleri konusunda Rus subayları bilgilendirmek üzere görevlendirildiği konusunda bilgilendirilmekteydi. Bu mektuplardan 1917 tarihli ve Chrysanthos'a yazılmış ikisinde böyle iki Rum casusu Polihronyos Partenopulos ve Pavlos Patmanidis isimleri geçmekteydi.¹⁰⁵ Dahası, bu belgelerden bölgede görev yapan Metropolitler de dahil olmak üzere pek çok Rum dini liderinin yeni Rum gizli örgütlerinin kurulmasına katkıda buldukları anlaşılmaktaydı. Gümüşhane Metropolitliği'nden Chrysanthos'a 18 Aralık 1917 tarihinde gönderilmiş bir mektup merkezi Trabzon'da bulunan *Rum İttihad-ı Milli Cemiyeti*'nin bir şubesinin Gümüşhane'de kurulduğunu ortaya koymaktaydı.¹⁰⁶

Pontus Cemiyeti'nin sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda değil Avrupa'da da şubeleri bulunmaktaydı. Avrupa'daki Rum propagandasının merkezi Fransa, özellikle de Marseilles'di. Bu şehirde *Harici Pontuslular Kongresi* adıyla

101 Yerasimos, a.g.e., s. 360.

102 Ay. y., s. 361.

103 Ay. y., ss 361-362.

104 Ay. y.

105 Aksi belirtilmediği sürece makalenin bu bölümünde başvurulan bütün mektuplar Trabzon Metropolit Ofisi'nde te ortaya çıkarılmıştı ve bir Rum'un (Dimitraki Efendi) ve bir Türk mütercimim (Mülazım-ı Evvel Ziya) da dahil olduğu bir komite tarafından tercüme edilmiştir. *Pontus Meselesi*, a.g.e., s. 120.

106 Ay. y., s. 217.

bir örgüt kurulmuştu ve liderliğini Giresun Binbaşı Konstantin Konstantinides'in oğlu Yorgi Paşa yapmaktaydı.¹⁰⁷ 1917'de Kongre'nin toplantılarından birinde Konstantinides sadece bölgeyi Pontus olarak tanımlamakla kalmadığı aynı zamanda bölgedeki Rum faaliyetleri hakkında yorumda bulunduğu bir konuşma yaptı. Buna göre Pontus'u batıda Kastamonu vilayetinden doğuda Kafkaslara kadar uzanan bir bölge olarak tanımladı. Bölgede yaşayan 3.5 milyon nüfusun 1.5 milyonunun Ortodoks Rumlar'dan, 500,000'inin Rumca konuşan Müslüman Rumlar'dan, 250,000'inin kendilerini Osmanlı memurlarına Müslüman olarak tanıtan Ortodoks Rumlar'dan ve 1,250,000'inin Türkler, Gürcüler, Türkmenler ve Çerkezler olmak üzere diğer etnik kökenlerden müteşekkil olduğunu iddia etti.¹⁰⁸ Diğer bir deyişle Türkler bölgede sadece küçük bir azınlığı teşkil ederken Rumlar'ın çoğunluğu oluşturduğunu dile getirdi. Elbette bu sayılar oldukça abartılmıştı ve yukarıda belirtildiği gibi akademik çalışmalarla ve Karadeniz bölgesindeki nüfus üzerinde yapılan hükümet nüfus sayımlarıyla tutarlı değildi.

Konstantinides böyle propagandacı konuşmalar yapmakla kalmadı aynı zamanda yabancıların ilgisini Pontus davasına çekmeye çalıştı. Zamanın Rus Dış İlişkiler Komiseri Leon Trotsky (1879-1940)'ye yazdığı mektuplarının birinde Rusların bölgeden çekilmesinden sonra sınırları doğuda Rus sınırından batıda Sinop vilayetine kadar uzanacak bir cumhuriyetin kurulmasını talep etti.¹⁰⁹

Bölgede bağımsız değilse bile otonom bir Pontus devletinin kurulmasını talep eden Rumlar'ın karşılaştığı en önemli problemlerden biri bölgenin aynı zamanda başka bir Osmanlı azınlığı olan Ermeniler tarafından da talep edilmesiydi. 1918'in ikinci yarısında Avrupa'daki Rum ve Ermeni diasporası Cenevre'de üyeleri büyük çoğunlukla Rum ve Ermeniler'den oluşan Türkiye Mazlum Milletler Cemiyeti (*Ligue des nationalités opprimées de Turquie*) kurulması ile daha örgütlü hale gelmişse de Mudros Mütarekesi ve savaş ganimetleri aralarında özellikle de Trabzon şehrinde ciddi bir çekişmeye neden oldu.¹¹⁰ Diğer bir deyişle Osmanlı karşıtlığı Rumlar'ı ve Ermeniler'i sadece Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar birleştirdi; ancak yine de özellikle Chrysanthos ve Venizelos Osmanlı İmparatorluğu'na ve Kemalist güçlere karşı Rum-Ermeni işbirliğinin sürmesi için çaba sarf ettiler. Bu toprak anlaşmazlığı neden Pontus bölgesinin Paris Barış Konferansı'nda ve müteakiben 1919 ve 1922 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderiyle ilgili bir çok uluslararası toplantıda Ermeniler ile Rumlar arasında önemli bir problem olduğuna

107 Yerasimos, a.g.e., s. 367.

108 Konstantinides bu sayıları Atina'da yayımlanan *Neologos* adlı bir gazete makalesinden aldığı söylemektedir. *Pontus Meselesi*, a.g.e., ss. 138-139.

109 Ay. y., s. 140.

110 Sonyel, a.g.e., 1993, s. 346.

göstermiştir.¹¹¹ Kasım 1918’de Konstantinides Marseilles’de başka bir kongre topladı ve kongrenin sonunda kabul edilen kararı İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon’a (1859 – 1925) gönderdi. Bu kararda Konstantinides, İttifak Devletleri’nin 1,500,000 Yunanlı üzerinde himayesini talep etti ve Rus sınırından Sinop Vilayetine kadar uzanan bir Pontus Cumhuriyeti kurulmasını talep etti.¹¹² Ancak o sırada bölgeye dair İngiliz dış politikası bir Ermeni devleti kurulması ve İttifak Devletlerinin himayesine verilerek Pontus Rumları’nın da bu muhtemel Ermeni devletine entegre edilmeleri yönündeydi. Başka bir deyişle İngilizler bile bölgede bu kadar küçük Rum nüfusları ile bir Rum devleti kurmanın imkansız olduğunun farkındaydı; dolayısıyla bir Rum-Ermeni federasyonu daha makul bir seçenek olarak görünüyordu.

Konstantinides, Pontus davası için Avrupa desteğini sağlamaya çalışırken Metropolit Chrysanthos Kafkasya bölgesinde yaşayan Rumlar ile bağlantı kurma amacındaydı. Daha önce de bahsedildiği gibi bu Rumlar on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Ruslar tarafından cezbedildiler ve bölgede önemli bir topluluk oluşturdular. Tiflis’te yaşayan bir Rum olan Velisaridis tarafından Metropolit Chrysanthos’a gönderilen mektuplardan birinde Velisaridis, Chrysanthos’u Kuban veya Sochum’dan Pontus Cemiyeti için gönüllü toplamanın oldukça muhtemel olduğu yönünde bilgilendirmekteydi.¹¹³ Başka bir deyişle Kafkaslarda yaşayan Rumlar bölgede yaşayan Müslümanlar’a karşı gönüllü birlikleri oluşturmakta kullanılabileceklerdi. Bu arada İstanbul’un Osmanlı karşıtı faaliyetlerde bulunan Rum ileri gelenleri Pontus Meselesi ile ilgili propaganda malzemeleri yayınlamak da dahil olmak üzere propaganda faaliyetlerini artırmaya başladılar. Buna göre Pontus Cemiyeti’nin Beyoğlu *sillogi*’si içerisinde bulunan ana şubelerinden biri “*Pontus Fecayii*” başlıklı bir kitap hazırladı. Bu kitapçık pek çok dile tercüme edildi ve Avrupa ülkelerine ve Amerika’ya gönderildi.¹¹⁴ Bundan başka kitaplar da hazırlanarak İstanbul’da ve Atina’da yayımlandı. İstanbul Patrikhanesi tarafından basılmış olan *Kara Kitap*’ı Atina’da basılan *Kırmızı Kitap* veya *Büyük Pontus Macerası* takip etti.¹¹⁵ Görüldüğü gibi sadece Rum gizli örgütleri değil aynı zamanda İstanbul’daki Rum Patrikhanesi de Pontus davasına katkıda bulunmuş ve sadece Osmanlı Rumları’nın değil Avrupa’nın da kamuoyunu etkilemişti. Bu strateji Ermeniler tarafından uygulanana oldukça benzerdi. Ancak *Mavi Kitap* gibi Ermeni propaganda malzemeleri Birinci Dünya Savaşı sırasında İttifak Devletleri tarafından basılmışken Rum propaganda malzemeleri esas olarak Yunanistan’da ve İstanbul’da

111 Ay. y., s. 347.

112 Yusuf Sarımay, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, in Berna Türkođan (ed.), *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası: Makaleler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s. 14.

13 *Pontus Meselesi*, a.g.e., s. 220.

114 Çapa, a.g.e., s. 17.

115 Ay. y., ss. 74-76.

Yunan hükümetinin ve İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin himayesinde basıldı.

c. Birinci Dünya Savaşı'ndan 1920'ye Kadar Rum Örgütlerinin Faaliyetleri

1919'da Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortamı yatıştırmak için düzenlenen Paris Barış Konferansı, Osmanlı azınlıklarından delegasyonların, özellikle de Ermeniler ve Rumlar tarafından kurulanların toplanmasına tanıklık etti. Bu delegasyonlar Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerine kendi bağımsız olmasa bile özerk devletlerini kurmak için Avrupa liderlerini ikna etmeyi denediler. Yunan devletini temsil eden Yunan delegasyonunun yanı sıra Mayıs 1919'da Chrysanthos da Paris Barış Konferansı'na katıldı. 2 Mayıs'ta konferans delegelerine kendisini "*Trabzon Metropolitisi ve Gayr-ı Müstahlis Rumların Murahhası*" ilan ettiği bir memorandum verdi.¹¹⁶ Buna göre memorandumdan önce Pontus bölgesini tanımladı. Bu tanım daha önce bahsedilen Konstantinides'in 1917'de yaptığı tanıma göre daha sınırlıydı. Chrysanthos tarihsel olarak Pontus bölgesinin Trabzon ve Karahisar Vilayetleri ile Kastamonu ve Sivas Vilayetlerinin bazı kısımlarından müteşekkil olduğunu iddia etti. Chrysanthos'un Pontus olarak tanımladığı bölge İnebolu'dan Batum'a neredeyse bütün Karadeniz kıyı şeridini kapsıyordu. Bölgenin Rum nüfusu Chrysanthos tarafından 600,000 olarak verilmişti; ancak bunun yanı sıra Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Kafkaslara göç etmek zorunda kalmış 250,000 Rum da bulunmaktaydı. Bu da toplam Rum nüfusunu 850,000 yapıyordu.¹¹⁷ Büyük olasılıkla Chrysanthos da iki yıl önce Konstantinides'in sunduğu rakamların son derece gerçekdışı olduğunu ve Paris Barış Konferansı tarafından ciddiye alınmayacağını farkındaydı. Ancak yine de bu azaltılmış rakamlar İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından da hoş karşılanmamıştı. Paris Barış Konferansı süresince Dış İlişkiler Ofisi'nde görev yapan Arnold Toynbee o zamanlar şöyle yazmıştı:

Bu memorandumda ortaya konulan istatistikler ve sınırlar fantastiktir ve Yunan Hükümeti'nin Trabzon ve Sivas Vilayetleri için resmi sayıları toplamda 450,000 Rum'dur. Bu bile elbette büyük bir rakamdır... Ancak memorandum nüfusun *büyük çoğunluğu* olduklarını iddia etmekte yanılmıştır ve bu bölgeden Rum çoğunluğuna sahip olan hiçbir devlet toprağı oluşturulamaz.¹¹⁸

Pontus Rumları'nı temsil eden delegasyon tarafından verilen toprak ve nüfus bilgisinin ikna edici olmadığını algılayarak Yunan devletini temsil eden

116 Bu memorandumun Türkçe tercümesi için bkz. Ay. y., ss. 161-164.

117 Ay. y., s. 163.

118 Sonyel, a.g.e., 1993, s. 352.

delegasyonun başkanı Venizelos daha gerçekçi bir tavır izledi. İstanbul Rum Patrikhanesi'nin istatistiklerinden alıntı yaparak Konferansta bölgede yaşayan Müslüman nüfus 2,735,815'ken Rum nüfusunun 477,828 olduğunu belirtti.¹¹⁹

Paris Barış Konferansı'nda Chrysanthos tarafından sunulan memoranduma dönecek olursak, bu rakamları verdikten ve Rusya'nın Trabzon'u işgalini ve bunu takiben kendisinin şehre hayran oluşunu açıkladıktan sonra Chrysanthos önemli bir ayrıntıyı da ekledi. Buna göre Tiflis'teki Fransız temsilcisi Albay Chardigny kendisinden Türklere karşı İttifak Devletleri tarafında savaşmak üzere birlikler kurmasını talep etmişti.¹²⁰ Aslında Rus ordusu Rusya'nın bölgeyi işgali süresince Rus ordusuna katılan 12,000 Rum'dan oluşan bir bölük kurmuştu. Bu Pontus bölüğü Rus ordusunda görev yapan Rum askerler olan Colonel Ananias ve Colonel Nikiforakis kumanda ediyordu.¹²¹ Bolşevik Devrimi'nden sonra birliklerin sayısının 50,000'e yükseltilmesi amaçlanırken Rum bölüğü henüz faaliyete geçmeden dağıtıldı.¹²² Ancak yine de Chrysanthos'un bu itirafı Pontus davasına olan dış desteğin derecesini göstermeye yetecek kadar önemlidir.

Chrysanthos'un memorandumunu bazı iddialar ve taleplerle bitti. Pontus bölgesinin Müslüman ve Rum nüfusunun hemen hemen eşit olduğunu ve aslında Müslüman nüfusun çoğunluğunun ne kimliğini ne dilini unutmamış olan Rum kökenlilerden oluştuğunu iddia etti. Chrysanthos hem Türkler'in hem Ruslar'ın Pontus bölgesini yönetmek için en liyakatli ulusun Rumlar olduğunu kabul ettiğini ekledi; böylelikle konferanstan Pontus bölgesini özerk Rum devletinin kontrolüne verilmesini talep etti.¹²³ Unutulmamalıdır ki bu talepler Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapmakta olan bir dini kişilikten ve bir Osmanlı vatandaşından gelmiştir. Talepleri öyle hırslı ve gerçekdışıydı ki bir Ermeni devleti kurmak ve Pontus Rumlarını bu devlete katmak yönündeki İngiliz politikasının farkında olan Venizelos tarafından bile reddedilmişti. Buna göre Venizelos Trabzon'u Karadeniz'e bir çıkış yolu olarak muhtemel Ermeni devletine bırakmakla kendisini büyük bir fedakarlık yapıyor gibi gösterdi ve bir Pontus devletinden asla bahsetmedi.¹²⁴

119 Sarıay, op. cit., s. 19. 1921'de Merkezi Ordu Komutanlığı, Rum isyancılar bölgede "bağımsız" bir Pontus devleti kurmak amacındayken bölgedeki Rum nüfusuna dair bir rapor gönderdi. Bu raporda bölgedeki Rum nüfusu 273,733 olarak belirtilirken Müslüman nüfus 2,391,316'tı. Bu da Rum nüfusun tüm nüfusun %10'unu ancak geçtiğini gösteriyordu. Alıntılanan Balcıoğlu, a.g.e., s. 81.

120 Ay. y., s. 163. Chardigny'den Chrysanthos'a 24 Aralık 1917'de gönderilen bu mektup da kitapta bulunmaktadır. Ay. y., s. 225.

121 Sarıay, a.g.e., s. 10.

122 Ay. y.

123 Pontus Meselesi, op.cit., s. 164.

124 Sabahattin Özel, Milli Mücadelede Trabzon, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 38.

Paris Barış Konferansı'nda Venizelos tarafından hayal kırıklığına uğratıldıktan sonra Pontus Cemiyeti'nin liderleri daha aktif bir politika izlemeye başladılar. Bu yeni tutumun önemli bir yönü tüm nüfus içerisinde Rum nüfusun oranını yükseltmek için bölgede yaşayan Rum nüfusu artırmaktı. Aslında bu nüfus aktarma stratejisi yeni değildi; on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden bu yana uygulanmaktaydı. İstatistiklere göre 1870 ile 1920 arasında Patrikhane'nin ve Yunan devletinin ortak çabası ile 30,000 Rum Samsun bölgesine yerleşti.¹²⁵ 1918 ve 1922 arasındaki ateşkes döneminde Kafkaslar'dan ve Anadolu'nun iç kısımlarından bölgeye olan göçler yoğunlaştı. *Kardus* adlı bir gizli örgüt 1919'da İstanbul'da özellikle Pontus bölgesine olan Rum göçünü örgütlemek için kuruldu. Bu örgüt görünür adı "Merkezi Rum Göçmen Komisyonu" olan bir yardım kuruluşu gibi görünüyordu; ancak Anadolu'ya olan Rum akınını artırmak ve Pontus bölgesine göçmen kılığında düzensiz birlikler göndermek amacındaydı."¹²⁶ Osmanlı arşiv belgelerine göre bu örgütün faaliyetleri sonucunda 1919 yılının Temmuz ayının sonuna doğru yaklaşık 8,000 Rum Kafkaslar'dan Trabzon'a aktarılmıştı.¹²⁷

1919'un sonuna doğru Chrysanthos, Pontus devletinin kurulması için elle tutulur bir sonuç olmaksızın Paris'ten Trabzon'a döndü. Ancak çabalarına devam etti. Kasım 1919'da Batum'a gitti ve oradaki varlığı sırasında şehirde bir Pontus hükümeti kuruldu. Resmi olarak örgütlenmemiş olan hükümet hemen Trabzon kıyılarına silah göndermeye başladı ve Pontus Cumhuriyeti adına Rumlar'a pasaport vermeye başladı.¹²⁸ Chrysanthos, Batum'dan Tiflis'e ve Erivan'a gitti ve Doğu Anadolu ile Pontus bölgesinde muhtemel bir Rum-Ermeni devleti için görüşmelere başladı. Bu Venizelos'un talimatıyla yapılmıştı ve Ocak 1920'de Rum temsilci Kathenioties ve Ermeni temsilci General Termissian Rum-Ermeni işbirliğini somutlaştıran bir anlaşma imzaladı.¹²⁹

Bu arada Aralık 1919'da Yunan Başbakanı Venizelos, İngiliz hükümetinin Yunan ordusunda gönüllü olarak görev yapan yaklaşık 4,000 Pontus Rum'unu örgütlemesini önerdi. Buna göre Albay Kathenioties Yunan hükümeti tarafından bu Rum askerlerle ilgilenmek üzere görevlendirildi ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından kabul edildiği takdirde bu birlikler Pontus'a oradaki düzeni sağlamak için gönderilebileceklerdi.¹³⁰ Başka bir deyişle Ruslar'ın yanı sıra Yunan devleti de Pontus bölgesine bir askeri operasyon da dahil olmak üzere daha aktif bir politika izlemeye başladı.

125 Ertuğrul Zekai Ökte, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti (Kordus)," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 40, Ocak 1971, ss. 22-23, alıntılaman Sarınoy, a.g.e., s. 21.

126 Ay. y.

127 Özel, a.g.e., s. 133.

128 Ökte, a.g.e., s. 28.

129 Ay. y., s. 29.

130 Sonyel, a.g.e., 1993, s. 363.

Ancak İngiliz yetkilileri bu teklifi bu “...düşüncenin kesinlikle önüne geçilmesinin gerekli olduğunu” belirterek açıkça reddetti.¹³¹

Hülâsa Paris Barış Konferansı’ndan 1920’nin başına kadar Rum örgütler dış destek elde etme amacındaydı. İngilizler taleplerini reddettiler ve Rus topraklarında Pontus bölüğü kurma faaliyetleri uygulamaya geçemedi. Bu başarısızlıklarla hayal kırıklığına uğrayan ve silahlandırma ve Avrupa devletlerinden sınırlı sayıda subay ile yetinmeye zorlanan bu örgütlerin yerel liderleri Osmanlı ile kendi imkanları ile mücadele etmeye karar verdi. Bu da bölgedeki Birinci Dünya Savaşı öncesinde halihazırda kurulmuş olan Rum çetelerinin faaliyetlerinin yoğunlaşması ile sonuçlandı.

4. Karadeniz Bölgesi’ndeki Rum Çetelerinin Faaliyetleri

Aslında Rum çetelerinin faaliyetleri ilk önce Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcından hemen sonra Bafra bölgesinde bu çetelerin ilk kayda değer vukuatları görüldükten sonra başladı. Bafra’nın Nebyan bölgesinde nüfusu 6,219’a ulaşan on bir Rum köyü vardı. Bu köylerin sakinleri bir araya geldiler ve toplam sayısı 1,500 olan silahlı çeteler kurdular. Osmanlı hükümeti İttifak Devletleri’ne karşı savaş ilan ettiğinde ve erkek Osmanlı vatandaşlarını askere almaya başladığında Nebyan Rumları orduya katılmayı reddettiler ve 1914 yılının Ekim ayı başında Müslüman köylerine saldırmaya başladılar. Bu tarihten 1920 yılının sonuna kadar Nebyan çeteleri tarafından bölgede yaşayan Müslümanlar’a karşı 110 olay tertip edildi. Resmi belgelere göre bu 110 olayda 534 Müslüman öldürülmüş, binlercesi yaralanmış ve malları yağmalanmıştı.¹³² Sadece Çağsur ve Koşaca köylerinde 367 Müslüman sivil vahşice öldürüldü.¹³³ Nebyan yakınlarında Alaçam bölgesinde yağmalanan Müslüman malvarlıklarının toplamı 360.000 kuruşu geçerken 27 köy ve çiftlikten 16’sı tamamen yakılmış ve kalanları da kısmen tahrip edilmişti.¹³⁴

Rum isyanının yoğunlaştığı başka bir bölge ise Samsun şehriydi. Mart 1915 ile Şubat 1916 arasında Rum çeteleri 500’den fazla evi yaktı ve 1920’nin sonuna kadar 51 Müslüman öldürüldü.¹³⁵ Sadece Çarşamba kentinde 335 ev, iki cami ve iki okul aynı dönemde yakıldı.¹³⁶ Arşiv belgelerinde üç olay detaylı şekilde kaydedilmişti. Bunlar Rum çeteleri tarafından Güney, Baylarca ve Duayeri köylerinde yapılan katliamlardı. Buna göre ilk iki köyde aralarında küçük çocuklar ve yaşlıların da bulunduğu 24 Müslüman

131 Ay. y., s. 364.

132 Bu olayların detayları için bkz. Ay. y., *Pontus Meselesi*, a.g.e., 243-303.

133 Ay. y., s. 240.

134 Ay. y., ss. 246-248, 297.

135 Ay. y., ss. 310.

136 Ay. y., ss. 312-314.

öldürüldü. Duayeri'nde 20 Müslüman, Rum çetelerinin açtığı karşı ateş tarafından katledildi.¹³⁷ Benzer şekilde Amasya şehrinde 48 Müslüman öldürüldü ve 17 köy yağmalandı.¹³⁸

Rum zulmü en çok Köprü şehrinde ve buraya bağlı mahallelerde yoğunlaşmıştı. Burada 800 Rum'dan oluşan Rum çeteleri pek çok şehri tahrip ettiler. Bu olaylarda yüzden fazla Müslüman öldürüldü ve bütün malları yağmalandı.¹³⁹ Özellikle Ortaklar ve Esenbey köylerinin bütün sakinleri vahşice öldürüldüler.¹⁴⁰ Ortaklar bir zamanlar 150 evden müteşekkil varlıklı bir köydü; ancak 1921 Ekimi'nde yağmalandıktan sonra oturulabilecek tek bir ev bile kalmamıştı.¹⁴¹ Benzer şekilde Ladik kentinin Küpecik köyünde 1 Ağustos 1921'de 150 evden sadece beş ev ve on tahlıl ambarı yakılmaktan kurtulabilmişti.¹⁴²

Toplamda Pontus bölgesinde Rum çeteleri tarafından uygulanan zulümler sonucunda hayatını kaybeden Müslümanlar'ın sayısı 1,641'di.¹⁴³ Ancak Türk hükümeti rakamın daha yüksek olduğunu tahmin etmekteydi. İç İşleri Bakanı Fethi Bey 29 Aralık 1921'de Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada 1919'dan 1921'e kadar yakılan ve yağmalanan evlerin 3,303 olduğunu beyan etti.¹⁴⁴ Bu rakamlar yüzlerce hayata mal olan ve bölgede ciddi bir perişanlığa yol açan Rum mezaliminin derecesini göstermektedir.

Bu zulümler sadece Türk arşivlerinde değil aynı zamanda Rum isyanından bahseden Fransız arşiv belgelerinde de belgelendi. Yerasimos bunlardan ikisini alıntılamıştır. Bu belgelerden ilkinde çetelerin temel olarak Samsun civarından buldukları ve 2,500 kişiye ulaştıkları öne sürülmüştür. Belge şöyle demektedir: “Son birkaç yılda Müslüman halka karşı her fırsatta kanlı bir intikama başvurdular kalkıştılar”¹⁴⁵ ikinci belgede ise Türk birlikleri Karadeniz bölgesinin şehirlerini korumaya başladığından Rum çetelerinin saldırılarını daha az korunan köylere yönelttiği belirtilmiştir.¹⁴⁶ Diğer bir deyişle bölgede hizmet vermekte olan Batılı temsilciler Rumlar tarafından yapılan zulümlere tanık olmuşlar ve bunlara raporlarında yer vermişlerdir

Rum vahşeti Türk düzensiz çetelerinin kurulmasıyla ve Rum isyancıları barındıran Rum köylerine yapılan pek çok saldırı ile karşılığını bulmuştur.

137 Ay. y., ss. 303-304.

138 Ay. y., s. 316.

139 Ay. y., ss. 334-344.

140 Ay. y., ss. 333-334.

141 Ay. y., s. 344.

142 Ay. y., s. 350.

143 Ay. y., s. 397.

144 Ay. y.

145 Yerasimos, a.g.e., s. 378.

146 Ay. y.

Başka bir deyişle pek çok Yunan ve Avrupa kaynağının belirttiği gibi sadece Türkler tarafından Rumlar'a karşı uygulanmış tek taraflı işkenceler yoktur. Aksine iki toplum arasındaki güvensizlik öyle bir noktaya ulaşmıştır ki bir arada yaşamaları tehlikeli bir hal almış ve karşılıklı zulüm uygulanmıştır. Toplumlararası çatışmaların bir sonucu olarak Rum örgütleri İttifak Devletleri Yüksek Komiserleri'ne Pontus bölgesinde Türkler tarafından uygulanan işkenceler hakkında şikayet etmeye başlamışlardı. 6 Şubat 1919'da toplanan Yüksek Komiserler haftalık toplantısında bile Fransa temsilcisi Amiral Amet, Karadeniz Bölgesi'nin kırsal alanlarında ve Orta Anadolu'da Rumların katliama uğradığını iddia etti. ancak Yerasimos bu yıllarda yayınlanan Rum propaganda malzemelerinin nasıl sadece Türkler tarafından yapılan vukuatları içerdiğini ve Rumlar tarafından yapılanları göz ardı ettiğini yazmaktadır:

1923 yılında Türkler tarafından İstanbul'da basılan *Pontus Sorunu* başlıklı karşı propaganda kitabında 25 öldürme ve eşit sayıda gasp olayına detaylı olarak yer verildi; buna karşılık 1919 kışı ve yazında Pontus Rumları'nın şehitliği hakkındaki uzun tezlerde bir tane bile somut örneğe yer verilmemekteydi.¹⁴⁷

Karadeniz Bölgesi'ndeki Müslüman halka karşı Rum zulmü Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra daha da arttı. Özellikle Mart 1919'da Samsun ve Merzifon'a İngiliz birliklerinin inmesi Rum isyan faaliyetlerine zemin hazırladı. Dahası, Ateşkes'in imzalanmasından hemen sonra İstanbul'da başka bir Rum örgütü kuruldu. *Mavri Mira* (Kara Talih) olarak bilinen bu örgüt Patrikhane'nin himayesinde kurulmuştu ve İngiliz devleti tarafından korunuyordu.¹⁴⁸ Bu örgüt hızla gizli ajanları tarafından Bursa, Adapazarı, Ankara, Konya, Karaman, Kayseri, Maraş, Urfa, Diyarbakır ve Siirt'te yayıldı. Daha önemlisi örgüt Marmara bölgesinde faaliyet gösteren bazı Rum çetelerine de ev sahipliği yapıyordu ki bunların en önemlisi İstanbul civarındaki Todori çetesi idi.¹⁴⁹ Başka bir deyişle Rum eşkiya faaliyeti İngiliz devleti ve Patrikhanenin desteğiyle kurulan bu yeni örgütler ile daha örgütlü hale geldi.

Mavri Mira Osmanlı Rumları tarafından kurulan Rum çetelerine ev sahipliği yaparken yanı zamanda Yunan devleti de Pontus Rumları'na olan desteğini artırdı. Buna göre Yunan subayı Karaikos Samsun'a geldi ve bu bölgede halihazırda kurulmuş olan Rum çetelerini örgütlemeye başladı. Hemen ardından bu çetelerde yer alan silahlı adam sayısı 25,000'e ulaştı.¹⁵⁰ Bu çeteler tarafından uygulanan zulüm öyle bir düzeye ulaştı ki Osmanlı hükümeti bölgeye bu isyanların sebeplerini rapor etmek üzere bir askeri

147 Ay. y., s. 371.

148 Güler, a.g.e., s. 36.

149 Ay. y., ss. 37-38.

150 Sarnay, a.g.e., s. 34.

müfettiş göndermek durumunda kaldı.¹⁵¹ Bu müfettiş bu makamı talep eden ve buraya atanan Tümgeneral Mustafa Kemal'di (1881 – 1938). Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ulaştığında durumu inceledi ve Saray'a pek çok rapor gönderdi. 21-22 Mayıs tarihli raporunda bölgedeki rahatsızlığın sebebinin kırk kadar Rum çetesinden kaynaklandığı ve eğer bu çeteler faaliyetlerine son vermezlerse bölgenin Müslüman sakinlerini korumak için kurulan on üç Müslüman çetesinin vakit kaybetmeden aynısını yapacağını yazdı.¹⁵²

Rum isyanı sadece Mustafa Kemal'in raporlarında değil aynı zamanda bölgeye gelen pek çok Avrupalı ziyaretçinin yazılarında da anlatılmaktaydı. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki durum hakkında önemli bir rapor yazan Amiral Bristol İttifak Devletlerini "Rum faaliyetleri tarafından yaratılan anarşik ortam" hakkındaki derin kaygıları hakkında bilgilendirirken, Amerikan Konsolos'u Ralph F. Chesbrough ABD Dışişleri Bakanı'na Samsun bölgesi civarından faaliyet gösteren bazı Rum çetelerinin İngilizler tarafından kurulduğunu ve teçhizatlandırıldığını yazmaktaydı.¹⁵³

Elbette Rum isyan hareketi hem resmi olarak hem de bölgenin sakinleri tarafından karşılığını buldu. Daha önce de belirtildiği gibi ilk cevap Müslümanlar'ın hayatlarını ve mallarını Rum çetelerine karşı korumak için kurulan Müslüman çetelerdi. Bu çeteler arasında Giresun bölgesinde Topal Osman Ağa'nın (1883-1923) liderliğini yaptığı çete oldukça güçlüydü. İleri gelen bir ailenin oğlu olan Topal Osman Ağa halihazırda Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeniler'e ve Rumlar'a karşı uygulanan mezalim için suçlanmış ve İstanbul'da kurulan Divan-ı Harb mahkemeleri tarafından giyabında cezalandırılmıştı.¹⁵⁴ Giresun belediye reisi Mayıs 1919'da sağlık sorunları nedeniyle emekli olduğunda Osman Ağa şehrin belediye reisi olmuş ve merkezi hükümetin bölgedeki zayıflığından faydalanmıştır.¹⁵⁵ Böyle önemli bir makama geldikten sonra Müslüman gençlerini örgütlemeye ve Rum isyanına karşı mücadelelerine liderlik etmeye başladı. Osman Ağa'nın düzensiz birlikleri 1919 ve 1921 yılları arasında Rum çetelerine karşı savaşırken 1921'de Sakarya Savaşı'nda Türk ordusuna katıldılar.¹⁵⁶

Bu toplumlar arası savaş sırasında Osman Ağa'nın düzensiz birlikleri Rum köyleri civarındaki Rum isyan hareketlerine karşı mücadele ederken zaman

151 Ay. y.

152 Yerasimos, a.g.e., s. 375. Mustafa Kemal'in Samsun'dan gönderdiği raporların detaylı analizi için bkz. Mithat Sertoğlu, "Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 14, (Yıl)

153 Yerasimos, a.g.e., ss. 379-380.

154 Süleyman Beyoğlu, "Milli Mücadele'de Giresun'un Yeri ve Önemi," *Giresun Tarihi Sempozyumu: Bildiriler* içinde, Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları, 1997.

155 Çapa, a.g.e., s. 109.

156 Ay. y., s. 113.

zaman cezai faaliyette bulundular ve masum Rumları öldürdüler. Acımasız yöntemlerine rağmen Osman Ağa'nın Rum çetelerine karşı mücadelesi bölgenin uzun zamandır Rum zulmünden muzdarip olan Müslüman halkında güvenlik duygusu yarattı.

Ankara'da Mustafa Kemal tarafından milliyetçi hareketin güçlendirilmesi ve Müslüman çetelerinin Rum isyan hareketine verdiği karşılık Yunan makamlarını, herkesten önce ve en çok da Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos'u endişelendirdi. Bu nedenle Venizelos, 1920ler'in sonuna doğru halihazırda Batı Anadolu'da bulunan Yunan ordusu ve Kuzeydoğu Anadolu'da derhal kurulacak Pontus birlikleri ile Türk birliklerini çapraz ateşte bırakarak daha aktif bir askeri siyaset uygulamaya karar verdi. Buna göre 5 Ekim 1920 tarihli bir mektupta Venizelos, İngiliz makamlarına Türk hükümetini Sevr Antlaşması'nı kabul etmeye zorlamak için böyle ikili bir eyleme gerekli olduğu konusunda görüş bildirdi; ancak Yunanistan böyle büyük bir askeri eyleme girişecek yeterliğe sahip olmadığı için İngiltere'den 200,000 üniforma ve 3 milyon pound talep etti.¹⁵⁷ Şöyle yazdı:

Tek köklü çözüm Ankara ve Pontus civarındaki milliyetçi güçleri tamamen yok etmek amacıyla aşağıdaki ikili sonuçları doğuracak yeni bir kampanya düzenlemek olacaktır:

1. Türkler'i Boğazlar Bölgesi ile birlikte İstanbul'un dışına çıkararak varlığı Boğazların serbestliği için tek etikili teminat olacak ayrı bir devlet kurmak.
2. Pontus'ta, orada geriye kalan ve son elli yıl içersinde Türk zulümünden kaçarak Rusya'nın güneyine dağılan ve toplam sayıları 800,000'e ulaşan Rumlar'dan oluşan ayrı bir devlet kurmak. Bu devlet Ermenistan ve Gürcistan'la işbirliği yaparak İslamcılık'a ve sonunda Rus emperyalizmine karşı sağlam bir engel olacaktır. Yunanistan'ın şimdi elinde bulundurduğu güçler bu zorlu yolculuğun başarıya ulaşması için yeterli olacaktır, ancak siyasi ve ekonomik nedenlerle Helenist hükümet geçen Haziran'da olduğu gibi tek başına inisiyatifi ve sorumluluğu üstlenemeyecektir.¹⁵⁸

Diğer bir deyişle Venizelos, İngilizler'den sadece maddi destek talep etmemiş, Trabzon'u Pontus Rumları'nın da dahil edileceği muhtemel Ermeni devletine terk etme siyasetini de tersine çevirmiştir. Kazım Karabekir (1882-1948) komutasındaki milliyetçi güçlerin bir Ermeni devleti kurulmasına müsaade etmeyeceğini anlamıştı; bu nedenle Karadeniz Bölgesi'nde bağımsız bir Yunan devleti kurulması için ısrar etmeye başladı.

157 Ay. y., s. 413.

158 Smith, a.g.e., s. 131.

Bunu müteakiben Ermeniler'in Türk birlikleri tarafından yenilgiye uğratılması ve bunun Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması ile sonuçlanması Venizelos'un kaygılarının gerçeğe dönüştüğünü gösterdi.

Bu arada Rum isyanı ile başa çıkmada düzensiz birliklerin yetersizliği üzerine Nisan 1920'de Ankara'da kurulan Türk hükümeti hızla bu soruna kalıcı bir çözüm tasarladı ve *Merkez Ordusu* adıyla yeni bir ordu kurmak için aynı yılın Aralık ayında pek çok birliği birleştirdi. Bu ordu gizli Rum örgütlerinin faaliyetlerini incelemek ve Rum isyanını bastırmak için Karadeniz Bölgesi'ne gönderildi. Nureddin Paşa (1873-1932) *Merkez Ordusu*'nun kumandanlığına getirildi.

Nureddin Paşa bölgeye vardığında derhal meseleyi tüm yönleriyle ele aldı. Merzifon Amerikan Koleji'ndeki incelemeleri bu misyoner okullarının Anadolu'daki Rum isyanına nasıl katkı sağladıklarını ortaya çıkardı. 16 Şubat 1921 tarihli bir mektuba göre Nureddin Paşa, Genel Kurmay Başkanlığı'na Merzifon Amerikan Koleji'nde ve bu kolejin hastanesinde Pontus Toplumu'nun amblemi ve yasası da dahil olmak üzere bazı belgeler bulunduğunu yazmaktaydı. Dahası Merzifon Koleji'nde Türkçe öğreten bir öğretmen olan Zeki Efendi'nin kolejde neler olduğu hakkında Türk makamlarını bilgilendirdiği düşünüldüğü için öldürüldüğü anlaşılmıştı.¹⁵⁹ Merzifon'da bulunana belgeler arasında kolejin müdürü ve Samsun'daki Amerikan temsilcisinin bazı Rum ve Ermeni öğrencileri Osmanlı İmparatorluğu'nun izni olmaksızın Avrupa'ya göndermeye çalıştığı ortaya çıktı.¹⁶⁰ Bu iddialar sonucunda kolej kapandı ve iki Amerikalı dışında bütün çalışanları sınır dışı edildi.¹⁶¹

Merkez Ordusu'nun kurulmasına ek olarak Rum isyanına karşı alınmış ikinci önlem de Pontus bölgesinde yaşayan halktan silah ve mühimmatın toplanmasıydı.¹⁶² Bu karar Yunan kaynakları tarafından Pontus Rumları'nı temel ihtiyaçları olan güvenlikten yoksun bıraktığı şeklinde değerlendirilmişti; başka bir deyişle bu kaynaklara göre silahsızlandırma politikası Rumlar'a karşı uygulanan Türk mezalimine imkan sağlamıştı. Ancak bölgenin Müslüman sakinlerinin güvenliğini sağlamak için böyle bir karar Türkiye Millet Meclisi tarafından zaruri görülmüştür. Dahası Nureddin Paşa'nın incelemeleri sonucunda bölgedeki Rumlar'ın Yunanistan'dan bölgeye taşınan silahlar ile aşırı şekilde silahlandığı ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla, silahsızlandırma meselesi Karadeniz Bölgesi'nde güvenliği sağlayabilmek için bir önlem olarak düşünülmüştü.

1921 baharında önemli bir olay Türk Milli Meclisi'ni bölgenin Müslüman

159 *Pontus Meselesi*, a.g.e., s. 424.

160 *Ay. y.*, s. 431.

161 *Yerasimos*, a.g.e., s. 417.

162 *Balcioğlu*, a.g.e., s. 87.

sakinlerini korumak için daha köklü önlemler almaya zorladı ki bu sadece Rum düzensiz birliklerinin değil bu defa Yunan devletinin saldırısıydı. Buna göre 16 Mayıs 1921'de Türk hükümeti Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşması'nı imzaladı. Ruslar, Karadeniz yoluyla Anadolu'ya para ve mühimmat gönderme taahhütünde bulundu. Anlaşmadan haberdar olmuş Yunan devleti Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye olan ulaşımı engellemek amacıyla Karadeniz'e pek çok gemi gönderdi. Bu savaş gemileri en önemlisi 9 Haziran'da bombalanan İnebolu olmak üzere bazı Karadeniz limanlarını bombaladılar. Bu saldırıların sonucunda Yunan birlikleri ile yerel Rum isyancıların ortak saldırısından korkan Türk hükümeti 15 ile 20 yaş arasındaki Rumlar'ın Anadolu'nun iç kesimlerine tehcirini öngören bir karar aldı. 19 Haziran'da Merkez Ordu Komutanlığı sözügeçen Rumlar'ın Malatya, Ergani, Maraş, Gürün ve Darende'ye tehcirlerini öngören bir bildiri yayınladı. Dahası, bildiri tehcir sırasında oluşacak herhangi bir kötü yönetimin şiddetle cezalandırılacağını ve kadınların, çocukların ve yaşlıların güvenliğinin Türk birlikleri tarafından sağlanacağını beyan etmekteydi. Ancak bu tehcir hiçbir zaman tam olarak uygulanmadı ve aynı yılın Kasım ayında tamamen vazgeçildi.¹⁶³ Türk askeri istatistiklerine göre tehcire maruz kalan Rumlar'ın toplam sayısı 63,844 idi.¹⁶⁴ Elbette hava koşulları, açlık, salgın hastalıklar ve en önemlisi Türk düzensiz çetelerinin saldırıları sonucunda bu tehcir edilen Rumlar'dan bazıları öldüler veya öldürüldüler. Bu tehcir süreci trajik bir durumdu; ancak o zamanlar Yunan ordusu halihazırda Türk birliklerine karşı en büyük saldırıyı yapmış ve Büyük Millet Meclisi'nde Ankara'nın boşaltılması tartışılacak kadar Anadolu'da ilerlemiş olduğundan iç güvenliği sağlamanın bir yolu olarak gerekli görülmüştü. Yunan artçı saldırısından korkan Türk hükümeti bu tür önlemler ile doğuda yeni sağlamış olduğu kontrolü korumaya çalıştı.

Rum isyanını önlemek için başvuru son önlem de Rum çetelerinin faaliyetlerinde yer alanları yargılamak için *İstiklal Mahkemeleri*'nin kurulmasıydı. 10 Ekim 1921'de yapılan bu yargılamalar sonucunda Sivas'ta kurulan mahkeme 177 ölüm cezası (174 Rum, 3 Müslüman) verdi. Trabzon Metropolitleri Chrysanthos, Giresun Metropolitleri Lavrentios ve Avrupa'da Pontus davasının başlıca proogandacısı olan Konstantin Konstantinides gıyaben ölüm cezasına çarptırıldılar.¹⁶⁵

Türk hükümeti tarafından alınan önlemler aşırı derecede sert görünüyordu ve aslında gerçekten de öyleydiler; ancak bazı Batılı tarihçiler de kabul etmektedirler ki silahsızlandırma ve tehcir kararları ile *İstiklal Mahkemeleri*'ndeki yargılamalar zamanın ciddi tehdit algılaması nedeniyle bir dereceye kadar haklı sebeplere dayanıyordu. Örneğin Smith şöyle yazmaktadır:

163 Sarıay, a.g.e., s. 49

164 Balcıoğlu, a.g.e., s. 120.

165 Ay. y., s. 51.

Türkler, doğru şekilde, Pontus'ta bir Yunan saldırısında orduları için muhtemel bir tehdit oluşturacak devrimci ve ayrılıkçı öğeler bulunduğunu iddia ettiler. Pontus Rumları'nın Yunan ordusunun subaylarından aldıkları yardımla bölgenin bağımsızlığı için düzensiz birlikler kurma gibi hırslı planlar besledikleri doğrudur. Venizelos'a uzun ve ikna edicilikten uzak mektuplar yazarak projelerini uygulamada yardım etmesi için ısrarlı ricalarda bulundular... Yunan güçlerinin Karadeniz'deki Türk limanlarını denizden bombalayarak Türk misillemesini sağlamak için ellerinden geleni yaptığını doğrudur.¹⁶⁶

Dahası, arşiv bulguları gösteriyor ki Türk hükümetinin güvenlik kaygıları tamamen abartıdan ibaret değildir. Yunan Genel Kurmay Başkanı Yardımcısı Albay Sariyannis ile İngiliz siyasetçisi ve diplomatı Philip Kerr'in (1882-1940) 1 Mart 1921 tarihindeki buluşması Pontus bölgesine yapılacak bir Yunan saldırısı ile şüphesinin asılsız bir korku olmadığını gösterdi. Yerasimos'a göre bu toplantıda Sariyannis, Kerr'e Batıdan Ankara'ya yapılacak bir Yunan saldırısının yetersiz olması durumunda "...Yunan ordusunun Pontus bölgesinde karaya çıkabileceği, Rum nüfusun yaşadığı yerlerde askeri üsler kurabileceği ve Ermeniler'in yardımıyla Sivas ve Erzurum'u işgal edebileceği" önerisinde bulundu.¹⁶⁷

1923'ün başlangıcındaki bu askeri ve yasal önlemler sonucunda Rum isyanı sona erdi. Ancak Türk-Rum ilişkileri bu değişken ve çalkantılı yıllar içerisinde öyle zarar görmüştü ki bir arada yaşamaları neredeyse imkansız hale geldi. Böylelikle Türk ve Yunan devletleri tarafından uluslararası toplumun arabuluculuğu ile son bir çözüm tasarlandı ki bu da Türk-Yunan nüfus mübadelesiydi. Bu sürecin kısa bir incelemesini yapmadan Pontus Meselesi'nin çözümü bütünüyle anlaşılacaktır. Bu nedenle makalenin bu bölümünün son kısmı bu konuya ayrılmıştır.

5. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi

Milliyetçi düşüncelerin yayılmasından sonra çok-etnili imparatorlukların dağılması, bu imparatorlukların yüzyıllardır barış içinde yaşamakta olan etnik unsurları birbirlerine tepki duymaya başladığından nüfus aktarımları veya değişimlerini meydana çıkardı. Bu rahatsızlığın sebebi bu toplumlar çok-etnili imparatorlukların toprakları üzerinde dağılmış durumda olduklarından hepsinin kendi mensuplarını aynı toprak üzerinde birleştirmeye çalışmasıdır. Bu da başkalarının yaşam alanları olan topraklarda iddiası olan irredentist bir milliyetçiliği doğurmuştu. Osmanlı

166 Smith, a.g.e., s. 211.

167 Yerasimos, a.g.e., s. 418. Yerasimos tarafından alıntılanan: Ksenofon Stratigos, *1 Ellas en Mikra Asia (Küçük Asya'da Yunanistan)*, Athens: [Uncited Publisher], 1925, s. 173.

İmparatorluğu'nda da durum buydu. Bu dağılma sürecinin sonunda İmparatorluğun unsurları olan toplumlar irredentist politikalar izlemeye ve hak iddia edenler orada sadece küçük bir azınlığı oluşturalar bile o toprakları istemeye başladı. Daha fazla çatışmayı engellemek için bulunan çözüm iki tarafı da tatmin eden bir nüfus mübadelesi tasarlamaktı.

Nüfus mübadelesi fikri Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak Balkan Savaşları'ndan sonra ortaya çıktı. 1913'te Osmanlı hükümeti Bulgar hükümeti ile 29 Eylül 1913'te imzalanan ve iki yıl süren çatışmayı bitiren İstanbul Anlaşması'nın devamı niteliğinde bir sözleşme imzaladı. Bu sözleşmeye göre Bulgar topraklarından 48,570 Müslüman ile Doğu Trakya'dan 46,764 Bulgar mübadele edilecekti.¹⁶⁸ Aslında böyle bir politika uluslararası toplum için büyük bir yenilikti. Harry J. Psomiades'e göre bu modern tarihte nüfus mübadelesini sağlayan ilk devletlerarası anlaşmaydı.¹⁶⁹ Uluslararası toplum tarih boyunca nüfus sorunlarında daha kanlı çözümlere alışmıştı ve böyle ılımlı ve barışçıl bir politika herkesi şaşırttı.

Türk-Bulgar nüfus mübadelesi zamanın Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos tarafından Yunanistan'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Türk ve Rum nüfuslarının mücadelesinin ortadan kaldırılması için iyi bir çözüm olarak algılandı. Osmanlı hükümetinin Batı Anadolu kıyısında yaşayan Rum halkı Makedonya'dan Osmanlı İmparatorluğuna akan binlerce Müslüman göçmeni yerleştirmek için sınır dışı etmeye kararı verdiği 1914'te Türk-Yunan nüfus mübadelesini önermesinin nedeni buydu. Böyle bir öneri Türk tarafınca da sıcak karşılandı. Psomiades'e göre "bu Mübadelenin başarısı akabinde Türkleri daha önemli bir sorun olan Türkiye'deki Rum azınlık problemini başka bir oldubitti (*fait accompli*)'nin yasal olarak onaylanması ile çözme çabasına sevk etti."¹⁷⁰ Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu girişimi sonuçsuz bıraktı.

Türk-Yunan nüfus mübadelesi düşüncesi bir defa daha Yunanalılar'ın Anadolu'da Mustafa Kemal liderliğinde birleşen Türk güçleri tarafından yenilgiye uğratılması ile canlandırıldı. Yunanlılar'ın Ağustos 1922'de nihai ve kesin şekilde yenilmelerinden sonra Yunan ordusu geri çekilmeye başladı. Eylül 1922'de işgalci Yunan ordusuyla birlikte Rumlar kitleler halinde Anadolu'yu terk ettiklerinde Yunanistan bu göçmenleri yerleştirmek ve barındırmak hususunda hazırlıksız yakalandı. Osmanlı'nın göçmen yönetimi kurumlarını örnek almalarına rağmen Yunan devleti yeni gelen bu nüfuslarla etkin şekilde ilgilenmekte başarısız oldu.¹⁷¹

168 Onur Yıldırım, *Diplomacy and Displacement: Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934*, New York & London: Routledge, 2006, s. 40.

169 Harry J. Psomiades, *The Eastern Question: The Last Phase: A Study in Greek-Turkish Diplomacy*, New York: Pella Publishing Company, 2000, ss. 53-54.

170 Ay. y., s. 54.

171 Ay. y., s. 7.

Birinci Dünya Savaşı'nın acı deneyimleri ve özellikle Yunanlılar'a karşı verilen Türk bağımsızlık mücadelesi ile Rum ve Türk toplumlarının bir arada yaşamasının imkansızlığının farkında olan Türk ve Rum heyetleri Türk İstiklal Savaşı'ndan sonra bir araya gelip durumu görüşecekleri zaman nüfus mübadelesi fikrine hazırıldılar. Buna dayanarak Onur Yıldırım süreci şöyle özetliyor:

Sonuçsuz mübadele planında ve 1919'da Paris'te ve 1920'de Sevres'de atılan ve esas olarak Yunan devlet adamları (en önemlisi Venizelos'un kendisi) tarafından başlatılan iki başarısız diplomatik adımdan yaklaşık on yıl sonra iki azınlığı anlaşmazlığın temel sebebi olarak gören Türkiye ve Yunanistan'ın yönetici elitleri sonunda daha önceki 1914 projesini müzakere etmek ve sonunda kabul etmek için meşru bir platform buldular. Dolayısıyla İttifak Devletleri'nin himayesinde Türkiye ve Yunanistan kendi devletlerinin inşasını güçlendirmek için Osmanlı geçmişinin silüetleri olan azınlıkların zorla gönderilmesine ve değiştirmesine kara verdiler. Buna göre Lozan'daki barış görüşmelerinin ilk aşamalarında iki taraf da azınlıklarının büyük çoğunluğunu mübadele etmek için bir gündem üzerinde hızla anlaşmaya vardılar ve bu hususta 30 Ocak 1923'te Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine Dair Sözleşme'yi imzaladılar.¹⁷²

Lozan görüşmeleri sırasında Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye ve Yunanistan arasında zorunlu nüfus mübadelesini memnuniyetle karşılayan Venizelos'un kendisi olmasına ve toplumlar-arası çatışmaların çözümü için nüfus mübadelesinin makul bir seçenek olduğunun hala farkında olmasına rağmen "...böyle acımasız bir süreç kendisine Türkler tarafından dayatılıyormuş gibi görünme"¹⁷³ amacındaydı. Ancak yine de Türk-Yunan nüfus mübadelesi bir dizi müzakereden sonra Lozan Anlaşması'nın ana metnine eklenmiş ayrı bir sözleşme ile kabul edildi. Sözleşmenin ilk maddesinde şöyle belirtmektedir:

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir.¹⁷⁴

Ancak nüfus mübadelesine getirilen istisnalar bulunmaktadır. İstanbul'da

172 Ay. y., s. 8.

173 John A. Petropoulos, "The Compulsory Exchange of Populations: Greek-Turkish Peace-making, 1922-1930, *Byzantine and Modern Greek Studies*, Cilt 2, ss. 135-160, s. 142, aynı zamanda bkz. Yıldırım, a.g.e., s. 45.

174 Yıldırım, a.g.e., s. 109.

yaşayan Rumlar ve Batı Trakya'da yaşayan Müslümanlar mübadeleden muaf tutulmuşlardı. Lozan Anlaşması'nın neticelendirilmesi ve onaylanmasından sonra nüfus mübadelesi iki tarafta da 1923 yılının Aralık ayında başladı ve bir yıl içerisinde 1924 yılının Aralık ayına kadar tamamlandı.

Nüfus mübadelesinin uygulanması süreci bu makalenin amaçlarıyla fazla ilişkili değildir; ancak mübedele edilen nüfuslara ilişkin bazı istatistikler vermek yararlı olacaktır. Balkan Savaşları'nın başladığı 1912 yılından 1920 yılının sonuna kadar Yunanistan'a ulaşan göçmen sayısı 535,000 iken bunların yaklaşık 190,000'i Anadolu'dan gelmişti.¹⁷⁵ Öte yandan Anadolu'ya ve İstanbul'a aynı dönemde ulaşan Müslüman göçmenlerin sayısı 413,922 idi ve bunların 143,189'u Balkan Savaşları sırasında Yunanistan'a kaybedilen topraklardan akmışlardı.¹⁷⁶ 1924'teki nüfus mübadelesinin sonucunda Yunanistan'a gelen göçmenlerin sayısı 1,221,849'tü ve bunların 1,104,216'sı Anadolu'dan ve Trakya'dan gelmişlerdi. Öte yandan Türkiye'ye gelen Müslüman göçmenlerin sayısı 388,146'ydı ve bunların pek çoğu Yunanistan Makedonyası ile Ege adalarından gelmişlerdi.¹⁷⁷

Nüfus mübadelesinin yasal boyutu ana sözleşmenin karara bağlanmasıyla sona ermedi. Bu sürecin sorunlarını çözmek için ek yasal mekanizmalar da vardı. Örneğin 1 Aralık 1926'da Türk ve Yunan hükümetleri terk edilen mallara el koyabileceklerine dair Atina Anlaşması'nı imzaladılar. Bu sözleşme iki tarafta da pek çok soruna ve ihtilafa yol açtı ki bu sorunlar sonunda 30 Ocak 1930 Ankara Anlaşması'yla çözüme kavuşturuldu. Bu sözleşme ile nüfus mübadelesi resmen sona erdirildi ve terk edilen taşınabilir veya taşınamaz malların mülkiyeti ilgili hükümetlere devredildi.¹⁷⁸

Nüfus mübadelesi, Pontus Rumları da bu sürece tabi olduğundan Pontus Meselesinin nihai çözümünü oluşturdu. Pontus Rum "soykırımının" gerçekleştiğine dair iddialarda bulunan pek çok Yunan kaynağı nüfus mübadelesini bu toplumun yok edilmesinin son aşaması olarak değerlendirirler de aslında nüfus mübadelesi tek başına Türk hükümeti tarafından değil, Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı mutabakatla tasarlandı. Elbette binlerce insanın yurtlarından ayrılması oldukça travmatik bir tecrübeydi. Hem Türkiye'de yaşayan Rumlar hem de Yunanistan'da yaşayan Türkler kendi ülkelerinde yüzyıllardır oturmaktaydılar. Çok-etnili imparatorlukların kendine özgü ve zorunlu niteliklerinden olan bir arada yaşama sanatı Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra sona

175 Ay. y., s. 88.

176 Ay. y., s. 90.

177 Ay. y., s. 91.

178 Ay. y., s. 117.

erdiğinde nüfus mübadelesi hem Türk hem de Yunan makamları tarafından iki halkın da barışını ve sükunetini sağlayabilecek tek makul seçenek olarak görüldü.

IV. Pontus Sorunu Üzerine Düşünmek: Günümüze Etkileri

Pontus Meselesi hukuki olarak Lozan Anlaşması'nın eki olan nüfus mübadelesi ile sona erdirilmiş olmasına rağmen Pontus sorunu, 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında bir yandan Yunan devleti tarafından, diğer yandan Rum diasporası tarafından bir kez daha canlandırılmıştır. Bu dosyanın kapanmasının ardından elli yıldan fazla bir süre geçtikten sonra tekrar açılmasının birkaç nedeni vardır. İlk neden, özellikle 1974'te Kıbrıs'a Türk müdahalesi ve sonrasında Ege'de karasuları, kıta sahanlığı ve Yunan adalarının yeniden silahlandırılması gibi devletlerarası krizlerin ardından Yunanistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin kötüleşmesidir.¹⁷⁹ Ege ile ilgili sorunlar Deniz Hukuku'nun 1980'lerin başlarında yenilenmesinden sonra yeniden ortaya çıkmış ve 1990'ların başlarına kadar şiddetlenmiştir.

İkinci neden Ermeni soykırımı iddialarının 1980'lerin ikinci yarısından itibaren etkili bir şekilde diriltilmesidir. Aslında, terörist faaliyetlerin amaçlanan sonucu yani Ermeni soykırımı iddialarının Türkiye tarafından kabulünü sağlayamayacağını anlayan Ermeni diasporası, Ermeni tezlerine uluslararası destek sağlamak ve böylece Türkiye üzerinde baskı kurmak üzere sorunu siyasallaştırmaya başlamıştır. Ermeni propaganda tekniklerinin başarısı ve en önemlisi de Avrupa Parlamentosu'nun 1987'de aldığı karar Türkiye'ye karşı benzer yöntemlerin kullanılması için Yunanistan'ın dikkatini çekmiştir. Bu yöntem sadece Yunanistan ile karşılıklı problemlerinde Türkiye'yi baskı altına almayacak, fakat aynı zamanda Ermeni diasporasında olduğu gibi Rum diasporasının uyumunu ve birliğini güçlendirecekti.

Böylece, Ermeniler gibi Pontus Rumlarının da Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında "soykırım"a maruz kaldığını ileri süren Yunan propagandası 1990'ların başlarından itibaren dikkate değer sonuçlar vermeye başladı. Rum diasporasının Yunanistan dışındaki faaliyetleri öyle yoğunlaştı ki Pontus Rum soykırımı iddialarının tanınması için ilk resmi girişim şaşırtıcı bir şekilde Yunanistan'dan değil ABD'den geldi. New York Senatörü Alphonso Marcello d'Amato 23 Şubat 1994'te "Pontus Rumları İçin Bir İnsani Yardım Çağrısı" adında bir karar tasarısını Amerikan Senatosu'na sunmuştur. Bu kararda Pontus Rumlarının yaşadıkları çatışma ortamından kaçtıkları ve o zamandan beri kendilerini "dönüşümlü bir

179 Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Yunan ilişkilerinin detaylı bir analizi için bkz. Dimitrios Costas (der.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, London: Macmillan, 1991.

şekilde ya vahşi savaşların kurbanları olarak buldukları yada ayrımcılığa maruz kaldıkları” belirtilmiştir.¹⁸⁰ Kararda açıkça Pontus Rum “soykırımı”ndan bahsedilmemiş olmasına rağmen özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği dönemlerinde Pontus Rumlarının “...ciddi bir şekilde ayrımcılığa ve işkenceye maruz kaldığı” ve “...kendi kültürlerini geliştirme ve kendi tarihlerini çalışma haklarından mahrum bırakıldıkları” ifade edilmiştir. Kararın sonunda, ABD’nin “...bu çaresiz halka yardım etmek amacıyla uluslararası insani çabaların örgütlenmesine öncülük etmesi gerektiği” belirtilmiştir.¹⁸¹

Amerikan Senatosu’na sunulan karardan çabucak anlaşılmalıdır ki Senatör d’Amato’nun bu girişimi Yunan Parlamentosu’yla koordineli bir girişimdir. Zira karar tasarısının Senatoya sunulmasından sadece bir gün sonra, 24 Şubat 1994’te, Yunan Parlamentosu’nda oybirliği ile Pontus Rum soykırımı iddialarını tanıyan bir yasa kabul edilmiştir ve 2193 no’lu bu yasa dönemin Cumhurbaşkanı Constantine G. Karamanlis tarafından 7 Mart’ta onaylanmıştır. Yasa’nın 1. maddesine göre 19 Mayıs günü “Pontus Helenlerinin Soykırımını Anma Günü” olarak belirlenmiş; 2. maddede “anma etkinliklerinin niteliği, kapsamı, birimleri ve tertip yönteminin tanınmış Pontus örgütlerinin görüşleri doğrultusunda İçişleri Bakanlığı’nın önerisiyle yayınlanacak Cumhurbaşkanlığı kararı ile belirleneceği” ifade edilmiştir.¹⁸² Yasa’da anma günü olarak neden 19 Mayıs’ın seçildiği belirtilmemiştir; ancak bu tarih Mustafa Kemal’in Samsun’a çıktığı ve Türk tarihçiliğine göre Türk kurtuluş mücadelesini başlattığı gün olması nedeniyle oldukça simgeseldir. Yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal, Pontus Rumlarının eylemlerini rapor etmek üzere resmen Samsun’a gönderilmişti. Dolayısıyla Pontus “soykırımı”na işaret etmek için seçilen tarih Rumlar için oldukça manidardır.

Pontus Sorunu’nun uluslararası topluma aksettirilmesi için ikinci büyük girişim 1998 yılında gerçekleşmiştir. Bu makalenin ilk bölümünde işaret edildiği gibi Birleşmiş Milletler’de özel istişari statüye sahip hükümet dışı bir örgüt olan Halkların Hakları ve Kurtuluşu için Uluslararası Birlik tarafından bir bildiri sunulmuştur. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi 24 Şubat 1998’de, BM Genel Sekreteri’nin “Sürekli Göçyolunda bir Halk” (*A People In Continued Exodus*) adındaki sözkonusu bildiriye aldığını duyurdu.¹⁸³ Bu yazılı bildirin detayları yukarıda tartışıldığı için bu defa özetlemek yeterlidir. Belgede “soykırım” kelimesi hiç kullanılmamış olmasına rağmen belgede yer alan iddialar, Pontus Rum “soykırımı” literatürünün büyük bir bölümünün özeti gibi değerlendirilebilir.

180 Kararın tam metni için bkz. <http://bulk.resource.org/gpo.gov/bills/103/sr182is.txt.pdf>.

181 Ay. y.

182 Kararın tam metni Türk Dışişleri Bakanlığı’ndan temin edilmiştir.

183 Bildirinin tam metni için bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G98/106/67/PDF/G9810667.pdf?OpenElement>

Türk-Yunan ilişkileri 17 Ağustos 1999'da Türkiye'deki depremden sonra oldukça sıcaklaştı. Bu feci olaydan hemen sonra Türkiye'ye gelen Yunan yardımı ve sonrasında bir başka depremde Yunanistan'a yapılan Türk yardımı ihtilafli ilişkileri iyileştirdi. Bu gelişmelerin sonucunda Yunan hükümeti resmi belgelerinde "soykırım" kavramını kullanma hususunda daha dikkatli oldu; fakat bu durum 2001 yılında Yunanistan'da büyük bir krize neden oldu. Türkiye'yi Türk İstiklal Savaşı sırasında Ortodoks Rumları katletmekle suçlayan, bu katliamları "soykırım" olarak adlandıran ve 14 Eylül gününü "1922'de Türkiye'nin modern bir devlet olarak kurulmasını sağlayan savaş sırasında iddiaya göre Rumlar'ın kitlesel olarak öldürülmelerini..." anma günü olarak öneren bir cumhurbaşkanlığı kararı Yunan Parlamentosu'nda 1999 yılında kabul edilmişti.¹⁸⁴ Bu karar 1994 yılında alınan, yalnızca Pontus Rum soykırımı iddialarını tanıyan karardan farklı olacaktı. Öncekinden farklı olarak bu karar özellikle Batı Anadolu'da yaşayan Rumlar'a yapıldığı iddia edilen katliamları da kabul etti ve 14 Eylül'ü anma günü olarak belirlerken İzmir Yangını'na atıfta bulundu. Karar, kabul edilmesinden iki yıl sonra, Şubat 2001'de Yunan hükümetinin bakanları tarafından imzalandı. Bu gelişme, böyle bir cumhurbaşkanlığı kararının Yunanistan ile Türkiye arasında yeni yeni iyileşen ilişkileri kötüleştirceğini ileri süren Türk Dışişleri Bakanlığı'nın tepkisini çekti.¹⁸⁵ Nihayet, Türkiye ile gerginliği azaltmaya çalışan dönemin Yunan Başbakanı Costas Simitis, yetkililerden karardaki "soykırım" ifadesini çıkarmalarını istedi.¹⁸⁶ Ancak Simitis, sadece Rum diasporasının değil Yunan sivil toplum örgütlerinin de Yunanistan'da mesele hakkındaki bilinç düzeyini gösteren tepkisiyle karşılaştı.

Bu gelişmelerin ardından 2000'lerin başlarından itibaren, özellikle Rum diasporasının gayretleriyle bazı Amerikan eyaletleri kendi yerel yasama organlarında kararları kabul etmeye başladı veya bu eyaletlerin valileri Pontus Rum soykırımı iddialarını kabul eden resmi beyanlarda bulunmaya başladı. Bu tür beyanlar 13 Haziran 2002'de New York Valisi George Pataki'nin bildirisi ile başlamıştır. Pataki o bildiriye şöyle demiştir:

...1915-1923 [tarihlerinde] Pontus Rumları Türk hükümetinin onları yerinden etmek için başlattığı bir kampanya sonunda sınırsız zulme maruz kaldı; tedbir alınmadan Anadolu düzlükleri boyunca Suriye sınırına yürümeye zorlanırken tahmini olarak 353,000 Pontus Rumu öldü; hayatta kalanlar Türkiye'den sürgün edildi ve bugün onlar ve onların torunları Rum diasporasında yaşamaktadır.¹⁸⁷

Görüldüğü gibi bu bildiriye ilk ve öncelikli olarak, Pontus Rumları'nın

184 "Greek PM Moves to End 'Genocide' Row with Turkey," *Reuters*, 4 Mart 2001.

185 "Turkey Angered by Greek Accusations of Genocide," *Reuters*, 13 Şubat 2001.

186 "Greek PM Moves to End 'Genocide' Row with Turkey," *Reuters*, 4 Mart 2001.

187 Bildirinin tam metni için bkz. <http://www.aheworld.com/061302.html>

bilhassa Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda yer değişikliğine tabi tutulması "soykırım" olarak nitelendirilmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi yer değişikliğine tabi olan Rumlar'ın sayısı Türk arşivlerine göre oldukça nettir; 63.844. Rumlar Anadolu'nun iç kısımlarına yerleştirilmiş, pek çoğu bu yer değişikliğinden sonra hayatta kalmış ve nüfus mübadelesinin ardından ülkeyi terk etmiştir.

New York Valisinin bildirisindeki önemli bir diğer nokta ise *Not Even My Name* (İsmim Bile Değil)¹⁸⁸ isimli bir kitaptan alıntı yapmasıdır ki bu kitap akademik bir yayın olmamakla birlikte Pontus "soykırımının" İngiliz dilindeki az sayıdaki anlatılarından birisidir.¹⁸⁹ Thea Halo tarafından yazılan bu kitap yer değiştirmeyi yaşayan bir Rum kadının hatıralarını içermektedir. Bu kitabı Pontus Rum "soykırımı"na ispat eden akademik bir yayın gibi değerlendirmek problemli görünmektedir; bununla birlikte daha sonra Pontus Rum "soykırımının" gerçekleştiğini iddia ederken bu kitaba atıfta bulunmak gelenek gibi bir şey olacaktır.

New York Valisinin bildirisinin ardından ABD'de altı eyalet, valilerinin ya da yasama organlarının beyanlarıyla Pontus Rum soykırımı iddialarını kabul etmiştir. Bu tür tanımların ilki 2002 yılında South Carolina'dan gelmiştir. Bu bağlamda South Carolina Valisi Jim Hodges yayınladığı bir bildiri ile 8 Aralık 2002'yi "İzmir Yangınının 80. Yılı ve Küçük Asya Rumlarının Çilelerini Anma Günü" ilan etmiştir.¹⁹⁰ Bildirinin metninde şu ifadeler yer almıştır; "...trajik bir şekilde, yüzbinlerce Rum, Ermeni ve Asuri 1915-1923 yılları arasında Karadeniz kıyıları, Pontus ve İzmir'in etrafındaki alanlarda öldürüldü veya yerinden edildi" ve "...1922'de Küçük Asya'daki en büyük şehir olan İzmir yağmalandı, yakıldı ve sakinleri öldürüldü."¹⁹¹ Benzer şekilde South Carolina Senatosu, Senatör André Bauer tarafından teklif edilen neredeyse aynı bildiriye kabul etti.¹⁹² Pontus Rum soykırımı iddialarını Eylül 1922'de Yunanların çekilmesinden sonra İzmir'de meydana gelen olaylarla ilişkilendirmek bu bildiriye mahsus değildir; fakat sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Pontus Rum "soykırımının" olduğunu iddia ederlerken İzmir'in Kemalist güçler tarafından yakılmasını Anadolu Rumlarının imha edilmesi politikasının son noktası olduğunu ileri sürmekte; ancak, şehrin çoğunu yakan ateşin nedeninin net olarak belirlenemediğini göz ardı etme eğilimindedir. Dahası, Rumlar, Batı Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusunu memnuniyetle karşılamış ve yenilgisinin son günlerine kadar onu desteklemiştir; bundan yüzden Türk

188 Thea Halo, *Not Even My Name*, New York: Picador, 2001.

189 <http://www.aheworld.com/061302.html>

190 Bildirinin tam metni için bkz.

http://www.angelfire.com/folk/pontian_net/News/proclomations.htm

191 http://www.angelfire.com/folk/pontian_net/News/proclomations.htm

192 Bu bildirinin tam metni için bkz.

http://www.angelfire.com/folk/pontian_net/News/proclomations.htm

intikamından korkmuşlar ve Yunan ordusu ile birlikte Yunanistan'a çekilmişlerdir. Elbette savaş koşullarında bazı siviller öldürülmüş veya yaralanmış olabilir; fakat, hem uluslararası hukuk ilkelerine göre hem de tarihi gerçeklere göre bu olayların "soykırım" diye nitelendirilemeyeceği oldukça açıktır.

Pontus Rum soykırımı iddialarını tanıyan Amerikan eyaletlerine geri dönersek New Jersey, South Carolina'yı izledi. New Jersey Eyalet Senatosu ve Millet Meclisi ortak bir oturumda South Carolina Valisi'nin bildiriyle karşılaştırıldığında daha detaylı bir karar aldı. Hatta bu kararda Pontus Rum "soykırımı" "...1914'ten 1922'ye kadar olan dönem içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun terörü nedeniyle Pontus'ta yaşayan 353.000 Rum'un öldürüldüğü ve aynı sayıdaki Rum'un anayurtlarını terk etmeye zorlandığı", "yirminci yüzyılın ilk kitlesel soykırımı" olarak değerlendirildi.¹⁹³ Karar şu ifadeyle sona ermiştir; "...1914-1922 Pontus Rum Soykırımını anarak, ve Pontus Rum halkına medeniyete önemli katkılarından dolayı saygı sunar;" ancak Pontus Rumlarının medeniyete ne tür katkılar yaptığına değinilmemiştir.¹⁹⁴

17 Aralık 2003'te, bu defa Pennsylvania Senatosu, New Jersey Kararı'ndaki kelimelerin neredeyse aynılarını kullanarak 1915-1923 Pontus "soykırımı"nın anan bir karar kabul etti.¹⁹⁵ Filorida Temsilciler Meclisi de 19 Nisan 2005'te aynısını yaptı.¹⁹⁶ 2006 yılında iki tanıma kararı daha vardı. İlki Illinois Valisi Rod R. Blagojevich tarafından 15 Nisan'da alındı. Bu kararda 1914 ve 1923 arasında "...353.000 Pontus Rum'un ve Küçük Asya'nın diğer yerlerinden takriben 150.000 insanın tedbir alınmadan Anadolu düzlüklerinden Suriye sınırına yürümeye zorlandıkları süre içerisinde öldüğü" ifade edildi.¹⁹⁷ Dahası, Yunan Parlamentosu'nun kabul ettiği yasada olduğu gibi Vali, 19 Mayıs 2006 gününü "Pontus Rum Soykırımı Anma Günü" ilan etti. Son tanıma, Massachusetts eyaletinde, Theodore Speliotis tarafından hazırlanan "1919-1922 Pontus Rum Soykırımını Anma" kararıyla oldu.¹⁹⁸ Bu arada 7 Mayıs 2006'da, Selanik'te Pontus Rum "soykırımı" anıtı dikildi. Anıtın açılış törenine katılanlar arasında yalnızca Selanik Belediye Başkanı Vassilios Papayorgopoulos değil, başka siyasi ve askeri kişiler de vardı. Bu gelişmeye Türk Dışişleri Bakanlığı 11 Mayıs'ta Pontus Rum soykırımı

193 Kararın tam metni için bkz. http://www.angelfire.com/folk/pontian_net/News/NEW_JERSEY.htm

194 Ay. y.

195 Kararın tam metni için bkz. <http://www.legis.state.pa.us/CFDOCS/Legis/PN/Public/btCheck.cfm?txtType=HTM&sessYr=2003&sessInd=0&billBody=S&billTyp=R&billnbr=0188&pn=1327>

196 Kararın tam metni için bkz. <http://www.myfloridahouse.gov/Sections/Bills/billsdetail.aspx?BillId=17788&>

197 Bildirinin tam metni için bkz. http://www.library.sos.state.il.us/departments/index/register/register_volume30_issue17.pdf

198 Bkz. <http://www.mass.gov/legis/journal/hj051806.pdf>

iddialarının basit ve tarihi gerçeklerin maksatlı olarak yanlış yorumu olduğunu ve bu tür gelişmelerin Türk-Yunan ikili ilişkilerine zarar verdiğini iddia ettiği bir bildiri yayınlamaya tepki göstermiştir.¹⁹⁹

Aynı şekilde 2007 ve 2008 yıllarında, özellikle her yıl 19 Mayıs'ta Pontus Rum "soykırımını" anmak için Yunanistan'ın farklı şehirlerinde bazı resmi ve yarı-resmi toplantılar düzenlenmiştir. Bütün bu toplantılardan sonra Türk Dışişleri Bakanlığı daima, bu iddiaların tarihsel temelden yoksun olduğunu ve Türk-Yunan ilişkilerinin kötüleşmesinden başka bir şeye hizmet etmediğini belirten notalar vermiştir.²⁰⁰

Bu gelişmelere ilave olarak 15 Aralık 2007'de hükümet-dışı bir örgüt olan Uluslararası Soykırım Akademisyenleri Birliği (USAB), Pontus Rum soykırımı iddialarını kabul eden bir karar yayınlamıştır. Nitekim USAB 1997 yılında aldığı bir kararla Ermeni "soykırımı"nın zaten kabul etmişti. 2007 kararı, "...Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer Hıristiyan azınlıklarına karşı benzer nitelikteki soykırımları fazla bilinmezken" eylemci ve akademik gayretlerin Ermeni "soykırımı"nın yaygın olarak kabul edilmesiyle sonuçlandığını ileri sürmüştür.²⁰¹ Birlik kararda "...İmparatorluğun Hıristiyan azınlıklarına karşı 1914-1923 arasındaki Osmanlı kampanyasının Ermeniler, Asuriler, Pontus ve Anadolu Rumları'na karşı soykırım oluşturduğu" iddialarını da ileri sürmüş ve Türk hükümetinden bu halklara uygulanan bütün bu "soykırımları" tanımamasını, "... resmen özür dilemesini ve zararların tazmin edilmesi yönünde derhal ve anlamlı adımlar atmasını" istemiştir.²⁰²

Sonuç olarak, Pontus Rum soykırımı iddialarının yeniden ortaya çıkması Türk-Yunan ilişkilerinin kötüleşmesine paralel bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra 1980'lerde bu iddialara yapılan atıfların artması, 1994 yılında Yunan parlamentosunda bir yasanın kabul edilmesiyle ve ardından ABD'nin altı eyaletinde bu ülkedeki Rum diasporasının çalışmaları neticesinde tanınmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak Türk Dışişleri Bakanlığı bu iddialara sürekli, tarihin böyle yanlış yorumunun sadece Yunan ve Türk milletleri arasında karşılıklı düşmanlığın gelişmesine katkıda bulunacağını ileri sürerek karşılık vermektedir.

199 Bu bildirin tam metni için bkz.
http://www.mfa.gov.tr/no_72---11-mayis-2006_-sozde-_pontus-helenizmi-soykirimi-aniti_-hk_-.tr.mfa

200 Bazı bildirimler için bkz.
http://www.mfa.gov.tr/no_88---26-mayis-2008_-_sozde-pontus-soykirimi-anma-gunu_-_etkinliklerihk_.tr.mfa

201 Kararın tam metni için bkz.

202 Ay. y.

Sonuç

Yüzyıllar boyunca dünyanın en stratejik bölgelerinden birinde hüküm sürmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması çok sorunlu bir süreç olmuştur; Ermeni ve Pontus Rum Meselesi gibi konuların hala tartışılmasının nedeni de budur. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bölgesel tarihinin bu zor ve sancılı yılları çok geniş bir literatürün konusu olmuştur. Asırlar boyunca aynı topraklarda yaşamış insanların barış ve huzurunun bozulması, Birinci Dünya Savaşı ve daha sonra Türk Bağımsızlık Savaşı gibi bir dizi savaş ve bu savaşlar sonucunda hem Müslüman hem de gayrimüslim halkların canlarını ve mallarını kaybetmesiyle daha kötü bir hal almıştır. Nasıl ki binlerce Müslüman Balkanlar'da Balkan Savaşları'nda ya öldürülmüş ya da mal-mülklerini bırakmaya zorlanmışsa, binlerce Ermeni ve ya Rum da benzer felaketleri yaşamışlardır. İşte bu yüzden bu dönemleri çalışırken yapılması gereken şey Müslümanlar'ın ya da gayrimüslimlerin yaşadıkları acı tecrübeleri olduğundan fazla göstermek veya aksine yok saymak değil; bu sorunlu devrin tarihini aşırıcılığa kaçan rakip tarihyazımı ile bölge halkını daha fazla yabancılaştırmadan bir bütünlük içinde değerlendirmektir.

Ne yazık ki, Pontus Rum Soykırımı iddialarından oluşan literatür kimi zaman anlaşılması dahi zor olan radikal bir tarihyazımına neden olmuştur. Örneğin, Yunanlı tarihçilerden bir çoğu Yunan Devrimi ve Balkan Savaşları sırasında Yunan Yarımadası'nda yaşayan Müslümanlar'a Yunanlılar tarafından yapılmış olan katliamlardan hiç bahsetmemişler ve Lozan Barış Antlaşması'nın 59. maddesi uyarınca "Yunanistan savaş kanunlarına aykırı olarak Anadolu'da Yunan ordu ve yönetiminin fiillerinden doğan hasarların temini zorunluluğunu tanıır" ibaresine rağmen 1919 ve 1922 yılları arasında Yunan işgali boyunca Batı Anadolu'da yaşayan Türkler'e karşı işlenen savaş suçlarından açıkça bahsettiği halde bunları görmezden gelme eğilimine girmişlerdir. Dahası, işgalci Yunan ordusunun geri çekilişini, Yunanlılar'ın Türk birlikleri tarafından katledilmesi teşebbüsü olarak yansıtan bazı Yunan kaynakları bile bulunmaktaydı. Kuşkusuz bu görüşler uluslararası toplumu Türkiye tarihinin birçok "soykırım"la dolu olduğuna inandırma amacıyla tarihi uluslararası bir maksatlı yanlış okuma çabasından kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte, o yıllarda neler olduğuna dair daha nesnel bir anlatı sunmaya çalışan pekçok Yunan tarihçiler de mevcuttu.

Önyargılı ve sözde akademik çalışmalar yoluyla tarihin siyasallaştırılması Pontus Meselesi'nin son dönemde yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ermeni lobisinin ayakizlerini takip eden Rum diasporası "Pontus" bilincinin artırılması ve uluslararası toplumun Pontus Rum iddialarına aşına kılınması için çabalamaktadır. Şimdiye kadar Yunan iddialarının uluslararası alanda kabul görmediği söylenebilir. Yine de, Pontus "soykırımı"nın anma adına Yunanistan'da merkezi ve yerel otoritelerin düzenlediği törenler,

Pontus Meselesi hakkında yayınlanan bazı kitap ve makaleler ve Avrupa ve Amerika'da yaşayan Rum diasporasının Pontus Rum iddialarının daha fazla kabul görmesi için yaptığı çalışmalar sürmüştür.

Fakat böyle politikalar amaçladıkları sonuca ulaşmadılar; aksine Yunan ve Türk ulusları arasındaki güvensizliği arttırmaya hizmet ettiler. Arşiv belgelerine dayanan ve tarihsel gerçekleri çarpıtmak yerine gerçeği ortaya çıkarmak amacıyla yola çıkılan nesnel araştırmalar olmaksızın geçmişin marazlarının tam olarak anlaşılması ve bu sorunların gelecekte tekrarlanmasını engellemek için ilgili tedavilerin bulunması mümkün olmayacaktır. Sözün kısası bedeli ne olursa olsun, hakikate saygı göstermek gerekir; eğer tarih siyasetin esiri olursa geçmişin trajik anları akıl ve sağduyuyu gölgeleyen basit bir propagandaya indirgenecektir.

Kaynakça

Harry Tsirkinidis, *At Last We Uprooted Them... The Genocide of Pontos, Thrace and Asia Minor through the French Archives*, Athens: Kyriakidis Brothers Publishing House, 1993.

Matthew Smith Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations*, London: Macmillan, 1966

A. L. Macfie, *The Eastern Question, 1774-1923*, London, New York: Longman, 1994.

Lobanov Rostovsky, "Anglo-Russian Relations through the Centuries," *Russian Review*, Cilt 7, Sayı 2, (Spring, 1948), ss. 41-52.

Roderic H. Davison "Russian Skill and Turkish Imbecility': The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered," *Slavic Review*, Cilt 35, Sayı 3, (Eylül, 1976), ss. 463-483.

Charles Jelavich and Barbara Jelavich, *The Balkans*, Englewood Cliffs: New Jersey, 1965.

Lawrence Meriage, "The First Serbian Uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question," *Slavic Review*, Cilt 37, Sayı 3, (Eylül, 1978), ss. 421-439.

Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, çeviren Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Anton Bertram, "The Orthodox Privileges in Turkey, with Special Reference to Wills and Successions," *Journal of the Society of Comparative Legislation*, New Series, Cilt 10, Sayı 1, 1909, ss. 126-140.

Theodore Papadopoulos, "Orthodox Church and Civil Authority," *Journal of Contemporary History*, Cilt 2, Sayı 4, Church and Politics, (Ekim, 1967), ss. 201-209.

İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Halil Inalcik, "Capital Formation in the Ottoman Empire," *The Journal of Economic History*, Cilt 29, Sayı 1, The Tasks of Economic History, (Mart 1969), ss. 97-140.

Daniel Panzac, "International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century," *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 24, Sayı 2, (Mayıs, 1992), ss. 189-206.

G. P. Henderson, "Greek Philosophy From 1600 to 1850," *The Philosophical Quarterly*, Cilt 5, Sayı 19, (Nisan, 1955), ss. 157-165.

Constanze Guthenke, *Placing Modern Greece: The Dynamics of Romantic Hellenism, 1770-1840*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

Thomas Naff, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807," *Journal of the American Oriental Society*, Cilt 83, Sayı 3, (Ağustos - Eylül, 1963), ss. 295-315.

Peter F. Sugar, *Southeastern Europe Under Ottoman Rule, 1354-1804*, Seattle and London: University of Washington Press, 1993.

Wayne S. Vucinich, "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule," *Slavic Review*, Cilt 21, Sayı 4, (Aralık, 1962), ss. 597-616.

Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

- Valerie A. Carras, "Some Ecumenical Principles for Teaching and Writing History," *Journal of Ecumenical Studies*, Cilt 35, Sayı 3/4, (Yaz/Sonbahar 1998), ss. 387-400.
- David Brewer, *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression and the Birth of the Modern Greek Nation*, New York: The Overlook Press, 2003.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.
- Duane Koenig, "A Report from the Ionian Islands, December 1810," *The Journal of Modern History*, Cilt 15, Sayı 3, (Eylül, 1943), ss. 223-226.
- C. W. Crawley, "John Capodistrias and the Greeks before 1821," *Cambridge Historical Journal*, Cilt 13, Sayı 2, 1957, ss. 162-182.
- C. W. Crawley, "Anglo-Russian Relations 1815-40," *Cambridge Historical Journal*, Cilt 3, Sayı 1, 1929, ss. 47-73.
- Salahi Sonyel, *The Turco-Greek Imbroglia: Pan-Hellenism and the Destruction of Anatolia*, Ankara: SAM Papers, 1999.
- Theodore George Tatsios, *The Megali Idea and the Greek Turkish War of 1897: The Impact of the Cretan Problem on Greek Irredentism, 1866-1897*, Boulder: East European Monographs, 1984.
- Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1998.
- Michael M. Finefrock, "Atatürk, Lloyd George and the Megali Idea: Cause and Consequence of the Greek Plan to Seize Constantinople from the Allies, June-August 1922," *The Journal of Modern History*, Cilt 52, Sayı 1, Mart 1980, ss. D1047-D1066.
- Richard Clogg, "The Greek millet in the Ottoman Empire," Benjamin Braude and Bernard Lewis (der.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society I, The Central Lands* içinde, New York: Holmes and Meier, 1982.
- Richard Clogg, "The Byzantine Legacy in the Modern Greek World: The Megali Idea," Lowell Clucas (der.), *The Byzantine Legacy in Eastern Europe* içinde, Boulder: East European Monographs, 1988.
- Salahi Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara: Turkish Historical Society Publications, 1993.

Mehmet Uğur Ekinci, "The Origins of the 1897 Ottoman-Greek War: A Diplomatic History," *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, Temmuz 2006.

Richard Clogg, "Anadolulu Hıristiyan Karındaşlarımız: The Turkish Speaking Greeks of Asia Minor," John Burke and Stathis Gauntlett (der.), *Neohellenism* içinde, Canberra: Australian National University Publications, 1992

Dimitri Korobeinikov, "Orthodox Communities in Eastern Anatolia in the Thirteenth and Fourteenth Centuries. Part 1: The Two Patriarchates: Constantinople and Antioch," *Al-Masaq*, Cilt 15, Sayı 2, (Eylül 2003), ss. 197-214.

Alıntılanan Gerasimos Augustinos, *The Greeks of Asia Minor: Confession, Community, and Ethnicity in the Nineteenth Century*, Kent: The Kent State University Press, 1992.

Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985.

Justin McCarthy, *Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York: New York University Press, 1983.

Kemal Karpat, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893," *International Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 9, 1978, ss. 237-274.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, Ankara, 1943, ss. 214-215, alıntılanan Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2001.

Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Frangmanlar*, Hüseyin Salihoğlu (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2002, ss. 54-55.

Mark Levene, "Creating a Modern 'Zone of Genocide': The Impact of Nation and State-Formation on Eastern Anatolia, 1878-1923," *Holocaust and Genocide Studies*, Cilt 12, Sayı 3, (Kış 1998), ss. 393-433.

Henry Morgenthau, *I Was Sent to Athens*, New York: Doubleday, Doran and Company, 1929, kitabın tam metni için <http://www.hri.org/docs/Morgenthau/>

Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyan Bir Paşa*, İstanbul: Babil Yayıncılık, 2003.

Pontus Meselesi: Teftkilat – Rum fiekavet ve Fecayi-i Hükümetin İstilaat ve Tedabiri: Avrupa Hükümetleriyle Muhabere, Ankara: [Belirtilmeyen Yayıncı], 1922.

Ali Güler, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon: Serander Yayınları, 2000.

Yusuf Sarıнай, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, Berna Türkođan (der.) içinde, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası: Makaleler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Ertuğrul Zekai Ökte, “Yunanistan’ın İstanbul’da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti (Kordus),” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 40, Ocak 1971, ss. 22-23.

Süleyman Beyoğlu, “Milli Mücadele’de Giresun’un Yeri ve Önemi,” *Giresun Tarihi Sempozyumu: Bildiriler* içinde, Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları, 1997.

Yerasimos, op. cit., s. 418. Yerasimos’un alıntılıdığı bu alıntıyı Ksenofon Stratigos, *I Ellas en Mikra Asia* (Greece in Asia Minor), Athens: [Belirtilmemiş Yayıncı], 1925.

Onur Yıldırım, *Diplomacy and Displacement: Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934*, New York & London: Routledge, 2006.

Harry J. Psomiades, *The Eastern Question: The Last Phase: A Study in Greek-Turkish Diplomacy*, New York: Pella Publishing Company, 2000.

John A. Petropulos, “The Compulsory Exchange of Populations: Greek-Turkish Peace-making, 1922-1930,” *Byzantine and Modern Greek Studies*, Cilt 2, (1976), ss. 135-160.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Yunan ilişkileri için bkz. Dimitrios Costas (der.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, London: Macmillan, 1991.

BALKANLAR'DA TERÖRİZM TEHDİDİ: GERÇEK Mİ, HAYAL Mİ?

Dr. Erhan TÜRBEDAR

TEPAV Dış Politika Analisti
erhan.turbedar@tepav.org.tr

Özet: ABD'de 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırısının ardından, El-Kaide'nin Balkanlar'daki bağlantıları ile ilgili iddialar medya kaynaklarında sık sık yer bulmaya başlamıştır. Arnavut ve Boşnakların yoğunlukta yaşadıkları ülke ve bölgeleri, İslam adına yapılan terörizmin yuvaları olarak göstermeye çalışan bazı yazılara günümüzde de rastlamak mümkündür. Usame Bin Ladin'in Mayıs 2011'de öldürülmesinden bile istifade edip, bazı Balkan ülkelerinin medyası Boşnakları ve Bosna-Hersek'i El-Kaide ve uluslararası terörizm ile bağlantılı göstererek haber yaptı. Balkanlar'ın teröristler tarafından transit ve barınma amaçlı kullanıldığı, ayrıca terörist gruplara insan kaynağı sağladığı yönündeki iddialar ise kanıtlarla desteklenemiyor. Bu makalede, Balkan ülkelerinin Avrupa ve dünyaya bir terörizm tehdidi oluşturduğu yönündeki iddiaların daha çok kurgusal olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Bosna-Hersek, Vahabilik, terör, El-Kaide.

THREAT OF TERRORISM IN THE BALKANS: IS IT REAL OR IMAGINARY?

Abstract: Following September 11, 2001 terrorist attacks in U.S., claims began popping up in the media about Al-Qaeda's links in the Balkans. It is still possible to come across some articles in the media which point to the countries and regions dominated by Albanians and Bosniaks as the cells of terrorism perpetrated in the name of Islam. Some Balkan countries media even benefited from killing of Osama bin Laden in May 2011, such that they wrote the news where they were showing Bosniaks and Bosnia and Herzegovina connected with Al-Qaeda and international terrorism. The allegations about use of the Balkans by terrorist as one transit zone, possible base and a place for recruiting new followers is not being supported with evidence. In this article claims that the Balkan countries

are a terrorist threat to Europe and the world are found to be more fictional.

Key Words: *Balkans, Bosnia and Herzegovina, Wahhabism, terror, Al-Qaeda.*

I. GİRİŞ

Terör neredeyse her toplumda baş gösterebilen, dünyanın en aktüel sorunlarından biridir. Özellikle son yirmi yılda terör dünyada en büyük tehdit ve en büyük risk olarak algılanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda eski Yugoslavya coğrafyasında "terörizm" kavramı neredeyse günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Özellikle 1989-2000 döneminde Slobodan Milošević önderliğindeki Sırbistan'da bu kavram, Kosovalı Arnavutların ve Bosna-Hersek ile Sancak bölgesindeki Boşnakların kötülenmesi için kullanılmıştır. Günümüzde Sırlara terörizm ile ilgili soru sorulduğu zaman, genellikle "Arnavut terörizminden" bahsetmeye başladıkları, Sırp silahlı güçleri tarafından öldürülen Arnavut siviller hakkında ise daha farklı şeyleri savundukları gözlenmektedir. Aynı soru Kosovalı Arnavutlara yöneltildiğinde, Sırbistan'ın geçmişte Arnavutlara terör uyguladığını söyleyecekler. 1999 sonrasında birçok Sırp sivilin Arnavutlarca öldürülmüş olmasını ise muhtemelen "intikam saldırıları" olarak değerlendirecekler. Benzer bir düşünce tarzı diğer Batı Balkan ülkelerinde de mevcuttur. Örneğin bir Bosna-Hersekli Boşnak, Bosnalı Sırpı "etnik terör" işlemiş olmakla suçlayacak, Bosnalı Sırpı ise Boşnakları İslam adına yapılan uluslararası terörizmle bağdaştıracaktır.

Amerika'da 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırısının ardından, El-Kaide'nin Balkanlar'daki bağlantılarının varlığından bahseden yazılara daha sık yer vermeye başlanmıştır. Amerika'nın liderliğinde uluslararası terörizme karşı açılan savaş, özellikle Balkan kökenli bazı politikacı ve yazarlar tarafından kötüye kullanılmış ve ağırlıklı olarak Arnavut ve Boşnakların yoğunlukta yaşadıkları ülke ve bölgeler, İslam adına yapılan terörizmin yuvaları olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Boşnak ve Arnavutları bu şekilde kötileyenler, bölgede var olan bazı siyasi sorunların karşısında uluslararası toplumun desteğini daha kolay sağlayabileceklerine inanmıştır. Örnek vermek gerekirse, Kosova'nın nihai statüsünün bir şekilde Sırbistan'ın lehine belirlenmesini sağlamak ümidiyle, Kosovalı Arnavutlar sistematik bir şekilde uluslararası terörizm ile bağdaştırılmıştır. Bazı Balkan medya kaynaklarında yer alan bu tür yazıların etkisiyle, Batılı medya kaynakları da, yeterince araştırma yapmadan, El-Kaide'nin Balkanlar'ı ciddi bir şekilde nüfuzu altına aldığı zaman zaman yazabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı İslam adına yapılan terörizmin kimi Balkan ülkeleriyle

ilişkilendiriliyor olmasının temel nedenlerini irdelemektir. Bu çerçevede önce Balkanlar'da yapılan köktendincilik propagandasına değinilecek ve bunun Batılı ülkelere nasıl yansıtıldığına ışık tutulacaktır. Bunun ardından İslam adına yapılan terörizmin Balkan ülkelerindeki bağlantılarına ilişkin iddialar değerlendirilecek, Balkanlar'ın Avrupa ve dünyaya bir terörizm tehdidi oluşturup oluşturmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

II. BALKANLAR'DA KÖKTENDİNCİLİK PROPAGANDASI

Resmi rakamlara göre Balkanlar'daki Müslüman nüfusun sayısı yaklaşık 8 milyon 250 bin (bölgenin toplam nüfusunun yüzde 12'si) civarındadır. Bölgedeki Müslüman nüfus içinde en büyük iki grubu sırasıyla Arnavutlar ve Boşnaklar oluşturmaktadır. Bu yüzden Balkanlar'daki bazı Müslüman olmayan politikacı, akademisyen ve gazeteciler, İslam adına yapılan terörizmden bahsedilirken, genel olarak Arnavut ve Boşnakları hedef almaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde Arnavut ve Boşnaklara "köktendinci" damgasının vurulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Ülkeden ülkeye farklar gözlenmekle birlikte, merkezi planlı dönemde din Balkanlar'da önemli ölçüde yasaklanmıştı. Örneğin Arnavutluk'un önderi Enver Hoca 1967 yılında dini tamamen yasaklamış ve Arnavutluk'u dünyanın ilk ateist devleti ilan etmiştir. Dinin yasaklanmasının paralelinde Arnavutluk'ta çoğu imam ve rahip tutuklanmış, evlerde kutsal kitapların bulundurulması ve dini ibadetlerin yapılması ise suç sayılmıştır. 1991 yılına kadar dini yasağın sürdüğü Arnavutlukta cami ve kiliseler ya yok edilmiş, ya da kültür merkezlerine, depolara, hatta sinemalara dönüştürülmüştür.¹ 1991 yılında Arnavutlar hakkında yapılan bir değerlendirme, Müslüman olduklarının bilincine rağmen, İslamiyet hakkında çok az bilgi sahibi oldukları yönündeydi.²

Arnavutluk'un aksine, Tito Yugoslavyası'nda din yasaklanmamıştı. Ancak ülkedeki sosyalist sistem dini hep geri planda tutma çabasındaydı. Bu yöndeki siyasetin amacına ulaştığını gösteren olgu, Yugoslavya nüfusu içinden ateist olanların oranının 1953'teki yüzde 12,6'dan, 1964'te yüzde 29,2'ye, 1968'de ise yüzde 51'e yükselmiş olmasıydı. 1990 yılına gelindiğine ise, Yugoslavya nüfusunun yüzde 48'inin ateist olduğu kayda geçmiştir.³ Yugoslavya içinde, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda Müslümanların dini ibadetlerinde de önemli bir azalma gözlenmiştir.⁴ 1985

1 Mirela Bogdani and John Loughlin, *Albania and the European Union: The Tumultuous Journey towards Integration and Accession* (Londra ve New York: I. B. Tauris & Co Ltd, 2007), ss. 80-82.

2 Miranda Vickers ve James Pettifer, *Albania: From Anarchy to a Balkan Identity* (Londra: Hurst & Company, 1999), ss. 103-104.

3 Mitja Velikonja, *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*, çev. Rang'ichi Ng'inja (Texas: A & M University Press, 2003), s. 189.

4 Sabrina P. Ramet, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991* (Bloomington: Indiana University Press, 1992), s. 185.

yılında yapılan bir kamuoyu yoklamasından, inançlı vatandaşların sayısının Bosna-Hersek'te yüzde 17, Makedonya'da yüzde 19 ve Kosova'da yüzde 44 olarak tespit edilmiştir.⁵ Bosna-Hersek'teki dindarların sayısının düşüklüğüyle birlikte, bu ülke Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar arasında gerçekleştirilen karma evliliklerle de meşhurdur. Örneğin, 1988 yılında Mostar kentindeki evliliklerin yüzde 28'i, Saraybosna'daki evliliklerin yüzde 22'si ve Zenica'daki evliliklerin yüzde 19'u karma nitelikteydi.⁶ Yukarıda anlatılanlardan hareketle, Soğuk Savaş döneminde hem Arnavutlar hem de Boşnakların önemli bir kısmının Müslümanlığın bazı şartlarını, yalnızca bir kültür ve gelenek anlayışı çerçevesinde yaşamış oldukları sonucuna varılabilir.

Merkezi planlı dönemde bir şekilde İslam'a daha yakından ilgi duyanlar, Komünist Parti tarafından takip altına alınmıştır. Örneğin 1983 yılında, aralarında Bosna-Hersek'in eski cumhurbaşkanı Aliya İzetbegoviç'in de bulunduğu 13 Boşnak, Bosna-Hersek'i İslam devletine dönüştürmeye çalışmakla suçlanmış ve hapis cezasına mahkum edilmiştir.⁷ İzetbegoviç'e yönelik suçlamalarda, kendisinin yazdığı "İslami Deklarasyon" isimli eseri temel teşkil etmiştir. Sırp propagandacılar bu çalışmayı, Bosna'nın köktendinci bir İslam devletine dönüştürülmesinin tasarısı olarak göstermişlerdir. Oysa 1960'ların sonlarında yazılan bu kitap, bütün İslam alemine hitap eden genel bir inceleme eseri olup, kitapta Bosna'nın adı bile anılmamaktadır. Ünlü Balkan tarihçisi Noel Malcolm'un da belirttiği gibi, İslami Deklarasyon'da ele alınan ve Sırlar tarafından "köktendinci" olarak nitelenen bazı görüşler, dünyadaki bütün Müslümanların kabul edeceği temel dini ilkelerdir.⁸ İzetbegoviç köktendinci olmadığını ve hoşgörü anlayışına sahip olduğunu, 1990 yılında Bosna-Hersek'te düzenlenen ilk çok partili seçimlerin ardından açık olarak göstermiştir. İzetbegoviç'in liderliğinde olan "Demokratik Eylem Partisi" (SDA) söz konusu seçimlerde en çok oy alan parti olarak, koalisyon hükümetini sadece "Hırvat Demokratik Birliği" (HDZ) ile kurabilecekken, ikinci sırada yer alan Sırların "Sırp Demokratik Partisi"ni (SDS) de yönetime dahil etmeyi kararlaştırmıştır.

1990'lı yıllarda sadece Boşnakların değil, Sırbistan'daki bazı çevreler tarafından Balkanlar'daki bütün Müslümanların da karalandığı görülmüştür. Örneğin, Sırp akademisyen Mirolub Yeftiç, Avrupa'nın içine sızmanın bir ön aşaması olarak, İslam dünyasının, Balkanlar'daki Müslümanların aracılığıyla bütün Sırbistan'ı İslamlaştırmaya çalıştığını savunmaktaydı.

5 Gyorgy Lederer, "Bosna-Centar Balkanskog Islama", *Dani*, sayı 129 (19 Kasım 1999).

6 Mitja Velikonja, *Religious Separation and ...* s. 224.

7 Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict* (Londra: Minority Rights Publications, 1994), s. 42.

8 Noel Malcolm, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, çev. Aşkın Karadağlı (İstanbul: Om Yayınevi, 1999), ss. 342-343.

Diğer bir Sırp akademisyen olan Darko Tanaskoviç'e göre ise, 1992-1995 yılları arasında Bosna'da yaşanan savaş "köktendinci Boşnaklar" ile laik Sırp lar arasındaki bir savaştı. Bütün bu kötüleme kampanyaları içinde, Türkiye de asılsız bir şekilde suçlanmıştır. Miloşeviç döneminde, Türkiye'nin dış politikasının temel amacının, Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne kadar uzanan coğrafyada bir "Türk imparatorluğunun kurulması" olduğu görüşü, birçok Sırp lider ve aydın tarafından benimsenmişti.⁹ Bunun dışında Türkiye özellikle bazı Sırp lar ve Yunanlılar tarafından İstanbul, Bulgaristan, Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk, Sancak bölgesi, Kosova ve Bosna-Hersek üzerinde uzanan yolda, Müslümanlardan oluşan ve Avrupa'nın içine doğru ilerleyen radikal bir "yeşil kuşak" oluşturmaya çalışmakla da zaman zaman asılsız bir şekilde suçlanmıştır.¹⁰ Bu arada, Bosna Savaşı'na daha çok Sırp gönüllüsünü çekmek için, Boşnakları Türk olarak gösteren çoğu Sırp medya kaynakları "Türklerle tekrar savaş içindeyiz, ölüme kadar savaşmalıyız" yönünde mesajlar vermekten çekinmiyordu.¹¹

İslam'a ilgi duyan Boşnaklara ve belli ölçüde Arnavutlara karşı köktendinci propagandası yürütülürken, 1980'lerin ortalarından itibaren, bütün Sırp ların dini duyguları yükselişe geçmiş, Sırp Ortodoks Kilisesi ise tekrar ön plana çıkmaya başlamıştır. 1985'te kilise yayınları Sırp ların tarih içinde sürekli acı çektiklerini, Sırp ların öldürüldüğünü, Sırp kiliselerinin yakıldığını ve buna benzer vurguları yapan yazılara yer vermiştir. 1988'de ise, Sırp kilisesinin organizasyonu altında Sırbistan'ın değişik kentlerinde "Sırp ların geçmişteki acılarını" anlatan gösteriler düzenlenmiş ve bu yoldan Yugoslavya'nın farklı etnik grupları arasında düşmanlık kışkırtılmıştır. 1990'ların başlarına gelindiğinde, Sırp Ortodoks Kilisesi sadece ulusal sınırlar içinde değil, uluslararası alanda da faal hale gelmişti. Örneğin, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Patriği Pavle, Yugoslavya'ya ilişkin bir barış konferansına başkanlık eden Lord Carrington'a Ekim 1991'de gönderdiği bir mektupta, "bütün Sırp lar bir araya gelmelidir; Sırp lar, geçmişte kendilerine karşı soykırım işlemiş ve bunu muhtemelen gelecekte de tekrarlamaya çalışacak olanlarla bir arada yaşayamaz" şeklinde ifadelerle yer vermişti.¹²

Buraya kadar anlatılanları özetlemek gerekirse 1980'li ve 1990'lı yıllarda

9 Mitja Velikonja, *Religious Separation and ...* ss. 240-244.

10 Bu tür iddiaların bazı çevrelerce günümüzde nasıl ısıtılarak yeniden gündeme getirildiğini anlamak için bkz. Srdja Trifkovic, "The Jihadist Green Corridor in the Balkans", *The Lord Byron Foundation for Balkan Studies* (11 Şubat 2010).

11 Tim Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1997), s. 281.

12 Sırp Ortodoks Kilisesi hakkında belirtilenler ve daha fazlası için bkz. Radmila Radic, "The Church and the Serbian Question", *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*, Nebojsa Popov içinde (Budapeşte: Central European University Press, 2000), ss. 247-273; Sonya Radoşeviç, "Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesinin Rolü", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, sayı 7-8 (2010).

radikal İslam propagandası, özellikle Sırbistan tarafından, bölgedeki Müslümanlara yönelik baskı ve savaşların meşrulaştırılması maksadıyla yürütülmüştür. Bu çerçevede Boşnaklar ve Arnavutlardan “terörist” olarak bahseden haberler, neredeyse günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bir taraftan bölgedeki dindar Müslümanlara “terörist” muamelesi yapılırken, diğer taraftan Sırp Ortodoks Kilisesi tam anlamıyla yeni bir “altın çağını” yaşamıştır.

Merkezi planlı dönemin sona ermesiyle birlikte, Boşnakların dinlerini daha çok sahiplenmeye başladıkları söylenebilir. Nedenine gelince, Hırvatlara göre Boşnaklar Hırvat kökenli, Sırlara göre ise Sırp kökenlidir. Böyle bir durum karşısında Boşnaklar, en ayırıcı özellikleri olan dinsel kimliklerini daha fazla ön plana çıkararak milliyetçiliklerini güçlendirmeye çalışmışlardır. Arnavutlara gelince, Boşnakların yaptığı şekilde, milli kimliklerini savunmak doğrultusunda İslami unsura vurgu yapmaya ihtiyaç duymamışlardır. Tam tersine, AB’nin bir parçası haline gelmeyi arzulayan Arnavut aydınların bir kısmı, bu amaç doğrultusunda İslam dininin reddedilmesi gerektiği görüşünü bile yaymıştır. 1990’ların başlarında, Kosovalı Müslüman Arnavutlar içinden de, Arnavutların Katolikliğe toplu bir dönüş yapması gerektiği görüşünü savunanlar olmuştur.¹³ Bu tür görüşlere bile yeri olan bir toplumun mensuplarının radikal İslam ile suçlanmasının ne kadar asılsız olduğu ortadadır.

III. KÖKTENDİNCİLİK PROPAGANDASININ BATI DÜNYASINA ETKİLERİ

Temmuz 2011’de çifte terör saldırısıyla Norveç’i kana bulayan Anders Behring Breivik, internet üzerinden yayımladığı “terör manifestosunda”, Balkanlar’a yönelik dikkat çekici görüşlere yer vermiştir. Breivik manifestoda, NATO’nun 1999 yılında Sırbistan’ı bombalaması yüzünden harekete geçtiğini belirterek, söz konusu bombardımanla Sırların “İslam’ı kendi topraklarında durdurma hakkının” ellerinden alındığını yazmıştı. Diğer taraftan, Bosna savaşında işlediği suçlar nedeniyle yargılanmakta olan Radovan Karaciç Breivik’e göre, İslam’a karşı savaşmış onurlu bir Hristiyan kahramandır. Bu yöndeki sözler, Breivik’i terörizm gibi sapkın davranışlara iten nedenler arasında, hakkında çok az şey bildiği Balkanlar’daki olayların da bulunduğu işaret etmektedir.¹⁴

Batılılar 1990’larda Balkanlar’da yaşanan savaşları anlamaya çalışırken, bölgede yaşayan Müslümanlar karşısına çıkan en büyük bulmacalardan biriydi. Avrupalılar genel olarak Tito Yugoslavyası’nın dağılmasına kadar,

13 Shkelzen Maliqi, *Kosovo: Separate Worlds, Reflections and Analyses 1989-1998* (Priştine: MM Society Prishtina & Dukagjini Publishing House, 1998), s. 52.

14 Erhan Türbedar, “Norveç’teki Terör Saldırılarında Balkanlar Gölgesi”, *TEPAV* (5 Ağustos 2011).

bu ülkede yaşayan Müslüman toplulukların yeterince farkında bile olmadı. 1990'lı yılların başlarında ise Batılılar Balkan ülkelerindeki İslam'ın doğasını sorgulamaya başlamış ve köktendinciliğin bölgedeki Müslümanların arasında yeri olup olmadığını anlamaya çalışmıştır. Neticede Balkanlar'da Boşnak ve Arnavutların aleyhine yürütülen köktendincilik propagandasının Batılılar arasında da etkileri olmuştur. Gerçi Batıda İslam'a ve Müslümanlara karşı yüzyıllarca biriken bazı önyargıların günümüzde bile varlığını koruduğu ayrı bir gerçektir. O nedenle, bazı İslam ülkelerindeki köktendincilerin Avrupa'ya sızmak üzere Balkanlar'daki Müslümanları kullandıkları yönündeki propagandalar, en azından aşırı sağcı Avrupalılarda kolaylıkla zemin bulabilmektedir. Örneğin, Breivik'in tanışmayı çok arzuladığı Karaciç bir seferinde, Sırp'ların 600 yıl önce Avrupa'yı İslam'dan koruduklarını, Bosna savaşında da Avrupa'yı İslami radikalizminden korumakta olduklarını söylemişti.¹⁵ Karaciç'in bu tür söylemleriyle, Boşnakların katledilişini meşrulaştırmaya çalıştığı apaçıktı. Ne var ki Breivik gibi aşırı sağcılar, Sırp'ların bütün Batının iyiliği için Bosna ve Kosova'da savaştığına inanmakta gecikmemiştir.

Batılı ülkelerdeki kimi karar vericilerin Boşnaklara karşı yapılan köktendincilik propagandasından etkilenip etkilenmediklerini veya ne ölçüde etkilendiklerini kestirmek zordur. Ancak ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin, 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna savaşının önlenmesi ve bir an önce sona erdirilmesi konusunda yeterince çaba göstermedikleri bilinmektedir. Bosna savaşı 3,5 yıl boyunca güç ve imkan yetersizliğinden değil, isteksizlikten durdurulamamıştır. Batılılar görünürde bir şeyler yapmaya çalışıyor gibiydi, oysa gerçekte Bosna'yı ve Boşnakları yok olmaya terk etmişti. Genel olarak Boşnakların öldürülüyor olması sürekli kınanmış, ancak bu kıyımı durdurmak için ciddi çabalar sarf edilmemiştir. Hazırladığı raporlarında Balkanlar'daki kanlı savaşların gerçekçi yüzünü yansıtmaya çalışan BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Özel Raportörü Tadeusz Mazowiecki, Bosna'da Srebrenitsa soykırımının gerçekleşmesine müsaade edilmiş olmasından dolayı 27 Temmuz 1995'te sunduğu görevinden istifa dilekçesinde belirttiği gibi, "Suçlar acımasız ve hızlı bir şekilde gerçekleşiyor, uluslararası toplumun buna cevabı ise yavaş ve verimsiz oluyordu".¹⁶

IV. İSLAM ADINA YAPILAN TERÖRİZMİN BALKANLAR'DAKİ BAĞLANTILARI

Bazı Balkan ülkelerinin, özellikle de Bosna-Hersek'in İslam adına yapılan

15 Smail Cekic, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: Planiranje, Priprema, Izvođenje*, Cilt 1 (Saraybosna: Institut za Istrazivanje Zlocina Protiv Covjecnosti i Medunarodnog Prava, 2004), s. 561.

16 Dzemo Tufekcic ve Mirsad Tokaca, *Mazowiecki Izvjestaji 1992-1995* (Tuzla: Univerzitet u Tuzli i Istrazivacko-Dokumentacioni Centar Sarajevo, 2007), s. 17.

terörizmle ilişkilendiriliyor olması, Arap ülkelerinden gelen tecrübeli savaşçıların Bosna savaşına katılmasıyla birlikte başlamıştır. ABD’de 11 Eylül 2001’de gerçekleşen terör saldırısının ardından ise, El-Kaide’nin Balkanlar’daki olası bağlantıları daha ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Balkan ülkelerinin medyasında, 11 Eylül terör saldırısını gerçekleştirenler arasında, Bosna savaşına katılmış yabancı gönüllülerin de yer aldığı vurgulanması bir gelenek haline gelmiştir. Bazı Sırp ve Hırvat medya kaynakları ise, Mayıs 2011’de Usame Bin Ladin’in öldürülmesinden bile istifade edip, Boşnakları ve Bosna-Hersek’i El Kaide ve uluslararası terörizm ile bağlantılı göstererek haber yapmıştır.¹⁷

A. Bosna-Hersek’e İlişkin İddialar

Bosna savaşı yıllarında Mısır, Suudi Arabistan, Cezayir, Yemen, Sudan ve Türkiye gibi ülkelerden yüzlerce (bazı kaynaklara göre birkaç bin) gönüllü Boşnakların yardımına koşmuştur. Bunların arasında bazıları daha önce Afganistan ve Çeçenistan’da Ruslara karşı savaşa girmiş olan mücahitlerdi. Bu yabancıların Bosna’ya intikali en çok Zagreb ve Viyana üzerinden gerçekleşmiştir. Boşnakları, yabancı gönüllülerden gelen desteği kabul etmeye iten temel sebep çaresizlikti. Eylül 1991’de BM Güvenlik Konseyi’nin 713 numaralı kararıyla, eski Yugoslavya coğrafyasının tamamına silah ambargosu uygulanmıştır. Bu durum, Bosna Savaşı’nın başlamasıyla silahsız olan Boşnakları zora sokmuştur. Bütün Tito Yugoslavyası ordusunun silahlarını kendine çekmiş olan Sırbistan, Bosnalı Sırlara en modern silahlardan ulaştırırken, Boşnakların böyle bir imkanı olmamıştır. Bu yüzden Boşnaklar kaçak yollardan silahlara ulaşmak durumunda kalmıştır. Örneğin, İran ve diğer bazı İslam ülkelerinden silahların, Hırvatistan üzerinden Boşnaklara iletiildiği bilinmektedir. Bunun dışında Suudi Arabistan ve diğer bazı Körfez ülkeleri Boşnaklara finansal destek sağlarken, bazı hayır kurumları insani yardım dışında, Boşnakların saflarında savaşacak olan gönüllülerin de Bosna’ya ulaştırılmasında rol oynamıştır.¹⁸

Boşnakların yardımına gelen yabancı gönüllüler ilk kamplarını Travnik, Zenica, Bugoyno ve Teşany kentlerinin dağlık köylerinde kurmuşlardır. Ölümünden korkmayan ve cesurca savaşıkları söylenen bu gönüllülerin içinden yaklaşık 750’si bir araya gelip “El-Mücahit” olarak adlandırılan bir birliği 13 Ağustos 1993’te oluşturmuştur. Bu birlik Bosna-Hersek Ordusu’nun (ABiH) 3. Kolordusunun 7. Tugayı bünyesinde fiili olarak görev almış ise de, Boşnakların söz konusu birlik üzerindeki siyasi ve askeri kontrolü sınırlıydı.

17 F. Vele, “Mrtvog Bin Ladena Koriste da bi Bosnjake Povezali s El-Kaidom”, *Dnevni Avaz* (5 Mayıs 2011).

18 Mitja Velikonja, *Religious Separation and...* s. 254.

Boşnak yetkililer hiçbir zaman yabancı gönüllülerin Boşnak saflarında savaştıklarını yalanlamamışlar, ancak Boşnakların tarafında savaşmış olan bütün yabancıların terörist olarak nitelenmesine de karşı çıkmışlardır. Ne var ki bunun aksini düşünenler bulunmaktadır. Örneğin, Christopher Deliso'ya göre, yabancı mücahitler Bosna savaşını sadece bahane etmiş, asıl amaçları küresel eylemleri için bu ülkede yer edinmek olmuştur.¹⁹ Evan Kohlmann'a göre ise Bosna savaşına katılan mücahitlerin bir kısmı El-Kaide bağlantılı olup, asıl amaçları Bosna üzerinden Batı dünyasına sızma.²⁰ Deliso ve Kohlmann'ın bu yöndeki görüşlerini paylaşanlar da, yabancı mücahitlerin asıl amacının Bosna'da ideolojik ve lojistik merkezler kurmak, yeni kimlikler elde etmek, ardından da savaşlarını sürdürmek maksadıyla fark edilmeden dünyanın diğer yerlerine yayılmak olduğuna inanmaktadır. Bu anlayışta ise Bosna'da savaşmış olan bütün yabancı mücahitler terörizm ile bağdaştırılmaktadır.

Bosna savaşını sona erdiren 1995 tarihli Dayton Barış Anlaşması'nın 1-A ekinin 3. maddesinde, Bosna'da savaşmış olan bütün yabancı güçlerin, anlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyen 30 gün içinde Bosna-Hersek topraklarını terk etmeleri gerektiği belirtilmiştir.²¹ Bunun yanında, barışın uygulanması için Dayton Barış Anlaşması'yla, aralarında binlerce Amerikan askerinin de bulunduğu yaklaşık 60 bin yabancı askerlerin Bosna-Hersek'te görev yapması öngörülmüştür. Söylentilere göre, Boşnakların bu koşulları kabul etmiş olmasını yabancı mücahitler kendilerine karşı yapılmış bir ihanet olarak algılamıştır. Diğer bir söylentiye göre ise, Bosna Savaşı sona erdikten sonra Amerikan ve İngiliz istihbaratının Bosna-Hersek'teki en önemli görevi, yabancı mücahitlerden kurtulmak olmuştur.

Bazı yabancı savaşçıların, evlilik yolu veya siyasi destek sayesinde Bosna-Hersek vatandaşı olmayı ve bu ülkede kalmayı başardıkları bilinmektedir. Boşnak gazeteci Esad Heçimoviç'e göre, haklarında yürütülen ulusal ve uluslararası ceza soruşturmalarından kaçmak maksadıyla bazı yabancı mücahitler Bosna-Hersek'te vatandaş olarak kalmayı tercih etmiştir.²² Bazı mücahitlerin Bosna pasaportlarına savaş döneminde bile, Viyana'daki Bosna Büyükelçiliği üzerinden ulaştıkları yönünde iddialar bulunmaktadır.²³ Hatta Almanya'nın *Der Spiegel* gazetesinin muhabiri Renata Flottau, 1993 yılında

19 Christopher Deliso, *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, (Londra: Praeger Security International, 2007), s. 16.

20 Evan Kohlmann, *Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network* (Oxford ve New York: Berg, 2004), ss. 120.

21 The General Framework Agreement, Annex 1-A, "Agreement on the Military Aspects of the Peace Settlement", Madde 3. Anlaşma 21 Kasım 1995'te Dayton'da paraf edilmiş, 21 Kasım 1995'te ise Paris'te imzalanmıştır.

22 Vlado Azinovic, *Al Kai'da u Bosni i Hercegovini: Mit ili Stvarna Opasnost* (Saraybosna: Radio Slobodna Evropa, Centar za Savremenu Umjetnost Sarajevo, 2007), http://www.slobodnaevropa.org/specials/al_kaida/index.htm

23 Branko Peric, "Bosnia & Terrorism", *AIM* (30 Eylül 2001).

Saraybosna'da Üsâme Bin Ladin'e rastladığını ve Bin Ladin'in Viyana'da edindiği Bosna pasaportunu gördüğünü iddia etmiştir.²⁴ Bosnalı yetkililer Flottau'nun iddiasını yalanlamış, bunun yanında 1990'lı yıllarda 420 Arap kökeninin Bosna vatandaşlığına kabul edildiği bildirmiştir.

Bazı kişiler Arap kökenli Bosna-Hersek vatandaşlarının sayısının daha fazla olduğuna ve bunların içinden bir kısmının El-Kaide ile bağlantılarının devam ettiğine inanmaktadır. Dahası, günümüze kadar herhangi bir kampa rastlanmamış olmasına rağmen, bazı medya kaynaklarında Bosna-Hersek'te gizli terörist kamplarının varlığından söz edildiği görülebilmektedir. Irkçı önyargılara sahip olanlar ise, beyaz tenli olan Balkanlar'daki Müslümanlara atıfta bulunarak, başta Bosna-Hersek'te olmak üzere, bölgede "Beyaz El-Kaide"nin yaratıldığını iddia edecek kadar ileri gidebilmektedir. Bu çerçevede Beyaz El-Kaide'nin daha az dikkat çektiği ve Avrupalı görünüşleri sayesinde diğer Avrupa ülkelerinde daha rahat eylemlerde bulduklarının altı çizilmektedir. Oysa günümüze kadar sadece Bosna-Hersek kökenli İsveç vatandaşı Mirsad Bektaşeviç, terörist eylemi planlama suçundan dolayı hüküm giymiştir.

El-Mücahit birliğinin bazı mensupları El-Kaide ile bağlantılı olmuş olabilir. Nitekim 11 Eylül terör saldırısının ardından başlatılan uluslararası terörizm ile mücadele kapsamında dünyanın değişik yerlerinde tutuklanan bazı şahısların, Bosna Savaşı'nda yer aldıkları veya Bosna-Hersek pasaportuna sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Bosna yetkilileri, Bosna Savaşı sırasında dağıtılan vatandaşlıkları gözden geçirmeye zorlanmıştır. Ülkede yapılan araştırmalar sonucunda onlarca kişi gözaltına alınmış, bunların içinden Cezayir kökenli olan altısı uluslararası terörizm ile bağlantılı olabilecekleri gerekçesiyle yargılanmış ve Amerika'ya teslim edilmiştir.²⁵ Şubat 2002'ye kadar ise eski mücahitlerden toplam 104 kişinin Bosna-Hersek vatandaşlığı iptal edilmiştir. Bütün bunların dışında, Bosna-Hersek'te faaliyet yapan İslami hayır kurumlarından bazıları, uluslararası terörizm ile bağlantılı oldukları gerekçesiyle kapatılmıştır. İslami hayır kuruluşlarından bir kısmının terörist gruplara yardım ettiği veya terörist gruplarla bağlantılı şahısları istihdam ettiği yönündeki iddialar daha önceleri de ileri sürülmekteydi.²⁶

Şüpheli bulunan şahıslara verilen vatandaşlıklar yüzünden Bosna-Hersek'e yönelik eleştiriler devam ettiği için, Bosna-Hersek'te, 1992-2006 yılları arasında verilen vatandaşlıkları incelemeye alan bir devlet komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun tespitlerine göre 1992-2006 dönemi içinde Bosna-Hersek vatandaşlığı için 18.506 kişi başvurmuş, ancak elçiliklerin

24 Esad Hecimoviç, "Ko je Nagradivan Bosanskim Pasosima: Putovnica za Gori Zivot", *Dani*, 21 Eylül 2001.

25 "Bin Laden Suspect Held in Bosnia", *CNN* (26 Ekim 2001).

26 Evan Kohlmann, *Al-Qaida's Jihad in Europe: ...* ss. 35-36.

eksik kayıtları yüzünden başvuranlardan kaç kişiye vatandaşlığın verildiği tam olarak tespit edilememiştir. Aynı komisyonun bir raporuna göre, Ocak 2008'e kadar toplam 661 kişinin vatandaşlığı iptal edilmiştir. Vatandaşlığı iptal edilenlerin arasında en çok Türkiye, Mısır, Suriye, Sudan, Cezayir, Rusya ve Ukrayna kökenlilerinin bulunduğu belirtilmiştir.²⁷

B. Arnavutlara İlişkin İddialar

İslam adına yapılan terörizmin ilk bağlantılarının Arnavutluk'ta, 1990'ların başlarında oluşmaya başladığı şeklindeki yazılara rastlamak mümkündür. Merkezi planlı dönemden sonra yoksulluk ile karşı karşıya kalan Arnavutluk'un ilk Cumhurbaşkanı Sali Berişa, dış yardımlara hayati derecede ihtiyaç duymuştur. Ne var ki 1990'ların başlarında Batılı ülkelerden Arnavutluk'a pek fazla yardım gelmemiştir. Günümüzde Balkanlar'daki Arnavutlarla yakından ilgilenen Amerika bile, 1990'ların başlarında Arnavutluk'a uzun vadeli yardım ve ilgi sinyali vermiyordu.²⁸ Batılı ülkelerden pek fazla yardımın gelmeyince, Berişa İslam ülkeleri ile yakınlaşma seçeneğine yatırım yapmaya başlamıştır. Netice olarak İslam ülkelerinden değişik gruplar ve heyetler Arnavutluk'u ziyaret etmeye başlamış ve yardım projeleri geliştirilmiştir. 1992'de ise Arnavutluk İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) üyesi olmuştur. Berişa'nın dini güdülerinden çok, ekonomik çıkar beklentisi yüzünden İKÖ üyeliğine başvurduğunu iddia edenler bulunmaktadır.²⁹ Sebebi ne olursa olsun, Arnavutluk'un İslam dünyası ile yakınlaşmasının paralelinde, İslami hayır kurumlarının Arnavutluk'ta faaliyet göstermesine de izin verilmiştir.

Bazı medya kaynakları hayır kurumlarının aracılığıyla Üsâme Bin Ladin'in de o dönemde rahatlıkla Arnavutluk'a girmiş olabileceğinden bahsetmektedir. Dahası, Interpol'e atıfta bulunularak, Bin Ladin'in 1994'te gizli bir şekilde Arnavutluk'u ziyaret ettiği ve bazı devlet yetkilileriyle görüştüğü belirtilmektedir.³⁰ Ağustos 1998'de ise Tiran'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin bombalanmasına yönelik girişimde bulunduğu ve Amerika'nın bu girişimi Üsâme Bin Ladin ile bağlantılı kıldığı bildirilmiştir. Bunun üzerine Arnavutluk, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerden gelen bazı İslami grupların üzerine gitmiştir.³¹

27 "Dzrvavljanstvo BiH Oduzeto 661 Osobi", *Beta* (27 Ocak 2008).

28 Gazmen Xhudo, *Diplomacy and Crisis Management in the Balkans: A US Foreign Policy Perspective* (Londra: Macmillan Press Ltd., 1996), s. 64.

29 Mirela Bogdani and John Loughlin, *Albania and the European ...* s. 82.

30 Colin Brown, "Bin Laden Linked to Albanian Drug Gangs", *The Independent* (21 Ekim 2001); "Terorizam Na Balkanu: Okupljeni Oko Bin Ladena", *Ekonomist*, No. 81 (10 Aralık 2001).

31 Raymond Tanter and John Psarouthakis, *Balancing in the Balkans* (Londra: Macmillan Press, 1999), ss. 117-118.

1997 yılında Arnavutluk'ta yaşanan ayaklanmada 100 bin civarında boş Arnavutluk pasaportunun ele geçirildiği ve bu pasaportların bazılarının teröristlerin eline geçmiş olabileceği üzerine de spekülasyonlar yapılmaktadır.³² Bütün bunların dışında Arnavutluk, bazı Sırp ve Makedonlar tarafından, topraklarında terörist kampları bulundurmaya suçlanmıştır. Örneğin, 19 Eylül 2001'de Arnavutluk'u ziyaret eden dönemin Makedonya Savunma Bakanı Vlado Buçkovski, Makedonya'ya döndüğünde, Arnavutluk'ta terör kamplarının varlığından bahsetmiştir.³³ Sırp ile Makedonların Arnavutluk'taki terör kamplarına ilişkin iddiaları, Kosova'da 1999'da ve Makedonya'da 2001'de savaşmış olan Arnavut militanlarla alakalı olduğu belirtilmelidir. Miloşeviç döneminde zaten Kosovalı Arnavutlara “terörist” ve “bölücü” şeklinde hitap edilmiştir. Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ortaya çıkınca ise, işin içine İslam adına yapılan terör boyutu da katılmaya başlanmıştır. Sırp kaynaklarında genel olarak İslam adına terör işleyenlerin, Arnavutluk üzerinden Kosova'ya sızdıkları yönünde bir inanç var olmuştur.³⁴

UÇK'nın, “İslami Ordu” olarak algılanmaktan herhangi bir çıkarı olmamıştır. Tam tersine, Arnavutlar baştan beri, sadece Batılı ülkelerin desteğiyle bağımsızlık elde edebileceklerinin farkındaydı. Nitekim 1999'daki Kosova Savaşı'nın sona ermesinden sonra, görev yapmak üzere Kosova'ya giren NATO birlikleri ve BM polisleri, karşılarında teröristleri değil, Miloşeviç terörüne uğramış insanları bulmuştur.

Makedonlar da 2001'de ülkede ayaklanan Arnavutları, o dönemde popüler isim olan Üsâme Bin Ladin ile bağdaştırmışlardır. Bununla medya kaynakları ve Makedon yetkililer, Amerika'da 11 Eylül 2001'de gerçekleşen trajediden siyasi çıkar sağlamaya çalışmışlardır. Nitekim dönemin Amerika'nın Makedonya Özel Temsilcisi James Pardew, Makedon yetkilileri bu konuda uyarıyordu.³⁵ Makedon propagandası Mayıs 2004'te trajik bir boyut kazanmıştır. Çünkü Makedonya'da 2002 yılında terörist diye öldürülen altı Pakistanlı ve bir Hindistanlı'nın, terörle bağlantılarının olmadığı ve Makedonya'dan Avrupa'ya geçmeye çalışan kaçak göçmenler olduğu Makedon yetkililerince itiraf edilmiştir. Kısacası söz konusu göçmenler Makedonya İçişleri Bakanlığı'nın bir senaryosuna kurban gitmiştir. Dönemin Makedonya İçişleri Bakanı Lyube Boşkovski, öldürülen bu göçmenleri Makedonya'daki Amerika ve İngiltere Büyükelçiliklerine saldırıya hazırlanan teröristler olarak göstererek, Arnavutlarla olan

32 Chris Stephen, “Bin Laden Opens European Terror Base in Albania”, *The Sunday Times* (29 Kasım 1998).

33 International Crisis Group, “Bin Laden and the Balkans: The Politics of Anti-Terrorism”, *Europe Report* №119 (9 Kasım 2001), s. 6.

34 Örnek olarak bkz. Marko Lopusina, *OVK Protiv Jugoslavije: Kako Smo Izbubili Kosovo i Metohiju*, (Çaçak, Legenda, 2001), ss. 334-337.

35 “U.S. Envoy Slams Macedonian Manipulation of Terror Tragedy”, *RFE/RL* (20 Eylül 2001).

anlaşmazlıkları konusunda Batıdan, Makedonlardan yana destek toplamaya çalışmıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 15 Ekim 1999 tarihli ve 1267 sayılı kararı (ayrıca buna istinaden kabul edilen diğer ilgili kararlar) gereğince, 11 Eylül terör saldırısından sonra Arnavutluk hükümeti ülkede faaliyet gösteren yabancı İslami hayır kuruluşlarını incelemeye alarak, terör gruplarıyla bağlantılı olabilecekleri şüphesiyle bir kısmının Arnavutluk'taki faaliyetlerine yasak getirmiştir. Bunun dışında, 1267 sayılı karar çerçevesinde hazırlanan El-Kaide bağlantılı kişiler, gruplar ve kuruluşlar listesinde adı geçenlerin üzerine gidilip, malvarlıkları dondurulmuştur.³⁶ Bu yoldan Arnavutluk'ta el konulan malların toplam değeri 2010 yılının sonu itibariyle 6.848.893 dolardı.³⁷

22 Aralık 2009'da Arnavutluk Ciddi Suçlar İlk Derece Mahkemesi Arap kökenli Hamzeh Abu Rayyan'ı, terörizmi finanse etmek için kullanılan fonları bulandırmaktan suçlu bulmuştur. Dıraç'lı imam Artan Kristo (Muhamed Abudllahi) ise, Arnavutluk tarihinde terörizm suçlamasıyla mahkum edilen ilk Arnavut asıllıdır. 10 Aralık 2010'da Dıraç yerel mahkemesi Kristo'yu, AlbSelefi.net isimli internet forumu üzerinden alenen terör eylemlerini tahrik etmekten dolayı suçlu bulmuştur.³⁸

V. MADALYONUN ÖBÜR YÜZÜ

Balkanlar'da terörizmden bahsedilirken, genel olarak olaylara tek yönden bakılmaktadır. Öncelikle Bosna Savaşı'nda Boşnakların yanında savaşmış olan yabancı gönüllülerin hepsini terörist olarak damgalamak doğru bir yaklaşım değildir. İkincisi, Boşnakların saflarında savaşmış olan yabancıların varlığından bahsedilirken, Bosnalı Sırpların tarafında Ortodoksluk uğruna savaşmış olan Rus, Ukraynalı, Romen, Yunanlılar ve diğerleri anılmamaktadır. Kaldı ki Hırvatlardan yana savaşan gönüllüler de olmuştur.³⁹ Ayrıca Bosna-Hersek'te 8 binin üzerinde Boşnak erkeğin katledildiği Srebrenitsa soykırımında, en azından Srebrenitsa'nın ele geçirilmesi esnasında, Bosnalı Sırpların kuvvetlerine yaklaşık yüz kişilik Yunanlı ve belli bir miktar Rus ve Ukraynalı gönüllülerin de eşlik ettiği

36 UN Security Council, Resolution 1267 (1999), S/RES/1267, 15 Ekim 1999; UN, The List Established and Maintained by the 1267 Committee with Respect to Individuals, Groups, Undertakings and other Entities Associated with Al-Qaida, <http://www.un.org/sc/committees/1267/pdf/AQList.pdf>

37 U.S. Department of State, *Country Reports on Terrorism 2010*, Office of the Coordinator for Counterterrorism (August 2011), s. 48.

38 U.S. Department of State, *Country Reports on Terrorism...* s. 47.

39 Boşnaklar ve Hırvatların yanında savaşmış olanların bölgeye intikali hakkında Belgrad'ın hazırladığı ve BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'ne bağlı İnsan Hakları Komisyonu aracılığıyla dağıtılan rapor için bkz. UN Economic ve Social Council, Commission on Human Rights, E/CN.4/1994/116 (14 Şubat 1994).

belirtilmektedir.⁴⁰ Asker ve silah sevkiyatı dışında, Yunanistan'dan kara yoluyla, Rusya ile Ukrayna'dan ise Tuna nehri yoluyla, o sıralarda BM ambargosu altında olan Sırbistan'a ve Bosnalı Sırlara petrol ve diğer yardımların sevkiyatı yapılmıştır.⁴¹

Bütün bunların dışında, devlet eliyle işlenen terörün üzerinde de fazla durulmamaktadır. Srebrenitsa soykırımı, Bosnalı Sırların entitesi Sırp Cumhuriyeti'nin eliyle gerçekleştirilmiştir. Diğer bir örnek ise 2001'de Sırbistan'da "keşfedilen" Arnavut cesetleriyle dolu toplu mezarlarıdır. 1999'daki Kosova Savaşı sırasında katledilen binin üzerinde sivil Arnavutun cesetleri, katliam izlerini gizlemek amacıyla, Sırbistan'ın değişik yerlerindeki toplu mezarlara nakledilmiştir. Azınlıklara yönelik işlenen cinayetlere devletin seyirci kalmış olması da örnekler arasında gösterilebilir. Örneğin, "Syeverin" olayı, eski Yugoslavya coğrafyasında işlenen ilk savaş suçlarından biri olarak bilinmektedir. 22 Kasım 1992'de Sancak bölgesinde bulunan Syeverin köyünden Priboy kentine işçileri taşıyan bir yolcu otobüsü Sırp milis güçleri tarafından durdurulmuş ve içinden 16 Boşnak kaçırılarak katledilmiştir. Sırbistan yetkilileri uzun süre bu tür suçların aydınlanması üzerine gitmemiştir.

En şiddetli El-Kaide propagandasının Balkan ülkeleri içinden Bosna-Hersek'e karşı yapılıyor olması tesadüf değildir. Nedenini açıklamadan önce, 1990'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan savaşlar üzerine farklı tarafların "farklı gerçeklerinin" bulunduğu belirtilmelidir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesindeki (ICTY) duruşmalardan Balkanlar'daki savaşlar üzerine kanıtlanmış gerçekler henüz ortaya çıkarılmadan, bölge ülkelerinin yöneticileri kendi çıkarlarının gerektirdiği "gerçekleri" üretmiş ve bunu halklarına "kesin gerçek" olarak kabul ettirmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in toprak bütünlüklerine ciddi zarar vermeye kalkışan Sırbistan'daki Slobodan Miloşević rejimi, işlediği suçları örtbas etmek için, tekeli altında tuttuğu medya kaynakları sayesinde yıllarca Sırp halkını yalanlarla oyalamıştır. Bu nedenden dolayı günümüzde bile Sırların çoğu hem Hırvatistan hem de Bosna-Hersek'teki savaşta Sırların özgürlükleri için mücadele ettiklerine, bir çeşit kurtuluş savaşı yürüttüklerine inanmaktadır. Bu yüzden, çocuk ve kadınları bile öldüren Radovan Karaciç ve Ratko Mladiç gibi şahıslar Sırlar tarafından "milli kahraman" olarak algılanabilmektedir. Miloşević rejimi Bosna savaşına ilişkin yürüttüğü propaganda çerçevesinde, saldırgan kişiler ile ülkelerini savunan Boşnaklar arasındaki sınırları sürekli bulanıklaştırmaya çalışmıştır. İşin kötüsü, günümüzde bile Sırbistan'da, Sırların Bosna'da işlediği suçları Boşnakların bazı eylemleriyle eşitlemeye çalışan, Sırların işlediği suçları önemsizleştirmeye çalışan çevreler oldukça güçlüdür. Bosna-Hersek'i El-Kaide yuvası olarak göstermeye çalışan propagandanın arkasında işte bu

40 Helena Smith, "Greece Faces Shame of Role in Serb Massacre", *The Observer* (5 Ocak 2003).

41 Noel Malcolm, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, s. 374.

nedenler yatmaktadır. Adeta bununla Bosna Savaşı yıllarında Müslümanların yaşamış oldukları dram gölgelenmeye, Boşnaklar ise savaşın eşit sorumlularından biri olarak gösterilmeye çalışılmaktadır.

VI. BALKANLAR'DA VAHABİLİKTE KAYNAKLANAN TEHDİT İDDİALARI

Soğuk Savaş döneminde Balkanlar'daki Müslümanlar İslam dünyasındaki gelişmelerden önemli ölçüde soyutlanmış olmakla beraber, Osmanlılardan öğrendikleri ve yüzyıllarca uygulayıp durdukları İslam anlayışını korumayı başarmışlardır. Nitekim günümüzde Balkanlar'daki Müslümanların ezici çoğunluğu Sünni Hanefi mezhebine bağlıdır. Bunun yanında, Arnavutluk'ta Bektaşiler, Dobruca bölgesinde ise Aleviler de yaygındır.

Bosna'da savaşmış olan El Mücahit birliğinin, Arap ülkelerine ait hayır kuruluşlarının ve Arap ülkelerinde din eğitimi gören bazı bireylerin neden oldukları en önemli sonuç, Balkanlar'da Vahabi inancının da varlık göstermeye başlamış olmasıdır. Vahabiler, Hanbeli ekolü içinden yetişmiş bir alim olan Muhammed bin Abdul-Vahhab'ın öğretilerini benimseyen, 18. yüzyılda başlayan ve İslam coğrafyasında karşıtları tarafından yaygın şekilde Vahabilik olarak tanımlanan inanç sistemine mensup kişilerdir. Söz konusu kişiler, İslam tarihi içindeki yer ve önemlerinin sulandırılması amacıyla kendilerine Vahabi dendiğine inanmakta, bu yüzden Vahabi yerine kendilerini Selefi olarak takdim etmektedirler.

Vahabiler kendilerinden olmayanları “gevşek Müslümanlar” olarak görmektedirler. Temel hedefleri ise, “orijinal İslam'a” dönüş yapılmasını sağlamak ve bunu dünyanın her köşesine yaymaktır. Bu kapsamda İslam'ın “temizlenmesi”, reform edilmesi ve bu yoldan köklerine geri dönülmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu yöndeki tutumları yüzünden ise, Balkanlar'da var olan İslam anlayışı ve bölgedeki dini kurumlarla bir çekişme içindedirler.

Suudi Arabistan'dan gelen bağışla inşa edilen Saraybosna'daki Kral Fahd Camisi örneğinde olduğu gibi, Vahabilerin kontrolü altındaki camiler üzerinde ilgili ülkenin İslam Birliği'nin pratikte herhangi bir yetkisi yoktur. Buldukları Balkan ülkesinin Müslümanları arasına daha fazla nüfuz etmek amacıyla ise, Vahabilerin bazı camileri şiddet yoluyla ele geçirmeye çalıştıkları ve cami imamını dövdükleri durumlar yaşanmıştır. Dahası, Vahabiler bazı Balkan ülkelerinin İslam Birliği'nin yetkilerine meydan okumakla, ayrıca imamların bilgi ve uzmanlıklarını sorgulamakla da zaman zaman gerginlik yaratmaktadırlar.

Sancak bölgesinin Yeni Pazar kenti defalarca cami cemaati ile Vahabiler

arasında yaşanan kavgalara sahne olmuştur. Bunların içinden en ciddi olanı, silahların da kullanıldığı Aralık 2006'da Arap Camii önünde gerçekleşmiştir. Benzer kavgalar Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'da da yaşanmıştır. Makedonya'da Vahabilerin İslam Birliği'ne baskınlar yapıp tehditlerde buldukları da rapor edilmiştir. Arnavutluk'ta ise Mart 2010'da "Arnavut İmamlar Birliği" adı altında Vahabiler, mevcut "Arnavutluk Müslümanlar Cemaati"nden ayrı bir örgüt kurmuşlardır.

Balkanlar'a ithal edilen Vahabi inancı bölgedeki Müslümanlar için kültürel bakımdan yabancıdır. Bu nedenle söz konusu inanç sadece bazı küçük grupları etkilemeye başarabilmiştir. Bölgedeki Müslümanların çoğu kendi "Avrupalı Müslüman" imajının zarar gördüğü düşüncesiyle, Vahabilerin varlığından ve görünümünden rahatsız olduklarını gizlememektedir.

Türkiye'nin de dahil olduğu Balkan ülkeleri İslam Birlikleri temsilcilerinin Mart 2011'de Üsküp'te gerçekleştirdikleri bir toplantının bildirisinde, Balkanlar'da dış destekle varlığını sürdüren bazı küçük grupların (Vahabilerin) bölge için dini aşırıcılık tehdidi oluşturduklarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca söz konusu İslami grupların üyelerinin 15 yıldan beri bölgedeki devlet kurumlarına sızmak için çaba gösterdikleri belirtilerek, siyasilere bunlara destek sağlamama uyarısı yapılmıştır.⁴²

Müslüman olmayanlara gelince, Balkan coğrafyasında Vahabi kelimesinin dini aşırıcılık dışında, terörizm kelimesi ile de eşanlamlı olarak kullanıldığı görülebilmektedir. Bu yüzden medyada, Vahabi grupların bölgedeki varlığı yüzünden Balkanlar'da radikal İslam'ın artışı olduğu, bunun ise bölge ile AB'nin güvenliğine tehdit arz ettiği yönünde haberler yapılmaktadır. Sırbistan İçişleri Bakanı İvica Daciç'e göre, Balkanlar aşırı İslamcı gruplara asker sağlayan önemli bir bölgeye dönüşmüş durumdadır. İsrail'in aşırı sağcı Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman ise "küresel cihad ağının" Balkanlar'a da yayılma riski bulunduğu bahsetmektedir.⁴³ Bunların aksine, Bosna-Hersek'teki AB Polis Misyonu (EUPM) Başkanı Stefan Feller, Batı Balkanlar'da Vahabi grupların varlığının Avrupa veya dünya güvenliğine terörizm tehdidi oluşturmadığı görüşündedir.⁴⁴

Saraybosna Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. dr. Reşid Hafizović'e göre, Vahabilerin bir kısmı sakin bir hayat yaşıyor ve kimseye zararları olmuyor, diğer bir kısmı ise dinin arkasında gizlenerek, pratikte dinle alakası olmayan eylemleri gerçekleştirebiliyor.⁴⁵ Balkan ülkelerindeki Vahabilerin

42 "Balkanu Nema Mesta za Radikalni Islamizam", *Tanjug* (29 Mart 2011).

43 Clive Leviev-Sawyer, "Islamic Jihad to Target Balkans Next, Israeli Foreign Minister Says", *The Sofia Echo* (7 Ocak 2010).

44 Selma Filipovic, "Balkan Nije Teroristicko Stjeciste", *Deutsche Welle Boşnakça* (18 Kasım 2010).

45 Vlado Azinovic, *Al Kai'da u Bosni i Hercegovini...*

varlığı hakkında böyle bir ayırım yapmak belki de en doğru yaklaşım olmalıdır. Çünkü Vahabiliğin aşırı şekli üyelerini şiddet olaylarına ve belki de terörizm eylemlerine sevk edebilir. Ancak, bu inancın genel öğretilerinin insanları teröre sevk ettiği istikametinde yorumlar yapmak yanlış ve bilgisizce bir davranıştır. Bazı eylemlerden dolayı hiçbir din suçlanamayacağı gibi, bu dine bağlı farklı mezhep veya yorumlar da sorumlu tutulamaz.

VII. SONUÇ

Günümüzde bütün Balkan ülkelerinde çok partili sistemler, buna bağlı olarak da halkın desteğiyle iktidara gelen hükümetler bulunmaktadır. Artık bazı şahısların yıllarca ülkelerini yönetebildiği dönemler Balkanlar'da kapatılmıştır. Durumun böyle olması nedeniyle Balkanlar'da eskisi gibi halk direnişlerine ihtiyaç kalmamıştır. Buna bağlı olarak da, solcu ve anarşist grupların zaman zaman Yunanistan'da gerçekleştirdikleri terör eylemleri hariç, Balkan ülkelerinde ciddi sayılabilecek yerel terör örgütleri bulunmamaktadır. Ne var ki, yoğun Müslüman nüfusa sahip olan bazı Balkan ülkelerini terörizm açısından bir tehdit olarak göstermeye çalışan bazı çevreler bulunmaktadır. Balkanlar'daki Müslümanlara yönelik yöneltilen suçlamaların bir kısmı, İslam'ı tanınamaktan kaynaklanıyor olabilir. Ancak söz konusu suçlamaların önemli bir kısmı, bilinçli karalama propagandasından başka bir şey değildir.

Sırp, Hırvat ve Karadağ milliyetçi hareketleri Bosna-Hersek'teki Müslümanlara ilişkin bazı gelişmeleri her zaman çarpıtarak, mümkün olduğunca kötü göstermeye çalışmıştır. Özellikle Bosna savaşı döneminde yürütülen propagandayla, Bosna-Hersek'in ve Boşnakların öldürülüyor olmasının meşrulaştırılmasına çalışılmıştır. Muhtemelen bundan sonra da, ortada herhangi bir delil olmadan, Boşnaklar İslam adına yapılan terörizmle bağdaştırılmaya devam edecektir. Oysa sadece Boşnaklar değil, Balkanlar'daki Müslümanların tamamı dini aşırıcılık yapamayacak kadar hoşgörülü ve ılımlıdır. Dinin radikal yorumlarına ne Balkan ülkelerinin resmi İslam Birlikleri bünyesinde, ne de siyasi partiler düzeyinde destek vardır. Orta Doğu kökenli bazı şüpheliler geçmişte bölgede varlık göstermiş olabilir. Ancak sırf bu durumdan hareketle, Balkan ülkelerinden yüzlerce Müslüman gencin terör eğitiminden geçirildiğini, ayrıca Avrupa ülkelerinde İslam adına eylem yapmaya hazır hale getirildiğini iddia etmek iyi niyetli yaklaşım sayılamaz.

Balkanlar örgütlü suçların nüfuzuna açık bir bölgedir. Bölgede yaşanan savaşlar, yaygın rüşvet oranları, sınır kontrol noktalarının zayıf olması gibi nedenler, suç teşkil eden faaliyetler için uygun bir zemin hazırlamıştır. Oysa örgütlü suçların kullandığı kanallardan terörist gruplar da istifade edebilir.

Bir başka ifadeyle, Batılı ülkelere ulaşmak isteyen teröristler Balkanlar'ı transit rotalardan biri olarak kullanmaları mümkündür.

Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi, İslam adına yapılan terörizmin Balkanlar'da bazı bağlantı noktaları oluşmuş olabilir. Ancak bu bağlantıların çok daha tehlikeli dozunun Batılı ülkelerin kendisinde bulunduğu söylenebilir. Nitekim Amerika'daki 11 Eylül terör saldırısını gerçekleştiren eylemcilerin uçaklardaki komutanlarının, uzun süre Batılı ülkelerde normal bir vatandaş gibi yaşadıkları unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Azinovic, Vlado. *Al Kai'da u Bosni i Hercegovini: Mit ili Stvarna Opasnost*. Saraybosna: Radio Slobodna Evropa, Centar za Savremenu Umjetnost Sarajevo, 2007.
http://www.slobodnaevropa.org/specials/al_kaida/index.htm

“Balkanu Nema Mesta za Radikalan Islamizam”. *Tanjug* (29 Mart 2011).

“Bin Laden and the Balkans: The Politics of Anti-Terrorism”. International Crisis Group, *Europe Report N°119* (9 Kasım 2001).

“Bin Laden Suspect Held in Bosnia”. *CNN* (26 Ekim 2001).

Bogdani, Mirela ve Loughlin, John. *Albania and the European Union: The Tumultuous Journey towards Integration and Accession*. Londra ve New York: I. B. Tauris & Co Ltd, 2007.

Brown, Colin. “Bin Laden Linked to Albanian Drug Gangs”. *The Independent* (21 Ekim 2001).

Cekic, Smail. *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: Planiranje, Priprema, Izvođenje*. Cilt 1, Saraybosna: Institut za Istrazivanje Zlocina Protiv Covjecnosti i Medunarodnog Prava, 2004.

Chris Stephen. “Bin Laden Opens European Terror Base in Albania”. *The Sunday Times* (29 Kasım 1998).

Deliso, Christopher. *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*. Londra: Praeger Security International, 2007.

“Drzavljanstvo BiH Oduzeto 661 Osobi”. *Beta* (27 Ocak 2008).

- Filipovic, Selma. "Balkan Nije Teroristicko Stjeciste". *Deutsche Welle Boşnakça* (18 Kasım 2010).
- Hecimoviç, Esad. "Ko je Nagradivan Bosanskim Pasosima: Putovnica za Gori Zivot". *Dani*, (21 Eylül 2001).
- Judah, Tim. *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*. New Haven ve Londra: Yale University Press, 1997.
- Kohlmann, Evan. *Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network*. Oxford ve New York: Berg, 2004.
- Lederer, Gyorgy. "Bosna-Centar Balkanskog Islama". *Dani*, sayı 129 (19 Kasım 1999).
- Leviev-Sawyer, Clive. "Islamic Jihad to Target Balkans Next, Israeli Foreign Minister Says". *The Sofia Echo* (7 Ocak 2010).
- Lopusina, Marko. *OVK Protiv Jugoslavije: Kako Smo Izgubili Kosovo i Metohiju*. Çaçak, Legenda, 2001.
- Malcolm, Noel. *Bosna'nın Kısa Tarihi*, çev. Aşkıım Karadağlı, İstanbul: Om Yayınevi, 1999.
- Maliqi, Shkelzen. *Kosovo: Separate Worlds, Reflections and Analyses 1989-1998*. Prishtine: MM Society Prishtina & Dukagjini Publishing House, 1998.
- Peric, Branko. "Bosnia & Terrorism". *AIM* (30 Eylül 2001).
- Poulton, Hugh. *The Balkans: Minorities and States in Conflict*. Londra: Minority Rights Publications, 1994.
- Radic, Radmila. "The Church and the Serbian Question". *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*, Nebojsa Popov içinde, Budapeşte: Central European University Press, 2000.
- Radoşeviç, Sonya. "Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Ortodoks Kilisesinin Rolü". *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, sayı 7-8 (2010).
- Ramet, Sabrina P. *Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991*. Bloomington: Indiana University Press, 1992.
- Smith, Helena. "Greece Faces Shame of Role in Serb Massacre". *The Observer* (5 Ocak 2003).

Tanter, Raymond. ve Psarouthakis, John. *Balancing in the Balkans*. Londra: Macmillan Press, 1999.

“Terorizam Na Balkanu: Okupljeni Oko Bin Ladena”. *Ekonomist*, No. 81 (10 Aralık 2001).

The General Framework Agreement, Annex 1-A, “Agreement on the Military Aspects of the Peace Settlement”, Madde 3.

Trifkovic, Srdja. “The Jihadist Green Corridor in the Balkans”. *The Lord Byron Foundation for Balkan Studies* (11 Şubat 2010).

Tufekcic, Dzemo ve Tokaca, Mirsad. *Mazowiecki Izvjestaji 1992–1995*. Tuzla: Univerzitet u Tuzli i Istrazivacko-Dokumentacioni Centar Sarajevo, 2007.

Türbedar, Erhan. “Norveç’teki Terör Saldırılarında Balkanlar Gölgesi”. *TEPAV* (5 Ağustos 2011).

UN Economic ve Social Council, Commission on Human Rights, E/CN.4/1994/116, 14 Şubat 1994.

UN Security Council, Resolution 1267 (1999), S/RES/1267, 15 Ekim 1999.

UN, The List Established and Maintained by the 1267 Committee with Respect to Individuals, Groups, Undertakings and other Entities Associated with Al-Qaida, <http://www.un.org/sc/committees/1267/pdf/AQList.pdf>

U.S. Department of State, *Country Reports on Terrorism 2010*, Office of the Coordinator for Counterterrorism, August 2011.

“U.S. Envoy Slams Macedonian Manipulation of Terror Tragedy”. *RFE/RL* (20 Eylül 2001).

Vele, F. “Mrtvog Bin Ladena Koriste da bi Bosnjake Povezali s El-Kaidom”. *Dnevni Avaz* (5 Mayıs 2011).

Velikonja, Mitja. *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*. çev. Rang’ichi Ng’inja, Texas: A & M University Press, 2003.

Vickers, Miranda ve Pettifer, James. *Albania: From Anarchy to a Balkan Identity*. Londra: Hurst & Company, 1999.

Xhudo, Gazmen. *Diplomacy and Crisis Management in the Balkans: A US Foreign Policy Perspective*. Londra: Macmillan Press Ltd., 1996.

LUMUMBA'S DEATH, A WAR CRIME IN AN INTERNATIONAL ARMED CONFLICT?

Van Regemorter MAÏTÉ

Belgium

maite.vanregemorter@gmail.com

Abstract: *The family of Patrice Lumumba is planning to lodge a complaint in Belgium against twelve Belgian officers who allegedly participated in his murder. How does, or rather how did, international humanitarian law deal with such a crime? Since Lumumba died more than fifty years ago, this complaint could only trigger Belgian Courts' jurisdiction if his death was found to be a war crime given the imprescriptible nature of such crime. As in 1961 war crimes could only occur in international armed conflict, the determination of the international or the non-international character of the conflict is crucial. Will the characterisation of the conflict be an easy task for the judge? This paper illustrates the difficulties a national judge may face in applying notions of international humanitarian law given the principle of non-retroactivity, the need to carefully identify the parties involved in the conflict and the uncertainties surrounding the concept of "internationalised non-international armed conflict". Why examine this issue now? If Lumumba's death may seem far away, it is still a highly sensitive issue in Congo and in Belgium. Furthermore, the growing interest for the right to truth may likely lead to the excavation of such other unresolved and controversial crimes elsewhere.*

Key Words: *Characterisation (of an armed conflict), internationalisation, Lumumba, war crime*

LUMUMBA'NIN ÖLÜMÜ: ULUSLARARASI SİLAHLI ÇATIŞMADA BİR SAVAŞ SUÇU MU?

Özet: *Patrice Lumumba'nın ailesi, cinayetinde suç ortağı oldukları iddia edilen on iki Belçikalı polis memuruna karşı Belçika'da bir şikâyette bulunmayı planlıyor. Uluslararası İnsani Hukuk böyle bir cinayeti nasıl ele alıyor veya almıştır? Lumumba öleli elli seneden fazla olduğu için, ölümü*

böyle bir cinayetin sürekli durumuna dayanarak bir savaş suçu olarak görülürse bu şikâyet sadece Belçika Mahkemelerinin yargısını tetikleyebilmektedir. 1961 yılında savaş suçları sadece uluslararası silahlı savaşlarda meydana gelebilirdi; savaşın uluslararası olup olmadığını saptamak ise çok kritiktir. Savaşın nitelendirilmesi hâkim için kolay bir görev mi olacaktır? Bu makalemizde, kanunların geriye yürüyememeği ilkesine, savaşla ilgisi olan tarafların dikkatlice saptanması zorunluluğu ve “uluslararasılaşmış uluslararası olmayan silahlı savaşı” kavramına ilişkin belirsizliklere dayanarak ulusal bir hâkimin uluslararası insani hukukun kavramlarını uygularken karşılaşılabileceği zorluklar ele alınmıştır. Bu konuyu neden şimdi inceliyoruz? Lumumba'nın ölümü çok uzak gibi görünse de Kongo ve Belçika'da hala oldukça hassas bir konudur. Aynı zamanda, doğruyu öğrenme hakkına dair artan ilgi büyük ihtimalle başka yerlerde diğer çözümlenmemiş ve tartışılır cinayetleri ortaya çıkaracaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararasılaşma, Lumumba, savaş suçu

1. Introduction

On 23rd June 2010, a Belgian newspaper announced that the family of Patrice Lumumba was planning to lodge a complaint in Belgium against twelve Belgian officers who allegedly participated in his murder.¹ Patrice Lumumba was the first Prime Minister of Congo, after Congo gained its independence from Belgium on 30th June 1960. On 17th January 1961, he was murdered in Katanga. The twelve suspected Belgians would have participated in this crime. Lumumba's family asserts this act was a war crime committed in an international armed conflict.

Could such crime trigger Belgian's Courts jurisdiction? This complaint would not be based on universal jurisdiction. Indeed, the alleged perpetrators are Belgians, live in Belgium and the prosecutions would occur in Belgium. Consequently, Belgian law would be the law to be applied and not international law. However, as Belgian law refers to notions of international humanitarian law without defining these terms, Belgian judges resort to international law to apply these notions. But how does, or rather how did, international humanitarian law deal with such a crime?

In this particular case, accurate qualification is crucial since only the imprescriptible nature of a war crime could trigger Belgian Courts' jurisdiction. Indeed, Lumumba's death occurred more than fifty years ago. Yet the longest statutory limitation in Belgian law is of thirty years. The characterization of the conflict in which the crime was committed is also of paramount importance since the idea that war crimes could be committed in

1 C. Braeckman, *L'assassinat de Lumumba s'invite à la fête*, Le Soir, 23 June 2010

Lumumba's Death, A War Crime in an International Armed Conflict?

a non-international armed conflict started to be accepted only with the development of the case law of the International Criminal Tribunal of Former Yugoslavia (ICTY).² Until that decision, the main opinion was that violations of humanitarian law in internal armed conflicts did not amount to war crimes *per se*, for such crimes could only be perpetrated within the context of an international armed conflict.³ Furthermore, Belgian criminal law introduced the concept of individual responsibility for a crime committed in a non-international armed conflict only in 2003.

Due to the restrictive scope of this paper, I focus on the first issue the Belgian judge will have to solve, namely the characterization of the conflict in which Lumumba's death took place. This analysis is divided in two parts. The first one concerns the determination of the nature of the conflict, i.e. whether the conflict reaches the threshold to be qualified as a non-international armed conflict within the meaning of Common Article 3 to the Geneva Conventions. Indeed, in January 1961, no foreign army was involved strictly speaking in the conflict in Congo so that the characterisation of "international armed conflict" within the meaning of Article 2 Common to the Geneva Convention can be dismissed.⁴ The second part examines whether this non-international armed conflict could be seen as internationalised by the Belgian influence in the conflict.

Will the characterisation of the conflict be an easy task for the judge? They will have to face three issues. First, the judge will have to pay attention to one of the key principles of criminal law, namely the principle of non retroactivity. This principle implies the case will have to be analysed according to the law applicable in January 1961 in order to respect the principle *nullum crimen sine lege*. One has to assess whether an act such as Lumumba's death could entail individual criminal responsibility according to the state of international law in January 1961.⁵ References will nevertheless be made to the case law of the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia (ICTY), of the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) and of the International Court of Justice (ICJ) since case law is supposed to reflect customary law. However I will examine whether this case law was also considered a custom at that time. Secondly, the identification of the parties involved in the conflict is not as straightforward as it may seem because Lumumba's death occurred in a particular context involving many different actors.⁶ Yet, as the ICTY held, "the determination

2 D. Fleck, *Shortcomings of the grave breaches regime*, J. Int'l Criminal Justice, 836-838, (2009); W. Schabas, *Punishment of non-state actors in non-international armed conflict*, 26 Fordham Int'l L. J., 917-918 (2002-2003)

3 A. Cassese, *International Criminal Law*, 46-47 (2008)

4 Article 2 : "all cases of declared war or of any other armed conflict which may arise between two or more of the High Contracting Parties"

5 Cassese (n3) 43; E. LaHaye, *War Crimes in Internal Armed Conflicts*, 329 (2008)

6 Only the relevant actors for this paper will be examined

as to whether the conflict is international or internal has to be made on a case- by-case basis, that is, each case has to be determined on its own merits”⁷ so that the parties have to be carefully identified. Third, the concept of “internationalised non international armed conflict” is a matter of interpretation and is therefore not easy to use, especially since this concept is far from being unanimously accepted.

Due to these issues, the qualification of the conflict can lead to several interpretations, especially if a point has to be made to, for example, trigger the Belgian Courts’ jurisdiction. This paper will point out these different interpretations but I will put forward my own point of view and reject the interpretations I judge less relevant. However, the aim of this paper is not to assess whether Lumumba’s death was a war crime and whether the twelve suspected Belgians should be punished⁸ but only to present the reasoning I think the judge should start with before making this assessment.

The scope of this paper does not allow me to enter into the details of the events that took place in Congo at that time. I only focus on the events which are crucial for the legal analysis. For the same reason, I do not dwell on every controversy surrounding around each notion used and will only mention those relevant for the scope of this analysis.

2. A Non-international Armed Conflict?

2.1. General Principles

The key provision of international humanitarian law applicable to an armed conflict of non-international character is Article 3 Common to the Geneva Conventions. This article was and is widely recognised as Customary International Law.⁹ In January 1961, Congo had not signed the Geneva Conventions yet but, as a former colony, Congo was bound by the treaties concluded by Belgium.¹⁰ Be that as it may, in February 1961, both governments of Leopoldville and of Elisabethville reaffirmed the applicability of the Geneva Conventions.¹¹

Common Article 3 simply refers to “ the case of armed conflict not of an international character occurring in the territory of one of the High

7 *Dario Kordic and Lario Cerkez Case*, (Decision Appeals Chamber) ICTY (17 December 2004) § 320.

8 On this issue, Commission Lumumba (Belgium), *Les secrets de l’affaire Lumumba* (2005); L. de Witte, *The Assassination of Lumumba* (2002).

9 A. Cullen, *Key Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law*, 183 *Military L. Rev.*, 81 (2005).

10 D. McNemar, *The Postindependence War in the Congo*, 259 (1971).

11 *Ibidem*, 259-260.

Contracting Parties” and foresees minimum rules to be followed in this kind of conflict. It thus requires the existence of an armed conflict to be applied.¹² The definition of armed conflict is therefore crucial but no definition is to be found in this article or in any other convention.¹³ Nevertheless, it is widely accepted that Common Article 3 presupposes the existence of sufficiently serious and prolonged armed hostilities in the territory of one of the High Contracting Parties, between the regular military forces and some organised armed groups, or between these groups.¹⁴ In 1977, Additional Protocol II adopted a more restrictive definition.¹⁵ However, this definition is not relevant for this paper since it is subsequent to the impugned event and since it does not apply to conflicts between armed groups.

Although there is no present-day definition of what an armed conflict might entail in conventions, scholars unanimously refer to the one given by the ICTY in its famous *Tadic* case. It stated that “an armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organized armed groups or between such groups within a State”.¹⁶ The trial chambers have then used various factors to assess the intensity of the conflict, especially emphasizing the need of minimal organisation of the armed groups and the need of a certain control over the territory. The Rome Statute of the International Criminal Court adopted a similar definition. The definition of the ICTY can be used in this particular case since this definition adopts the same approach as in 1961, as shown above.

The first requirement is thus the “resort to armed force” or to “protracted armed violence” and the second concerns the identification of the parties to the conflict. The Commentaries of the Geneva Conventions give a list of some criteria that can be used to assess whether the threshold of an armed conflict is reached.¹⁷ This list is very useful since it was written between 1952 and 1959 so that it reflects the interpretation of that particular time. All the criteria in the list concern the involved parties in the concerned conflict, such as their organisation and their control of a territory. Consequently, it is necessary to first identify these parties since it helps to assess whether the threshold of an armed conflict is reached.

12 E. David, *Principes de droit des conflits armés*, 101 (2008).

13 *Ibidem*, 123.

14 *Ibidem*, 123-131 (2008).

15 Article 1 of Additional Protocol II to the Geneva Conventions (1977).

16 *Tadic Case* (Decision Appeals Chamber) ICTY (2 October 1995) § 70.

17 J. Pictet, *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1952).

2.2.2 Application of These Principles to the Lumumba's Case

- General Context

A general presentation of the context is needed in order to assess the situation in January 1961.¹⁸ On 30th June 1960, the “Congo belge” obtained its independence from Belgium and became the “Republic of Congo”. Joseph Kasa Vubu was then appointed as President and Patrice Lumumba as Prime Minister following elections held in May 1960. Soon after, troubles such as uprising in army camps broke out in many parts of the newly independent state. On 11th July 1960, Belgium decided to intervene and sent its army claiming that its nationals were at risk. That same day, Moïse Tshombe, the leader of the province of Katanga, proclaimed the secession of its province. Consequently, Patrice Lumumba asked for the intervention of the United Nations in order to restore the order in the state endangered by the Belgian army intervention and the secession of Katanga. UNOC, the United Nations peacekeeping force, arrived on 16th July. On 8-9th August, Albert Kalonji, the leader of the province of South Kasai, proclaimed the independence of this province. After several calls of the international community and the Security Council, the last Belgian army units left Congo at the end of August. On 5th September, a political crisis burst out when President Kasa Vubu dismissed Prime Minister Lumumba who then himself revoked the President. A part of the population of Congo, especially in Stanleyville, remained faithful to the Prime Minister, while another, mostly in Leopoldville, supported the President. Colonel Mobutu, who would later lead the country, stood by the President and intervened with the army to try restoring order.

Between September 1960 and Lumumba's death, armed confrontations occurred between Kasa Vubu's supporters and those of Lumumba, between Kasa Vubu's supporters and those of Tshombe, between Kasa Vubu's supporters and those of Kalonji, and between Lumumba's supporters and those of Tshombe. Since Lumumba was held in captivity most of the time between September and January, Antoine Gizenga was the leader of his supporters. As for the UNOC, it was deployed in the main areas of the country, especially in Katanga province.

- Identification of the Involved Parties

As the ICTY held, “the determination as to whether the conflict is

18 See *Onze mois de crise politique au Congo*, Courrier Hebdomadaire 2 (1961); *Evolution de la crise congolaise*, Chronique de politique étrangère 565 (1961); J. Gérard-Libois, *Congo 1960* (1960); C. Hoskyns, *The Congo since Independence: January 1960 – December 1961* (1965); B. Verhaegen, *Congo 1961* (1961).

Lumumba's Death, A War Crime in an International Armed Conflict?

international or internal has to be made on a case- by-case basis".¹⁹ Consequently, it is important to examine in which specific context Lumumba's death occurred and to which conflict it was linked in order to identify the parties involved. According to the ICTY, "the armed conflict need not have been causal to the commission of the crime, but the existence of an armed conflict must, at a minimum, have played a substantial part in the perpetrator's ability to commit it, his decision to commit it, the manner in which it was committed or the purpose for which it was committed."²⁰ There is no reason why this reasoning should not be applied in 1961.

In this particular case, on 1st December 1960, the army that supported Kasa Vubu arrested Lumumba. He was then transferred to Katanga where he was killed. Consequently, Lumumba's death is undoubtedly linked to the conflicts opposing, on the one hand, his supporters and Kasa Vubu, and on the other hand, his supporters and Tshombe. Even if Kasa Vubu was not directly involved in Lumumba's death since it happened in Katanga, it is nonetheless important to consider in this analysis Kasa Vubu and his supporters as a party. Indeed, his decision to transfer Lumumba led to Lumumba's death, which could not have happened in this way without the arrest of Lumumba by Kasa Vubu's forces and his following transfer. However, as the complaint would be lodged against Belgians acting in Katanga, the main relation is the one between Lumumba and Tshombe. Kasa Vubu's intervention is more a side-story since Lumumba's death happened in Katanga in presence of Katangans and Belgians. Consequently, this relation will not be examined for the issue of the internationalisation of the conflict. I do not consider the UNOC as a party in this particular case despite its presence in Katanga at that time. Indeed, in January 1961, the UNOC had not received the mandate to use force yet²¹ and was not involved in any armed confrontations yet. Furthermore, the Security Council held several times UNOC could not become a party to the conflict.

To me, these three parties, Lumumba's supporters, Tshombe's supporters and Kasa Vubu's supporters have to be identified as armed groups and not as representatives of the legal government. Admittedly, Kasa Vubu's government was the one recognised by the General Assembly of the United Nations on 24th November 1960, under western pressure who saw Lumumba as a communist danger. Yet both Kasa Vubu and Lumumba claimed to be the legitimate government and they both were elected in May 1960.²² The constitutionality of the act of revocation of Lumumba by Kasa Vubu is not undisputed. Thus, on 7-8th September, the Congolese Chamber and the Senate rejected Kasa Vubu's act and on 13th September, a joint meeting of

19 *Kordic Case* (n7) § 320.

20 *Kunarac Case*, (Decision Appeals Chamber) ICTY (12 June 2002) § 58.

21 The UNOC's mandate changed in February 1961.

22 *Evolution de la crise congolaise* (n18) 568-570; McNemar (n10) 274-275.

both Chambers gave full powers to Lumumba's government. The Parliament was dissolved the day after by Kasa Vubu. Furthermore, the recognition of Kasa Vubu's government by the General Assembly has no legal consequences and after Lumumba's death, many African states recognised the government led by Gizenga, Lumumba's political heir. Tshombe may also not be recognised as representing a legal government since Katanga's secession was never recognised as effective by anyone. Had the secession been recognised as effective,²³ the conflict would have been directly an international one as Katanga would have been considered as a foreign state. Nevertheless, Katanga's secession was only temporary and it reintegrated the central state in January 1963.

Consequently, for all these reasons, I think the concerned conflict is a conflict between armed groups and not one between a legal government and armed groups. For that matter, the scholar Eric David rightly said that an organised armed group may allege to represent the state and therefore become a high contracting party. To him, it would be contrary to the principle of non-intervention in internal affairs to deny this right of the armed group when the "legitimate government" appears unable to control all of its territory.²⁴ This reasoning is applicable in this particular case. Indeed, Congo was in January 1961 a failed state. Kasa Vubu controlled most of the national army and Leopoldville but Lumumba, through Gizenga, controlled oriental and Kivu provinces, North Kasai and some parts of Katanga, which means he controlled nearly half of the Congolese territory. As for Tshombe, he controlled the main parts of Katanga and had his own army.²⁵ Be that as it may, if the qualification of Kasa Vubu's supporters as an armed group and not as the legal government could possibly be criticised, as shown before, this party to the conflict is not the one the Belgian judge would really take into account.

- An Armed Conflict Within the Meaning of Common Article 3?

As the parties are now identified and as there are armed confrontations between them, the question is whether they fulfil the criteria enunciated by the Commentaries on the Geneva Conventions. Each of the four criteria seems to be met since each armed group has the characteristics of a state. Each group has control over persons within a territory, an organized military force, an authority responsible and the means to respect and ensure respect for the conventions. Furthermore, the conflict was on the agenda of the Security Council, as seen with the sending of the UNOC, which also is one of the criteria.

23 David (n12) 198.

24 *Ibidem*, 139.

25 E. Clinton, *The United Nations and the Congo* 47 A.B.A.J. 1080 (1961).

Lumumba's Death, A War Crime in an International Armed Conflict?

From these considerations, I think there was an armed conflict in Congo in January 1961 between the three identified parties and that this conflict reached the required threshold of Common Article 3 common. Indeed, there were armed confrontations between the three parties and all of these parties met all the indicative criteria enunciated by the Commentaries whereas these did not necessarily need to be cumulative. Consequently, Article 3 was applicable in Congo in January 1961. Lumumba's death was unequivocally linked to this armed conflict since he represented one of its prominent parties and since he was eliminated in order to win the conflict.

It is interesting to note that until February 1961, most commentators spoke about the "Congo Crisis" but never used the expression "armed conflict". Before February 1961, no one, not even the ICRC or the Security Council in its Resolutions,²⁶ was referring to international humanitarian law and instead preferred talking about the respect of international human rights law. It is only since February 1961 that the ICRC asked the parties to apply international humanitarian law, without any more precision, and that the Special Representative to the Secretary General spoke about civil war.²⁷

3. An Internationalised Non-international Armed Conflict?

3.1. General Principles

The question is now to assess whether this non-international armed conflict may be internationalized since the lawyer of Lumumba's heirs seems to refer to a war crime committed in an international armed conflict,²⁸ probably due to the intervention of Belgium. The internationalisation of a non-international armed conflict leads to the application of the four Geneva Conventions and not only of Common Article 3.²⁹ Nowadays, the issue of distinguishing between international armed conflict and non-international armed conflict may seem less relevant because of Customary International Law but, in 1961, the states were not ready to give up this distinction.³⁰

In this particular case, this issue is crucial because Lumumba's heirs want to hold individuals criminally responsible. Yet the notion of war crime in a non-international armed conflict was not accepted in 1961. Until that decision, the main opinion was that violations of the humanitarian law of internal armed conflict do not amount to war crimes *per se*, for such crimes

26 SC Resolution 143, SC Resolution 145, SC Resolution 146.

27 *L'ONU et le Congo*, Chronique de politique étrangère (1962).

28 Braeckman (n1).

29 R. Bierzanek, *Quelques remarques sur l'applicabilité du droit international humanitaire des conflits armés aux conflits internes internationalisés* 283-285 (1984).

30 David (n12) 132.

could only be perpetrated within the context of an international armed conflict.³¹ Besides, Belgian criminal law introduced the concept of individual responsibility for a crime committed in a non-international armed conflict only in 2003.

For some scholars, the intervention of a foreign state next to one of the armed groups is a sufficient factor to internationalise the whole conflict.³² However, the experts and the states were clearly against this interpretation when the ICRC proposed it in 1971.³³ For others, it is necessary to sequence the conflict into pairs of opponents and see if each pair is internationalised.³⁴ Sequencing the conflict may lead to absurd consequences since different rules would be applied to the different parties in the same conflict. In other words, one same act committed by different parties in the same conflict would be allowed for some actors while forbidden for others.³⁵

Nevertheless, the International Court of Justice (ICJ) applied the sequencing method in the Nicaragua Case by distinguishing the conflict between the United States and Nicaragua and between the contras and the government of Managua.³⁶ The ICTY also held that the fact an internal conflict in a particular area was internationalised did not necessarily mean that another internal conflict in another area was also internationalised.³⁷ I will not enter into this debate since the Belgian judge will mainly focus on the relationship between Lumumba and Tshombe in which the potential indicted Belgians were intervening and not in the Lumumba/Kasa Vubu relation.

It is not so easy to assess whether a foreign intervention is sufficient to internationalise a conflict when the foreign army does not intervene as such in the conflict, as was the case in Congo in January 1961. Indeed, since August 1960, there were officially no more Belgian army units in Congo.³⁸ However, on 21st February 1961, the Security Council ordered in a resolution “the immediate withdrawal and evacuation from the Congo of all Belgian and other foreign military and paramilitary personal and political advisers not under the UN command and mercenaries”.³⁹ It means that Belgium was still intervening through military and paramilitary staff and political advisers but not through its national army.

31 Cassese (n3) 46-47.

32 David (n12) 173; LaHaye (n5) 15.

33 Bierzanek (n29) 256-258.

34 H. Meyrowitz, *Le droit de la guerre dans le conflit vietnamien* AFDI 156 (1967).

35 David (n12) 174; J. Stewart, *Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: a critique of internationalized armed conflict*, 85 Int'l Rev. of the Red Cross 313 (2003).

36 *Nicaragua Case* ICJ (27 June 1986) § 219.

37 *Kordic case* (n7) § 320.

38 de Witte (n8) 68.

39 SC Resolution 161.

Lumumba's Death, A War Crime in an International Armed Conflict?

To assess whether the presence of this Belgian staff is sufficient to internationalise the conflict, it is important to examine the position of the ICJ and of the ICTY on this matter even if their positions are subsequent. Indeed, as Antonio Cassese held, the ICTY's position was supported by case law and practice.⁴⁰ Nonetheless, both jurisdictions do not have exactly the same opinion. For the ICJ, an overall control of the foreign state would not be enough for the imputability of the foreign state to be held. To the ICJ, the foreign state would have to order or impose the perpetration of the violations. Nonetheless, the ICJ held this reasoning to determine the imputability of the United States for Contra's actions and thus not in the context of an individual responsibility to determine issue.⁴¹ However, in the *Tadic* case, the ICTY held that an overall control over organised and hierarchically structured groups was sufficient to internationalise the conflict. The foreign state must have a role in organising, coordinating or planning the military actions of the military group but must not necessarily give specific orders or direction of each individual operation. The group just has to act *de facto* for the foreign state.⁴² Nevertheless, in the genocide case, the ICJ admitted the 'overall control' test resorted to in *Tadic* was relevant when determining whether an armed conflict is international.⁴³ Antonio Cassese highly criticised the ICJ's view regarding to the imputability of the state for the acts of an armed group and demonstrated, convincingly to me, that the ICTY's position reflects case law and state practice.⁴⁴ I will not enter in this debate since it is not the topic of this paper and because the ICJ has finally accepted the ICTY's view for the determination of the nature of the conflict, which is what this paper deals with.

3.2. Application of These Principles to the Lumumba's Case

In this particular case, Tshombe, the leader of Katanga, was considered by many as a puppet manoeuvred by the Belgians. It was admitted that without Belgian help, the Katangan "state" could not survive.⁴⁵ For example, the Katangan *Gendarmerie*, i.e. the Katangan army, counted 200 Belgian officers. By 31st December 1960, the officer corps counted a third of Katangans but the core commandant remained within Belgian hands. In theory, Belgian officers were Congolese officials of Belgian nationality but

40 A. Cassese, *The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia*, 18 EJIL 657 (2007).

41 *Nicaragua Case* (n36) §115.

42 *Tadic Case* (n16) § 118-120, 131, 137, 141-144; Y. Arai-Takahashi, *Disentangling Legal Quagmires: The Legal Characterisation of the Armed Conflicts in Afghanistan since 6/7 October 2001 and the Question of Prisoner of War Status*, 5 Yearbook of International Humanitarian Law, 61 (2002); David (n12) 166; LaHaye (n5) 321-322.

43 *Genocide Case* ICJ (18 November 2008) §385-389, 392, 400-401.

44 Cassese (n40) 657.

45 de Witte (n8) 68.

in practice, they received orders from the Belgian Ministry of African Affairs and were paid by Brussels. Furthermore, some of the Belgian officers with other political Belgian advisers formed the “bureau conseil”, a shadow government composed only by Belgians. This “bureau conseil” reported directly to the African Affairs Minister in Belgium. No important strategic decision was held without the consent and the advice of this “bureau conseil”.⁴⁶

At first sight, it seems the “overall control” is met since these Belgians gravitating around Tshombe’s government gave advises for strategic and technical choices and played a role in organising, coordinating or planning the military actions of the gendarmerie. The ICTY’s “overall control test” concerns the organised and hierarchically structured groups. I think that the “bureau conseil” and the other Belgians advising Tshombe can be considered as such a group but this view could be criticised.

However, the issue whether these Belgians were organs of Belgium and were acting in this quality may be discussed since they were not official envoys of Belgium. Nonetheless, to me, the fact they were paid by Belgium and that they were reporting to the African Affairs Minister in Belgium are strong indications for them to be considered as *de facto* organs. The indication of the salary being paid by the foreign state has been interpreted by the ICTY as a sign that the conflict was internationalised.⁴⁷ The Security Council itself recognises in its resolutions that Belgium may be exercising its influence over the conflict.⁴⁸ At the same time, the UN report on the murder of Lumumba speaks about Belgian mercenaries who killed Lumumba. Yet, mercenaries cannot be considered as *de facto* organs of a state. Unfortunately, the Belgian Commission on the assassination of Lumumba does not give its opinion on this question as it rather examines the role of the Belgian government in this assassination than the one of the Belgians in Katanga. The issue of the quality of the Belgians will thus have to be carefully examined by the Belgian judge who might take a restrictive position.

In my opinion, the Belgian intervention in Katanga is sufficient to internationalise the conflict so that the whole Geneva Conventions should apply. Consequently, the Belgian judge will have to assess whether Lumumba’s death could amount to a grave breach as meant by article 147 of the Fourth Geneva Convention in order to be able to hold individuals criminally responsible. At first sight, several acts could be envisaged: wilful killing, torture, or inhuman treatment; wilfully causing great suffering or serious injury to body or health; unlawful deportation or transfer of unlawful

46 de Witte (n8) 63-68; Hoskyns (n18) 143, 384.

47 *Naletilic Case* (Decision Appeals Chamber) ICTY (3 May 2006) § 195.

48 SC Resolution 161.

Lumumba's Death, A War Crime in an International Armed Conflict?

confinement of a protected person. Nevertheless, it must then be proven that the twelve suspected Belgians were personally involved in these acts.

Finally, one has to mention that in 1961, as shown by the UN report,⁴⁹ some would probably have been tempted to internationalise the conflict given the USSR help to Lumumba. However, historians showed that these were pure allegations and that it would not have been sufficient to internationalise the conflict anyway. In 1961, the role of the United States would also have been examined as the CIA recognised to have devised plans to assassinate Lumumba.⁵⁰ The presence of the UNOC in Katanga at the time of the murder could also have been seen as a way to internationalise the conflict. However, in January 1961, UNOC had no mandate to use force and did not participate in the murder even if its role was quite controversial.⁵¹ UNOC was not implicated in real confrontations at that time and it is only since February 1961 that it has received the mandate to use force.⁵² Therefore, to me, its presence was not seen as sufficient to internationalise the conflict.

4. Conclusion

The objective of this paper was to assess whether the allegation made by Lumumba's family that their father's death amounted to a war crime committed in an international armed conflict had any grounds in international humanitarian law. It showed the qualification of the conflict was crucial since, in January 1961, a war crime could not be committed in a non-international armed conflict so that individual criminal responsibility could not be held for such an act.

As there were armed confrontations between the armed groups led by Lumumba, Tshombe and Kasa Vubu and as all of these parties were sufficiently organised and controlled a part of the territory, I concluded that there was an armed conflict in Congo in January 1961 within the meaning of Common Article 3. Furthermore, in my opinion, the presence of Belgian officers in the *gendarmerie* and the "bureau conseil", an organised and hierarchically structured group acting *de facto* for the Belgian government, would be enough to internationalise the conflict. Consequently, the complaint by Lumumba's family could trigger the Belgian Courts' jurisdiction as a war crime committed in an international armed conflict is imprescriptible.

49 UN report of 14 November 1961 on Lumumba's death.

50 US Senate, the "Church Committee" report on alleged assassination plots involving foreign leaders, 20 November 1975.

51 de Witte (n8) 55, 96.

52 David (n12) 183; LaHaye (n5) 19-20.

This analysis relies on the interpretation of the concepts of international humanitarian law given by doctrine and the ICTY and ICJ's case law. However, since the principles given by these highly depend on the context and are not as easily applicable as it may seem, this paper reflects my personal analysis of the facts and it is not obvious whether the Belgian Courts will have the same analysis given the space let for interpretation in international humanitarian law.

All this said it must be borne in mind that this issue of Lumumba's death is still a very sensitive issue in Belgium and in the Democratic Republic of Congo as shown by the demonstration in Brussels on 16th January 2011. When Lumumba's family announced its intention to lodge their complaint just fifty years after the independence, many objections were raised about the rightfulness of such complaint so long after the events. These moral considerations are though not legally founded if Lumumba's death is ever declared to be a war crime and is, as such, thus considered as imprescriptible.

Bibliography

- 174
- Y. Arai-Takahashi, *Disentangling Legal Quagmires: The Legal Characterisation of the Armed Conflicts in Afghanistan since 6/7 October 2001 and the Question of Prisoner of War Status*, 5 Yearbook of International Humanitarian Law, 2002, 61-105
- R. Bierzanek, *Quelques remarques sur l'applicabilité du droit international humanitaire des conflits armés aux conflits internes internationalisés* in C. Swinarski, *En l'honneur de Jean Pictet: Etudes et essais sur le droit international humanitaire et sur les principes de la Croix Rouge*, The Hague, ICRC, 1984
- C. Braeckman, *L'assassinat de Lumumba s'invite à la fête*, Le Soir, 23 juin 2010, http://archives.lesoir.be/l-assassinat-de-lumumba-s-invite-a-la-fete_t-20100623-00YRML.html?query=lumumba&queryor=lumumba&firstHit=10&by=10&when=-1&sort=datedesc&pos=16&all=562&nav=1
- A. Cassese, *The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia*, 18 EJIL 2007, 649-668
- A. Cassese, *International Criminal Law*, Oxford, OUP, 2008
- E. Clinton, *The United Nations and the Congo* 47 A.B.A.J. , 1961, 1079-1083

Lumumba's Death, A War Crime in an International Armed Conflict?

- Commission Lumumba (Belgium), *Les secrets de l'affaire Lumumba*, Bruxelles, Racine, 2005
- A. Cullen, *Key Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law*, 183 Military L. Rev., 2005, 66-109
- E. David, *Principes de droit des conflits armés*, Bruxelles, Bruylant, 2008
- L. de Witte, *The Assassination of Lumumba*, London, Verso, 2002
- D. Fleck, *Shortcomings of the grave breaches regime*, J. Int'l Criminal Justice, 2009, 833-854
- J. Gérard-Libois, *Congo 1960*, Bruxelles, CRISP, 1960
- C. Hoskyns, *The Congo since Independence: January 1960 – December 1961*, London, OUP, 1965
- E. LaHaye, *War Crimes in Internal Armed Conflicts*, Cambridge, CUP, 2008
- D. McNemar, *The Postindependence War in the Congo*, in Quincy Wright, *The International Law of Civil War*, Baltimore, John Hopkins Press, 1971, 244-302
- H. Meyrowitz, *Le droit de la guerre dans le conflit vietnamien*, AFDI, 1967, 153-201
- J. Pictet, *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1952)
- W. A. Schabas, *Punishment of non-state actors in non-international armed conflict*, 26 Fordham Int'l L. J., 2002-2003, 907-933
- J. G. Stewart, *Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: a critique of internationalized armed conflict*, 85 Int'l Rev. of the Red Cross, 2003, 313-348
- B. Verhaegen, *Congo 1961*, Bruxelles, CRISP, 1961
- Onze mois de crise politique au Congo*, Courrier Hebdomadaire, 1961
- Evolution de la crise congolaise*, Chronique de politique étrangère, 1961
- L'ONU et le Congo*, Chronique de politique étrangère, 1962

Van Regemorter MAİTÉ

Nicaragua Case ICJ (27 June 1986)

Tadic Case (Decision Appeals Chamber) ICTY (2 October 1995)

Kunarac Case, (Decision Appeals Chamber) ICTY (12 June 2002)

Dario Kordic and Lario Cerkez Case, (Decision Appeals Chamber) ICTY
(17 December 2004)

Naletilic Case (Decision Appeals Chamber) ICTY (3 May 2006)

Genocide Case ICJ (18 November 2008)

SC Resolution 143 of 14 July 1960 (S/4387)

SC Resolution 145 of 22 July 1960 (S/4405)

SC Resolution 146 of 9 August 1960 (S/4426)

SC Resolution 161 of 21 February 1961 (S/4741)

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH DERGİSİ MAKALE ÇAĞRISI

Uluslararası Suçlar ve Tarih dergisi, insanlık üzerine işlenen tarihi felaketler ve geçmiş insan hakları ihlalleri ile uluslararası suçlar ve bu suçlar üzerinde yargı yetkisi bulunan mahkemeler ile ilgili tarihi, siyasi ve hukuki tartışmaları irdeleyen makaleleri kabul edecektir.

Hakemli bir dergi olan *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, yılda iki kere yayımlanır. Derginin dili İngilizce ve Türkçedir.

Uluslararası Suçlar ve Tarih dergisi, akademisyenler ve uzmanlar arasında, derginin ilgi alanına giren konularda, disiplinler arası tartışmaları canlandıracak yüksek kalitede akademik makaleler yayımlamak amacıyla çıkartılmıştır.

Yayın İlkeleri

Makalelerin, e-posta yolu ile AVİM Uzmanı Sn. Dr. Deniz Altınbaş'a gönderilmesi rica olunur: daltinbas@avim.org.tr (veya denizaltinbas@gmail.com)

Makaleler, dipnotlar ve kaynakça dahil, en az 3.000 en fazla 13.000 kelime olmalıdır.

Makaleler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde ve tek satır aralıkla yazılmalıdır. Açıklamalar ve kaynak gösterimi sonnot olarak değil, dipnot olarak gösterilmelidir. Metin için 12 punto, dipnotlar için 10 punto kullanılmalıdır.

Başlık sayfasında aşağıdaki bilgiler belirtilmelidir:

- Makalenin başlığı.
- Makale yazar(lar)ının bağlı olduğu kurum.
- Makale yazar(lar)ının iletişim bilgileri (telefon numarası ve e-posta adresi).
- Özet: 300 kelimeyi geçmeyecek olan Türkçe ve İngilizce özet.
- Anahtar Kelimeler: İngilizce ve Türkçe olarak 5 tane anahtar kelime. Anahtar kelimeler tercihen başlıkta bulunmayan kelimeler olmalıdır.

Makalelerin hazırlanmasında, *Uluslararası Suçlar ve Tarih* dergisinin şekil kurallarına ile dipnot ve kaynakça sistemine riayet edilmelidir.

Yayın Kurulu, teslim edilen makalelerle mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde ilgilenecektir. Teslim edilen makalelerin durumu hakkında yazarlara e-posta yoluyla bilgi verilecektir.

Uluslararası Suçlar ve Tarih dergisinin bu sayısından itibaren, her sayıda 5 makale yayımlanacaktır. Yayın Kurulu'nun 7 veya daha fazla makalenin yayımlanmasını uygun görmesi halinde, çift sayı yayımlanabilir.

JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMES AND HISTORY

CALL FOR PAPERS

The *Journal of International Crimes and History* invites submissions related to historical tragedies and past human rights abuses as well as current legal debates addressing international crimes and the courts and tribunals that have jurisdiction over these crimes.

The peer-reviewed *Journal of International Crimes and History* is published twice a year. The journal's language is English and Turkish. Articles submitted in English are translated into Turkish by certified professionals and published alongside the original English submission.

The *Journal of International Crimes and History* was established with the aim of publishing papers of a high standard of quality to stimulate inter-disciplinary debate between academics and practitioners on issues falling within its scope of research.

Manuscript Submission

Please submit manuscripts via e-mail to the AVİM Expert Ms. Dr. Deniz Altınbaş: daltinbas@avim.org.tr (or denizaltinbas@gmail.com).

Manuscripts should range from 3,000 to 13,000 words and be approximately 10-30 single-spaced pages in length including footnotes and bibliography.

Articles must be word processed using Microsoft Word, 12 point font, Times New Roman, and should be single-spaced throughout allowing good (1 1/2 inch) margins. Pages should be numbered sequentially.

The title page of the article should include the following information:

- Manuscript title.
- Names and affiliations of all contributing authors.
- Full address for correspondence, including telephone and email address.
- Abstract: please provide a short summary of up to 300 words.
- Key words: please provide 5 key words, suitable for indexing. Ideally these words will not have appeared in the title.

Authors are requested to consult and follow the Journal's style sheet.

The editorial office will make every effort to deal with submissions to the journal as quickly as possible. All papers will be acknowledged on receipt by email.

Starting with this issue, the *Journal of International Crimes and History* will publish 5 manuscripts per issue. In the event that the editorial board deems 7 or more articles suitable for publication, a double issue may be published.

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH DERGİSİ

ŞEKİL KURALLARI

DİPNOT VE KAYNAKÇA SİSTEMİ

I. Makalenin Düzeni

Başlıklar ve Altbaşlıklar

Makalelerin başlıkları, ortalanmış ve büyük harflerle yazılmış olmalıdır. Yazarlar, tercihen üç kademeli altbaşlık sistemi kullanmalıdırlar. Aşağıdaki örnek temel alınarak, bütün başlıklar metin içinde ortalanmalıdır:

I. Giriş

A. Birinci Altbaşlık

1. İkinci Altbaşlık

a. Üçüncü Altbaşlık

II. Noktalama

Blok Alıntı

Beş veya daha fazla satır olan alıntılar, tırnak işareti kullanmadan, blok alıntı şeklinde (1 cm girinti) gösterilmelidir.

Çıkarılmış Sözcükler

Alıntılanmış bir cümle içinde veya bir cümlenin sonunda kelimelerin çıkarılmış olduğunu göstermek için, üç nokta (her bir noktanın önünde, arasında ve sonrasında boşluk olacak şekilde) kullanılmalıdır.

Alıntı tam bir cümle ile bitiyorsa, orijinal metindeki cümle devam etse dahi, üç nokta kullanmaya gerek yoktur.

Alıntının ilk kelimesinden evvel üç nokta genellikle kullanılmamaktadır (orijinal metindeki cümleden kelimeler çıkarılmış olsa dahi).

Tarih Belirtme

Metin içindeki tarihler şu şekilde yazılmalıdır: Gün Ay Yıl (ör.: 8 Mart 2009). Ancak, İngilizce olarak yazılmış olan metinlerde şu şekil kullanılacaktır: Ay Gün, Yıl (ör.: March 8, 2009).

Dipnot Numaraları

Dipnot numaraları noktalama işaretinden sonra konulmalıdır (ör.: Bu açıklama BM Genel Sekreteri tarafından yapılmıştır.¹)

III. Dipnot ve Kaynakça Gösterme Kuralları

Yazarlar, yararlandıkları referansların doğru şekilde belirtilmesi hususunda azami özeni göstermelidirler.

Uluslararası Suçlar ve Tarih dergisinin tercih ettiği referans sistemi için, aşağıda dipnotlar için [D] ve kaynakça için [K] olarak gösterilen örnek referanslara bakınız. Dergimizde tercih edilen dipnot sistemi büyük ölçüde Chicago sistemini (Chicago Style) temel almaktadır.

Kitaplar

- [D] Guénaél Mettraux, *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals* (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 114.
- [K] Mettraux, Guénaél. *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Makaleler

- [D] Rebekah Lee ve Megan Vaughan, "The Future of Human Rights in Europe," *The Journal of African History*, cilt 49 (Kasım 2008): s. 348.
- [K] Lee, Rebekah ve Megan Vaughan. "The Future of Human Rights in Europe." *The Journal of African History*, cilt 49 (Kasım 2008): ss. 341-359.

Derlenmiş Kitaplar

- [D] Ian Scobbie, "Wicked Heresies or Legitimate Perspectives? Theory and International Law," *International Law*, ed. Malcolm D. Evans içinde (New York: Oxford University Press, 2006), s. 87.
- [K] Scobbie, Ian. "Wicked Heresies or Legitimate Perspectives? Theory and International Law." *International Law*, editör Malcolm D. Evans içinde, ss. 159-180. New York: Oxford University Press, 2006.

Ansiklopedi Makaleleri

- Not: İyi bilinen ansiklopedi kitapları tercihen kaynakçada gösterilmemelidir.
- [D] The New Encyclopaedia Britannica, Micropaedia, 15. ed., s.v. "Vietnam war."

Raporlar ve Tebliğler

Konferans Tebliğleri

- [D] Ferdan Ergut, "Surveillance and the Public Order in the Late Ottoman Empire, 1908-1918," (Central Eurasian Studies Society, Fourth Annual Conference, Harvard Üniversitesi'nde sunulan tebliğ, 2-5 Ekim 2003), s. 8.
- [K] Ergut, Ferdan. "Surveillance and the Public Order in the Late Ottoman Empire, 1908-1918." Central Eurasian Studies Society, Fourth Annual Conference, Harvard Üniversitesi'nde sunulan tebliğ, 2-5 Ekim, 2003.

Doktora Tezleri

- [D] Frederick Carleton Turner, "The Genesis of the Soviet 'Deep Operation': The Stalin-era Doctrine for Large-scale Offensive Maneuver Warfare" (Doktora Tezi, Duke Üniversitesi, 1988), s. 54.
- [K] Turner, Frederick Carleton. "The Genesis of the Soviet 'Deep Operation': The Stalin-era Doctrine for Large-scale Offensive Maneuver Warfare." Doktora Tezi, Duke Üniversitesi, 1988.

Resmi Belgeler

- [D] U.S. Congress, Senate, Committee on Armed Services, *Defense Organization: The Need for Change*, Staff Report, 99th Cong., 1st sess. (Washington, DC: GPO, 1985), ss. 521-522.
- [K] U.S. Congress. Senate. Committee on Armed Services. *Defense Organization: The Need for Change*. Staff Report. 99th Cong., 1st sess. Washington, DC: GPO, 1985.

Hukuki Metinler/Hukuk Kaynakları

BM Dokümanları

- Not: BM dokümanları şu sırayı takip etmelidir: yazar (kişi veya kurum), başlık, tarih, doküman numarası. BM dokümanı bir kitap olarak basılmış ise, başlığı italik olarak yazılmalıdır. İlk atıftan sonra, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları, "UNSC Res." şeklinde; Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararları ise, "UNGA Res." olarak kısaltılabilir.
- [D,K] UNSC Res. 1373 (28 Eylül 2001) UN Doc S/Res/1373.
- [D,K] UNGA Sixth Committee (56th Session) "Report of the Working Group on Measures to Eliminate International Terrorism" (29 Ekim 2001) UN Doc A/C.6/56/L.9.

Uluslararası ve Bölgesel Antlaşmalar

Uluslararası Antlaşma

- [D] Convention Relating to the Status of Refugees (28 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilmiş, 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir) 189 UNTS 137 (Mülteci Sözleşmesi), madde 33.
- [K] Convention Relating to the Status of Refugees (28 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilmiştir, 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir) 189 UNTS 137.

Bölgesel Antlaşma

- Not: Avrupa bölgesel antlaşmaları belirtilirken, tarihler genellikle yazılmaz; zira bunların tarihlerinin birçok defa değişikliğe uğramış olması muhtemeldir. Antlaşmanın başlığında mevcut ise, tarihin belirtilmesi uygun olacaktır.

[D] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), madde 3.

[K] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Uluslararası Mahkeme Kararları ve Davalar

Uluslararası Adalet Divanı

[D] *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (Judgment) General List No. 91 [2007] ICJ 1 (26 Şubat 2007), para. 189.

[K] *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (Judgment) General List No. 91 [2007] ICJ 1 (26 Şubat 2007).

Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri

[D] *Prosecutor v. Akayesu* (Judgment) ICTR-96-4-T, T Ch I (2 Eylül 1998), para. 42.

[K] *Prosecutor v. Akayesu* (Judgment) ICTR-96-4-T, T Ch I (2 Eylül 1998).

Sonraki Atıflar

Kaynaklara yapılan ilk atıflar yukarıdaki gibi gösterilecek; daha sonraki atıflarda Latin kısaltmaların hiçbir şekilde kullanılmaması ve aşağıdaki iki örnekte gösterildiği üzere, yazarın ilk ve soy ismi ile çalışmanın kısaltılmış başlığının kullanılması tercih edilmektedir.

Guénaél Métraux, *International Crimes...*, s. 115.

Rebekah Lee, "The Future of Human Rights...", s. 349.

IV. Kısaltmalar

Referans belirtirken, uygun olduğu takdirde, aşağıdaki kısaltmaların kullanması rica olunmaktadır:

UNGA Res.: United Nations General Assembly Resolution (Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı)

UNSC Res.: United Nations Security Council Resolution (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı)

UNCHR: United Nations Commission on Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu)

UNTS: United Nations Treaty Series (Birleşmiş Milletler Antlaşmalar Serisi)

YILC:	Yearbook of the International Law Commission (Uluslararası Hukuk Komisyonu Yıllığı)
ICJ:	International Court of Justice (Uluslararası Adalet Divanı)
ICC:	International Criminal Court (Uluslararası Ceza Divanı)
ICTY:	International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi)
ICTR:	International Criminal Tribunal for Rwanda (Raunda Uluslararası Ceza Mahkemesi)
T Ch:	Trial Chamber (Duruşma Dairesi)
A Ch:	Appeals Chamber (Temyiz Dairesi)
IMT:	International Military Tribunal for the Major War Criminals, Nuremberg (Nüremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi)
para., paras:	paragraf, paragraflar
ed., eds.:	editör, editörler

THE JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMES AND HISTORY

STYLE SHEET

I. Layout of Manuscript

Headings and Subheadings

We ask that titles of submitted manuscripts be centered and written in full caps. Authors should preferably use only three grades of headings, although four can be accommodated. The hierarchy shown below should be used with all headings centered in the manuscript:

I. Introduction

A. First Subheading

1. Second Subheading

a. Third Subheading

II. Punctuation

Block Quotations

Quotations of five lines or more should be presented as a block quotation.

Omission of Words

To indicate material has been omitted within a sentence or at the end of a sentence, ellipsis points (periods with a single space before, between, and after each period) are used.

When quoted material ends in a complete sentence as edited it is not necessary to add ellipsis points even if the sentence continues in the original.

Ellipsis points are normally not used before the first word of a quotation, even if the beginning of the original sentence has been omitted.

Date Format

Dates within manuscript should be written in the following format: Month Day, Year (e.g., March 8, 2009)

Footnote Numbers

Footnote numbers should be placed after the punctuation mark (e.g. This remark was made by the UN Secretary General.¹)

III. References

Authors are asked to pay particular attention to the accuracy and correct presentation of references. As a rough guideline, authors may refer to the Chicago Manual of Style with the exception of subsequent references.

For a guide to the preferred citation style of the *Journal of International Crimes and History* please find below examples of materials cited as footnote entry [N], followed by a bibliographic entry [B].

Books

- [N] Guénaël Mettraux, *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals* (Oxford: Oxford University Press, 2005), p. 114.
- [B] Mettraux, Guénaël. *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Articles

- [N] Rebekah Lee and Megan Vaughan, “The Future of Human Rights in Europe,” *The Journal of African History*, vol. 49 (Nov. 2008): p. 348.
- [B] Lee, Rebekah and Megan Vaughan. “The Future of Human Rights in Europe.” *The Journal of African History*, vol. 49 (Nov. 2008): pp. 341-359.

Edited Books

- [N] Ian Scobbie, “Wicked Heresies or Legitimate Perspectives? Theory and International Law,” in *International Law*, ed. Malcolm D. Evans (New York: Oxford University Press, 2006), p. 87.
- [B] Scobbie, Ian. “Wicked Heresies or Legitimate Perspectives? Theory and International Law.” In *International Law*, edited by Malcolm D. Evans, pp.159-180. New York: Oxford University Press, 2006.

Encyclopedia Articles

- Note: Well-known reference books should preferably not be listed in the bibliography.
- [N] The New Encyclopaedia Britannica, Micropaedia, 15th ed., s.v. “Vietnam war.”

Reports and Papers

Conference Papers

- [N] Ferdan Ergut, “Surveillance and the Public Order in the Late Ottoman Empire, 1908-1918,” (paper presented at Central Eurasian Studies Society, Fourth Annual Conference, Harvard University, October 2-5, 2003), p. 8.
- [B] Ergut, Ferdan. “Surveillance and the Public Order in the Late Ottoman Empire, 1908-1918.” Paper presented at Central Eurasian Studies Society, Fourth Annual Conference, Harvard University, October 2-5, 2003.

Ph.D. Dissertations

- [N] Frederick Carleton Turner, “The Genesis of the Soviet ‘Deep Operation’: The Stalin-era Doctrine for Large-scale Offensive Maneuver Warfare” (Ph.D. diss., Duke University, 1988), p. 54.

- [B] Turner, Frederick Carleton. "The Genesis of the Soviet 'Deep Operation': The Stalin-era Doctrine for Large-scale Offensive Maneuver Warfare." Ph.D. diss., Duke University, 1988.

Government Documents

- [N] U.S. Congress, Senate, Committee on Armed Services, *Defense Organization: The Need for Change*, Staff Report, 99th Cong., 1st sess. (Washington, DC: GPO, 1985), pp. 521-522.
- [B] U.S. Congress. Senate. Committee on Armed Services. *Defense Organization: The Need for Change*. Staff Report. 99th Cong., 1st sess. Washington, DC: GPO, 1985.

Legal Materials/Law Sources

UN Documents

Note: Cite UN documents in the following order: author, title, date, document number. Italicize the title of a UN document only if it has been published as a book. After the first citation, abbreviate "United Nations" to "UN"; "UN Security Council" to "UNSC"; "UN General Assembly" to "UNGA"; and "Resolution" to "Res".

- [N,B] UNSC Res. 1373 (28 September 2001) UN Doc S/Res/1373.
- [N,B] UNGA Sixth Committee (56th Session) "Report of the Working Group on Measures to Eliminate International Terrorism" (29 October 2001) UN Doc A/C.6/56/L.9.

International and Regional Treaties

International Treaty

- [N] Convention Relating to the Status of Refugees (adopted 28 July 1951, entered into force 22 April 1954) 189 UNTS 137 (Refugee Convention), art. 33.
- [B] Convention Relating to the Status of Refugees (adopted 28 July 1951, entered into force 22 April 1954) 189 UNTS 137.

Regional Treaty

- Note: Dates are generally not given when citing European treaties, as they may have been changed several times. Include the year if it appears in the standard title of the treaty.
- [N] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights), art. 3.
- [B] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

International Cases and Decisions

International Court of Justice

- [N] *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (Judgment) General List No. 91 [2007] ICJ 1 (26 February 2007), para. 189.
- [B] *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (Judgment) General List No. 91 [2007] ICJ 1 (26 February 2007).

International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda

- [N] *Prosecutor v. Akayesu* (Judgment) ICTR-96-4-T, T Ch I (2 September 1998), para. 42.
- [B] *Prosecutor v. Akayesu* (Judgment) ICTR-96-4-T, T Ch I (2 September 1998).

Cross References

When referring to the same work previously cited in the manuscript, avoid all Latin abbreviations and use the shortened form as provided:

Guénaël Mettraux, *International Crimes...*, p. 115.

Rebekah Lee, "The Future of Human Rights...", p. 349.

IV. Abbreviations

Where appropriate please refer to the abbreviations provided for below when citing references:

- UNGA Res.: United Nations General Assembly Resolution
- UNSC Res.: United Nations Security Council Resolution
- UNCHR: United Nations Commission on Human Rights
- UNTS: United Nations Treaty Series
- YILC: Yearbook of the International Law Commission
- ICJ: International Court of Justice
- ICC: International Criminal Court
- ICTY: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
- ICTR: International Criminal Tribunal for Rwanda

T Ch:	Trial Chamber
A Ch:	Appeals Chamber
IMT:	International Military Tribunal for the Major War Criminals, Nuremberg
para., paras:	paragraph, paragraphs
ed., eds.:	editor, editors

SİPARİŞ FORMU

Adı : Adres :
Soyadı :
Telefon :
E-mail :

Aboneliklerimiz

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi - 4 Aylık	Yıllık 25 TL 27
☐ Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 15 TL 16
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 15 TL 16

Tek Sayı Siparişi

☐ Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı
(Genişletilmiş 2. Baskı)	15 TL
☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi – Son Sayısı (sayı 39)	9 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi – Son Sayısı (sayı 23)	9 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi – Son Sayısı (sayı 11-12)	9 TL

Eski Sayı Siparişi

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 5 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 5 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 5 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 2 06550 Çankaya / ANKARA

Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26

E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası:

Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007

Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

- Home
 - Subscribe
 - Contact
 - Press
 - Site Map
 - Links
- ABOUT ORSAM**
- RESEARCH AREAS**
- Iraq
 - Iran
 - Palestine-Israel
 - Lebanon
 - Gulf of Basra
 - Turkey-Middle East
 - Caucasus-Middle East
 - Think Tanks

FOREIGN POLICY ANALYSIS

Turkish Foreign Minister Davutoğlu's Visit to Lebanon and Turkey's Relations with Lebanon

When we look at Turkey's relations with Lebanon from the past to the present, we see that these relations have developed on the basis of cooperation and, at times, conflict. However, since 2005, we have seen Turkey's relations with Lebanon develop rapidly in the fields of economy, politics and security.

more

Northern Iraq Notes II: Sulaymaniyah Observations

All the PUK authorities we interviewed said that the elections were a big gain for democracy. Probably, the reason for these statements isn't only the development of democracy. We got the impression that the Change List, formed by the PUK's veteran leaders, may reunite with the PUK.

more

Turkey-Azerbaijan Relations: How to Switch from Brotherhood Slogans to Strategic Partnership?

It is time to develop a closer relationship. By adding block into place each year, a common future that is based not only on bureaucrats and politicians but also on the entire nation and with the aim of improving friendship, peace and prosperity between Turkey and the Azerbaijan will be built.

more

The Importance of the Turkey-Gulf Cooperation Council (GCC) High Level Strategic Dialogue Meeting

According to the GCC members, Turkey is the

The Importance of the Turkey-Gulf Cooperation Council (GCC) High Level Strategic Dialogue Meeting

According to the GCC members, Turkey is the

more

ORSAM REPORTS

IRAQ'S PIVOTAL POINT: TALAFAR

THE STRUGGLE AGAINST PIRACY: THE SOMALIA CASE AND TURKEY'S POSITION

ARCHIVE

EVENTS

ORSAM-TRT Cooperation for the Documentary of Turkish Straits

The topics of the documentary film include the issue of Turkish Straits.

ORSAM Middle Eastern Studies Summer School Completed

ORSAM held a summer school program from July 1-15, 2009.

Tal Afar Conference in Istanbul

A conference was held on "Tal Afar: From the Invasion to the Present." on June 13, 2009 in Istanbul.

Obama's Middle East Policies Discussed

New American Policies and the future of Turkish-American relations were a topic at the meeting.

The Priorities of Turkey's Iraq Policy Evaluated

A brainstorm was arranged at ORSAM seeking to answer the question: "What should the

more

- ORSAM GUEST**
- Prof. Raymond Hinnebusch** evaluated Syrian foreign policy and Turkey-Syria relations. According to Hinnebusch Syria values relations with Turkey for several reasons.
- Rıza Çolak**, Representative of the Iraqi Turkmen Front in Talafar: "There is no such thing as Sunni-Shite conflict in Talafar. We are all brothers and sisters."
- Christer Asp**, The Kingdom of Sweden's Ambassador to Ankara, assessed Turkey-EU relations and Turkey's changing role within the international system.
- Mohammed bin Nasser Hamed Al-Wohabi**, Ambassador of the Sultanate of Oman, stated that Turkey is a stabilizing and balancing element in the Middle East.
- Baadad Amreyev**, Kazakh

Your Link to Middle East

AVİM

Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ

Ana Sayfa | Hakkımızda | Yayınlar | Yazarlar | Linkler | İletişim | **ENGLISH**

Kafkasya ve Ermeni Sorunu | Balkan Araştırmaları | Asya Araştırmaları | Avrupa Araştırmaları

Yorum / Notlar / Duyurular | Makale Arşivi

SARKOZY ERMENİSTAN'DA 1- 12 Ekim 2011
Ömer Engin LÜTEM

FRANSA VE ERMENİ İDDIALARI- 4 Ekim 2011
Dr. Deniz ALTINBAŞ

RUS BÜYÜKELÇİNİN SIRPLARA HİTABESİ - 30 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ MAHKEMELERİNDE AÇILAN TAZMİNAT DAVALARI ÜZERİNE - 27 Eylül 2011
Aslan Yavuz ŞİR

SIRBİSTAN KOSOVA SİYASETİNİ SORGULUYOR - 26 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

Makale Arşivi

Günlük Bülten Üyeliliği
E-Posta Adresiniz Üye Ol

Günlük Bülten Tarih Seçiniz Git

Kafkasya ve Ermeni Sorunu

- SEN ÖNCE KENDİNE ÇEKİ DÜZEN VER"
- "500 BİN ERMENİ VARSA 500 BİN DE TÜRK VAR"
- ÖN SEÇİMDEN ERMENİSTAN TEZİ ÇIKTI
- DOÇ.DR.EROL KURKÇUOĞLU: "BİR TÜRK TARİHÇİSİ OLARAK SARKOZY'YE SESLENMEK İSTİYORUM"
- AZERİ-ERMENİ CEPHE HATTINDA ATEŞES İHLALİ
- BAK ŞU KONUŞANA: NICOLAS SARKOZY (İHSAN BAL)
- TÜRKİYE'YE YAKIN AUBRY Mİ ERMENİ YANLISI HOLLANDE Mİ?
- SARKOZY'NİN PES DEDİRTEN GEREKÇESİ

Balkan Araştırmaları

- GÜL: ARNAVUTLUK'A HER TÜRLÜ DESTEĞE HAZIRIZ
- BOSNA'DA KÜLTÜR MERKEZİ AÇTI
- KUVEYT, KOSOVA CUMHURİYETİNİ TANIDI
- KOSOVA İLE AB KOMİSLONU VİZELERİN KALDIRILMASINI ARALIKTA GÖRÜŞECEK
- BOSNA'DA SAVAŞAN LİBYALI ÜLKESİNE GÖNDERİLDİ
- YUNANİSTAN, BATI TRAKYA'YA VİZESİZ GİRİŞ İÇİN ÇALIŞIYOR
- YUNANİSTAN, TROYKA İLE UZLAŞTI
- SIRBİSTAN'DAKİ ETNİK BULGARLAR DEĞİŞİM KONUSUNDA İYİMSER DEĞİLLER
- MAVROYANNIS KIBRIS SORUNUNU DEĞERLENDİRDİ

Irak

- IRAK ASKERİ PKK'NIN PEŞİNE DÜŞECEK
- ELEKTRİK BAKANLIĞINA, KERİM AFTAN GETİRİLDİ

Asya Araştırmaları

- RUSYA: "ABD'Yİ ORTA ASYA'DA İSTEMİYORUZ"
- FRANSA KAZAKİSTAN'A VİZEYİ KOLAYLAŞTIRIYOR
- ASYA ÜLKELERİ KUVEYT'TE TOPLANDI
- GÖNÜLLÜ TÜRK DOKTORLARI ÖZBEKİSTAN'DA GÖNÜLLERİ FETHETTİ
- AVRASYA'NIN ENERJİSİ KAZAKİSTAN'DAN

Avrupa Araştırmaları

- FRANZIS SOSYALİSTLERİ ARASINDA 'SOYKIRIM' YARIŞI!
- AB MEDYASI: "BASIKLAR TÜRKİYE'NİN İMAJINI BOZUYOR"

Dünyadan Seçme Haberler
ABD: "İSRİL'E BİLGİ YOK"

"NATO'nun radar sistemindeki bilgiler İsrail'e paylaşılmayacak." Amerikan yönetimi bu bilgiyi bir kez daha teyit etti.

Devamı için ...

"KOMŞU'DA GREVLER DALGA DALGA YAYILIYOR"

Yunanistan'da, mali krizle mücadele temelinde uygulamaya konulan reformlar çerçevesinde alınması kararlaştırılan yeni sert önlemlere toplumun her kesiminden gelen tepkiler her geçen gün artıyor.

Devamı için ...

SLOVAKYA PARLAMENTOSU'NDAN RET

Slovakya parlamentosu Avro Bölgesi'ndeki borç krizi için hayati önemde görülen Avrupa Mali İstikrar Fonu'nun genişletilmesi planlarını reddetti.

Devamı için ...

TİMOŞENKOYA 7 YIL HAPİS

Ukrayna'nın eski başbakanı, yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle suçlu bulundu. Mahkeme Timoşenko'yu 7 yıl hapis cezasına çarptırdı.

Devamı için ...

MAKEDONYA'DA NÜFUS SAYIMI